

Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Α. ΣΟΛΖΕΝΙΤΣΙΝ

Τιμηθέντος με το βραβείο Νομπέλ 1970

ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ

ΤΟΥ

ΙΒΑΝ

ΝΤΕΝΙΣΟΒΙΤΣ

ΑΛΕΞΑΝΤΕΡ ΣΟΛΖΕΝΙΤΣΙΝ
ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΤΟΥ ΙΒΑΝ ΝΤΕΝΙΣΟΒΙΤΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΣΩΤΗΡΗ ΠΑΤΑΤΖΗ

PAPYROS PRESS
ΑΘΗΝΑ 1970

«...το εκπληκτικότερο ανθρώπινο ντοκουμέντο της χρονιάς... το βιβλίο που σαρώνει όλη τη Ρωσία, και επαινέθηκε από τον κ. Χρουστσόφ σαν "έργο τέχνης"».

(«ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» της Μόσχας)

«Για πρώτη φορά στην πεζογραφία μας, αποκαθίσταται η αλήθεια για τα στρατόπεδα όπου, κατά την περίοδο της σταλινικής προσωπολατρίας, εργάστηκαν καταναγκαστικά έντιμοι Σοβιετικοί πολίτες, και άντεξαν...»

(«ΕΡΥΘΡΟΣ ΑΣΤΗΡ» του σοβιετικού στρατού)

Από την επιστολή του Αλεξάντερ Σολζενίτσιν της 12 Σεπτεμβρίου 1967 προς την Γραμματεία της Ενώσεως Συγγραφέων της Ε.Σ.Σ.Δ.

«...Εξέχουσες προσωπικότητες εκφράζουν όλο και συχνότερα τη λύπη τους γιατί δεν πέθανα στο κάτεργο και γιατί με άφησαν ελεύθερο. (Με την ευκαιρία σημειώνω ότι κάτι τέτοιες αποστροφές ακούστηκαν και αμέσως μετά τη δημοσίευση του «Ιβάν Ντενίσοβιτς». Και τώρα αποσύρουν διακριτικά το βιβλίο αυτό από τις δημόσιες βιβλιοθήκες)».

One Day in the Life of Ivan Denisovich

(Russian: Один день Ивана Денисовича) is a short story by Aleksandr Solzhenitsyn, originally published in November 1962 in the Soviet literary magazine Novy Mir. It is set in a Soviet labor camp in the 1950s, and describes a single day for an ordinary prisoner, Ivan Denisovich Shukhov. Its appearance was an extraordinary event in Soviet literary history - never before had such an account of Stalinist repression been openly distributed.

From Wikipedia, the free encyclopedia

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Η περίπτωση Σολζενίτσιν είναι ένα φαινόμενο με πλήθος αντιφατικές πλευρές που καταντούν ακατανόητες, για τους ανθρώπους μιας ελεύθερης χώρας. Η κύρια αντινομία πηγάζει από το γεγονός ότι η κοινωνική ζωή στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, γενικά, και ιδιαίτερα στα κομμουνιστικά, έχει πάντοτε δύο όψεις σ' όλες της τις εκδηλώσεις, πολιτικές, οικονομικές, πνευματικές κλπ. Η μία όψη φωτίζεται με τους δυνατούς προβολείς της προπαγάνδας και διαμορφώνεται με τον τρομακτικό σε δύναμη οργανωτικό μηχανισμό του κόμματος και η άλλη παραμένει στη σιγή και στο ημίφως — όταν δεν ενταφιάζεται ολότελα. Η πρώτη εκφράζει τη σκοπιμότητα. Η δεύτερη την πραγματικότητα, που μπορούμε να την πούμε και αλήθεια. Η σκοπιμότητα είναι πάντοτε νόμιμη και επιθυμητή όχι μόνο σαν επιδίωξη πολιτικο-κοινωνική αλλά και σαν ηθική-πνευματική στάση. Η αλήθεια, αντίθετα, είναι πάντοτε ενοχλητική, ακόμα κι όταν υπηρετεί το καθεστώς σε τελευταία ανάλυση, γιατί έχει από την ίδια της τη φύση μια εκρηκτικότητα επικίνδυνη για τον ολοκληρωτισμό. Μπορεί να μην είναι απαράδεκτη σαν ηθική στάση, είναι όμως ανυπότακτη σαν πολιτικο-κοινωνική δύναμη και δύσκολα τίθεται υπό πλήρη έλεγχο — κάτι σαν τη νιτρογλυκερίνη, θα μπορούσαμε να πούμε, που πρέπει να διακινείται πάντοτε με σχολαστική προσοχή και σε ειδική συσκευασία, γιατί με την παραμικρή απροσεξία τινάζονται πολλά πράγματα στον αέρα. Και αυτή ακριβώς είναι η περίπτωση Σολζενίτσιν: Μια έκρηξη απρόσμενη και μια πικρή εμπειρία του σοβιετικού καθεστώτος, που δεν είναι βέβαια οι πρώτες, ούτε και πρόκειται να μείνουν οι τελευταίες.

Δεν είχε κανέναν λόγο το σοβιετικό καθεστώς να επιτρέψει την έκδοση αυτού του βιβλίου που φωτογραφίζει με πειστικότητα όχι μόνο τις ανατριχιαστικές λεπτομέρειες και την απανθρωπιά των στρατοπέδων, αλλά, κυρίως, τις αδυναμίες, την ανεπάρκεια και την πλήρη χρεοκοπία του συστήματος, σαν κατασκευής πια, με όλο της το «υπεροικοδόμημα». Γιατί αυτό, κυρίως, έχει τη μεγαλύτερη σημασία στο λογοτεχνικό ντοκουμέντο του Σολζενίτσιν: Η καταγγελία — σε τόνο «στόμ βότσε», φυσικά — της θεμελιώδους μαρξιστικής αρχής ότι ο άνθρωπος είναι μόνο μια κοινωνική μονάδα και η εντεύθεν χρεοκοπία μιας άλλης, επίσης θεμελιώδους αρχής, που επιβάλλει την ολοκληρωτική κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Με άλλα λόγια ο Σολζενίτσιν δεν πιστεύει — ίσως να μην είχε πιστέψει ποτέ — στον λεγόμενο σοσιαλισμό της χώρας του, όπως εφαρμόζεται σήμερα τουλάχιστον, και ονειρεύεται, ρομαντικά ίσως, μια άλλη σοσιαλιστική κοινωνία, έναν «ηθικό» σοσιαλισμό χωρίς το ιερό τέρας της σκοπιμότητας, χωρίς την πλήρη κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, χωρίς βία και ψεύδη, χωρίς σκληρότητα — μια κοινωνία που θα υπολογίζει σε όλες τις εκδηλώσεις της τον ανθρώπινο παράγοντα, που θα σέβεται ορισμένες θεμελιώδεις αξίες, που θα είναι σταθερά προσανατολισμένη προς την έννοια του καλού και θα πασχίζει για την πνευματική διαπαιδαγώγηση των ανθρώπων, για την ηθική τους τελείωση, χωρίς να περιορίζει τις πνευματικές τους ανησυχίες, τις αναζητήσεις τους και την έκφρασή τους, ακόμα κι όταν αυτές στρέφονται προς το μεταφυσικό χάος και αναζητούν το «Θεό» ή ξεκινούν από την πίστη προς το Θεό.

Για το Κομμουνιστικό κόμμα, αυτός ο «ουτοπικός σοσιαλισμός», καθώς τον χαρακτηρίζει, δεν είναι μόνο αφελής και ξεπερασμένη αντίληψη που έρχεται σε σύγκρουση με τον «επιστημονικό σοσιαλισμό», αλλά, προ πάντων, είναι μέσον παραπλανήσεως των μαζών, σκοταδισμός και αντίδραση που εμφανίζονται με σοσιαλιστικό προσωπείο. Ο Σολζενίτσιν λοιπόν, σαν κήρυκας τέτοιων ιδεών, κατατάσσεται αυτόματα στους «αντιδραστικούς» που δε θα σκεφτούν βέβαια ποτέ να γράψουν και να εκδώσουν βιβλία αλλά θα είναι ευχαριστημένοι αν το καθεστώς τους ανεχθεί κατά κάποιο τρόπο και τους παρέχει τη δυνατότητα να βγάζουν έστω και ένα ξεροκόμματο, χωρίς να τους στέλνει σε στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων.

Αναρωτιέται λοιπόν κανείς πώς η τόσο έμπειρη και τόσο επιδέξια ψαλίδα της λογοκρισίας επέτρεψε την έκδοση ενός εκρηκτικού ντοκουμέντου που κλονίζει συθέμελα το καθεστώς. Μια απάντηση μας

δίνει ο ίδιος ο Χρυστσόφ στον τελευταίο λόγο που ξεφώνησε κατά τη λήξη των εργασιών του πολύκροτου 22ου Συνεδρίου: «Καθήκον όλων μας, είπε, είναι ν' αναλύσουμε προσεκτικά τα γεγονότα που συνδέονται με την κατάχρηση της εξουσίας. Ο καιρός περνάει, είμαστε όλοι μας θνητοί και θα πεθάνουμε, αλλά όσο ζούμε κι εργαζόμαστε, μπορούμε και πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πολλά και να πούμε την αλήθεια στο κόμμα και στο λαό ... Πρέπει να γίνει αυτό το πράγμα για να μην επαναληφθούν στο μέλλον τέτοια φαινόμενα ...».

Μπορεί κανείς να δεχτεί ότι ο Χρυστσόφ ήτανε ειλικρινής και ότι πραγματικά ήθελε να «ξεκαθαριστούν» πολλά πράγματα για να μην «επαναληφθούν» στο μέλλον τα φαινόμενα αυτά, δηλαδή οι συνέπειες του σταλινισμού, αν και τη στιγμή που έλεγε τα ωραία αυτά λόγια, ήξερε, ή, τουλάχιστον θα πρέπει να γνώριζε, ότι τα στρατόπεδα που κατήγγειλε ο Σολζενίτσιν εξακολουθούσαν να λειτουργούν αδιατάρακτα, με το ίδιο πνεύμα και με τους ίδιους κανονισμούς.

Είναι γεγονός πάντως ότι για λίγο χρονικό διάστημα μετά το βαρυσήμαντο εκείνο Συνέδριο του κομμουνιστικού κόμματος, δημιουργήθηκε μια χασοτική κατάσταση ιδιαίτερα γύρω από τα θέματα της πνευματικής ελευθερίας, των καταχρήσεων της εξουσίας, της έλλειψης δημοκρατικότητας του κομματικού μηχανισμού, των δικαιωμάτων του ατόμου κλπ. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται, κυρίως, από την ασάφεια και την αβεβαιότητα των προσανατολισμών. Το κόμμα, τα στελέχη του και ο ίδιος ο Χρυστσόφ δεν έχουν πλήρη συνείδηση εκείνου που έλεγαν «νέο πνεύμα», δεν γνωρίζουν καλά τι έκταση μπορεί και πρέπει να πάρει η αποσταλινοποίηση και μέχρι ποίου σημείου είναι δυνατόν να συμβιβαστεί και να συνυπάρξει το καθεστώς με τις φιλελεύθερες ή μεταρρυθμιστικές τάσεις. Και αφού τα πράγματα αυτά δεν έχουν ξεκαθαριστεί στην κορυφή, η βάση παραμένει μετέωρη, χωρίς υπεύθυνη και καθαρή «γραμμή». Αλλά η «γραμμή» που χλευάζεται στις ελεύθερες χώρες, αποτελεί απαραίτητο και αναντικατάστατο στοιχείο για την ομαλή λειτουργία της σοβιετικής κοινωνίας, γιατί αυτή ακριβώς υποκαθιστά την έννοια της ελευθερίας που απουσιάζει. Όταν ένα συλλογικό όργανο ή και ένα άτομο κινείται μέσα σε σαφώς καθορισμένα πλαίσια «γραμμής», είναι κατά κάποιον τρόπο «ελεύθερο», με την έννοια ότι δεν αντιμετωπίζει καμία ευθύνη και κανέναν κίνδυνο. Όταν όμως απουσιάζει η «γραμμή» ή όταν είναι αντιφατική και χαώδης, μετατρέπεται σε αρνητικό παράγοντα και ολόκληρος πια ο κοινωνικός μηχανισμός κινείται στο ίδιο κλίμα της αβεβαιότητας που έχει η γραμμή. Τα όργανα, ακόμα και τ' ανώτερα, διστάζουν να δώσουν δικές τους ερμηνείες στις αντιφάσεις και στις ασάφειες για ν' αποφύγουν τις ευθύνες και έτσι αποτελματώνεται η κοινωνική ζωή, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνονται φαινόμενα, στον ευαίσθητο τομέα των διανοουμένων προ πάντων, που παίρνουν τις διαστάσεις «ανταρσίας», όπως είναι η εμφάνιση του έργου «Ουκ επ' αρτω μόνον ζήσεται άνθρωπος» του Ντουντίντσεφ (καταδικάστηκε αργότερα), η «οργισμένη» ποίηση του Γιεφτουσένκο (υπέβαλε «δήλωση μετανοίας» αργότερα) και το «Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς».

Το κόμμα, έβγαλε αμέσως το συμπέρασμα ότι ο λαός δεν είναι σε θέση ν' αφομοιώσει «σωστά» το κίνημα του φιλελευθερισμού και έβλεπε με ανησυχία ότι έχανε το κύρος του. Οι διαφωτιστές του, που κινούνται αδιάκοπα στην απέραντη σοβιετική επικράτεια, έφταναν πολλές φορές σε αδιέξοδο γιατί στις σχετικές συγκεντρώσεις που έκαναν, οι ακροατές υπέβαλαν πολλές ερωτήσεις ή διατύπωναν αξιώσεις που τους έφερναν σε δύσκολη θέση. Οι πιο τολμηροί μάλιστα δεν δίσταζαν να τους χλευάζουν και να τους αποκαλούν ανοιχτά «κοκκινοβιβλιαράκηδες» — έκφραση περιφρονητική που χρησιμοποιεί ο λαός για όλα τα μέλη του κόμματος που έχουν την κόκκινη ταυτότητα, η όποια εκτός του μισθού τούς εξασφαλίζει και πλήθος άλλα προνόμια.

Έβλεπαν λοιπόν πως η κατάσταση κινδυνεύει να ξεφύγει από τον έλεγχό τους και γι' αυτό το λόγο άρχισαν να δημιουργούνται στον κομματικό μηχανισμό τάσεις αντίθετες απ' αυτές που είχε χαράξει το 22ο Συνέδριο, τάσεις δηλαδή επιστροφής στην παλιά «καλή» (για το κόμμα) εποχή του σταλινισμού. Ο λαός από την άλλη μεριά παρέμενε ανυπεράσπιστος, γιατί οι λεγόμενες «ελευθερίες», δεν είχαν κατοχυρωθεί από νόμους και οι αστυνομικές, δικαστικές και λοιπές αρχές

συνέχιζαν το έργο τους σα να μην είχε αλλάξει τίποτα — πράγμα που επέτεινε ακόμα περισσότερο τη σύγκρουση και έφερνε σε ανοιχτότερη σύγκρουση το κόμμα με το δημόσιο αίσθημα.

Τα στελέχη του κόμματος, από τα κατώτερα ως τα ανώτατα, παρακολουθούσαν με αγωνία την εξέλιξη αυτή και πρώτος πρώτος ο ίδιος ο Χρουστσώφ που έβλεπε τώρα πως η αποσταλινοποίηση και ο «φιλελευθερισμός» και οι «μεταρρυθμίσεις» έπαιρναν απρόβλεπτες διαστάσεις και αποτελούσαν δυναμίτη στα ίδια τα θεμέλια του καθεστώτος. (Είναι ο ίδιος ακριβώς πανικός που θα υπαγορεύσει αργότερα τη στάση της Σοβιετικής Ένωσης έναντι της Τσεχοσλοβακίας). Έβλεπε ακόμα ο Χρουστσώφ ότι πληθαίνουν κάθε μέρα τα δυσαρεστημένα στελέχη του κόμματος και ότι διέτρεχε προσωπικά πια τον κίνδυνο να χάσει τον έλεγχο του κομματικού μηχανισμού. Έσπευσε τότε να κάνει στροφή 180 μοιρών και προσπάθησε ν' αποκαταστήσει την «τάξη» με μέτρα που είχαν πολλές φορές σπασμωδικό χαρακτήρα, αλλά ήτανε αργά πια. Οι κρυπτοσταλινικοί αντίπαλοί του συνασπίστηκαν, οργανώθηκαν και τον καθαίρεσαν το 1964.

Γράφτηκε κάπου πως η δημοσίευση του πολύκροτου έργου του Σολζενίτσιν «Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς», οφείλεται στον «ηρωισμό» του αρχισυντάκτη της λογοτεχνικής επιθεώρησης «Νόβυ - Μιρ» Αλ. Τβαρντόβσκυ (έχει εκκαθαριστεί τώρα) που δεν δίστασε να παρουσιάσει το συγκλονιστικό αυτό ντοκουμέντο. Σε κάτι τέτοιες περιπτώσεις, βρίσκονται πάντοτε οι εξιδανικευτές — άλλοτε καλοπροαίρετοι. Η αλήθεια όμως είναι ότι ο Τβαρντόβσκυ, έχοντας πολύ μεγάλη πείρα γύρω απ' αυτά τα πράγματα, δεν ήτανε δυνατόν ν' αναλάβει τέτοια τρομακτική ευθύνη, που θα μπορούσε να τον στείλει στο «ειδικό» στρατόπεδο όπου βρισκότανε κι ο Σολζενίτσιν. Προτίμησε να στείλει τα χειρόγραφα στον ίδιο τον Χρουστσώφ —τα φθινόπωρο του 1962— για ν' αποφασίσει εκείνος.

Τα διαβάσει ο Χρουστσώφ. Δεν τον ενδιαφέρει, φυσικά, η λογοτεχνική πλευρά ούτε και καταλαβαίνει πάρα πολλά πράγματα γύρω απ' αυτό το θέμα ο παλιός ανθρακωρύχος της Ουκρανίας. Βλέπει μόνο την πολιτική σκοπιμότητα — όχι σε βάθος και όχι ανεπηρέαστα. Άμεσος πολιτικός του στόχος την εποχή εκείνη είναι το γκρέμισμα του σταλινικού ειδώλου. Καταλαβαίνει πως θα περπατάη αδιάκοπα στην κόψη του ξυραφιού αν δεν κατορθώσει να αποσταλινοποιήσει τον κομματικό μηχανισμό αλλά δεν έχει ακόμα συνειδητοποιήσει τον τρομακτικό για το καθεστώς κλονισμό που θα επιφέρει η αποσταλινοποίηση. Κινείται μόνο από το προσωπικό του πάθος. Γιατί είναι γνωστό ότι ο δικτάτορας, παρ' όλο που χρησιμοποιούσε τον Χρουστσώφ και παρ' όλο που εκείνος τον ανέδειξε, έτρεφε γι' αυτόν μια περίεργη περιφρόνηση και δεν παρέλειπε ευκαιρία να τον ταπεινώσει. Ο ίδιος ο Χρουστσώφ πληροφόρησε το κατάπληκτο Συνέδριο, κλαίγοντας σχεδόν, ότι ο Στάλιν τον εξανάγκαζε πολλές φορές να χορεύη μπροστά του ουκρανικούς χορούς, εντελώς ασυμβίβαστους με την ηλικία και με τα λήπη του, μόνο και μόνο για να τον ταπεινώσει και να γελάσει με τις αδέξιες κινήσεις του. Η μεταχείριση αυτή συσσωρεύε στην ψυχή του Χρουστσώφ ένα μίσος απύθμενο που είχε την ικανότητα να το κρύβη πολλά χρόνια κάτω από μειδιάματα και βλέμματα λατρείας και απόλυτης αφοσίωσης προς το πρόσωπο του βασανιστή του. Τώρα που μπορεί πια να τον εκδικηθή —δεν έχει σημασία που είναι πεθαμένος— του λείπουν ακόμα οι δυνάμεις, του λείπουν τα πρόσωπα και, προ πάντων, τα γνήσια και αναμφισβήτητα ντοκουμέντα που θα τον βοηθήσουν να καταλύσει το μύθο μιας ολόκληρης τριακονταετίας. Έτσι είδε αρχικά το έργο του Σολζενίτσιν ο Χρουστσώφ: Σαν ένα καλό όπλο για τη μεγάλη του μάχη.

Δίνει την εντολή να τυπωθή το βιβλίο σε 20 αντίτυπα, στα τυπογραφεία του Κρεμλίνου, και στέλνει από ένα στα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής. Δείχνει ότι θέλει ν' ακούσει και τις γνώμες των άλλων, αλλά το αντισταλινικό του πάθος και η σταλινική του αγωγή δεν ανέχονται αντιρρήσεις και δεν του επιτρέπουν να εκτιμήσει σωστά τις συνέπειες που θα είχε το άνοιγμα του πίθου της Πανδώρας. Στη σχετική λοιπόν συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής λέει απλώς στα μέλη της: «Να ένα καλό βιβλίο. Δεν είναι έτσι, σύντροφοι»; Εκείνοι τον κοιτάζουν βουβοί και αποσβωλομένοι. Βλέπουν σε μεγαλύτερο βάθος από τον Χρουστσώφ και καταλαβαίνουν ότι το βιβλίο αυτό θα τραυματίσει καιρίαια το καθεστώς; Σέβονται την «παράδοση» και ξέρουν πως είναι επικίνδυνο να εκφράζης δική

σου γνώμη, όταν πια ο αρχηγός έχει διατυπώσει τη δική του; Αισθάνονται πως, για την ώρα, είναι εντελώς ανίσχυροι και δε μπορούν ν' αντιδράσουν; Δε μπορεί κανείς να ξέρη με βεβαιότητα για ποιο λόγο έμειναν βουβοί. Ο Χρυστσώφ όμως, έσπευσε να ερμηνεύσει τη σιωπή τους σαν επιδοκιμασία και ανέφερε μια ρωσική παροιμία που λέει πως «όποιος σωπαίνει συμφωνεί».

Ο δρόμος ήταν ανοιχτός πια. Το «Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς» τυπώθηκε με λίγες περικοπές σε ειδικό τεύχος της «Νόβυ - Μιρ» και, από την πρώτη κιόλας μέρα, εξαντλήθηκαν και οι 95 χιλιάδες φύλλα που είχε τυπώσει. Ύστερα βγήκε σε σχήμα εφημερίδας που κυκλοφόρησε σε 700.000 αντίτυπα κι όταν παρουσιάστηκε σε βιβλίο, με τιράζ 100.000 αντιτύπων, πολλοί Μοσκοβίτες έμειναν όλη τη νύχτα στην ουρά για να προφτάσουν να το πάρουν το πρωί που θ' άνοιγαν τα βιβλιοπωλεία. Ο συγγραφέας, εντελώς άγνωστος ως τότε, έγινε διάσημος από τη μια μέρα στην άλλη, όλοι οι κριτικοί άρχισαν να τον λιβανίζουν, η «Ένωση Σοβιετικών Συγγραφέων» του άνοιξε αμέσως τις πύλες της — που ανοίγουν πάντα πολύ δύσκολα — όλες οι βιβλιοθήκες αγωνίζονταν ν' αποκτήσουν το έργο του. Ήτανε μια καλή εποχή — η πιο ευτυχισμένη, ίσως, περίοδος της πολυκύμαντης και τραγικής ζωής του Σολζενίτσιν.

Ύστερα, μετά την πτώση του Χρυστσώφ, αρχίζει δεύτερη εποχή μαρτυριών για τον συγγραφέα. Δεν τον φυλακίζουν βέβαια και δεν τον ξαναστέλνουν σε στρατόπεδο, του κάνουν όμως άγριο πόλεμο ηθικής και πνευματικής εξόντωσης, αδίστακτα και δίχως τον παραμικρό ηθικό φραγμό, χρησιμοποιώντας τις πιο απίστευτες συκοφαντίες για το πρόσωπό του και για το έργο του. Έχει τον τίτλο του «Ηρωα της Σοβιετικής Ένωσης», οι «διαφωτιστές» όμως που περιτρέχουν τις διάφορες πόλεις, «εξηγούν» στα λαό ότι αυτά είναι ψέματα και ότι ο αντιδραστικός συγγραφέας ήτανε προδότης, ότι πιάστηκε αιχμάλωτος και ότι καταδικάστηκε από στρατοδικείο για εσχάτη προδοσία. Κατεβάζουν «γραμμή» ν' αποσυρθούν απ' όλες τις βιβλιοθήκες τα έργα του και να μην τα δίνουν οι υπάλληλοι σε όσους τα ζητούσαν, διαδίδουν ότι εγκατέλειψε την πατρίδα του και ότι ζει τώρα σα φυγάδας στην Αγγλία ή στην Αίγυπτο, διαμαρτύρεται ο ταλαίπωρος συγγραφέας, θίγεται πολύ προ πάντων από την ηθική σπίλωση και στέλνει επιστολές σ' εφημερίδες, υποβάλλει υπομνήματα στην Ένωση Συγγραφέων, κάνει προσωπικά διαβήματα, χωρίς κανένα αποτέλεσμα όμως. Δεν του δημοσιεύουν ούτε μια γραμμή, θέλουν να τον θάψουν για να ξεχαστή τ' όνομά του και το ενοχλητικό του έργο.

Δε θα σταθούμε στις διώξεις. Στο τέλος του βιβλίου αυτού παρατίθενται αυτούσια τα σχετικά ντοκουμέντα και μπορεί ο αναγνώστης να βγάλει μόνος του τα σχετικά συμπεράσματα. Για την ώρα, ας δούμε ποιος είναι αυτός ο Σολζενίτσιν, σαν άνθρωπος και σα συγγραφέας.

Γεννήθηκε στο Κισλοβόντσκ, το 1918, αλλά πέρασε τα παιδικά του χρόνια στο Ροστώβ, της περιοχής του Ντον. Όταν τέλειωσε τις γυμνασιακές του σπουδές, φοίτησε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου της Μόσχας, ταυτόχρονα όμως, νοιώθοντας μια κλίση ακατανίκητη προς τη λογοτεχνία, παρακολουθούσε μαθήματα Ιστορίας, Λογοτεχνίας και Φιλοσοφίας σε ειδικό ίδρυμα όπου τα μαθήματα αυτά διδάσκονται με τη μέθοδο της αλληλογραφίας. Τέλειωσε τις σπουδές του λίγο πριν από την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. «Τα μαθηματικά», λέει ο ίδιος σε μια από τις ελάχιστες συνεντεύξεις που έδωσε στον Σλοβάκο δημοσιογράφο και συγγραφέα Πάβελ Λίσκο, το Μάρτη του 1967, «μου άνοιγαν το δρόμο για να κάνω μια καριέρα εκπαιδευτικού, αλλά δεν ήθελα να τους αφιερώσω όλη τη ζωή μου. Πιο πολύ απ' ο,τιδήποτε άλλο με τράβαγε η λογοτεχνία κι έβλεπα τα μαθηματικά μόνο σα μέσο για να κερδίζω το καθημερινό μου ψωμί». Έγραφε από τότε κι έστειλε τα πρώτα λογοτεχνικά του δοκίμια στον μετέπειτα (από το 1959) παντοδύναμο Πρώτο Γραμματέα της Ένωσης Συγγραφέων Φεντίν, αλλά δεν κρίθηκαν δημοσιεύσιμα. Τα πιο πολλά απ' αυτά τα πρωτόλεια κρατήθηκαν αργότερα στις φυλακές της Λουμπγιάνκα, όπου είχε κλειστή ο συγγραφέας τους. Ταυτόχρονα έγραφε και για το θέατρο. Ο σκηνοθέτης Ζαβάντσκι που είχε εκτοπισθή από τη Μόσχα και άνοιξε μια δραματική σχολή στο Ροστώβ τον αναφέρει ο Σολζενίτσιν στο βιβλίο του — έβρισκε πως ο νεαρός συγγραφέας είχε ταλέντο, αλλά δεν πρόφτασε να

παρουσίαση έργου του γιατί αρρώστησε βαρεια από καρκίνο του λάρυγγος.

Ύστερα ξέσπασε ο πόλεμος. Ο Σολζενίτσιν κατατάχτηκε σαν απλός φαντάρος και υπηρέτησε στα μεταγωγικά, φροντίζοντας τ' άλογα και τα μουλάρια του στρατού, μαζί με άξεστους κι απλοϊκούς κοζάκους. Ένοιωθε όμως πως μπορούσε να προσφέρει κάτι καλύτερο, στο πυροβολικό ιδιαίτερα, αφού ήταν φυσικομαθηματικός, κι έκανε πολλές αιτήσεις για να τον μετακινήσουν απ' αυτό το σώμα, αλλά δεν του έδιναν καμιά απάντηση. Τελικά, ύστερα από ένα χρόνο, βρέθηκε κάποιος γνωστός του αξιωματικός που τον βοήθησε να μπει στη Σχολή κι όταν τελείωσε την εκπαίδευσή του τον έστειλαν στην πόλη Γκόρκο, το παλιό Νίζνι - Νόβγκοροντ. Τις εντυπώσεις του απ' αυτό το ταξίδι μας τις δίνει στη νουβέλλα «Μια συνάντηση στο σταθμό Κρετσέτοβκα». Τον έστειλαν στο μέτωπο σαν επικεφαλής του τμήματος ακουστικής μιας μονάδας πυροβολικού κι έφτασε ως το βαθμό του λοχαγού. Πολέμησε κοντά στο Λένινγκραντ, πήρε μέρος στη μεγάλη μάχη του Ορέλ - Κουρσκ και αργότερα διέσχισε όλη την Λευκορωσία και την Πολωνία βαδίζοντας με τα νικηφόρα σοβιετικά στρατεύματα εναντίον του Βερολίνου. Για την πολεμική του δράση, πήρε τον τίτλο του «Ήρωα» — την ανώτατη δηλαδή τιμητική διάκριση εξαιρέτων πράξεων που υπάρχει μέχρι σήμερα στη Σοβιετική Ένωση. Ξαφνικά όμως, τον Γενάρη του 1945, ενώ πολεμούσε γύρω από την Καϊνιξμπεργκ, στην Ανατολική Πρωσία, τον κάλεσε ο μέραρχός του και τον διέταξε να του παραδώσει το πιστόλι του. Ήταν πολύ συγκινημένος γιατί συμπαθούσε τον Σολζενίτσιν, παρέμεινε μάλιστα φίλος του ως το τέλος και εξακολουθεί να είναι ακόμα από τους ελάχιστους φίλους του συγγραφέα, αλλά τότε δεν του έδωσε καμιά εξήγηση γιατί δεν του επιτρεπόταν να μιλήσει. Τον παρέδωσε σε δυο άνδρες της Ειδικής Ασφάλειας που βρίσκονταν στο γραφείο του και βρήκε μόνο το θάρρος να του σφίξει το χέρι, την ώρα που τον έπαιρναν — ήτανε πραγματικά μεγάλο θάρρος για την εποχή εκείνη, ο ίδιος δε ο Σολζενίτσιν χαρακτηρίζει τη χειρονομία του στρατηγού σα μια από τις πιο θαρραλέες πράξεις που είδαν τα μάτια του κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι δύο άνδρες της Ασφάλειας του ξύλωσαν επί τόπου τα παράσημα και τα γαλόνια και τον οδήγησαν στις φυλακές της Λουμπγιάνκα όπου κλείστηκε χωρίς να ξέρη ακόμα γιατί κατηγορείται. Όταν όμως άρχισε η ανάκριση, κατάλαβε:

«Πιάστηκα από την αφέλειά μου, διηγείται ο ίδιος στην ίδια συνέντευξη. Ήξερα βέβαια ότι απαγορεύεται να αποκαλύπτεις στρατιωτικά μυστικά στα γράμματα που στέλνεις από το μέτωπο, αλλά φανταζόμουν πως είχα το δικαίωμα να σκέφτομαι. Είχα γράψει λοιπόν σ' ένα φίλο μου κάτι γράμματα όπου, ανάμεσα στα άλλα, του 'λεγα και τη γνώμη μου για τον Στάλιν, χωρίς να τον κατονομάζω μάλιστα. Έβρισκα από πολύν καιρό τώρα ότι είναι αξιοκατάκριτος. Κατά τη γνώμη μου, είχε προδώσει τον λενινισμό, ήτανε υπεύθυνος για τις καταστροφές της πρώτης περιόδου του πολέμου κι έκανε ένα σωρό λάθη γραμματικά, ότανμίλαγε. Ήμουνα πραγματικά τόσο αφελής ώστε να τα γράφω όλα αυτά τα γράμματα!

Μετά την ανάκριση καταδικάστηκα σε δέκα χρόνια καταναγκαστικά έργα με ειδική απόφαση και χωρίς να γίνη καμιά δίκη... Μ' έσωσαν στα κάτεργα τα μαθηματικά. Δεν ήξερα καμιά χειρωνακτική δουλειά και ήμουνα εντελώς ανίκανος να κάνω κάτι που θα ήτανε αντίθετο με τις πεποιθήσεις μου...».

Χάρης στα μαθηματικά, πέρασε τα πέντε πρώτα χρόνια της καταδίκης του σχετικά καλά, δουλεύοντας στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών των Φυλακών. Ήτανε βέβαια φυλακισμένος και τους έβγαζαν μόνο για λίγα λεπτά κάθε μέρα στο προαύλιο της φυλακής, αλλά έτρωγαν καλά και ζούσαν κάτω από συνθήκες ανθρώπινες. Τα τρία τελευταία χρόνια όμως, τον πήραν από κει και τον έστειλαν σ' ένα «ειδικό» στρατόπεδο του Καζακστάν, στα Καραγκάντα, όπου γνώρισε την αληθινή φρίκη των κομμουνιστικών στρατοπέδων. Από το «ειδικό» αυτό στρατόπεδο βγήκε το «Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς». Ο Σολζενίτσιν χάνει πια την υπόστασή του και γίνεται ένα σκέτο νούμερο, ο Σ.Κ. 232.

Εκεί μέσα, θέλοντας και μη, έμαθε τη δουλειά του χτίστη και του τσιμεντά και δούλεψε σαν τον

ήρωά του, τον Σουκώβ, όλον τον υπόλοιπο χρόνο της ποινής του, που έληξε το Φλεβάρη του 1953. Την ημέρα ακριβώς που έβγαινε από το κάτεργο ο Σολζενίτσιν, στις 5 Μαρτίου, άκουσε κατάπληκτος το μεγάλο νέο που μετέδιδαν όλα τα μεγάφωνα: Ο Στάλιν ήταν νεκρός! Είχε βγει από το κάτεργο αλλά δεν ήταν ακόμα ελεύθερος — έπρεπε να παραμείνει εκτοπισμένος. Η αστυνομία της περιοχής τον κάλεσε και προσπάθησε να τον πείσει να υπογράψει μια δήλωση που να λέει ότι αποδέχεται την διαρκή εκτόπισή του. Ο Σολζενίτσιν, αρνήθηκε να την υπογράψει, χωρίς όμως ν' αποφύγει μ' αυτό την εκτόπιση.

Έμεινε εκτοπισμένος ως τα 1956, σ' ένα ταταρικό χωριό, νοτιοδυτικά της λίμνης Μπαλκάς (Βαϊκάλης). Στο μεταξύ, από τότε ακόμα που βρισκόταν στο κάτεργο, του είχε παρουσιαστεί ένας κακοήθης όγκος στον αυχένα και η κατάστασή του χειροτέρευσε τόσο πολύ ώστε έχανε τις αισθήσεις του από τους δυνατούς πόνους. Τελικά τα κατάφερε, μετά την απελευθέρωσή του, να πάει ως την Τασκένδη για να τον χειρουργήσουν. Από την περιπέτεια αυτή βγήκε αργότερα το πολύκροτο έργο του «Πτέρυγα των καρκινοπαθών». Με την εγχείρηση διαπιστώθηκε πως ο όγκος ήταν κακοήθης (καρκίνος) ως τώρα όμως δεν εκδηλώθηκε καμία μετάσταση και ο συγγραφέας αισθάνεται καλά στην υγεία του. «Εκφυλίστηκε και μεταλλάχτηκε σε καλοήγη κατάσταση», λέει ο ίδιος.

Στο κάτεργο, δουλεύοντας με τους τσιμεντόλιθους, δούλευε ταυτόχρονα μες το μυαλό του και τα έργα που θα 'γραφε ύστερα. Σαν άσκηση και σαν ψυχαγωγία είχε επινοήσει έναν νέο τύπο «διηγήματος» πολύ μικρού, από δέκα πέντε μέχρι είκοσι γραμμές. Δεν μπορούσε να τα γράψει βέβαια στο στρατόπεδο αλλά τα είχε συνθέσει μέσα στο μυαλό του και τ' αποστήθιζε. Μερικά απ' αυτά, δημοσιεύτηκαν μετά την αποκατάστασή του. Το 1954 έγραψε και το θεατρικό έργο «Το ελάφι και η πόρνη του κάτεργου», καθώς και το μυθιστόρημά του «Ο Πρώτος Κύκλος» που είχε απίστευτες περιπέτειες, Έγραψε επίσης τις νουβέλλες «Το σπίτι της Ματρόνα» και «Για το καλό του Αγώνα», καθώς και ένα άλλο θεατρικό έργο που έχει σαν τίτλο μια ολόκληρη φράση από το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο: «Σκόπει ουν μη το φως το εν σοι σκότος εστίν» (ια' 35). Το έργο αυτό ετοιμαζόταν κατά το μικρό φιλελεύθερο διάλειμμα της χρουστωφικής περιόδου από δύο θεατρικούς οργανισμούς, το θέατρο «Βαχτάνγκοβ» και το «Λίνισκυ Κομσομόλ», ύστερα όμως πέρασε κι αυτό στην παρανομία, δεν παίχτηκε ποτέ, κι ούτε ποτέ δημοσιεύτηκε. Έχει γράψει επίσης και σενάρια για τον κινηματογράφο που δεν γυρίστηκαν βέβαια. Σήμερα ο Σολζενίτσιν ζει αποτραβηγμένα σ' ένα σπίτι του Ριαζάν, στην οδό Ζαμπλόκοβα, με τη γυναίκα του και την πεθερά του. Διδάσκει ακόμα μαθηματικά και είναι άνθρωπος απλός, λιτός, φαινομενικά πράος και αυτοεξορισμένος. **Φαινομενικά.** Γιατί στο βάθος είναι ένας μαχητής νευρώδης, σε βαθμό εριστικότητας, και όχι απ' αυτούς που ικανοποιούνται με τη σιωπηλή εγκαρτέρηση ή με μια απελπισμένη αυτοεκτόπιση. Ξέρει να πολεμάει ο Σολζενίτσιν — άλλοτε με τη σιωπή κι άλλοτε με τα γραφτά ή τα διαβήματά του. Ο αναγνώστης, διαβάζοντας το εκπληκτικό υπόμνημα που υπέβαλε στην Ένωση Σοβιετικών Συγγραφέων, σίγουρα θα μείνει άναυδος και μπορεί να κάνει τη σκέψη ότι ο Σολζενίτσιν είναι αφελέστατος ή, τουλάχιστον, αδιόρθωτα ρομαντικός, ότι πετάει στα σύννεφα χωρίς να έχει την παραμικρή αίσθηση της σύγχρονης σοβιετικής πραγματικότητας. Γιατί αυτά που ζητάει με το υπόμνημά του (πλήρης ελευθερία στους συγγραφείς, κατάργηση κάθε είδους λογοκρισίας κλπ.) ισοδυναμούν με κατάλυση του ίδιου του καθεστώτος. Πώς είναι δυνατόν να περνάει από το μυαλό του η σκέψη πως μπορεί ποτέ το καθεστώς ν' αυτοκαταλυθεί; Δε θα ήταν αφέλεια και μόνο που το σκέφτεται; Σίγουρα, ναι. Νομίζω όμως ότι θ' αδικούσαμε τον Σολζενίτσιν και τον ατσάλινο χαρακτήρα του αν κάναμε μια τέτοια υπόθεση. Ασφαλώς γνωρίζει πολύ καλά ότι χτυπάει γροθιές στον τοίχο, ότι δε γίνεται τίποτα και ότι τα αιτήματά του είναι ανεδαφικά, αλλά **δεν τον ενδιαφέρει.** Βλέπει μόνον τον τοίχο που πρέπει να γκρεμιστεί και τον χτυπάει με όλες τις δυνάμεις του — τον χτυπάει για να τον χτυπήσει, ξέροντας πολύ καλά πως δεν πέφτει αλλά **κλονίζεται** με τόσο δυνατά χτυπήματα. Έπειτα είναι και μια τακτική «στριμώγματος». Τα λέει όλα αυτά ο Σολζενίτσιν γιατί είναι αλήθειες άπλες και κρυστάλλινες που δε μπορεί να τις αρνηθεί ένας πνευματικός άνθρωπος — απευθύνεται σε συγγραφείς, ε; — χωρίς να γίνη τουλάχιστον γελοίος. Το «στρίμωγμα» αυτό φαίνεται ολοκάθαρα στη διαλογική συζήτηση που είχε ο Συγγραφέας με την Γραμματεία της «Ένωσης Σοβιετικών Συγγραφέων», στις 22 Σεπτεμβρίου 1967¹, όπου βλέπει κανείς

τους αντιπάλους του Σολζενίτσιν κολλημένους κυριολεκτικά στον τοίχο κλιμακωτά σε τρεις βαθμίδες: Στους πιο έντιμους πνευματικά που αγωνίζονται να περισώσουν την αξιοπρέπειά τους, χωρίς να έλθουν όμως και σε σύγκρουση με το κόμμα, στους φοβισμένους, που «συμφωνούν με τον προλαλήσαντα» καθοδηγητή και στους συγγραφείς — επαγγελματίες κομμουνιστές που συνεχίζουν το τροπάρι τους και ενδιαφέρονται για το «ψωμάκι» τους οι άνθρωποι, χωρίς να έχουν την παραμικρή ανησυχία, χωρίς να τους ενοχλή η αστυνόμευση του πνεύματος και χωρίς να βάζουν τόσο μεγάλους στόχους, σαν κι αυτούς που θέτει στους άλλους και στον εαυτό του ο Σολζενίτσιν, μιλώντας για τα καθήκοντα του συγγραφέα:

«Από τη στιγμή που ο συγγραφέας βλέπει τον κόσμο με τα δικά του μάτια, λέει στην ίδια συνέντευξη που αναφέραμε πιο πάνω, σαν καλλιτέχνης, ανακαλύπτει με τη διαίσθησή του, πριν από τους άλλους ανθρώπους και υπό τις πιο διαφορετικές όψεις, πλήθος κοινωνικά φαινόμενα. Εκεί τοποθετείται το ταλέντο του, καθώς και το καθήκον του που απορρέει απ' αυτό το ταλέντο: Οφείλει να πει στην κοινωνία αυτό που βλέπει ή, τουλάχιστον κάτι που δεν είναι καλό και δημιουργεί έναν κίνδυνο...».

Μπορεί βέβαια να πληρώσει πολύ ακριβά το θάρρος του, αλλά αυτό δεν έχει σημασία:

«Κατά τη γνώμη μου, συνεχίζει, το γεγονός ότι μπορεί η κοινωνία να είναι άδικη απέναντι σ' έναν συγγραφέα της, δεν αποτελεί κακό ανεπανόρθωτο. Δεν είναι καλό να παραχαϊδεύη η κοινωνία τους συγγραφείς. Ο συγγραφέας πρέπει να είναι έτοιμος να υποστεί την αδικία, και εδώ ακριβώς βρίσκεται ο κίνδυνος της αποστολής του. Δεν πρόκειται ποτέ να γίνη εύκολη η τύχη του συγγραφέα...», Ξέρει λοιπόν πολύ καλά ποια είναι η μοίρα του, αλλά δεν τρομάζει βλέποντας το πρόσωπό της, ούτε είναι απ' αυτούς που συμβιβάζονται. Όταν τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ χωρίς ο ίδιος φυσικά να κάνη την παραμικρή προσπάθεια — αντίθετα με πάρα πολλούς νομπελίστες — ο σοβιετικός τύπος και ο «διαφωτιστικός» μηχανισμός του κόμματος, ανεκάλυψαν και άλλη μια «σατανική» ικανότητα του Σολζενίτσιν: Ότι είναι ένας τρομερός «μπίζνεσμαν», ότι όλα αυτά τα έκανε και τα έγραψε για να τραβήξη την προσοχή του κόσμου γύρω από το άτομό του και το έργο του, με τον απώτερο σκοπό να κερδίση πολλά χρήματα Η περίπτωση Σολζενίτσιν είναι μια πολύ καλά οργανωμένη «επιχείρηση», ανεκοίνωσε το «Τας», επίσημα και δίχως φόβο του γελοίου. Και τα λένε αυτά για έναν άνθρωπο που ξέρουν πολύ καλά πόσο περιφρονεί το χρήμα, πόσο απλάζει και τι προσπάθειες κατέβαλε, τι διαβήματα είχε κάνει στους ίδιους τους κατηγορούς του, πολύ πριν να τιμηθή με το Νομπέλ, για να μη διαρρεύσουν τα έργα του στο εξωτερικό, συνεπώς για να μην κερδίση χρήματα. Σαν αποτελεσματικό μέσον, πρότεινε να προσυπογράψη και η χώρα του τη διεθνή σύμβαση που κατοχυρώνει τα δικαιώματα της πνευματικής ιδιοκτησίας για να μη μπορούν οι ξένοι εκδότες να παίρνουν τα έργα των σοβιετικών συγγραφέων, χωρίς τη συγκατάθεσή τους. Δεν τούδωσαν καμμία προσοχή και καμμία απάντηση. Κι όταν διέρρευσαν τα έργα κι όταν δημιουργήθηκε όλος αυτός ο θόρυβος με τα υπομνήματά του, κι όταν η υπόθεση πήρε τις διαστάσεις «σκανδάλου» με τη βράβευση του συγγραφέα που θεωρήθηκε σαν αντισοβιετική πρόκληση, έρριξαν και πάλι όλα τα βάρη στις πλάτες του Σολζενίτσιν. Το μόνο που τους ενδιέφερε τότε ήταν να βγει ο ίδιος και να δηλώση καθαρά ότι αυτά που έγραφε ο ξένος τύπος είναι συκοφαντίες και «καπιταλιστικές βρωμιές». Μια τέτοια δήλωση, θα του τη δημοσίευε ο τύπος «ευχαρίστως». Και ύστερα, σαν ανταμοιβή, θα δημοσιεύονταν και ορισμένα έργα του, αφού όμως περνούσαν πρώτα από μια «αρμόδια» επιτροπή και αφού ο συγγραφέας θα δεχότανε να κάνη τις διορθώσεις που θα του υπέδειχνε η επιτροπή. Ο Σολζενίτσιν, φυσικά, αρνήθηκε να πάρη μέρος σε μια τέτοια συναλλαγή. Και συνέχισε και συνεχίζει τη μαρτυρική του πορεία.

Οι «διορθώσεις» που θέλουν να επιφέρουν στο έργο του Σολζενίτσιν δεν είναι βέβαια μονάχα φραστικές. Ζητούν να «σουλουπώσουν» το έργο του έτσι που να χωρέση μέσα στα καλούπια του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού» — πράγμα που θα ισοδυναμούσε με ολοκληρωτική παραμόρφωση. Γιατί αυτός ο «σοσιαλιστικός ρεαλισμός» δεν είναι τίποτ' άλλο παρά η εκάστοτε γραμμή του

κόμματος που εκφράζεται με μέσα καλλιτεχνικά — υποτίθεται. Και εδώ ακόμα εύκολα διακρίνει κανείς την παιδαριώδη οπισθοβουλία που έκρυβε αυτή η πρόταση. Γιατί βέβαια καμμία επιτροπή, όσο «αρμόδια» κι αν ήτανε, δε θα κατόρθωνε να εντάξει το έργο του Σολζενίτσιν στον σοσιαλιστικό ρεαλισμό, αφού εκ κατασκευής είναι αντίθετο προς αυτές τις αντιλήψεις. Δε μένει λοιπόν παρά να υποθέσουμε ότι μοναδικός σκοπός τους ήτανε να του αποσπάσουν τη «δήλωση». Όταν θα την υπέγραφε, είχαν όλον τον καιρό να «επανεξετάσουν» την υπόθεση και να την επανεξετάζουν επί μήνες και επί χρόνια ώσπου να την ξεχάσουν όλοι κι ώσπου να ξεχαστή — αυτό προ πάντων — και ο ίδιος ο Σολζενίτσιν. Γιατί τι είδους «διορθώσεις» θα κάνουν σ' έναν συγγραφέα που κηρύσσει ανοιχτά τη χρεωκοπία του συστήματος και υπερασπίζεται μαχητικά τα δικαιώματα του ατόμου; «Πρέπει να βλέπουμε τα καθήκοντα του συγγραφέα, λέει πάλι στην ίδια συνέντευξη, όχι μόνο από την άποψη των υποχρεώσεών του προς την κοινωνία αλλά και από τις υποχρεώσεις του προς το άτομο. Και σ' αυτό τελικά βρίσκεται η βασική του υποχρέωση. Η ζωή του ατόμου δεν είναι πάντοτε αρμονική με τη ζωή της κοινωνίας. Το κοινωνικό σύνολο δεν έρχεται πάντοτε σε βοήθεια του ατόμου. Κάθε άνθρωπος έχει ένα σωρό προβλήματα που δε μπορούν να λυθούν από το κοινωνικό σύνολο, γιατί ο άνθρωπος είναι **πρώτα** μονάδα σωματική και πνευματική και ύστερα μέλος της κοινωνίας...».

Και προχωρεί ακόμα περισσότερο σε περιοχές απαγορευμένες για τον μαρξισμό:

«Στην εποχή μας, που η ζωή κυριαρχείται από την τεχνική, που η υλική καλοπέραση θεωρείται το σημαντικότερο πράγμα, που η θρησκευτική επιρροή εξασθενίζει παντού, ο συγγραφέας έχει εντελώς ιδιαίτερα καθήκοντα και οφείλει να καταλάβει πολλές θέσεις που απέμειναν κενές. Στα πρόβλημα των αμοιβαίων σχέσεων μεταξύ της εποχής μας και της αιωνιότητας, ο συγγραφέας πρέπει να τοποθετείται σε αποστάσεις ισόρροπες. Αν τα έργα του δίνουν μόνο την επικαιρότητα σε σημείο ώστε να χάνει την επαφή SUB SPECIE AETERNITATIS, θα έχουν πολύ σύντομη διάρκεια. Αν πάλι, αντίθετα, δίνει μεγάλη προσοχή στην αιωνιότητα, παραμελώντας το παρόν, το έργο του χάνει το χρώμα του, τη δύναμη και την πνοή του. Ο συγγραφέας λοιπόν βρίσκεται πάντοτε ανάμεσα στη Σκύλλα και στη Χάρυβδι και δεν πρέπει να στρέφει το πρόσωπό του ούτε προς τη μία, ούτε προς την άλλη...».

Ο Σολζενίτσιν, πριν από κάθε είδους αξιολόγηση της λογοτεχνικής του προσφοράς, αναγνωρίζεται σήμερα σ' όλον τον κόσμο σα μια υψηλή συγγραφική συνείδηση και γι' αυτό ακριβώς η βράβευσή του παίρνει ιδιαίτερη σημασία. Όχι πως λείπουν από τον κόσμο — και από την ίδια τη Σοβιετική Ένωση ακόμα — οι συγγραφείς που έχουν υψηλή συνείδηση της αποστολής τους. Η εντελώς ιδιαίτερη σημασία βρίσκεται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας αυτός παλεύει με πείσμα και μαχητικότητα για την εκπλήρωση μιας αποστολής που μπορεί να φαίνεται εκ των πραγμάτων κατάδικασμένη σε αποτυχία αλλά αποτελεί μια σιγανή φωνή ελπίδας για τον άνθρωπο γενικά — κι όχι μονάχα για το συνθλιβόμενο άτομο του κομμουνιστικού χώρου. Οι κρίσεις τώρα για την καθαρά λογοτεχνική αξία του έργου του ποικίλλουν. Η επίσημη σοβιετική κριτική, δεν του αναγνωρίζει πια κανένα προτέρημα. Και λέμε «πια» γιατί παλιότερα, δεν έφτανε ως αυτό το σημείο ή, αντίθετα, εξυμνούσε το ταλέντο του κατά τρόπο υπερβολικό, ίσως. Οι υπερβολικές εκτιμήσεις όμως δεν έλειψαν και στον δυτικό κόσμο. Πολλοί κριτικίζοντες δημοσιογράφοι ή δημοσιογραφούντες κριτικοί έσπευσαν — μετά τη βράβευσή του, φυσικά — να διακηρύξουν ότι ένας νέος Ντοστογιέφσκυ ανέτειλε στον ορίζοντα της ρωσικής λογοτεχνίας. Προσωπικά, αν μου επιτρέπεται να έχω γνώμη, δε συμεριζομαι αυτόν τον ενθουσιασμό και δε βρίσκω να υπάρχει συγγραφική συγγένεια με τον γίγαντα ούτε στην ενόραση του κόσμου, ούτε στη σύλληψη των ιδεών, ούτε στα εκφραστικά μέσα, ούτε στην τεχνική. Το γεγονός και μόνο ότι έκαναν και οι δύο σε στρατόπεδο δεν είναι αρκετό για ν' αποκαταστήσει ανάμεσά τους οποιαδήποτε πνευματική συγγένεια—μιλάνε, εξ άλλου, σε μια γλώσσα τόσο διαφορετική: Ο Σολζενίτσιν «φωτογραφίζει» το υλικό του κατά τρόπο νατουραλιστικό σχεδόν — ο Ντοστογιέφσκυ το αναπλάθει σ' ένα άλλο επίπεδο, το μετουσιώνει και δημιουργεί έναν δικό του κόσμο, παρμένον βέβαια από την πραγματικότητα, αλλά που δεν είναι η πραγματικότητα, είναι η σε βάθος προέκτασή της και η εν ουσία παράθεσή της. Αν υπάρχει ένας πνευματικός

πατέρας για τον Σολζενίτσιν αυτός είναι πολύ περισσότερο ο Τολστόι — που τον θαυμάζει άλλωστε απέραντα — και όχι ο Ντοστογιέφσκυ. Πασχίζει για την λεξοτεχνική επεξεργασία των κειμένων του, όπως πάσχιζε και ο Τολστόι, όπως πάσχιζε και ο Τουργκένιεφ ή και ο Πούσκιν. (Ο Ντοστογιέφσκυ, γράφοντας πάντα με ρυθμό αγχώδη και τις πιο πολλές φορές για λόγους βιοποριστικούς, δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει τέτοια «ψιλοκοσκινίσματα»). Φαίνεται μάλιστα ότι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο γλωσσικό υλικό και προσπαθεί μέσα απ' αυτό να φτάση στην «ψυχή της Ρωσίας», στα ουσιώδη και βαθύτατα γνωρίσματα του ρωσικού λαού.

«Είμαι σίγουρος, λέει (στην ίδια συνέντευξη πάντα), ότι η λογοτεχνία μας δεν έχει εκμεταλλευθή αρκετά τον γλωσσικό μας πλούτο. Στον 20ό αιώνα οι γλώσσες φτωχαίνουν και τυποποιούνται. Μας διαφεύγει μέγα μέρος από την αξία που είχαν άλλοτε. Είναι πια μια αρρώστια που έχει η ομιλούμενη γλώσσα — ακόμα κι αυτή που μιλάω εγώ. Στο κάτεργο, όταν άρχισα να μελετώ σε βάθος τα ρωσικά (κάποτε και με τη βοήθεια λεξικών) κατάλαβα ότι μέσα σ' αυτές τις λέξεις βρίσκονταν χίλιες δυο γλωσσικές ομορφιές που προσπαθώ σήμερα να τις χρησιμοποιήσω — εκείνες, τουλάχιστον, τις λέξεις ή εκφράσεις που είναι πιο κοντά στην ομιλούμενη σήμερα γλώσσα. Δεν διακινδυνεύω να καταφύγω σε λέξεις αρχαιότερες. Πολλές φορές κάνω λάθος στην εκλογή διαλέγοντας πολύ παλιές λαϊκές εκφράσεις, ελπίζω όμως να λαθεύω όλο και λιγότερο στο μέλλον...».

Η λεξοτεχνική του προσήλωσις και οι γλωσσολογικές του αναζητήσεις για τον εμπλουτισμό της σύγχρονης ρωσικής γλώσσας, κάνουν τα κείμενα του Σολζενίτσιν εξαιρετικά δύσκολα στη μετάφραση και ο κάθε μεταφραστής αγωνίζεται να βρει στη δική του γλώσσα αντιστοιχίες που ίσως να μην υπάρχουν ή να είναι πολύ απομακρυσμένες από το πρωτότυπο. Γι' αυτό, αν θελήση κανείς να παραβάλλη δύο ξένες μεταφράσεις, στα γαλλικά και στ' αγγλικά λόγου χάριν, θα διαπιστώση ένα σωρό διαφορές, ουσιώδεις κάποτε, που δεν προδίδουν τίποτ' άλλο παρά την αμηχανία των μεταφραστών. Ο Σολζενίτσιν λοιπόν είναι και θα παραμείνη συγγραφέας που χάνει πολλά μεταφραζόμενος. Παρ' όλα αυτά, ακόμα κι από κείνο που απομένει, δεν θα δυσκολευτούμε να διαπιστώσουμε την παρουσία ενός ταλέντου ρωμαλέου. Μπορεί κάποτε οι περιγραφές του να συνοδεύονται από βωμολοχίες που δεν γράφονται ή να υπερφορτώνονται με λεπτομέρειες ασήμαντες και να διασαλεύεται η ισορρόπηση στην έκθεση των ιδεών, στην αρχιτεκτονική, στους χαρακτήρες, στη δραματική ανέλιξη του μύθου, αλλά πέρα απ' όλα αυτά φαίνεται ο δυνατός συγγραφέας που ξέρει να βλέπη σα συγγραφέας και να δίνη μερικές φορές ολοκληρωμένους ανθρώπους με δυο ή τρεις μονάχα πινελιές. Ο πλωτάρχης Μπουϊνόβσκυ, ο Καίσαρας, ο Τιούριν και πολλοί άλλοι ήρωες του «Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς» είναι μορφές που θα μείνουν βαθιά χαραγμένες στη μνήμη μας, που θα μας συγκλονίσουν με την τραγικότητά τους και προ πάντων με τις προεκτάσεις που δίνει ο συγγραφέας στη ζωή και στη μοίρα τους.

Δεν είναι τάχα αρκετό, αυτό και μόνο, για να πούμε ότι ο Σολζενίτσιν είναι ένας μεγάλος συγγραφέας;

ΣΩΤ. ΠΑΤΑΤΖΗΣ

ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΤΟΥ ΙΒΑΝ ΝΤΕΝΙΣΟΒΙΤΣ

Είναι πέντε το πρωί. Όπως κάθε μέρα, χτυπάει το εγερτήριο — κάτι σφυριές στην άκρη ενός σιδερένιου δοκαριού που κρέμεται κοντά στο παράπηγμα της διοίκησης. Ο ήχος απ' τα δυνατά χτυπήματα διαπερνά δύσκολα τα τζάμια και τα κρούσταλλα της πρωινής παγωνιάς που περιτυλίγουν το δοκάρι κι έχουν πάχος δύο δάχτυλα. Σταματάει γρήγορα. Κάνει κρύο και ο φύλακας δεν έχει όρεξη να χτυπά περισσότερη ώρα.

Ο ήχος σβήνει. Απ' έξω όλα έχουν μείνει όπως τ' άφησε ο Σουκώβ όταν σηκώθηκε, μες τα μεσάνυχτα, να πάει για κατούρημα. Είναι σκοτεινά, πολύ σκοτεινά, και φαίνονται μονάχα τρία φώτα από το παράθυρο: Δύο στη ζώνη επιτήρησης και ένα στο εσωτερικό του στρατοπέδου. Δεν ανοίγουν πάντα την παράγκα και δεν ακούγονται οι άντρες της αγγαρείας που σηκώνουν το κατουροβάρελο και το μεταφέρουν πάνω στις ξύλινες τραβέρσες τους.

Ο Σουκώβ δε μένει στο κρεβάτι του ποτέ και σηκώνεται πάντοτε με το εγερτήριο — έχει κανείς μιάμιση ώρα στη διάθεσή του ώσπου να γίνη το προσκλητήριο και μπορεί να την κάνη ό,τι θέλει, χωρίς να είναι αναγκασμένος ν' απασχοληθεί μ' αυτά που λέει ο κανονισμός. Κι όποιος ξέρει τη ζωή του στρατοπέδου, όλο και θα βρει τον τρόπο να βολέψη τις μικρο-δουλίτσες του: Να μετατρέψη καμιά παλιόφοδρα σε γάντι δίχως δάχτυλα, να ψάξη για τις καλοστεγνωμένες μπότες κάποιου πλούσιου φιλαράκου της ομάδας και να του τις φέρη στο κρεβάτι του για να μη χοροπηδάη ξυπόλητος μπροστά στο σωρό με τις ανακατωμένες μπότες, να κάνη μια βολτίτσα ως την καντίνα, όπου μπορεί να θέλουν κάποιον για το σκούπισμα, η για κανένα θέλημα η ακόμα για να μαζέψη τις караβάνες από τα τραπέζια του εστιατορίου και να τις βάλη στίβα στο νεροχύτη της κουζίνας — όλο και κάτι μπορεί νατσιμπήσει εκεί μέσα, μόνο που οι εθελοντές είναι πολλοί, σπρώχνουν ο ένας τον άλλο και στο τέλος δεν κρατιούνται πια κι αρχίζουν να γλύφουν τ' απομεινάρια καμιάς караβάνας.

Κι ο Σουκώβ θυμάται πάντα την κουβέντα που είπε ο Κουζιόμιν, πρώτος του ομάδάρχης, παλιά караβάνα, αφού είχε κλείσει τότε, το 43, δώδεκα χρόνια στο στρατόπεδο. Κάθονταν κοντά στη φωτιά, σ' ένα ξέφωτο του δάσους, κι έλεγε σ' εκείνους που έφερναν από το μέτωπο:

«Εδώ πέρα, φιλαράκια, κυριαρχεί ο νόμος της «τάιγκα»² κι ωστόσο μπορεί να τα καταφέρη κανείς να ζήση. Εκείνοι που δεν γίνονται ποτέ τους κόκκαλα ψημένα στο στρατόπεδο είναι οι γλυφτοκαραβάνες, οι κοπανατζήδες που κάνουν τον άρρωστο και όσοι χτυπούν την πόρτα του μεγάλου αφεντικού.

Όσο για το ποιος ήτανε το μεγάλο αφεντικό, τα μάσαγε λιγάκι ο Κουζιόμιν, γιατί αυτοί στο τέλος - τέλος τα βολεύουν πάντοτε, αλλά με το αίμα των άλλων.

Σηκωνότανε λοιπόν ο Σουκώβ κάθε μέρα αμέσως μόλις χτύπαγε το εγερτήριο, σήμερα δε σηκώθηκε. Δεν αισθανότανε καλά, από χτες το βράδυ ακόμα. Είχε κάτι σα ρίγη και κομάρες κι ήτανε όλη τη νύχτα παγωμένος. Στον ύπνο του έβλεπε μερικές στιγμές πως έπεφτε απότομα κι άλλοτε πάλι ότι σηκωνόταν και στεκότανε λίγο στα πόδια του.

Αχ και να γινόταν να μην ξημερώση!

Αλλά ήρθε, όπως πάντα, το πρωί. Ποιος τώρα θα τον κάνη να συνέρθη λίγο; Τα τζάμια είναι σκεπασμένα από την παγωμένη πάχνα και σ' όλο το μάκρος της παράγκας — ο διάλογος να την πάρη για παράγκα — κρέμεται η παγωνιά από τις χαραμάδες του τοίχου και της σκεπής, σα λευκός ιστός μικρής αράχνης.

Ο Σουκώβ δε σηκώνεται. Είναι κουβαριασμένος στην απάνω κουκέτα του ξυλοκρέβατου, με το

κεφάλι χωμένο κάτω απ' τις κουβέρτες και τυλιγμένο με την πατατούκα του, με τα δυο του πόδια στριμωγμένα στο ίδιο μανίκι του καπλατισμένου σακακιού του, που το 'χει αναδιπλωμένο. Δε βλέπει τίποτα, από το θόρυβο όμως καταλαβαίνει κάθε τι που γίνεται μες την παράγκα και στη γωνιά όπου είναι η ομάδα του. Και να, οι άντρες της αγγαρείας, παίρνουν τώρα το κατουροβάρελο που χωράει εκατό λίτρες. Το 'χουν για εύκολη δουλειά, καλή για τους ανήμπορους, αλλά για κάνε να κουβαλήσης τέτοια βαρέλια, χωρίς να σου χυθή κανένα!

Ύστερα ακούγεται ο σαματάς που κάνουν οι τσόχινες μπότες της 75ης ομάδας καθώς τις αδειάζουν κατά γης απ' το κιβώτιο, φέρνοντάς τες από το στεγνωτήριο. Ύστερα, να και οι δικές μας (σήμερα είχαμε μεις σειρά για να στεγνώσουμε τις μπότες). Ο αρχηγός και ο υπαρχηγός της ομάδας φορούν τις μπότες τους αμίλητα και το ξυλοκρέβατό τους τρίζει. Ο υπαρχηγός πάει για το ψωμί και ο αρχηγός στη Διοίκηση, στην Υ.Π.Π. — την Υπηρεσία Πλάνου Παραγωγής.

Και δεν πάει τώρα ο αρχηγός στην Υ.Π.Π. μόνο για τον καθορισμό των καθηκόντων — όπως τις άλλες μέρες. Το θυμάται ο Σουκώβ: Σήμερα κρίνεται η τύχη τους — θέλουν να πάρουν την ομάδα τους, την 104η, από το χτίσιμο των εργαστηρίων και να την βάλουν σ' έναν καινούργιο τομέα, στην «πόλη της σοσιαλιστικής ζωής». Αυτή η πόλη της «σοσιαλιστικής ζωής» είναι ένας χώρος γυμνός όπου τσαλαβουτάς μέσα στο χιόνι και, πριν να γίνη ο,τιδήποτε, πρέπει πρώτα ν' ανοιχτούνε τρύπες, να μπηχτούν οι πάσσαλοι και να στήσης τα συρματοπλέγματα για τον ίδιο τον εαυτό σου — να μη μπορούν να δραπετεύσουν οι κρατούμενοι. Κι ύστερα απ' αυτά, θ' αρχίσουν να χτίζουν.

Εκεί πέρα, είναι φανερό πως δεν υπάρχει τρόπος να ζεσταθής για ένα μήνα — ούτε η παραμικρή καλύβα. Ούτε και μπορείς να λογαριάζης σε καμιά φωτιά — τι θα κάψης; Πρέπει να πασχίζης το λοιπόν κάνοντας ό,τι κομπίνα ξέρεις — αυτή είναι η μοναδική σανίδα σωτηρίας.

Ο αρχηγός της ομάδας είναι σκεπτικός. Πάει να κανονίση το ζήτημα να στείλουν εκεί πέρα, αντί για τη δική του ομάδα, καμιά άλλη, λιγώτερο καπάτσα. Βέβαια, μια τέτοια δουλειά δε μπορείς να την κανονίσης με άδεια χέρια. Θέλεις το λιγώτερο μια λίβρα λαρδί για τον υπεύθυνο των καθηκόντων — ή κι ένα ολόκληρο κιλό.

Ο Σουκώβ δε χάνει τίποτα να δοκιμάση — όλο και κάτι μπορεί να πετύχη: Να το βάλη αμέσως για το αναρρωτήριο, μπας και τον βγάζανε καμιά μερούλα ελεύθερο — το κορμί του είναι σαραβαλιασμένο.

Ένα άλλο πάλι είναι να μάθη ποιος θα είναι σήμερα φύλακας της υπηρεσίας.

Σαν καλά πηγαίνει η δουλειά: Σήμερα είναι της υπηρεσίας ο Ιβάν, ένας λοχίας ψηλός κι αδύνατος, με μαύρα μάτια. Στην αρχή σου σπάζει βέβαια τη χολή, όταν τον ξέρης όμως καλά, βλέπεις πως είναι πιο βολικός απ' όλους αυτούς που μπαίνουν της υπηρεσίας: Δε σε στέλνει φυλακή ποτέ, ούτε σε σέρνει ως τον αρχηγό του πειθαρχικού τμήματος. Σίγουρα, μπορεί να μείνης ξαπλωμένος ως την ώρα που η παράγκα 9 θα πάη στο εστιατόριο.

Το ξυλοκρέβατο άρχιζε κάτι τρεμουλιάσματα και σκαμπανεβάσματα γιατί σηκώθηκαν ταυτόχρονα στο πάνω μέρος ο Αλιόσκα ο Βαπτιστής και στο κάτω ο Μπουινόβσκι, πρώην πλωτάρχης του πολεμικού ναυτικού.

Οι άντρες της αγγαρείας, σηκώνοντας τα κατουροβάρελα, τσακώνονται για το ποιος θα πάη να φέρη ζεστό νερό. Βρίζονται μανιασμένα σα γυναικούλες. Ο συντονιστής στην αχτίδα της 20ής ομάδας ουρλιάζει:

«Τώρα θα σας κανονίσω εγώ, παλιοσαράβαλα»!

Και τους πετάει κατακέφαλα τη μια από τις μπότες του, που πέφτει πάνω στην κολώνα. Γίνεται σιωπή.

Στη διπλανή ομάδα, ο υπαρχηγός μουρμουρίζει σιγανά:

«Βασίλη Φεντόροβιτς, μας ρίξανε πάλι αυτοί οι βρωμοπόντικοι της επιμελητείας. Παίρναμε ως τώρα τέσσερα ψωμιά 900 γραμμαρίων και από δω και μπρος θάχουμε μονάχα τρία. Από κάποιον θα ξαφρίσουν τη μερίδα απόψε.

Μιλούσε σιγανά αλλά, κατά πως φαίνεται, το άκουσε όλη η ομάδα και τους κόπηκε η ανάσα: ποιος θα μείνη απόψε χωρίς μερίδα;

Ο Σουκώβ μένει ακόμα ξαπλωμένος στο λιγνό του στρώμα που είναι γεμισμένο με πριονίδι. Αν ξεκαθάριζε η κατάσταση τουλάχιστον: Ή να τον πιάση κάνας πυρετός τρικούβερτος ή να του περάση τούτη η κομάρα. Τίποτα όμως — βρίσκεται ανάμεσα στα δυο.

Καθώς ο Βαπτιστής μουρμούριζε τις προσευχές του, ξαναγύρισε ο Μπουινόβσκι που είχε πάει στ' αποχωρητήριο και, χωρίς ν' απευθύνεται σε κανένα, είπε μ' ένα είδος άγριας χαράς:

«Κρατάτε γερά, κόκκινοι ναύτες, σήμερα θα έχουμε κάτω από τριάντα υπό το μηδέν».

Ο Σουκώβ παίρνει την απόφασή του: Θα πάη στο αναρρωτήριο. Τήν ίδια στιγμή, το χέρι κάποιου βαθμοφόρου τραβάει την κουβέρτα του και το καπλατισμένο του σακάκι. Ο Σουκώβ πετάει την πατατούκα που του σκέπαζε το κεφάλι και μισανασηκώνεται ακουμπώντας στον αγκώνα του. Κάτω, στεκότανε ο αδύνατος Τάταρος και το κεφάλι του ερχότανε ίσα-ίσα με το ύψος του κρεβατιού. Φαίνεται πως ανέλαβε υπηρεσία, χωρίς να είναι η σειρά του. Πλησίασε σιγά-σιγά.

«854»! φώναξε, ακουμπώντας σχεδόν το πρόσωπό του στο τετράγωνο μπάλωμα με το νούμερο που είχε η μαύρη πατατούκα του Σουκώβ στο πίσω μέρος. Τρεις μέρες φυλακή και χωρίς εξαίρεση από τη δουλειά.

Προτού καλά-καλά να σβήση η παράξενη φωνή του, όλοι αυτοί που δεν είχανε ακόμα σηκωθεί κουνήθηκαν και άρχισαν να ντύνωνται βιαστικά, στο μισοσκοτάδο της παράγκας — δεν άναβαν όλα τα φώτα — όπου κοιμούνται διακόσιοι άντρες σε πενήντα ξυλοκρέβατα, γεμάτα κοριούς.

«Γιατί, τι έκανα πολίτη <νατσάλνικ>»; ρώτησε ο Σουκώβ, δυναμώνοντας την παραπονιάρικη φωνή του.

Όταν πηγαίνης στη δουλειά, δεν έχει σημασία η φυλακή. Τρως φαγητό ζεστό και δεν έχεις τον καιρό να τη σκεφτής. Όταν όμως δε σε στέλνουν στη δουλειά, μένεις πραγματικά κλεισμένος μέσα.

«Γιατί δε σηκώθηκες με το εγερτήριο», εξήγησε νωχελικά ο Τάταρος, παρ' όλο που κι ο ίδιος κι ο Σουκώβ και όλοι οι άλλοι ήξεραν πολύ καλά ποια ήτανε η αιτία. Πάμε στο γραφείο του διοικητή.

Το άτριχο και τσαλακωμένο πρόσωπο του Τάταρου ήτανε ανέκφραστο. Γύρισε το κεφάλι του αλλού γυρεύοντας και κανένα άλλο θύμα, όμως όλοι, κι αυτοί που είχανε τα ψηλά κρεβάτια και κείνοι που έμεναν στα κάτω, πετάχτηκαν κιόλας και μες το μισοσκοτάδο ή κάτω από το φως άρχισαν να περνάνε τα πόδια τους στα μαύρα, φοδραρισμένα παντελόνια, που είχανε ένα νούμερο στο αριστερό γόνατο, ή κούμπωναν τα ρούχα τους κι έτρεχαν κατά την πόρτα για να περιμένουν τον Τάταρο απ' έξω.

Να τη φάη ο Σουκώβ τη φυλακή για ο,τιδήποτε άλλο, αλλά να του αξίζει — δε θα ήτανε και τόσο εξοργιστικό. Το εξοργιστικό είναι ότι πάντα σηκωνότανε απ' τους πρώτους. Ξέρει όμως ότι δε μπορεί να ζητήσει χάρη απ' τον Τάταρο και συνεχίζοντας, έτσι για τον τύπο, τα παράπονά του φόρεσε το καπλατισμένο παντελόνι του. Είχε κι αυτό ραμμένο πάνω από τ' αριστερό γόνατο ένα κομάτι πανί λιγδιασμένο, όπου ήτανε γραμμένο το νούμερο 854 με μαύρο μελάνι, ξεθωριασμένο πια. Φόρεσε και το καπλατισμένο του σακάκι, που έχει δύο αριθμούς, ένα στο στήθος κι άλλον ένα στην πλάτη, τράβηξε τις μπότες του απ' το σωρό, κάτω στο δάπεδο, έβαλε και το γούνινο σκούφο του, που έχει κι αυτός στο μπροστινό μέρος ένα κομάτι πανί με το ίδιο νούμερο, και βγήκε έξω, πίσω από τον Τάταρο.

Όλη η 104η ομάδα βλέπει τον Σουκώβ που έρχεται με συνοδεία, αλλά κανείς δε βγάζει μυλιά. Γιατί να μιλήσει και τι να πει; Ο αρχηγός της ομάδας θα μπορούσε βέβαια να πει καμιά μικροκουβεντούλα, αλλά αυτός δεν βρίσκεται εδώ. Ούτε κι ο Σουκώβ λέει σε κανέναν τίποτα. Αποφεύγει να προκαλέσει τον Τάταρο. Οι σύντροφοι, από μόνοι τους, θα το σκεφτούν να του φυλάξουν το πριωνό.

Έξω κάνει ένα κρύο κι έχει μια ομίχλη που σου κόβεται η ανάσα. Στη ζώνη επιτήρησης δυο μεγάλοι προβολείς, τοποθετημένοι μακριά, στα παρατηρητήρια, διασταυρώνουν τις φωτεινές λουρίδες τους. Τα φώτα της ζώνης λάμπουν, όπως και τα φώτα του στρατοπέδου. Είναι τόσο πολλά, παντού, που σβήνουν τ' άστρα.

Τριζοβολούν οι μπότες των κρατουμένων, καθώς τρέχουν στις δουλειές τους, άλλος στ' αποχωρητήρια, άλλος στην καντίνα, άλλος στην αποθήκη με τα δέματα κι άλλος στη φουφού που έχει φτειάξει για να βράζει το μπλουζούρι του. Όλοι χώνουν τα κεφάλια τους στους ώμους κι έχουν καλοκουμπωμένη την πατατούκα τους. Όλοι κρυώνουν — όχι τόσο από την παγωνιά, όσο γιατί σκέφτονται ολόκληρη την παγωμένη μέρα που τους περιμένει. Ο Τάταρος περπατάει με βήμα κανονικό, φορώντας τον παλιό μανδύα του με τα μπλε και λιγδιασμένα σήματα, θάλεγε κανείς ότι δε νοιώθει τίποτα από την παγωνιά.

Περπατούν στο μάκρος του ψηλού σανιδένιου φράχτη που είναι γύρω-γύρω στο παράπηγμα του Π.Τ. (Πειθαρχικού Τμήματος), όπου βρίσκεται η εσωτερική φυλακή του στρατοπέδου. Ακολουθούν τα συρματοπλέγματα που προστατεύουν το φούρνο του ψωμιού απ' τους κρατούμενους, περνούν απ' τη γωνιά του παραπήγματος της διοίκησης όπου, σε μια ξύλινη κρεμάλα, είναι η παγωμένη ράγια του εγερτήριου, κρεμασμένη μ' ένα χοντρό σιδερένιο σύρμα και φέρνουν βόλτα έναν άλλο ξύλινο στύλο, όπου κρέμεται το θερμόμετρο, τυλιγμένο στον πάγο. Το 'χουν βάλει σε μια άκρη που δεν την πιάνει το κρύο για να μην κατεβαίνει πάρα πολύ η θερμοκρασία. Ο Σουκώβ κοιτάει λοξά το σωλήνα του θερμομέτρου, άσπρο σαν το γάλα, κι είναι πλημμυρισμένος από μια ελπίδα: Αν η θερμοκρασία είναι κάτω από τους σαράντα ένα βαθμούς, δε θα τους στείλουν στη δουλειά. Σήμερα όμως, δε φαίνεται να φτάνη τους σαράντα.

Μπαίνουν στο παράπηγμα της διοίκησης και τραβάνε κατ' ευθείαν για το φυλάκιο. Εκεί πια γίνεται ολοφάνερο — καλά το είχε βάλει με το νου του ο Σουκώβ στο δρόμο — δεν πρόκειται για φυλακή: Απλούστατα, το πάτωμα του φυλακίου είναι ασφουγκάριστο. Κι ο Τάταρος του λέει πως τον συχωρεί και τον διατάζει να πλύνη μόνο το πάτωμα.

Το σφουγγάρισμα του φυλακίου δεν γίνεται ποτέ από κρατούμενο που φέρνουν έξω από την περίμετρο του στρατοπέδου — είναι δουλειά ενός από τους άντρες της αγγαρείας που έχει οριστή για το παράπηγμα της διοίκησης. Αυτός όμως που είχαμε βάλει από την αγγαρεία είναι, καιρό τώρα, σα στο σπίτι του στη διοίκηση, μπαίνει ακόμα και στο γραφείο του διοικητή του Πειθαρχικού Τμήματος, του μεγάλου αφεντικού. Τους εξυπηρετεί. Ακούει κάπου-κάπου πράγματα που δεν τα ξέρουν ούτε οι φύλακες. Πάει κάμποσος καιρός που άρχισε να βλέπη πως δεν το σηκώνει η

αξιοπρέπειά του να πλένη το πάτωμα απλών φυλακών. Αυτοί πάλι, του είπαν να το πλύνη μια, του το είπαν δυο και ύστερα κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται κι άρχισαν να τσιμπάνε κρατούμενους για το σφουγγάρισμα.

Μέσα στο φυλάκιο, καίει στο φουλ η σόμπα. Δυο φύλακες, φορώντας τη βρώμικη χλαίνη τους, παίζουν ντάμα. Ένας άλλος κοιμάται πάνω σ' έναν στενό πάγκο ντυμένος, με μια προβιά σφιγμένη στη μέση του, δίχως νάχη βγάλη τις μπότες του. Σε μιαν άκρη είναι ο κουβάς και το σφουγγαρόπανο. Ο Σουκώβ είναι πολύ ευχαριστημένος και λέει στον Τάταρο που τον συχώρεσε:

«Ευχαριστώ, πολίτη <νατσάλνικ>, δε θα ξανασηκωθώ με καθυστέρηση».

Εδώ τα πράγματα είναι απλά: Όταν τελειώση κανείς, μπορεί να φύγη. Τώρα που έχει να κάνει δουλειά, του φαίνεται πως οι κομάρες του εξαφανίστηκαν. Παίρνει τον κουβά και, δίχως γάντια (στη βιασύνη του, ξέχασε τα δικά του κάτω απ' το προσκέφαλο), τραβάει κατά το πηγάδι.

Μερικοί αρχηγοί ομάδων, γυρίζοντας απ' την Υπηρεσία Πλάνου Παραγωγής, είχανε μαζευτή γύρω από το στύλο του θερμομέτρου κι ένας απ' αυτούς, πιο νέος απ' τους άλλους, πρώην Ήρωας της Σοβιετικής Ένωσης, σκαρφάλωσε κι έξυσε το θερμοόμετρο.

Οι άλλοι από κάτω τον συμβούλεψαν:

«Γύρνα το κεφάλι σου στο πλάι, γιατί με την ανάσα σου θ' ανεβή ακόμα πιο πολύ».

«Ν' ανεβεί αυτό; Άντε ρε από κει — δεν υπάρχει τέτοιος φόβος».

Ανάμεσά τους, δεν βρισκόταν ο Τιούριν, ο αρχηγός στην ομάδα του Σουκώβ. Είχε ακουμπήσει τον κουβά του καταγής και κοίταζε με περιέργεια, έχοντας τα χέρια του χωμένα μέσα στα μανίκια του.

«Είκοσι εφτά και μισό, τ' αναθεματισμένο», φώναξε εκείνος πάνω από το στύλο, με φωνή βραχνιασμένη.

Έριξε ακόμα μια ματιά προς τα κάτω για να σιγουρευτή και πήδησε.

«Εγώ λέω πως δε δουλεύει αυτό το μαραφέτι, είπε ένας άλλος. Κολώνει σα γαϊδούρι πάντοτε. Τι ήθελες όμως, να σου βάλουνε θερμοόμετρο της προκοπής στο στρατόπεδο»;

Οι αρχηγοί ομάδων φεύγουν. Ο Σουκώβ τρέχει κατά τα πηγάδια. Είχε κατεβάσει τα πλαϊνά του σκούφου του, αλλά δεν τα 'χε στερεώσει και η παγωνιά του σκίζει τ' αυτιά.

Τα χείλη του πηγαδιού είναι κλεισμένα τόσο πολύ από τον πάγο που με δυσκολία μπαίνει ο κουβάς. Και το σκονί είναι σκληρό σα ραβδί.

Ο Σουκώβ, που δε νιώθει πια τα χέρια του, ξαναγυρίζει στο φυλάκιο, ενώ αχνίζει το νερό μες τον κουβά του. Βυθίζει τα χέρια του στο νερό — είναι πολύ πιο ζεστό.

Ο Τάταρος δεν είναι πια εκεί αλλά έχουν μαζευτή τέσσερις φύλακες. Δεν παίζουν ντάμα, ούτε κοιμούνται. Κουβεντιάζουν για τη μερίδα που θα τους δώσουν το Γενάρη (τα τρόφιμα σπανίζουν στη γειτονική πόλη, αλλά πουλάνε ιδιαίτερα στους φύλακες και μάλιστα με σκόντο, παρ' όλο που τα δελτία τους έχουν εξαντληθή από καιρό — πράγμα που δε γίνεται για τον ντόπιο πληθυσμό).

«Κλείσε την πόρτα, ρε κοπρίτη, σφυρίζει», φώναξε ένας απ' αυτούς στον Σουκώβ, κόβοντας την

κουβέντα με τους άλλους.

Δεν πρέπει να μουσκευτούν οι μπότες σου πρωί - πρωί. Δε θα 'χης να βάλης τίποτ' άλλο στα πόδια σου — ακόμη κι αν τα καταφέρης να πεταχτής ως την παράγκα. Στα οχτώ χρόνια που είναι στο στρατόπεδο ο Σουκώβ, τράβηξε πολλά με τα παπούτσια. Έτυχαν φορές που περπατούν όλο το χειμώνα χωρίς μπότες και χωρίς να ιδούν το χρώμα τους καθόλου. Είχανε μόνο τ' απομεινάρια του Ε.Τ.Τ. (Εργοστάσιο Τρακτέρ Τσελιάμπινσκ) κάτι σαν τσαρούχια, φτιαγμένα από παλιά λάστιχα αυτοκινήτων. Τώρα βολεύτηκαν κάπως τα πράγματα, απ' αυτή την πλευρά.

Τον Οκτώβρη ο Σουκώβ πήρε ένα ζευγάρι γερές αρβύλες, ενισχυμένες γύρω - γύρω (τα κατάφερε πηγαίνοντας στην καντίνα με τον υπαρχηγό) και αρκετά φαρδιές για να τις φορή με δυο ζευγάρια ζεστές ρούσικες κάλτσες. Το γιόρτασε για μια βδομάδα και χτυπούσε κάτω τα κατακαίνουργια τακούνια του. Το Δεκέμβρη ήρθαν και οι τσόχινες μπότες: Αρχίζει τώρα, βλέπεις, η καλή ζωή και πέρασε ο καιρός που κρατούσαμε το όπλο στο χέρι. Να όμως που μπήκε στη μέση κάποια διαχειριστική βρωμιά και σου λένε ωραία, να πάρης μπότες, αλλά θα παραδώσης τα παπούτσια που φορείς. Γιατί δεν είναι σωστό στο κάτω - κάτω νάχουν οι κρατούμενοι δυο λογίων παπούτσια. Και ο Σουκώβ έπρεπε να διαλέξη: Ή θάβγαζε όλο το χειμώνα με τις αρβύλες, ή θα τις παράδινε και θα φορούσε τις τσόχινες μπότες, ακόμα κι όταν θα 'λειωναν τα χιόνια. Και τις είχε τόσο περιποιημένες τις κατακαίνουργιες αρβυλίτσες του, μαλακώνοντάς τες με γράσο! Για τίποτ' άλλο δε στενοχωρήθηκε τόσο πολύ, μέσα σ' αυτά τα οχτώ χρόνια, όσο για κείνες τις αρβύλες. Αναγκάστηκε να τις πετάξη στο σωρό και όταν θα 'ρθει η άνοιξη δεν πρόκειται βέβαια να του τις ξαναδώσουν.

Για τούτη την περίπτωση να τι σκαριφίστηκε τώρα: Έβγαλε προσεχτικά τις μπότες του, τις ακούμπησε στην άκρη κι έριξε από πάνω τις κάλτσες του (το κουτάλι του αντήχησε στο δάπεδο. Όσο βιαστικά κι αν ντύθηκε για τη φυλακή, δεν ξέχασε να τρυπώσει το κουτάλι του μέσα στις μπότες). Έτσι, ξυπόλητος πια, πέταξε μπόλικο νερό με το σφουγγαρόπανο στο πάτωμα που χύθηκε κάτω από τις μπότες των φυλάκων.

«Ε! σιγά - σιγά, βρωμιάρη!»! φώναξε ένας απ' αυτούς, ανασηκώνοντας τα πόδια του και ακουμπώντας τα στα ξύλα των ποδιών της καρέκλας.

Το ρύζι; Για το ρύζι είναι άλλη η μερίδα — μην κάνεις σύγκριση με το ρύζι».

«Παλιόμουτρο! Τι διάβολο θα κάνης μ' όλη αυτή τη θάλασσα που έχυσες; Είδες πουθενά να σφουγγαρίζουν έτσι»;

«Δεν γίνεται αλλιώς, κύριε προϊστάμενε. Είναι γεμάτο λίγδα».

«Βρωμογούρουνο! Δεν έτυχε να δεις ποτέ πως πλένει η γυναίκα σου το πάτωμα»;

Ο Σουκώβ ανασηκώθηκε κρατώντας στο χέρι του το σφουγγαρόπανο που έσταζε. Χαμογέλασε παιδιάστικα, και φάνηκαν ανάμεσα στα δόντια του τα κενά που του είχε αφήσει το σκορβούτο το 43, στην Ουστ-ίζμα, τότε που κόντεψε να τα τινάξη. Τον ειχε λιανίσει η δυσεντερία και το στομάχι του δε δεχόταν τίποτα. Το μόνο που του μένει τώρα απ' τον καιρό εκείνο είναι κάτι σα σφύριγμα που έχει η κουβέντα του.

«Απ' την γυναίκα μου με χώρισαν το 41, πολίτη <νατσάλνικ> και δε θυμάμαι καλά - καλά ούτε το πρόσωπό της».

«Έτσι σφουγγαρίζουν αυτοί! Τα παλιοκαθάρματα, για τίποτα δεν είναι ικανοί, ούτε και θέλουν να κάνουν τίποτα. Δεν αξίζουν ούτε το ψωμί που τους δίνουν. Σκατά! Να τι θάπρεπε να τους ταΐζουμε»!

«Τι διάολο τους κόλλησε να το πλένουν κάθε μέρα; Μόνο υγρασία φέρνει αυτό το πλύσιμο. Καταλαβαίνεις τώρα, 854. Με το μαλακό. Έτσι ένα πασαλειματάκι μόνο κι ύστερα να του δίνης».

«Το ρύζι! Δε μπορείς να συγκρίνεις το ρύζι με το κεχρί».

Ο Σουκώβ έκανε πρόσχαρα αυτό που του είπαν. Η δουλειά είναι σαν το ραβδί που έχει δύο άκρες. Όταν δουλεύεις για τους ανθρώπους, χτυπάς με την καλή. Κι όταν είναι για τα κορόιδα, κάνεις πως δουλεύεις. Αν δεν ήτανε κι αυτό θα τα 'χαμε από καιρό τινάξει όλοι μας — ψέμματα;

Ο Σουκώβ μουσκεύει το πάτωμα ώσπου να σβήσουν όλες οι στεγνές νησίδες, πετάει το σφουγγαρόπανο πίσω απ' τη σόμπα, δίχως να το στίψει, ξαναφορεί τις μπότες του στο κατώφλι και χύνει τον κουβά με τα νερά στο δρομάκι απ' όπου περνούν οι βαθμοφόροι. Ύστερα τραβάει λοξά για το εστιατόριο, περνώντας μπροστά απ' τα λουτρά και από κείνο το σκοτεινό και παγωμένο χτίριο όπου είναι η λέσχη.

Πρέπει να πάει και στο αναρρωτήριο. Τον ξαναπιάνουν οι κομάρες σ' όλο του το κορμί. Πρέπει ακόμα να προσέξη να μην τον τσιμπήσει κάνας επιστάτης, πριν να φτάση στο εστιατόριο — είναι αυστηρή διαταγή του διοικητή: Ν' αρπάζουν τους καθυστερημένους που κυκλοφορούν μεμονωμένα και να τους κλείνουν φυλακή.

Μπροστά στο εστιατόριο, εξαιρετικά σήμερα, ούτε κόσμος πολύς υπήρχε, ούτε ουρά. Μπορούσε να μη ελεύθερα.

Μέσα η αχνούρα είναι σα να είσαι σε χαμάμ. Από την πόρτα μπαίνουν κύματα παγωμένου αέρα. Αχνίζει η σούπα. Οι ομάδες κάθονται μπροστά στα τραπέζια ή στριμώχνονται ανάμεσα σ' αυτά, στο διάδρομο, περιμένοντας ν' αδειάση θέση. Δυο - τρεις από κάθε ομάδα ανοίγουν ένα δρόμο μέσα από το πλήθος, φωνάζοντας δυνατά. Έχουν πάνω σε ξύλινους δίσκους караβάνες με σούπα και ψάχνουν να βρουν τα τραπέζια όπου θα τις ακουμπήσουν.

«Κοίτα, δεν ακούει ο βλάκας. Το μουλάρι! Ορίστε, μου σπρώχνει και το δίσκο!»! Παφ, παφ! Κάνα δυο χαστούκια με το ελεύθερο χέρι. Καλά έκανε! Τι στέκονται καταμεσίς στο δρόμο κοιτάζοντας να ιδούν τι θα τσιμπολογήσουνε.

Εκεί πέρα, σ' ένα τραπέζι, κάποιος νεαρός έχει το κουτάλι του στεγνό ακόμα και κάνει το σταυρό του. Σίγουρα θα είναι Ουκρανός των Κάτω Καρπαθίων και καινούργιοφερμένος. Γιατί οι Ρώσοι δεν ξέρουν πια με ποιο χέρι κάνουν το σημείο του σταυρού.

Παγώνεις όταν είσαι καθισμένος στο εστιατόριο. Οι κρατούμενοι τρώνε τις πιο πολλές φορές με το πάσο τους, φορώντας ακόμα τη «σάπκα» τους, πιάνουν κάτω από τα φύλλα του λάχανου τίποτα απομεινάρια από μικρά και διαλυμένα ψαράκια και φτύνουν τα κόκκαλα στο τραπέζι. Κι όταν γίνουν σωρός, έρχεται κάποιος με μια σκούπα και τα πετάει κάτω, πριν καθήση η επόμενη ομάδα. Αν τα φτύσης κατ' ευθείαν στο πάτωμα, δεν τους αρέσει.

Στο μέσον της παράγκας είναι δυο σειρές από στύλους, που χρησιμεύουν ίσως σαν υποστηρίγματα. Κοντά σ' έναν απ' αυτούς τους στύλους κάθεται ο Φετιούκοβ, φίλος του Σουκώβ στην ίδια ομάδα, και του φυλάει το πρωινό. Είναι από τους τελευταίους που ήρθανε στην ομάδα και η θέση του είναι πιο κάτω από του Σουκώβ. Γιατί όταν κοιτάς απ' έξω μια ομάδα, όλοι έχουν τις ίδιες μαύρες πατατούκες και τα ίδια νούμερα, από μέσα όμως υπάρχουν ένα σωρό διακρίσεις. Δε μπορείς να βάλεις τον Μπουινόβσκι να σου φυλάει την караβάνα. Αλλά και ο ίδιος ο Σουκώβ δε θα 'κανε ο,τιδήποτε. Υπάρχουν άλλοι πιο κάτω απ' αυτόν.

Ο Φετιούκοβ, βλέποντας τον Σουκώβ, αφήνει έναν αναστεναγμό και του δίνει τη θέση του.

«Έλα και σου πάγωσε, του λέει. Ότι ετοιμαζόμουν να τη φάω γιατί νόμιζα πως ήσουν στο πειθαρχείο».

Και δεν περιμένει άλλο γιατί ξέρει ότι ο Σουκώβ δεν πρόκειται να του αφήσει τίποτα — θα τις γλύψει και τις δύο καρβάνες.

Ο Σουκώβ τραβάει το κουτάλι του από τη μπότα. Το αγαπάει πολύ αυτό το κουτάλι — πέρασε όλο το Βορρά μαζί του. Το 'χε χύσει σε καλούπι από άμμο μόνος του, χρησιμοποιώντας ένα αλουμινένιο έλασμα και είχε χαραγμένο στο χερούλι: «Ουστ -Ίζμα, 1944».

Ύστερα ο Σουκώβ βγάζει τη «σάπκα» από το ξυρισμένο του κεφάλι — κάνει πολύ κρύο βέβαια, αλλά δε μπορείς να φας έχοντας τη «σάπκα» στο κεφάλι σου. Ανακατεύοντας τη σούπα του που ήτανε ακουμπισμένη στο βάθος, κατάλαβε αμέσως τι θα έβρισκε εκεί μέσα. Δεν ήτανε πηχτή, αλλά ούτε και εντελώς νεροζούμι — κάτι ανάμεσα στα δύο. Μπορεί ο Φετιούκοβ, καθώς του τη φύλαγε, να ψάρεψε τα κοματάκια πατάτας που υπήρχαν εκεί μέσα.

Το μόνο καλό στη σούπα είναι να την τρως ζεστή, τώρα όμως η δική του είναι ολότελα παγωμένη. Παρ' όλα αυτά την έτρωγε σιγά-σιγά για να παρατείνει την απόλαυση. Σε τέτοιες περιστάσεις ο κόσμος να καίγεται δεν αξίζει τον κόπο να βιαστής. Αν δε λογαριάσουμε τις ώρες του ύπνου, ο άνθρωπος που είναι στα στρατόπεδα, ο «λάγκερνικ», έχει πραγματικά δικό του χρόνο για να ζήσει μόνο τα δέκα λεπτά του πρωινού, πέντε για το μεσημέρι κι αλλά πέντε για το βράδυ.

Η σούπα δεν αλλάζει από τη μια μέρα στην άλλη. Εξαρτάται από το απόθεμα λαχανικών που έχουν για το χειμώνα. Πέρις είχε μόνο καρόττα αλατισμένα, και από το Σεπτέμβρη ως τον Ιούνιο μόνο καρόττα έβρισκες στη σούπα. Τώρα έχουν λάχανο σκουλικιασμένο. Ο καλύτερος καιρός, που παίρνει κανείς μια ανάσα, είναι ο Ιούνιος. Έχουν τελειώσει τότε όλα τα λαχανικά και στη θέση τους βάζουν μπλουγούρι. Και η χειρότερη εποχή είναι ο Ιούλιος που ρίχνουν στα καζάνια ψιλοκομμένες τσουκνίδες.

Όσο για τα μικρά ψαράκια, μένουν μόνο τα κόκκαλά τους γιατί το κρέας λιώνει βράζοντας και μόνο γύρω απ' την ουρά και το κεφάλι απομένει λίγο ακόμα.

Ο Σουκώβ δεν άφησε ούτε λέπι, ούτε το παραμικρό κοματάκι σάρκας γύρω απ' τον λεπτό σκελετό του ψαριού. Μασάει και τα κόκκαλα με τα δόντια του, πίνει το ζουμί και φτύνει πάνω στο τραπέζι τ' απομεινάρια. Ό,τι και να 'ναι το ψάρι, ο Σουκώβ δεν του αφήνει τίποτα — ούτε τα σπλάχνα, ούτε την ουρά ούτε τα μάτια ακόμα, αν βρίσκονται στη θέση τους. Αν όμως είναι από μεγάλο ψάρι κι έχουν πεταχτή και κολυμπάνε στην καρβάνα, δεν τ' αγγίζει καθόλου κι όλοι τον κοροιδεύουνε γι' αυτό.

Την ημέρα εκείνη έκανε οικονομίες: Καθώς δεν ξαναπέρασε απ' την παράγκα, δεν άγγιξε τη μερίδα του ψωμιού και τώρα τρώει τη σούπα του χωρίς ψωμί. Θα το φάη το ψωμί του αργότερα — στηλώνεσαι έτσι πιο καλά.

Έχει να φάη και το βραστό «μαγκάρα» του ακόμα. Αυτό είτε κρύο είναι, είτε ζεστό, δεν έχει καμία γεύση και δε σε χορταίνει. Είναι σκέτο χορτάρι, αλλά κίτρινο, και μοιάζει με κεχρί. Ανακάλυψαν τον τρόπο να το δίνουν αντί για μπλουγούρι και φαίνεται πως αυτό είναι κινέζικη εφεύρεση.

Αυτό που σου δίνουε ζυγίζει καμιά τρακοσαριά γραμμάρια βρασμένο. Το παίρνεις, κι έξω από την πόρτα! Δεν είναι «κάσα» αληθινή, αλλά στο σερβίρουνε για «κάσα».

Ο Σουκώβ γλύφει το κουτάλι του, το ξαναβάζει στη μπότα του, φορεί πάλι τη «σάπκα» του και πάει για το αναρρωτήριο.

Ο ουρανός είναι ακόμα μαύρος και τα φώτα του στρατοπέδου σβήνουν τ' άστρα. Οι δύο προβολείς σκίζουν πάντα τη ζώνη του στρατοπέδου με τις πλατειές φωτεινές λουρίδες τους. Όταν άνοιξε τούτο το στρατόπεδο — Ειδικό Στρατόπεδο — η φρουρά είχε ακόμα ένα σωρό φωτοβολίδες από το μέτωπο. Μόλις έσβηνε λυπών το φως έριχναν πάνω από τη ζώνη φωτοβολίδες — άσπρες, πράσινες και κόκκινες, λες και γινόταν πόλεμος. Αργότερα, έπαψαν να ρίχνουν — ίσως γιατί ήτανε πολύ ακριβές.

Η νύχτα είναι ακόμα όπως τη στιγμή που χτύπησε το εγερτήριο, αλλά από πολλά μικροπραγματάκια, αν το μάτι σου είναι εξασκημένο, καταλαβαίνεις πως σε λίγο θα σημάνη προσκλητήριο. Ο βοηθός του Κουτσού (ο Κουτσός είναι στην υπηρεσία του εστιατορίου, αλλά τρέφει και συντηρεί ένα βοηθό με έξοδά του) πάει να φέρη για το πρωινό εκείνους που μένουν στην παράγκα 6, τους ανήμπορους, που δε βγαίνουν έξω απ' το στρατόπεδο. Ο γερο-ζωγράφος με το γενάκι πάει προς το Τμήμα Κουλτούρας και Εκπαίδευσης για να πάρη το χρώμα του και το πινέλλο που του χρησιμεύουν να ζωγραφίση τα νούμερα των κρατουμένων. Ο Τάταρος περνάει την πλατεία με μεγάλα βήματα και πάει για τη διοίκηση. Δε βλέπεις κανέναν άλλο έξω, γιατί καθέννας μένει προφυλαγμένος και ζεσταίνεται σ' αυτά τα τελευταία ευχάριστα λεφτά που του μένουν ακόμα.

Ο Σουκώβ κρύβεται γρήγορα - γρήγορα πίσω απ' τη γωνιά μιας παράγκας για να μην τον ιδή ο Τάταρος. Αν σε πιάση δεύτερη φορά, σε γραπώνει και σε πάει μέσα. Ποτέ δεν πρέπει να χαζεύης. Και να τα κανονίζης έτσι που ποτέ να μη σε βλέπη φύλακας όταν είσαι ολομόναχος — μόνο όταν βρίσκεσαι μαζί με άλλους. Μπορεί να ψάχνη να βρει κάποιον γι' αγγαρεία, μπορεί να μην έχει κανέναν για να ξεσπάση πάνω του τα νεύρα του. Στην παράγκα διάβασαν μια διαταγή ότι πρέπει να βγάξης τη «σάπκα» σου πέντε βήματα προτού να φτάσης κοντά σε φύλακα και να την ξαναφορής μόνο αφού απομακρυνθής δυο βήματα. Υπάρχουν φύλακες που περπατάνε σα στραβοί και δε δίνουν σημασία, είναι όμως και κάτι άλλοι που εφαρμόζουνε τη διαταγή με μεγάλη τους χαρά. Κι έχουν πάει ένα σωρό παιδιά στο πειθαρχείο γι' αυτό το ζήτημα. Όχι, όχι! Καλύτερα κρυμμένος πίσω απ' τη γωνιά.

Ο Τάταρος προσπέρασε και ο Σουκώβ ήτανε τώρα πιο πολύ αποφασισμένος να πάει στο αναρρωτήριο, αλλά ξαφνικά το θυμήθηκε: Του είχε πει ο ψηλός Λεττονός της παράγκας 7 να πάει σήμερα το πρωί ν' αγοράση δυο ποτήρια καπνό φύλλο και με όλες αυτές τις φασαρίες το ξέχασε. Χτες το βράδυ ο ψηλός Λεττονός πήρε ένα δέμα κι ίσως αύριο να μην του έχει μείνει καθόλου καπνός. Κι άντε να περιμένης ύστερα άλλον ένα μήνα, ώσπου να λάβη το καινούργιο δέμα. Είναι καλός ο καπνός του, βαρύς όσο πρέπει, μυρωδάτος και σκουρόχρωμος.

Κοντοστάθηκε στενοχωρημένος. Μήπως θα 'τανε καλύτερα να γυρίση και να πάει στην παράγκα 7; Είχε φτάσει όμως κιάλας στο αναρρωτήριο και προχώρησε κατά τη σκάλα. Το χιόνι έτριζε κάτω απ' τα πόδια του.

Στο αναρρωτήριο ο διάδρομος είναι, όπως πάντα, τόσο καθαρός που φοβάσαι να περπατήσης στο πάτωμα. Οι τοίχοι είναι βαμμένοι με άσπρη ρεπουλίνη. Κι όλα τα έπιπλα είναι επίσης άσπρα. Οι πόρτες όμως των δωματίων όπου γίνονται οι εξετάσεις είναι κατάκλειστες. Οι γιατροί δεν έχουν σηκωθή ακόμα. Βοηθός γιατρού είναι ένας νεαρός, ο Κόλια Βντοβούσκιν. Κάθεται μπροστά σ' ένα πεντακάθαρο γραφείο, φορεί μια μπλούζα άσπρη που μόλις την είχε βάλει και κάτι γράφει. Δε φαίνεται κανένας άλλος.

Ο Σουκώβ βγάζει τη «σάπκα» του, όπως πρέπει να κάνη μπροστά στους βαθμοφόρους. Έχει όμως μια παλιά συνήθεια απ' τη ζωή των στρατοπέδων ν' ανακατεύεται εκεί που δεν του πέφτει λόγος και

προσέχει πως ο Κόλια γράφει σε ίσες και κανονικότερες γραμμές κι ύστερα από κάθε γραμμή αρχίζει μια άλλη, ακριβώς κάτω από την πρώτη, αφήνοντας το κανονικό διάστημα και γράφοντας ένα κεφαλαίο. Καταλαβαίνει αμέσως ο Σουκώβ πως δεν πρόκειται για δουλειά, πως είναι κάτι προσωπικό του, και δεν τον ενδιαφέρει αυτή η υπόθεση.

«Ε λοιπόν, να ... Νικολάι Σεμιόνοβιτς ... είμαι, να πούμε, ένα... σαράβαλο», του λέει ο Σουκώβ με τύψεις, σα να 'κλεβε εκείνη τη στιγμή ένα αγαθό του πλησίον του.

Ο Βντοβούσκιν σηκώνει απ' το χαρτί τα μεγάλα και ήρεμα μάτια του. Φορεί άσπρο σκούφο, άσπρη μπλουζα και δε φαίνεται να έχει νούμερο.

«Γιατί έρχεσαι τόσο αργά; Και γιατί δεν ήρθες χτες το βράδυ; Ξέρεις πολύ καλά πως δε δεχόμαστε κανέναν το πρωί. Ο κατάλογος αυτών που βγήκανε ελεύθεροι υπηρεσίας βρίσκεται στην Υ.Π.Π.».

Ο Σουκώβ τα ξέρει όλα αυτά. Ξέρει ακόμα πως το βράδυ βγαίνεις ευκολότερα ελεύθερος υπηρεσίας.

«Δεν ήρθα γιατί ... δεν το είχα χτες το βράδυ, που έπρεπε ...».

«Τι είναι αυτό που δεν είχες; Που σε πονάει;»

«Χμ! Για να πούμε την αλήθεια δε με πονάει σ' ένα μέρος, αλλά εχω τα χάλια μου παντού».

Ο Σουκώβ δεν είναι απ' αυτούς που πηγαίνουν συχνά στο αναρρωτήριο και ο Βντοβούσκιν το ξέρει, αλλά δεν έχει το δικαίωμα να βγάλει ελεύθερους υπηρεσίας το πρωί πάρα πάνω από δύο κι αυτούς τους έβγαλε κιάλας — είναι γραμμένοι κάτω από το πρασινωπό τζάμι που σκεπάζει το γραφείο κι έχει τραβηχτή και μια γραμμή κάτω απ' τα ονόματά τους.

«Έπρεπε να 'ρθεις πιο νωρίς. Τι θέλεις να σου κάνω τώρα που σε λίγο θα χτυπήση προσκλητήριο; Να!»

Πήρε ένα θερμόμετρο απ' αυτά που είχανε σε μια γυάλα και το πάνω μέρος τους ξεπρόβαλε μέσα απ' τη σχισμή μιας γάζας, το σκούπισε και του το 'δωσε.

Ο Σουκώβ κάθεται σ' έναν πάγκο, ακριβώς στην άκρη, τόσο που κινδυνεύει να σωριαστή κάτω μαζί μ' αυτόν. Ήτανε μια θέση άβολη αλλά δεν τη διάλεξε επίτηδες. Το 'κανε έτσι, άθελά του, για να φανή ότι δεν αισθάνεται άνετα στο αναρρωτήριο και ότι είχε έρθει εδώ για να ζητήσει κάτι, πολύ λίγο.

Ο Βντοβούσκιν ξανάρχισε το γράψιμο.

Το αναρρωτήριο βρίσκεται στην πιο μακρινή και την πιο απομονωμένη άκρη του στρατοπέδου — δε φτάνει ως εδώ κανένας θόρυβος. Δεν υπάρχει εκκρεμές να κάνη τικ - τακ και δεν επιτρέπεται στους κρατούμενους να έχουν ρολόγια, ξέρουν την ώρα οι βαθμοφόροι. Ούτε και ποντικοί υπάρχουν για να ροκανίζουν — τους έχει εξοντώσει όλους ο γάτος του νοσοκομείου.

Ο Σουκώβ βρίσκει πως είναι θαυμάσια να μείνη έτσι καθισμένος πέντε λεφτά μέσα σ' αυτό το πεντακάθαρο και σιωπηλό δωμάτιο που φωτίζεται από μια λάμπα ηλεκτρική. Κοιτάζει έναν - έναν τους τοίχους, αλλά δε βλέπει τίποτα σ' αυτούς. Ρίχνει μια προσεχτική ματιά στο καπλατισμένο σακάκι του. Το μπροστινό του νούμερο είναι λίγο ξεθωριασμένο, αλλά δε θα περιμένη ωστόσο να τον πιάσουν. Πρέπει να το ζωηρέψη λίγο. Με το χέρι του που μένει ελεύθερο ψαχουλεύει και τα

γένια του. Μεγάλωσαν πολύ από τότε που έκανε το τελευταίο ατμόλουτρο — είναι τώρα πάνω από δέκα μέρες. Στο κάτω - κάτω, δεν είναι και τόσο ενοχλητικό. Σε τρεις ημέρες θα ξαναπάνε στο μπάνιο και θα τους ξυρίσουν. Για ποιο λόγο να κάθεται τώρα στην ουρά πηγαίνοντας στον κουρέα; Δεν έχει ανάγκη να γίνη όμορφος — για κανέναν.

Ύστερα, κοιτάζοντας τον άσπρο, τον κάτασπρο σκούφο του Βντοβούσκιν, θυμάται το υγειονομικό τάγμα στον ποταμό Λοβάτ, τότε που έφτασε εκεί τραυματισμένος στη μασέλα. Πήγε στη μονάδα με τη θέλησή του — αν είναι δυνατόν να είσαι τόσο κορόιδο, τη στιγμή που θα μπορούσε να φάη πέντε μέρες στο νοσοκομείο!

Ενώ τώρα τ' όνειρό του είναι ν' αρρωστήσει δέκα πέντε μέρες ή τρεις βδομάδες. Α, όχι να τα τινάξει βέβαια, ούτε να του κάνουν εγχείρηση, μια αρρώστια αρκετή για να τον βάλουν στο νοσοκομείο. Θα 'μενε τρεις ολόκληρες βδομάδες δίχως να σαλέψη το μικρό του δαχτυλάκι. Σου δίνουν ένα ζουμί που δεν έχει μέσα τίποτα, αλλά δεν πειράζει.

Θυμάται όμως τώρα ότι ακόμα και στο νοσοκομείο δε σ' αφήνουν ήσυχο. Με μια συνοδεία κρατουμένων είχε έρθει ένας καινούργιος γιατρός, ο Στεπάν Γκριγκόριτς. Αεικίνητος και φωνακλός δεν ησυχάζει ποτέ ο ίδιος, αλλά ούτε και τους άρρωστους αφήνει σε ησυχία. Και σκαρφίστηκε να στέλνη όσους μπορούν και στέκονται στα πόδια τους να εργαστούν για το νοσοκομείο: Να φυτεύουν φράχτες, να φτιάχνουν αλέες, να κουβαλάνε χώμα για να το βάζουν γύρω - γύρω στα παρτέρια και το χειμώνα να στιβάζουν χιόνι. Λέει πως για τις αρρώστειες, το καλύτερο φάρμακο είναι η δουλειά.

Με την πολλή δουλειά όμως ψοφάει τ' άλογο. Πρέπει να του δώσουν να το καταλάβη. Αν τον βάζανε κι αυτόν να χτίζει τοίχους, σίγουρα θα ησύχαζε.

Ο Βντοβούσκιν γράφει ακόμα. Είναι βέβαια κι αυτό σκληρή δουλειά, αλλά δεν την καταλαβαίνει ο Σουκώβ. Αντιγράφει ένα μεγάλο ποίημα που το τέλειωσε χτες και έχει υποσχεθή να το δείξη σήμερα στον Στεπάν Γκριγκόριτς, τον εφευρέτη της εργασιοθεραπείας.

Είναι κάτι που μονάχα στα στρατόπεδα μπορεί να γίνη: Ο Στεπάν Γκριγκόριτς συμβούλεψε τον Βντοβούσκιν να δηλώση ότι είναι βοηθός γιατρού. Τον έβαλε σ' αυτή τη θέση και έμαθε να κάνει ενδοφλέβιες ενέσεις στους φουκαράδες τους κρατούμενους που δεν περνάει απ' τ' αγαθό τους μυαλό η σκέψη πως ένας βοηθός γιατρού μπορεί να μην έχει σχέση με την ιατρική. Γιατί, πραγματικά, ο Κόλια ήτανε φοιτητής της φιλολογίας που σταμάτησε στο δεύτερο έτος. Ο Στεπάν Γκριγκόριτς ήθελε να του δώση την ευκαιρία να γράψη στη φυλακή, ό,τι δεν τον άφησαν να γράψη τότε που ήτανε ελεύθερος.

Μέσα απ' τα διπλά τζάμια που έχουν γίνει απ' τον πάγο αδιαφανή, φτάνει ως εδώ ο ήχος του προσκλητηρίου. Μόλις που ακούγεται. Ο Σουκώβ αφήνει έναν αναστεναγμό και σηκώνεται. Έχει πάλι ρίγη όπως και πριν, αλλά είναι φανερό πως δε θα καταφέρη να τον βγάλουν άρρωστο. Ο Βντοβούσκιν απλώνει το χέρι του, παίρνει το θερμόμετρο και το κοιτάζει:

«Βλέπεις, δεν είναι πολύ ξεκάθαρα τα πράγματα με το 37,5. Μ' ένα 38,5 θα 'μαστε όλοι εν τάξει. Δε μπορώ να σ' εξαιρέσω από την εργασία. Αν θέλεις μπορείς να μείνεις, αλλά θα 'χης εσύ όλες τις ευθύνες. Αν ο γιατρός, στην επίσκεψη που θα κάνη, σε βρει άρρωστο θα σε βγάλη ελεύθερο, αν όμως δε σου βρει τίποτα θα πας στη φυλακή για άρνηση εργασίας. Ίσως θα 'τανε καλύτερο να πας στη δουλειά».

Ο Σουκώβ δε λέει τίποτα — δεν κουνάει ούτε το κεφάλι του. Φορεί τη «σάπκα» του και φεύγει.

Όποιος είναι μες τη ζεστασιά, πως θες να καταλάβη αυτούς που ξεπαγώνουν;

Το κρύο γίνεται πιο δυνατό. Η τσουχτερή καταχνιά πνίγει τον Σουκώβ, τον κάνει να πονάη και να βήχη. Η θερμοκρασία θα 'ναι 27 υπό το μηδέν. Και αυτός έχει 37,7.

Ξαναγυρίζει στην παράγκα του τρέχοντας. Τριγύρω είναι ερημιά, από τη μια άκρη ως την άλλη, και όλο το στρατόπεδο φαίνεται σαν άδειο. Γκρεμίζεσαι για μια στιγμή, βλέπεις πως όλα τέλειωσαν κι ωστόσο θέλεις να πιστεύεις ότι όχι, κάτι μπορεί να γίνη ακόμα και να μη μας βγάλουν στη δουλειά. Οι φρουροί της συνοδείας είναι στη ζέστα μέσα στους στρατώνες τους, ακουμπώντας το κεφάλι τους, βαρύ ακόμα από τον ύπνο, πάνω στ' όπλο τους — δεν είναι και γι' αυτούς ευχάριστο να πάνε τώρα και να φέρνουν βόλτες στα παρατηρητήρια, με τέτοιο κρύο. Στο φυλάκιο της κύριας φρουράς, οι επιστάτες ξαναβάζουν κάρβουνο στη σόμπα. Στην αίθουσά τους, οι φύλακες παίρνουν την τελευταία τους ζεστασιά, προτού τη χάσουν. Οι κρατούμενοι έχουν ρίξει κιόλας στις πλάτες τους κάθε λογής κουρέλια, δεμένα με κάθε τρόπο που περνάει απ' το μυαλό του ανθρώπου. Είναι περιτυλιγμένοι από το πηγούνι ως τα μάτια για να φυλαχτούν από την παγωνιά. Ξαπλωμένοι στις άκρες των ξυλοκρέβατων, με τις μπότες πάνω στην κουβέρτα και τα μάτια κλεισμένα, περιμένουν ακίνητοι ως τη στιγμή που ο αρχηγός της ομάδας φωνάζει: «Ορθιοι»!

Η 104η ομάδα λαγοκοιμάται όπως κι όλη η παράγκα 9. Μόνον ο Πάβλο, ο υπαρχηγός, φαίνεται να λογαριάζη κάτι μ' ένα μολύβι, σαλεύοντας τα χείλη του. Και στην πάνω κουκέτα, ο Αλιόσκα ο Βαπτιστής, γείτονας του Σουκώβ, καθαρός και ξυρισμένος, διαβάζει το σημειωματάριό του, όπου έχει αντιγράψει τα μισά Ευαγγέλια.

Ο Σουκώβ μπαίνει μέσα σα σφαίρα, αλλά αθόρυβα και πάει κοντά στο κρεβάτι του υπαρχηγού της ομάδας. Ο Πάβλο σηκώνει το κεφάλι του:

«Δεν σας έκλεισαν στη φυλακή, Ιβάν Ντενίσιτς; Είσαστε ακόμη στη ζωή»;

Οι Ουκρανοί των Κάτω Καρπαθίων φωνάζουν στο στρατόπεδο τους άνδρες με τ' όνομα και το πατρωνυμικό τους και πάντα στον πληθυντικό. Με κανέναν τρόπο δεν αλλάζουν τη συνήθεια αυτή.

Παίρνει τη μερίδα του ψωμιού και τη δίνει στον Σουκώβ. Πάνω στο ψωμί έχουν βάλει μια λουρίδα ζάχαρη που σχηματίζει ένα λοφάκο άσπρο.

Ο Σουκώβ είναι πολύ βιαστικός, ωστόσο απαντάει με όλο τον οφειλόμενο σεβασμό (ο υπαρχηγός της ομάδας είναι κι αυτός από τις κεφαλές και, στο βάθος, έχει πιο μεγάλη σημασία κι απ' τον ίδιο το διοικητή του στρατοπέδου). Παρ' όλη όμως τη βιασύνη του (πρέπει να πιάση με τα χείλη του τη ζάχαρη, να γλύψη με τη γλώσσα ό,τι θ' απομείνη απ' αυτή πάνω στο ψωμί, να πατήση με το ένα πόδι στην τραβέρσα του ξυλοκρέβατου για να ψηλώση και να φτάση για να στρώση την κουβέρτα του) βρήκε τον καιρό να κοιτάξη τη μερίδα του ψωμιού του κι απ' τις δυο πλευρές και να την πεζάρη στο χέρι του για να ιδή αν είναι πραγματικά 550 γραμμάρια που λέει ο κανονισμός. Έχει πιάσει στα χέρια του χιλιάδες τέτοιες μερίδες, στις φυλακές και στα στρατόπεδα και παρ' όλο που δε μπόρεσε ποτέ του να ζυγίση έστω και μία για να βεβαιωθή, παρ' όλο που είναι δειλός και δεν τολμάει να κάνη φασαρία και να ζήτηση το δίκη του, το 'χει καταλάβει από πολύν καιρό, όπως και όλοι οι κρατούμενοι, πως το ψωμί είναι λιπόβαρο, αν το ζυγίση τίμια κανείς. Κάτι λείπει από κάθε μερίδα, αλλά πόσο; Πολύ; Το κοιτάει λοιπόν κάθε μέρα για να καθησυχάση: Ίσως σήμερα να μη το ξάφρισαν πάρα πολύ. Ίσως να μην του λείπουνε πολλά γραμμάρια.

«Καμιά κοσαριά, το λιγώτερο» — βγάζει το συμπέρασμα, κόβοντας στα δύο τη μερίδα του. Χώνει το ένα κομάτι στα ρούχα του, κάτω απ' το καπλατισμένο του σακάκι, όπου έχει ράψει γι' αυτό το σκοπό μια τσέπη με άσπρο πανί (τα καπλατισμένα σακάκια για κρατούμενους φτιάχνονται από το

εργοστάσιο χωρίς τσέπες). Σκέφτεται να φάη το άλλο μισό που οικονόμησε από τη σούπα τώρα κιόλας, αλλά όταν τρως γρήγορα είναι σα να μην τρως, θα πάει χαμένο το ψωμί, χωρίς να του κόψη την πείνα.

Απλώνει το χέρι του και κάνει να βάλη το μισό κομμάτι στο κουτί που είναι στο προσκέφαλο του κρεβατιού του, αλλά και πάλι αλλάζει γνώμη. Θυμάται πως τιμωρήθηκαν δύο φορές οι άνδρες της αγγαρείας γιατί κλέβανε. Και η παράγκα είναι μεγάλη — μπορεί να μπει κανείς ελεύθερα σα να πηγαίνει στο μύλο.

Χωρίς ν' αφήση τότε το ψωμί από το χέρι του, τραβάει τις μπότες του, ακουμπάει επιδέξια επάνω τους τις κάλτσες και το κουτάλι του και σκαρφαλώνει στην κουκέττα του, φαρδαίνει μια τρυπίτσα στο στρώμα του και κρύβει το μισό κομμάτι του ψωμιού του μες το πριονίδι. Βγάζει γρήγορα - γρήγορα τη «σάπκα» του και τραβάει μια βελόνα που έχει κιόλας την κλωστή περασμένη (την έχει κρύψει και αυτή πολύ βαθιά γιατί στην έρευνα σου πασπατεύουν και το σκούφο. Κάποτε ένας φύλακας τρυπήθηκε απ' τη βελόνα και παραλίγο να του σπάση το κεφάλι απ' το θυμό του). Μια βελονιά, δυο βελονιές, τρεις βελονιές και να σου η τρύπα έκλεισε με το ψωμί από μέσα.

Στο μεταξύ η ζάχαρη είχε λυώσει πια στο στόμα του. Ο Σουκώβ είναι ακόμα τεντωμένος. Όπου να 'ναι θα βάλη τις φωνές ο «νάριαντσικ»³ στην πόρτα της παράγκας. Τα δάχτυλα του Σουκώβ κινιούνται γρήγορα και το μυαλό του προετοιμάζει αμέσως την επόμενη κίνηση.

Ο Βαπτιστής διαβάζει το Ευαγγέλιο όχι εντελώς από μέσα του αλλά κάπως σα ν' ανασαίνει δυνατά (ίσως να το κάνη επίτηδες για τον Σουκώβ. Αυτοί οι Βαπτιστές δε σταματούν να κάνουν προπαγάνδα).

«Να ντρέπεσαι όταν σε βασανίζουν γιατί σκότωσες, γιατί έκλεψες, γιατί είσαι κακοποιός, γιατί έβλαψες τον πλησίον σου. Αλλά να βασανίζεσαι επειδή είσαι Χριστιανός, δεν είναι ντροπή, αντίθετα, να δοξάζης το Θεό γι' αυτή την τύχη».

Σ' αυτά είναι άπιαστος ο Αλιόσκα και κρύβει το σημειωματάριό του σε μια χαραμάδα του τοίχου τόσο έξυπνα, που δε μπόρεσαν ποτέ να του το βρουν σ' όλες τις έρευνες.

Χωρίς να σταματήσει τον ρυθμό των κινήσεών του ο Σουκώβ, κρεμάει το σκούφο του σε μια τραβέρσα, παίρνει κάτω από το στρώμα τα γάντια του κι ένα ζευγάρι παληές κάλτσες κι ύστερα ένα σπάγγο κι ένα κουρέλι με δυο κορδόνια. Ισώνει λίγο το πριονίδι στο στρώμα του (είναι βαρύ, συμπιεσμένο και σχηματίζει σωρουλάκια) περνάει από κάτω γύρω - γύρω την κουβέρτα του, πετάει το μαξιλάρι στη θέση του, κατεβαίνει ξυπόλυτος κι αρχίζει να ξαναποδένεται φορώντας πρώτα τις καλές, κατακαίνουργιες κάλτσες του και από πάνω τις παλιές.

Τή στιγμή εκείνη ο αρχηγός της ομάδας βάζει μια φωνή, σηκώνεται και λέει:

«Τέρμα το λαγοκομιστό! 104η, Έξοδος»!

Κι αμέσως όλοι από την ομάδα, είτε κοιμόσαντε είτε όχι, σηκώνονται, χασμουριούνται και προχωρούν κατά την έξοδο. Ο αρχηγός της ομάδας είναι τώρα δέκα εννιά χρόνια σε στρατόπεδο και δε φωνάζει στα παιδιά Έξοδος ούτε ένα λεφτό γρηγορότερα. Τη στιγμή που θα πει «Έξοδος» έχει φτάσει πια το τελευταίο δευτερόλεπτο.

Την ώρα που οι άνδρες της ομάδας περνούν με βήμα βαρύ το διάδρομο, ο ένας πίσω από τον άλλο, και φτάνουν στην είσοδο και στα σκαλιά, φωνάζει και ο αρχηγός της 20ής ομάδας, όπως ο Τιούριν: «Έξοδος»!

Ο Σουκώβ είχε προφτάσει να φορέσει τις μπότες του και τα δυο ζευγάρια κάλτσες, να βάλει το πανωφόρι και το καπλατισμένο του σακάκι και να σφιχτή καλά στη μέση μ' ένα σπάγγο. (Όσοι είχανε ζώνη πέτσινη τους την πήρανε. Δεν επιτρέπεται στο Ειδικό Στρατόπεδο να έχεις ζώνη).

Έτσι το λοιπόν ο Σουκώβ κατάφερε να τα ετοιμάσει όλα και να προλάβει στην είσοδο τους τελευταίους από την ομάδα του. Βλέπει το νούμερο στην πλάτη τους καθώς περνούν την πόρτα και βγαίνουν έξω. Είναι όλοι τους σπαγγοδεμένοι, καλοδιπλωμένοι με τα κουρέλια τους και προχωρούν λοξά προς την πλατεία, σε μια ουρά πολύ αραιωμένη, χωρίς να κάνουν καμιά προσπάθεια να φτάσει ο ένας τον άλλο. Και δεν ακούς παρά το χιόνι μόνο που τρίζει. Όλα είναι σκοτεινά ακόμα, αλλά στην Ανατολή ο ουρανός πρασινίζει και χλωμιάζει, ενώ σηκώνεται κι ένα αεράκι τσουχτερό.

Η πιο σκληρή ώρα είναι το πρωί που πρέπει να πας στο προσκλητήριο. Μες το σκοτάδι, μες την παγωνιά, με την κοιλιά να γουργουρίζει από την πείνα όλη την ημέρα. Η γλώσσα είναι σαν παράλυτη και δεν έχεις καμιά όρεξη να μιλήσης.

Ένας βοηθός του «ναριάντσικ» πηγαινοέρχεται στην πλατεία.

—Θα σε περιμένουμε πολύ ακόμα, Τιούριν; Όλο τελευταίος θα 'ρχεσαι»;

Μπορεί να τον φοβάται ακόμα ο Σουκώβ αυτόν τον τύπο, ο Τιούριν όμως σίγουρα δεν τον φοβάται — ούτε το σάλιο του δε θα χαράμιζε στο κρύο γι' αυτό το μούτρο. Προχώρησε στο δρόμο του χωρίς να βγάλει μιλά. Και πίσω του η ομάδα τσαλαπατάει το χιόνι που τρίζει: ταπ-ταπ, κρικ-κρακ.

Ένα κιλό λαρδί, το λιγώτερο, στοίχισε στον Τιούριν η δουλειά αυτή, όμως η 104η είναι πάλι στη συνηθισμένη θέση της, όπως φαίνεται από τις διπλανές ομάδες. Θα στείλουν άλλους το λοιπόν, λιγώτερο πονηρούς και πιο φτωχούς στη «Σοσιαλιστική Πόλη». Μπρρ! Θα πέθαιναν εκεί πέρα. Είκοσι επτά βαθμοί υπό το μηδέν με άνεμο, χωρίς κανένα μέρος για να φυλαχτής, χωρίς φωτιά!

Ένας αρχηγός ομάδας χρειάζεται πολύ λαρδί και για το ίδιο του το στομάχι, για να στηλώνεται, και για την Υ.Π.Π. την Υπηρεσία Πλάνου Παραγωγής. Δε λείπει από τον Τιούριν το λαρδί, παρ' όλο που ο ίδιος δεν παίρνει δέματα. Όταν όμως στέλνουν σε κανέναν από την ομάδα, το προσφέρει αμέσως στον Τιούριν. Χωρίς λαρδί δε θα την σκαπουλάρουμε.

Ο «ναριάντσικ» κάτι σημειώνει στο βιβλιαράκι του:

«Τιούριν, υπάρχει κάποιος άρρωστος σήμερα στην ομάδα σου και βγαίνουν είκοσι τρεις άνδρες;

«Ναι, είκοσι τρεις, του λέει ο αρχηγός κουνώντας το κεφάλι».

«Ποιος λείπει; Ο Παντελέγιεφ! Αυτός είναι ο άρρωστος»;

Κι αμέσως όλη η ομάδα σάλεψε. Αυτό το μούτρο ο Παντελέγιεφ έμεινε πάλι στο στρατόπεδο! Δεν είναι καθόλου άρρωστος, αλλά τον έβγαλε ελεύθερο ο αρχηγός της υπηρεσίας ασφαλείας. Κάποιον θα καρφώσει πάλι. Κατά τη διάρκεια της ημέρας θα τον φωνάξουν και μπορεί να τον έχουνε εκεί να τους τα λήη τρεις ώρες. Ούτε γάτα, ούτε ζημιά. Να γιατί τον βγάζουν άρρωστο.

Ολόκληρη η πλατεία είναι μαύρη απ' τους σκούφους και σ' όλο της το μάκρος προχωράνε οι ομάδες για την επιθεώρηση. Ο Σουκώβ θυμάται ότι πρέπει να ζωρέψει το νούμερο του σακακιού του κι ανοίγει δρόμο μέσα απ' όλες τις σειρές πηγαινόντας προς το μέρος του ζωγράφου, όπου στέκονται στην ουρά δυο - τρεις κρατούμενοι.

Μόνο μπλεξίματα έχουμε μ' αυτά τα νούμερα. Όταν είναι φρέσκο, σε βλέπει από μακριά ο φύλακας και σε γράφουνε τα μούτρα της συνοδείας. Αν πάλι ξεθώριασε και δεν πας στην ώρα να το ζωηρέψεις, σε κλείνουν μέσα επειδή δε φρόντισες για το νούμερό σου.

Υπάρχουν τρεις ζωγράφοι στο στρατόπεδο. Φτιάχνουν πίνακες για τους βαθμοφόρους, αλλά την ώρα της Εξόδου, έρχεται ένας την ημέρα, με τη σειρά, και ζωηρεύει τα νούμερα. Σήμερα, είναι ο γέρος με το γκρίζο γενάκι. Όταν ζωγραφίζει ένα νούμερο σε μια «σάπκα» με το πινελλάκι του, λες πως είναι παπάς που δίνει τη θεία μετάληψη. Τραβάει μερικές πινελλιές και χουχουλίζει το γάντι του. Φορεί ένα γάντι μάλλινο, λεπτό. Παγώνει το χέρι του και δε μπορεί πια να φτιάξη τους αριθμούς.

Ο ζωγράφος ζωηρεύει το νούμερο 854 στο σακάκι του Σουκώβ κι αυτός ξαναπηγαίνει στην ομάδα του χωρίς να δεθί με το σπάγγο, γιατί έχουν φτάσει πια πολύ κοντά στην επιθεώρηση. Το πρώτο - πρώτο που πρόσεξε ξαναγυρίζοντας είναι ότι ένας από την ομάδα του ο Καίσαρας, καπνίζει. Και δεν είναιτσιμπουκι, αλλάτσιγάρο. Μπορείλοιπόν ναοικονομήσητη γοπίτσα του. Αλλά δεν του τη ζητάει καθόλου. Στέκεται μόνο δίπλα του, όχι φάτσα, και κοιτάζει αλλού.

Κοιτάζει αλλού κάνοντας τον αδιάφορο, βλέπει όμως την κόκκινη καύτρα που όλο κι ανεβαίνει προς το πάνω μέρος τουτσιγάρου, ύστερα από κάθε ρουφηξιά. (Ο Καίσαρας, βυθισμένος στις σκέψεις του, το τραβάει με μεγάλα διαλείμματα και τοτσιγάρο όλο λιγοστεύει και κοντεύει πια να φτάση στην πίπα).

Και τότε νάσου ο Φετιούκοβ που του γίνεταιτσιμπουρί, πεινάλας καθώς είναι πάντοτε. Στέκεται ακριβώς κατάφατσα στον Καίσαρα κοιτάζοντάς τον στο στόμα, με τα μάτια γουρλωμένα.

Ο Σουκώβ δεν έχει πια καπνό, ούτε δράμι, και δε βλέπει πως μπορεί ναοικονομήσηλίγο ώσπου να βραδυάση. Σφίγγεται λοιπόν ολόκληρος περιμένοντας και του φαίνεται εκείνη τη στιγμή πως τη λαχταράει τη γοπίτσα πιο πολύ κι απ' την ελευθερία του ακόμα. Αλλά δε θα το καταδεχότανε ποτέ να ξεπέση ως το σημείο να στηλώνη τα μάτια του στο στόμα των άλλων, όπως έκανε ο Φετιούκοβ.

Ο Καίσαρας είναι ένα μίγμα απ' όλα τα έθνη: Έλληνας, Εβραίος ή Τσιγγάνος — κανείς δεν ξέρει καλά. Νέος ακόμα. Γύριζε φιλμ κινηματογραφικά αλλά τον έκαναν πέρα πριν ακόμα τελειώσει το πρώτο του. Έχει κάτι μουστάκια, πολύ παχειά. Δεν του τα ξύρισαν γιατί είναι φωτογραφισμένος με αυτά στο φάκελλό του.

«Καίσαρα Μάρκοβιτς, του λέει ο Φετιούκοβ καταπίνοντας το σάλιο του και μην αντέχοντας πια, άφησέ μου λίγο να τραβήξω μία.

Ήτανε τέτοια η λαχτάρα του που το πρόσωπό του είχε συσπασθή. Ο Καίσαρας μισάνοιξε τα βλέφαρά του που ήτανε χαμηλωμένα λίγο και κοίταξε τον Φετιούκοβ με τα μαύρα μάτια του. Δεν του άρεσε καθόλου να τον διακόπτουν την ώρα που κάπνιζε και να του γυρεύουν τις τελευταίες ρουφηξιές τουτσιγάρου που είχε στην πίπα του. Δεν το 'κανε για τον καπνό αλλά γύριζαν τα συκώτια του όταν του διέκοπταν τον ειρμό των σκέψεών του. Κάπνιζε για ν' ακονίζει το μυαλό του, για να κατεβάξη ιδέες, αλλά μόλις έκανε ν' ανάψητσιγάρο έβλεπε ένα σωρό μάτια να του λένε: «Θα μ' αφήσης να το αποτελειώσω εγώ»;

Ο Καίσαρας γύρισε κατά τον Σουκώβ.

«Πάρτο, Ιβάν Ντενίσιτς», είπε.

Και με το μεγάλο του δάχτυλο έβγαλε απ' την κεχριμπαρένια πίπα του την καυτή γόπα.

Ο Σουκώβ τινάχτηκε (το περίμενε να του προσφέρει ο ίδιος τη γόπα) την άρπαξε ανυπόμονα και μ' ευγνωμοσύνη, βάζοντας και την άλλη χούφτα του από κάτω, μήπως τύχει και του πέση. Δεν του κακοφάνηκε καθόλου που ο Καίσαρας δεν του 'δωσε την πίπα του (αλλονών το στόμα είναι καθαρό κι αλλονών βρωμοκοπάει) και δεν κήκαν διόλου τα ροζιασμένα δάχτυλά του καθώς έπιανε την καύτρα. Προπάντων όμως φχαριστήθηκε που την έπαθε αυτός ο πεινάλας ο Φετιούκοβ.

Ρουφάει τον καπνό ώσπου καίγονται τα χείλη του. Μμμ-μμμ!. Απλώνεται ο καπνός στο πεινασμένο του κορμί και του φέρνει κάτι σαν ευδαιμονία στο κεφάλι και στα πόδια. Δεν πρόφτασε όμως να τη χαρή κι ακούει ένα μουρμουρητό:

«Μας παίρνουν τις φανέλλες»!

Έτσι είναι πάντα η ζωή του στρατοπέδου — την έχει συνηθίσει πια ο Σουκώβ. Να 'χεις μόνο τα μάτια σου τέσσερα να μην πέσουν απάνω σου.

«Μα γιατί να μας τις πάρουν; Μας τις μοίρασε ο ίδιος ο αρχηγός. Δε μπορεί, κάποιο λάθος θα 'ναι».

Υπάρχουν μόνο δυο ομάδες ώσπου να φτάσουνε στην έρευνα και όλη η 104η βλέπει το διοικητή του Πειθαρχικού Τμήματος, τον υπολοχαγό Βολκοβόι, που βγαίνει από τη διοίκηση, πλησιάζει και κάτι φωνάζει στους φύλακες. Κι αυτοί που πριν να 'ρθει ο Βολκοβόι έψαχναν έτσι, μόνο για τους τύπους, άρχισαν τώρα να δείχνουν μεγάλο ζήλο και ρίχτηκαν σαν άγρια θηρία πάνω στους κρατούμενους.

«Ανοίχτε όλοι τα πουκάμισά σας», ούρλιαξε ο βοηθός.

Λένε πως τον Βολκοβόι δεν τον τρέμουν μόνο οι κρατούμενοι και οι φύλακες, αλλά και ο ίδιος ο διοικητής του στρατοπέδου. Στα σημαδεύει ο Καλός Θεός αυτά τα μούτρα. Και είναι όνομα και πράμα — σε κοιτάει πραγματικά σα λύκος⁴. Είναι μαύρος, είναι ψήλος, ζαρώνει τα φρύδια του. Είναι ταχύς και ξεπετάγεται άξαφνα πίσω από μια παράγκα: «Τι κάνετε όλοι εσείς εδώ»; Στην αρχή μάλιστα είχε κι ένα βούρδουλα πέτσινο, μακρύ σα χέρι και λέγανε ότι μ' αυτόν κοπάνανε τα παιδιά στη φυλακή. Άλλοτε πάλι, στο βραδυνό προσκλητήριο, αν ήτανε κρυμένοι τίποτα κρατούμενοι σε καμιά παράγκα, ερχότανε σίγα - σιγά από πίσω και γκλαν, σου κοπάνανε μία ίσα στο σβέρκο: «Δεν είσαι στη θέση σου, κοπρίτη»! Κι όλοι τότε το 'βαζαν στα πόδια, σα να βρίσκονταν μπροστά σ' ένα μεγάλο κύμα. Εκείνος που την έφαγε, έπιανε το σβέρκο του, σκούπιζε το αίμα και δεν έβγαζε μιλιά. Μερικές φορές, του κοπάνανε από πάνω και φυλακή.

Τώρα, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, δεν έχει πια το βούρδουλα.

Όταν κάνη πολύ κρύο, οι φύλακες δεν είναι πολύ αυστηροί στη συνηθισμένη έρευνα. Το βράδυ μπορεί να είναι αυστηροί, αλλά το πρωί όχι. Ο κρατούμενος ξεκουμπώνει το πανωφόρι του και το ανοίγει διάπλατα. Προχωράνε έτσι πέντε - πέντε περνώντας μπροστά από πέντε φύλακες. Καθένας απ' αυτούς ψάχνει τον κρατούμενο στα πλαϊνά του σακακιού και του ψαχουλεύει το δεξι γόνατο όπου είναι η μοναδική τσέπη που επιτρέπει ο κανονισμός. Φορούν τα γάντια τους και δεν τα βγάζουν αμέσως, αν ιδούν ότι υπάρχει κάτι ύποπτο. Επειδή ξέρουν απ' αυτά σε ρωτάνε πρώτα:

«Τι είναι αυτό»;

Τι μπορούν να βρουν σ' έναν κρατούμενο το πρωί; Μαχαίρι; Τα μαχαίρια όμως, δεν τα βγάζουν από το στρατόπεδο. Τα μπάζουν. Το πρωί, κοιτάζουν μήπως έχει κανείς απάνω του τρία κιλά τρόφιμα για να το σκάση. Κάποτε, τους είχε πιάσει τέτιος φόβος μήπως κλαπή το ψωμί — αυτό το κοματάκι των διακοσίων γραμμαρίων — που έβγαλαν μια διαταγή: Να φτιάξη κάθε ομάδα ένα ξύλινο

κιβώτιο, να συγκεντρώνονται όλα τα ψωμιά της ομάδας και να τοποθετούνται εκεί μέσα. Δε μπόρεσε κανείς να καταλάβει τι όφελος θα είχανε μ' αυτή τη διαταγή. Το 'καναν, σίγουρα, μόνο και μόνο για να βασανίσουν τους κρατούμενους. Και επί πλέον, ήτανε ακόμα μία μπερδεψοδουλειά. Κάθε κρατούμενος, έπρεπε να κοπανίσει στο ψωμί του μια δαγκωματιά για να το σημαδέψει πριν το ρίξει στο κιβώτιο. Όπως και να το κάνης όμως, όλα τα ψωμιά έμοιαζαν και ήτανε της ίδιας ποιότητας. Σ' όλο το δρόμο λοιπόν, καθένας είχε το μυαλό του στο ψωμί του και γινότανε θηρίο στη σκέψη πως μπορεί να του τ' αλλάξουνε — πράμα που κατάληγε πολύ συχνά σε φωνές και καυγάδες. Μια φορά όμως το 'σκασαν τρεις από το εργαστήριο με φορτηγό αυτοκίνητο, παίρνοντας μαζί τους κι ένα απ' αυτά τα κιβώτια. Από τότε έβαλαν μυαλό οι φύλακες και τα κατέστρεψαν όλα στο φυλάκιο. Έτσι, καθένας τώρα έχει το ψωμί απάνω του.

Το πρωί, πρέπει ακόμα να βεβαιωθούν ότι οι κρατούμενοι δε φοράνε πολιτικά κάτω από τη στολή του στρατοπέδου, αλλά από πολύν καιρό τώρα έχουν πάρει απ' όλους τα πολιτικά και λένε πως θα τους τα ξαναδώσουν μόνο όταν θ' αφεθούν ελεύθεροι. Αλλά κανείς δεν έχει βγει ακόμα από τούτο το στρατόπεδο.

Πρέπει επίσης να βεβαιωθούν ότι δεν έχει κανένας απάνω του γράμμα για να το βγάλη έξω, αλλά αν κάθονταν να τους ψάξουν όλους μήπως έχουν γράμματα, δε θα ξεμπερδευαν ως το μεσημέρι.

Ο Βολκοβόι ωστόσο φώναξε να γίνη έρευνα για κάτι και οι φύλακες έβγαλαν αμέσως τα γάντια τους και έδωσαν τη διαταγή ν' ανοίξουν όλοι τα σακάκια τους (όπου ο καθένας έκλεινε τη ζεστασιά της παράγκας) και να ξεκουμπώσουν τα πουκάμισά τους. Κι άρχισαν να τους ψαχουλεύουν μήπως έχουν κρύψει από μέσα τίποτα που απαγορεύεται απ' τον κανονισμό. Κάθε κρατούμενος έχει δικαίωμα να φορή δύο φανέλλες, μία από μέσα κι άλλη μία απ' έξω. Η παραπανίσια, αφαιρείται — αυτή ήτανε η διαταγή που είχε δώσει ο Βολκοβόι.

Όσες ομάδες έφυγαν, τόσο το καλύτερο γι' αυτές — μερικές βρίσκονταν κιόλας στην άλλη πλευρά της πύλης. Εκείνες όμως που είναι ακόμα εδώ ... εμπρός ... ανοίχτε τα σακάκια σας, κι όσοι έχουν τίποτ' απαγορευμένο, να το βγάλουν τώρα, αμέσως, μες το κρύο.

Έτσι άρχισαν αλλά δεν τους βγήκε σε καλό: Η πύλη είχε αδειάσει κιόλας και στο φυλάκιο η συνοδεία φώναξε: «Γρήγορα, γρήγορα»! Κι όταν έφτασε η σειρά της 104ης, ο Βολκοβόι πέρασε απ' την οργή στην μεγαλοψυχία: Να σημειωθούν μονάχα εκείνοι που φοράνε κάτι παραπάνω και να το παραδώσουν μόνοι τους το βράδυ στην καντίνα μ' ένα σημείωμα που να λέει πως και γιατί το κρύψανε.

Ο Σουκώβ έχει απάνω του μονάχα ό,τι επιτρέπεται απ' τον κανονισμό — να, ψαχούλεψέ τον αν σου κάνη κέφι, κοιλιά κι εντόσθια θα βρεις.

Σημείωσαν ωστόσο ένα φανελλένιο πουκάμισο που βρήκανε στον Καίσαρα και κάτι σα μικρό γιλέκο που φορούσε ο Μπουινόβσκι. Αυτός είναι πολύ φωνακλός — συνήθεια εκείνων που έχουν υπηρετήσει σε τορπιλικά — και είναι μόνο τρεις μήνες στο στρατόπεδο:

«Δεν έχετε κανένα δικαίωμα να γδύνετε τους ανθρώπους με τέτιο κρύο! Δεν ξέρετε τι λέει το άρθρο 9 του ποινικού κώδικα;

Το 'χουν το δικαίωμα. Και το ξέρουνε το άρθρο. Εσύ μονάχα, κουτεντέ μου, δεν έχεις μπει στο νόημα.

«Δεν είσαστε εσείς σοβιετικοί πολίτες, τους λέει γρήγορα σα μυδραλιοβόλο ο καπετάνιος. Δεν είσαστε κομμουνιστές»!

Αυτό για το άρθρο του κώδικα, το κατάπие ο Βολκοβόι, αλλά τούτο εδώ ... αναψοκοκκίνισε σα μαύρη αστραπή:

«Δέκα μέρες αυστηρά».

Και γυρίζοντας κατά τον βοηθό του πρόσθεσε, χαμηλώνοντας τη φωνή:

«Αρχίζει από το βράδυ».

Δεν το συνηθίζουν να στέλνουν τους κρατούμενους απ' το πρωί στη φυλακή. Έτσι βγαίνει στη δουλειά ένας λιγώτερο και θα κάθονται να τους μετράνε. Ας τον να ξεπατωθή όλη την ημέρα και το βράδυ πάει στη φυλακή.

Η φυλακή είναι εκεί, στην άκρη της πλατείας, χτισμένη με πέτρα. Έχει δύο πτέρυγες — τη δεύτερη την αποτέλειωσαν το φθινόπωρο που μας πέρασε. Η πρώτη είχε γίνει πια πολύ μικρή. Η φυλακή έχει δέκα οχτώ κελλιά — χώρια τ' απομονωτήρια. Όλο το στρατόπεδο είναι ξύλινο και μόνο η φυλακή είναι από πέτρα.

Το κρύο φώλησε πια κάτω απ' το πουκάμισο και δεν υπάρχει τρόπος να το διώξης. Βρήκαμε το μπελά μας για το τίποτα. Ο Σουκώβ, νιώθει πάντα έναν πόνο ακαθόριστο στην πλάτη. Αχ, να γινόταν τώρα να ξαπλώση σ' ένα μαλακό κρεβάτι του νοσοκομείου και να κοιμηθή — δε θέλει τίποτ' άλλο! Και να 'χει μια κουβέρτα πολύ χοντρή.

Οι κρατούμενοι, όρθιοι μπροστά στην πύλη, ξανακουμπώνονται και ξανασφίγγονται με τους σπάγγους. Απ' έξω οι άνδρες της συνοδείας φωνάζουν:

«Εμπρός, εμπρός»! «Νταβái, νταβái».

Κι ο «ναριάτσικ», τους σπρώχνει από πίσω:

«Νταβái, νταβái»!

Πρώτη πύλη — η κοντινή ζώνη. Δεύτερη πύλη κι ένα κιγκλίδωμα σε κάθε πλευρά του φυλακίου.

«Αλτ! φωνάζει ο φρουρός. Είσαστε πραγματικό κοπάδι πρόβατα. Πέντε - πέντε στη σειρά».

Δεν είναι τώρα τόσο σκοτεινά. Η φωτιά που άναψαν με ξύλα οι άνδρες της συνοδείας καίει πίσω απ' το φυλάκιο. Πάντοτε ανάβουν φωτιά πριν απ' την Έξοδο — για να ζεσταίνονται και για να βλέπουν καλύτερα στο μέτρημα.

Ένας από τη φρουρά φωνάζει δυνατά και στριγγλιάρικα:

«Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη»!

Και τότε οι πεντάδες ξεκόβουν και προχωρούν μαζί ένας -ένας. Και τότε είτε από μπρος τους βλέπεις, είτε από πίσω, είναι πάντοτε πέντε κεφάλια, πέντε πλάτες και δέκα πόδια.

Ο δεύτερος άνδρας της φρουράς, ο ελεγκτής, στέκεται όρθιος και αμίλητος κοντά στο άλλο κιγκλίδωμα και απλώς βεβαιώνεται πως είναι σωστό το μέτρημα.

Είναι κι ένας υπολογαγός εκεί. Παρακολουθεί.

Αυτά για το στρατόπεδο.

Ένας κρατούμενος, είναι πολυτιμότερος γι' αυτούς απ' το χρυσάφι. Αν λείψη ένα κεφάλι πίσω απ' τα συρματοπλέγματα, θα πάει το δικό του στη θέση του.

Η ομάδα ξανασυγκεντρώθηκε. Και τώρα είναι η σειρά του λοχία της συνοδείας να ξαναμετρήσει:

«Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!»!

Και ξεκόβουν άλλη μια φορά οι σειρές ανά πέντε, προχωρώντας μαζί μία - μία.

Απ' την άλλη πλευρά, ο υπαρχηγός της φρουράς κάνει τον έλεγχο. Και υπάρχει άλλος ένας υπολοχαγός.

Αυτά για τη συνοδεία.

Δεν υπάρχει τρόπος να κάνουν λάθος. Αν υπογράψουν το φύλλο ελέγχου και είναι τα κεφάλια ένα λιγώτερα, θ' αντικατασταθή αυτό που λείπει με το δικό τους.

Αμέτρητοι είναι αυτοί οι τύποι της συνοδείας. Περιτριγυρίζουν τη φάλαγγα του Ηλεκτρικού Κέντρου σχηματίζοντας ένα ημικόκλιο, με τα αυτόματα γυρισμένα κατά πάνω σου, να σε σκοπεύουν ίσα στο κεφάλι. Μαζί τους είναι κι αυτοί με τα γκριζα σκυλιά. Ένα σκυλί δείχνει τα σουβλερά του δόντια — λες και γελάει με τους κρατούμενους. Οι άντρες της συνοδείας φορούν κοντογούνια και έξι απ' αυτούς καπότες μακρυές από προβιά που φτάνουν ως τα πόδια τους. Οι καπότες περνούν από τον έναν στον άλλο — τις φορούν εκείνοι που πηγαίνουν στα παρατηρητήρια. Για μια ακόμη φορά η συνοδεία ξαναμετράει όλη τη φάλαγγα του Ηλεκτρικού Κέντρου κατά σειρές ανά πέντε και με τις ομάδες ανακατωμένες.

«Η ανατολή του ήλιου είναι η πιο ψυχρή στιγμή, λέει ο καπετάνιος, γιατί είναι το απώτατο σημείο της νυκτερινής ψύξεως».

Του αρέσει του καπετάνιου να μας εξηγή διάφορα πράγματα. Μπορεί να σου λογαριάσει πότε θα 'χουμε καινούργιο φεγγάρι, πότε θα 'χουμε πανσέληνο και μάλιστα να σου τα πει για όποιο χρόνο και για όποια μέρα θέλεις. Τον βλέπεις και λες πως είναι έτοιμος να τα τινάξει — τα μάγουλά του είναι χωμένα μέσα, αλλά δεν το βάζει κάτω.

Εκεί, έξω από τη ζώνη του στρατοπέδου, με το αεράκι που έχει σηκωθεί, η παγωνιά δαγκώνει άγρια το πρόσωπο του Σουκώβ που ωστόσο είναι μαθημένος ν' αντέχει σ' όλα. Καταλαβαίνοντας πως έτσι θα του 'ρχεται κατάφατσα σε όλη τη διαδρομή ώσπου να φτάσουμε στο Κέντρο, αποφασίζει να φορέσει το κουρελλόπανό του. Έχει και το δικό του, όπως και των άλλων, δυο κορδόνια στην άκρη — και είναι πάρα πολύ χρήσιμοπραματάκι, το ξέρουν όλοι οι κρατούμενοι. Ο Σουκώβ περιτυλίγει με αυτό το πρόσωπό του, ως τα μάτια, περνάει τα κορδόνια κάτω απ' τ' αυτιά του και τα δένει πίσω, στο σβέρκο του. Ύστερα σκεπάζει και το σβέρκο του κατεβάζοντας το γύρο της «σάπκας» του, ανασηκώνει το γιακά του και ρίχνει στο μέτωπό του και το μπροστινό μέρος της «σάπκας». Έτσι, μόνο τα μάτια μένουν πια ακάλυπτα. Σφίγγει γερά το σακάκι του στη μέση με το σπάγγο κι όλα τώρα πάνε καλά. Μόνο τα γάντια του είναι χάλια κι έχουν μουδιάσει κιόλας τα χέρια του. Τα τρίβει και τα χτυπάει τόνα με τ' άλλο γιατί από δω και μπρος θα πρέπει να τα έχει πίσω από τις πλάτες του σ' όλη τη διαδρομή. Ο αρχηγός της φρουράς αρχίζει πάλι το «τροπάρι» που ψέλνει κάθε μέρα στους κρατούμενους:

«Προσοχή, κρατούμενοι! Μη χαλάτε τη γραμμή της φάλαγγας στο δρόμο. Να μη μένετε πίσω, να

μην προχωράτε πολύ, να μην αλλάζετε σειρά, να μη μιλάτε, να μην κοιτάτε στα πλάγια και να 'χετε τα χέρια σας πάντα πίσω από τις πλάτες. Έτσι και κάνετε ένα βήμα αριστερά ή δεξιά, θα θεωρηθεί σαν απόπειρα απόδρασης και η συνοδεία θα πυροβολή χωρίς προειδοποίηση. Επικεφαλής, εμπρός μαρς»!

Δυο, της συνοδείας φυσικά, πηγαίνουν μπροστά - μπροστά. Η φάλαγγα ξεκινάει, λικνίζονται οι πλάτες και οι άντρες της συνοδείας προχωρούν, σε καμιά εικοσαριά βήματα απόσταση, δεξιά κι αριστερά από τη φάλαγγα και καμιά δεκαριά βήματα ο ένας απ' τον άλλο, έτοιμοι να πυροβολήσουν με τ' αυτόματα.

Έχει να χιονίση μια βδομάδα και ο δρόμος είναι πατικωμένος, σκληρός. Προσπερνούν την περίμετρο του στρατοπέδου. Ο αέρας χτυπάει τα πρόσωπά τους πλαγιαστά τώρα. Με τα χέρια πίσω από τις πλάτες και τα κεφάλια σκυμένα, προχωρεί η φάλαγγα σα να πηγαίνει σε κηδεία. Βλέπεις μόνο τα πόδια δυο - τριών συντρόφων σου που πάνε πιο μπροστά από σένα κι ένα κομματάκι τσαλαπατημένης γης όπου πρέπει να πατήσουν τα δικά σου πόδια. Κάπου κάπου ουρλιάζει ένας απ' τη συνοδεία:

«48 της Α! Τα χέρια στις πλάτες! Και συ 502 της Β! Μη χαλάς τη γραμμή σου»!

Ύστερα όμως, κουράζονται κι αυτοί να φωνάζουν. Ο αέρας είναι ξυράφι και δεν τους αφήνει να ιδούν καλά, γιατί αυτοί δεν έχουν το δικαίωμα να φορούν κουρελλόπανο στο πρόσωπο. Ούτε και η δουλειά τους είναι τόσο ευχάριστη!

Όταν κάνη λιγώτερο κρύο, όλοι κουβεντιάζουν στη φάλαγγα — κι ας φωνάζουν όσο θέλουνε οι συνοδοί. Σήμερα όμως, όλοι έχουν τα κεφάλια τους σκυμένα προς τα μπρος και καθένας προφυλάγεται πίσω απ' τον μπροστινό του κι είναι βυθισμένος στις σκέψεις του.

Αλλά και στις σκέψεις τους ακόμα, δεν είναι ελεύθεροι. Στριφογυρίζουν πάντα στο μυαλό τους τα ίδια πράγματα και μόνο αυτά αναχαράζουν: «Μπας και μου ξαφρίσουν το ψωμί από το στρώμα; Λες να με βγάλουνε απόψε ελεύθερο στο αναρρωτήριο; Θα πάει στη φυλακή ο καπετάνιος; Και που το οικονομήσε ο Καίσαρας εκείνο το ζεστό πουκάμισο; Κάποιον θα λάδωσε γερά στην Αποθήκη που έχει τ' ατομικά είδη —που αλλού θα το 'βρισκε»;

Ο Σουκώβ, επειδή είχε φάει τη σούπα του χωρίς ψωμί και κρύα, δεν αισθάνεται καθόλου στηλωμένος. Και για να μη γουργουρίζη η κοιλιά του και να του φωνάξη «πεινάω», παύει να σκέφτεται το στρατόπεδο και ψάχνει να βρει τι θα γράψη στο γράμμα που θα στείλη σε λίγο στο σπίτι του.

Η φάλαγγα περνάει μπροστά απ' το πριονιστήριο που το 'φτιαξαν κρατούμενοι, μπροστά από έναν οικισμό (κρατούμενοι τα έχτισαν κι αυτά τα σπίτια όπου μένουν τώρα ελεύθεροι άνθρωποι) μπροστά απ' την καινούρια λέσχη (όλα κι εδώ κρατούμενοι τα έφτιαξαν, ακόμα και τη διακόσμηση των τοίχων, αλλά στον κινηματογράφο της λέσχης πηγαίνουν μόνο ελεύθεροι) κι ύστερα ξανοίγεται στη στέππα κι έχει κόντρα πια τον άνεμο και κατάφατσα τον ήλιο τον κοκκινωπό που ανατέλλει. Χιόνι άσπρο και γυμνό απλώνεται δεξιά κι αριστερά ως εκεί που φτάνει το μάτι σου — δε βλέπεις το παραμικρό δεντρί σ' όλη τη στέππα.

Αρχίζει τώρα ο καινούργιος χρόνος, το 51, και μέσα σ' αυτή τη χρονιά ο Σουκώβ έχει το δικαίωμα να στείλη δύο γράμματα. Το τελευταίο το 'στειλε τον Ιούλιο και πήρε την απάντηση τον Οκτώβρη. Στην Ουστ - Ίζμα ο κανονισμός ήτανε άλλοιώςτικος και μπορούσες να στέλνης γράμματα κάθε μήνα. Τι να πεις όμως σ' ένα γράμμα; Γι' αυτό το λόγο ο Σουκώβ δεν έγγραφε και τότε πιο συχνά απ' όσο γράφει τώρα.

Έφυγε από το σπίτι του στις 23 Ιουνίου του 41. Την Κυριακή, στην Πολόμνια, γύρισαν οι άνθρωποι από τη λειτουργία λέγοντας: Έχουμε πόλεμο. Το είχε πει το ράδιο στην Πολόμνια, αλλά στο Τεμγκένοβο, κανείς δεν είχε ραδιόφωνο πριν απ' τον πόλεμο. Όπως μαθαίνει όμως απ' τα γράμματα, τώρα γκαρίζουν ραδιόφωνα σ' όλες τις ξυλοκαλύβες.

Να κάτσης και να γράψης τώρα είναι σα να ρίχνης πέτρες στ' ακίνητα νερά. Έπεσαν τόσοι και τόσοι στον πόλεμο και άλλοι τόσοι χάθηκαν και μάλιστα χωρίς ν' αφήσουν ίχνη. Δε μπορείς να γράψης σε ποια ομάδα δουλεύεις και πως είναι ο αρχηγός της ομάδας σου, ο Αντρέι Προκόφιεβιτς Τιούριν. Και λέει πως τώρα είναι πιο καλά να κουβεντιάξη με το Λεττονό, τον Κίλγκας, παρά με τους δικούς του.

Έπειτα κι αυτοί, με τα δυο γράμματα που μπορούν να γράψουνε το χρόνο, δεν είναι σε θέση να σου δώσουνε να καταλάβης πως ζουν. Ο διευθυντής του κολχόζ είναι καινούργιος, καθώς φαίνεται, αλλά κάθε χρόνο όλο κι από ένας καινούργιος έρχεται. Έχουν ενώσει τώρα το κολχόζ με άλλα, όμως και πριν τα είχανε πάλι ενώσει και τα ξαναχώρισαν. Έπειτα είναι κι αυτό που λιγοστεύουνε τον ατομικό κλήρο σε κείνους που δεν πιάνουν τις νόρμες και τον κάνουν ενάμιση στρέμμα — υπάρχουν μάλιστα και μερικοί που έχουν μόνο ένα κοματάκι κήπο μπροστά στο σπίτι τους.

Ένα δεν μπορεί να καταλάβη ο Σουκώβ: Η γυναίκα του του γράφει πως, από τον πόλεμο, τα κολχόζ δεν έχουν ούτε έναν παραπάνω απ' αυτούς που είχανε. Όλοι οι νέοι κι όλες οι νέες φεύγουν και πάνε στην πόλη να δουλέψουν σ' εργοστάσια ή να το ρίξουνε στον τυχοδιωκτισμό. Οι μισοί από τους άντρες δεν ξαναγύρισαν από τον πόλεμο, κι αυτοί που γύρισαν ούτε ν' ακούσουν για κολχόζ: Μένουν εκεί αλλά πηγαίνουν και δουλεύουν κάπου αλλού. Μονάχα δύο άντρες βρίσκονται ακόμα στο κολχόζ, ο Ζαχάρ Βασίλιτς, αρχηγός της ομάδας και ο μαραγκός Τυχόν που είναι ογδόντα χρονών. Παντρεύτηκε τώρα τελευταία κι έκανε και παιδιά. Το κολχόζ λοιπόν δουλεύει μόνο με γυναίκες, τις ίδιες που ήτανε εκεί από το 1930.

Δεν καταφέρνει να το καταλάβη αυτό ο Σουκώβ: Μένουν, σου λέει, στο χωριό και πάνε να δουλέψουν κάπου αλλού. Την ξέρει τη χωριάτικη ζωή ο Σουκώβ, και την ατομική και την κολχόζικη, αλλά το να μην κάθονται οι άνθρωποι να δουλέψουν μέσα στο χωριό τους, όχι, δε μπορεί να το παραδεχτή. Χρήσιμη δουλειά είναι κι αυτή, ή όχι; Τι θα γίνη με το σανό αν κανείς δεν τον δουλέψει;

Η γυναίκα του του απάντησε πως πάει πολύς καιρός που άφησαν τις δουλειές αυτές να ξεφτυλιστούν. Δεν υπάρχουν πια εκείνοι οι μαραγκοί που ήτανε το καμάρι του τόπου. Ούτε και πλέκουν πια καλάθια από λυγαριά — κανένας δεν τα θέλει. Υπάρχει ωστόσο μια καινούργια, πρώτης τάξεως, δουλιτσα: Τα χρωματιστά χαλιά. Κάποιος, γυρίζοντας από τον πόλεμο, έφερε τα «σχέδια» και τώρα η δουλειά πάει καλά και ξεφυτρώνουν όλο και περισσότεροι απ' αυτούς τουςμπογιατζήδες. Δεν είναι γραμμένοι πουθενά και πουθενά δε δουλεύουν. Έρχονται μόνο και δίνουνε ένα χεράκι στο κολχόζ για κάνα μήνα, στο θέρο και στο κουβάλημα του σανού και, σαν αντάλλαγμα, το κολχόζ τους δίνει μια βεβαίωση που λέει πως ο τάδε κολχόζικος είναι ελεύθερος τον υπόλοιπο χρόνο, για λόγους προσωπικούς και ότι δεν έχει να ξεπληρώση καμία καθυστέρηση. Τους βλέπεις λοιπόν να τρέχουνε παντού, να ταξιδεύουνε ακόμα και μ' αεροπλάνο για να εξοικονομούνε χρόνο και μαζεύουν παραδάκι, χιλιάδες ρούβλια, μπογιαντίζοντας παντού χαλιά: Πενήντα ρούβλια το χαλί και στο φτειάχνουν σ' όποιο παληο-ύφασμα και να τους δώσης που σου είναι άχρηστο. Και για να μπογιατίσουν ένα χαλί, δεν θέλουν πάρα πάνω από μια ώρα. Έχει λοιπόν η γυναίκα του την κρυφή ελπίδα ότι θα γυρίση από το στρατόπεδο και θ' αρχίση κι αυτός να μπογιατίζει χαλιά, θα γλυτώσουν τότε από τη φτώχεια που τους δέρνει, θα στείλουν τα παιδιά σε καμιά τεχνική σχολή και στη θέση που είναι τώρα η σαπισμένη ίσμπα τους θα στήσουν μια καινούργια. Όλοι αυτοί που ζωγραφίζουνε χαλιά έφτιαξαν καινούργια σπίτια. Κοντά στη σιδηροδρομική γραμμή, δε στοιχίζουν πια τα σπίτια πέντε χιλιάδες ρούβλια, όπως παλιά, αλλά είκοσι πέντε.

Ρώτησε λοιπόν τη γυναίκα του να του γράψη πώς θα τα κατάφερνε να γίνη ζωγράφος χαλιών, αφού

δεν έμαθε ποτέ να σχεδιάζει, και τι είναι τέλος πάντων αυτά τα τόσο θαυμαστά χαλιά, τι παρασταίνουν. Κι αυτή του απάντησε πως πρέπει να είναι ηλίθιος κανείς για να μη μπορέσει να ζωγραφίσει αυτά τα χαλιά: θα βάλεις μόνο το σχέδιο από πάνω και θα περάσεις το πινέλλο πάνω από τις τρύπες. Και υπάρχουν τριών λογιών χαλιά: Το ένα είναι η «τρίκα» που παρασταίνει αξιωματικό των ουσάρων πάνω σ' ένα έλκηθρο με τρία καλοστολισμένα άλογα. Το δεύτερο είναι «το ελάφι» και το τρίτο ένα είδος περσικού χαλιού. Δεν υπάρχουν άλλα σχέδια, όλοι όμως τα θέλουν και σκοτώνονται παντού, σ' όλη τη χώρα, ποιος θα τα πρωτοπάρη. Γιατί, για το πραγματικό χαλί θέλεις χιλιάδες ρούβλια κι όχι πενήντα. Ο Σουκώβ θα το 'θελε πολύ να ρίξει μια ματιά τουλάχιστον σε κείνα τα χαλιά.

Με τα στρατόπεδα και τις φυλακές, ο Ιβάν Ντενίσοβιτς είχε ξεσυνθηθεί πια να κάθεται και να κάνει λογαριασμούς για το αύριο και για τον ερχόμενο χρόνο, για να ιδεί πως θα ταίρη την οικογένειά του. Τώρα όλα τα σκέφτονται γι' αυτόν οι βαθμοφόροι κι αυτό είναι, κατά κάποιο τρόπο, λιγότερο σκληρό για τον Σουκώβ. Έχει να κάνει ακόμα ένα χειμώνα κι ένα καλοκαίρι στο στρατόπεδο, κι ύστερα άλλον ένα χειμώνα κι άλλο ένα καλοκαίρι. Όμως εκείνα τα χαλιά, δε λένε να του φύγουν από το μυαλό ...

Είναι εύκολο να βγάλει παραδάκι μπόλικο — λες και τις ευλογάει αυτές τις δουλειές ο Θεός. Να τα καταφέρνει αυτός χειρότερα απ' τα παιδιά του χωριού, δεν είναι ούτε να το σκέφτεσαι. Για να πούμε την αλήθεια, ο Ιβάν Ντενίσοβιτς δε θα 'θελε να καταπιαστή με τα χαλιά. Η δουλειά αυτή δε θέλει ντροπή, πρέπει να 'σαι ξετοίπιτος, πρέπει να ξέρεις να γλύφεις τον έναν και τον άλλον. Είναι τώρα σαράντα χρόνια ο Σουκώβ στον κάτω κόσμο, λείπουν τα μισά του δόντια κι έχει τραβήξει ένα σωρό βάσανα, αλλά δεν έγλυψε ποτέ κανέναν, ούτε και πήρε από κανέναν, τίποτα. Είναι κάτι που δεν το 'μαθε ούτε στο στρατόπεδο.

Ο παράς που βγάζεις εύκολα δεν είναι βαρύς και, επί πλέον, δε σου δίνει τη χαρά να πεις, εχ, με τον ιδρώτα μου τον έβγαλα. Είχανε δίκιο οι παλαιοί: Ανεμομαζώματα, ανεμολιχνίσματα. Κρατούν τα μπράτσα του ακόμα και θα μπορέσει να δουλέψει τότε. Τι δηλαδή, όταν θα βγει με το καλό, δε θα βρει καμιά δουλειά σα χτίστης, σαν επιπλοποιός και σα φαναρτζής ακόμα;

Μόνο που, καθώς έχει χάσει, βλέπεις, τα πολιτικά του δικαιώματα, δε θα τον θέλουν πουθενά ούτε και θα τον αφήσουν να γυρίσει σπίτι του — ε, τότε, μα το θεό, πολύ ευχαριστημένος θα 'ναι να καταπιαστή με τα χαλιά.

Στο μεταξύ η φάλαγγα έφτασε και σταμάτησε μπροστά στο φυλάκιο της μεγάλης ζώνης του εργαστηρίου. Λίγο προηγουμένως, στην άκρη της ζώνης, ξέκοψαν δυο άντρες της συνοδείας και φορώντας τις προβατένιες καπότες τους, τράβηξαν μέσα απ' τα χωράφια για τ' απομακρυσμένα παρατηρητήρια. Αν δεν ανέβουν οι φύλακες σ' όλα τα παρατηρητήρια, δεν αφήνουν τη φάλαγγα να περάσει μέσα. Ο αρχηγός της φρουράς, κρατώντας το αυτόματο, πηγαίνει κατά το φυλάκιο. Από την καμινάδα βγαίνει ένας πηχτός καπνός. Υπάρχει κι ένας απ' τους εξωτερικούς φύλακες που στέκεται εκεί όλη τη νύχτα μην έρθει κανας κλέφτης και αρπάξει τίποτα από τις σκαλωσιές και τα γιαπιά.

Μέσα από τις συρματοπλεγμένες πύλες, μέσα απ' όλο το εργαστήριο, μέσα απ' τα συρματοπλέγματα που είναι στο βάθος, βγαίνει ο ήλιος, πελώριος, κόκκινος, τυλιγμένος σε κάτι που μοιάζει με καταχνιά. Δίπλα στον Σουκώβ, ο Αλιόσκα κοιτάει τον ήλιο. Είναι ευχαριστημένος. Στα χείλη του σαλεύει ένα χαμόγελο. Είναι βαθουλωμένα τα μάγουλά του, ζει μόνο με τις μερίδες που δίνουν δεν οικονομάει τίποτα με πλάγιο τρόπο — τι είναι το λοιπόν αυτό που τον κάνει να χαίρεται; Την Κυριακή, περνάει όλες τις ώρες του σιγοκουβεντιάζοντας με τους άλλους Βαπτιστές. Ούτε κρύο τους κάνει το στρατόπεδο, ούτε ζέστη.

Η μουσούδα του κουρελλόπανου μούσκεψε ολότελα στο δρόμο, με την ανάσα του, και σε μερικές

άκρες πάγωσε κι εγιγε μια πέτσα κρουσταλλιασμένη. Την κατέβασε από το πρόσωπό του στο λαιμό και γύρισε τις πλάτες του κατά τον άνεμο. Έχει την εντύπωση ότι δεν τον διαπερνάει το κρύο από πουθενά, μόνο που με τούτα τα παληογάντια είναι ξυλιασμένα τα χέρια του και δε νιώθει πια τα δάχτυλα του αριστερού ποδιού του:

Κάηκε η αριστερή του μπότα σ' αυτό το μέρος και είναι η δεύτερη φορά που αναγκάστηκε να τη μπαλώσει.

Τον πονούν οι πλάτες και η μέση του, ως τους ώμους — πώς θα μπορέσει να δουλέψει;

Γυρίζει κατά πίσω και πέφτει μούτρα με μούτρα με τον αρχηγό της ομάδας του που βρίσκεται στην επόμενη απ' τη δική του πεντάδα. Ο αρχηγός της ομάδας έχει φαρδιές πλάτες και είναι ολόκληρος φαρδύς. Το πρόσωπό του έχει κατσουφιάσει. Δεν είναι κεφάτος άνθρωπος, αλλά τη βολεύει την ομάδα του καλά και κοιτάει πως να οικονομήσει τη μεγαλύτερη μερίδα. Είναι για δεύτερη φορά σε στρατόπεδο, γέννημα και θρέμα του «Γκουλάγκ»⁵ και τα ξέρει τα στρατόπεδα σαν την τσέπη του.

Ο αρχηγός ομάδος, είναι μεγάλη δουλειά στο στρατόπεδο. Ένας καλός αρχηγός σου δίνει τη ζωή για δεύτερη φορά, ένας κακός σε στέλνει στον τάφο. Ο Σουκώβ ξέρει τον Αντρέι Προκόφιεβιτς από την Ουστ - Ίζμα, αλλά εκεί κάτω δεν ήτανε στην ομάδα του. Όταν οι κατάδικοι του άρθρου 58 συνηθισμένο στρατόπεδο της Ουστ - Ίζμα, μεταφέρθηκαν εδώ, στα καταναγκαστικά έργα, ήρθε και αυτός μαζί με τον Τιούριν. Ο Σουκώβ, δεν έμπλεξε ποτέ του με τον διοικητή του στρατοπέδου, με την Υ.Π.Π. με τις κεφαλές στο εργαστήριο, με τους μηχανικούς: Τον υπερασπίζεται παντού ο αρχηγός του — φρούριο σωστό. Αλλά κι αυτός, έτσι να ζαρώσει ο αρχηγός τα φρύδια του ή να κουνήσει το μικρό του δαχτυλάκι — κάνε αυτό Σουκώβ και γρήγορα, εν τάξει. Στο στρατόπεδο τυλίγουν όποιον θέλουν, όχι όμως τον Αντρέι Προκόφιεβιτς. Γι' αυτό τον βλέπεις κι είναι στη ζωή ακόμα.

Θέλει πολύ να ρωτήσει τον αρχηγό αν θα δουλέψουν στο ίδιο μέρος που ήτανε και χτες ή θα πάνε πουθενά αλλού, αλλά φοβάται να διακόψει τις βαθειές του σκέψεις. Τώρα που μας γλύτωσε από την «Σοσιαλιστική Πόλη», μπορεί να σκαρφίζεται καμιά αναφορά για τις νόρμες που θα έχει σχέση με την τροφή των πέντε ερχόμενων ημερών.

Ο αρχηγός της ομάδας μας είναι βλογοιοκομένος, με κάτι μεγάλες βούλες στο πρόσωπο. Στέκεται κόντρα στον άνεμο, αλλά το δέρμα του προσώπου του δεν κάνει την παραμικρή ζαρωματιά — λες και είναι φλέντζα από βελανιδιά.

Στη φάλαγγα οι άντρες χτυπούν τα χέρια και τα πόδια τους, γιατί τούτο δω το αεράκι είναι φοβερό. Οι σκοποί φαίνεται να έχουν σκαρφαλώσει τώρα στα έξι παρατηρητήριά τους, αλλά δε μας αφήνουν ακόμα να μπούμε μέσα. Όλο τα ίδια και τα ίδια έχουμε μ' αυτή την επαγρύπνησή τους!

Αχ, επί τέλους! Βγαίνουν από το φυλάκιο ο αρχηγός της φρουράς κι ο ελεγκτής και στέκονται μπροστά στην πύλη που ανοίγει — ο ένας από τη μια μεριά κι ο άλλος απ' την άλλη.

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδας! Πρώτη! Δεύτερη!».

Τα παιδιά πηγαίνουν με βήμα, σχεδόν σα να κάνουν παρέλαση. Δε ζητάνε τίποτ' άλλο παρά να μπου μέσα στη ζώνη. Και μόλις μπου, ξέρει πια καθένας τι θα κάνει.

Αμέσως μετά το φυλάκιο της φρουράς είναι η παραγκούλα του γραφείου και μπροστά σ' αυτό στέκεται ο επί κεφαλής του εργαστηρίου που μαζεύει έναν - έναν τους αρχηγούς των ομάδων καθώς περνούν από μπροστά του. Πηγαίνουν από μόνοι τους άλλωστε. Μαζί τους πάει και ο Ντερ.

Είναι ένας επιστάτης κρατούμενος, σκέτη βρώμα που, κατά πως το λένε όλα τα παιδιά, είναι τρις χειρότερος κι απ' τα σκυλιά.

Οχτώ, οχτώ και πέντε είναι ακόμα η ώρα (μόλις τώρα σφύριξε η σειρήνα), οι επί κεφαλής όμως έχουν το φόβο μήπως χάνουν τον καιρό τους οι κρατούμενοι και σκορπίσουν δώθε κείθε σε ζεστές μεριές. Αυτοί ωστόσο ξέρουν ότι είναι μπροστά τους μια ολόκληρη ημέρα και δε βιάζονται καθόλου.

Όλοι όσοι μπαίνουν στη ζώνη σκύβουν κι αρχίζουν να μαζεύουν άλλος κάνα ξυλαράκι από δω κι άλλος κάνα ροκανίδι από κει για τη φωτιά μας.

Ο Τιούριν λέει στο βοηθό του Πάβλο να πάει μαζί του στο γραφείο. Τους ακολουθεί και ο Καίσαρας. Είναι πλούσιος αυτός ο Καίσαρας — παίρνει δέματα δυο φορές το μήνα. Λάδωσε αυτόν που έπρεπε και τα κατάφερε να τον πάρουν στο γραφείο σα βοηθό στην υπηρεσία που κανονίζει τις νόρμες. Όλοι οι άλλοι από την 104η ομάδα φεύγουν τρέχοντας, πατείς με πατώ σε.

Πάνω απ' την άδεια ζώνη, υψώνεται ο ήλιος, κόκκινος, τυλιγμένος στην καταχνιά. Βλέπεις κομάτια από σπίτια προκατασκευασμένα που τα έχει σκεπάσει το χιόνι. Πάρα πέρα είχαν αρχίσει να φέρνουν πέτρα και τάχουν παρατήσει όλα στα θεμέλια. Πιο κει, είναι το μπράτσο ενός εκσκαφέα που κρέμεται σπασμένο σε δυο κομμάτια, μακρύτερα η σκάφη του και αλλού παληοσιδερικά. Έχουν ανοίξει παντού τάφρους, χαντάκια, τρύπες. Έχτισαν τοίχους για τα εργαστήρια επιδιορθώσεων που είναι ακόμα δίχως στέγη και σ' ένα υψωματάκι βρίσκεται το Ηλεκτρικό Κέντρο, που έχει χτιστή μόνο ως τις αρχές του πρώτου ορόφου. Χώθηκαν όλοι εκεί μέσα. Βλέπεις μόνο τους έξι σκοπούς που στέκονται όρθιοι στα παρατηρητήριά τους και τη φασαρία που γίνεται γύρω απ' τα γραφεία. Η στιγμή αυτή είναι δική μας, ολότελα δική μας. Λένε πως ο επί κεφαλής των εργασιών φοβέρισε πολλές φορές πως θα ορίζη διάφορες δουλειές γι' αυτή την ώρα απ' την προηγούμενη ημέρα αλλά δεν κατάφεραν ποτέ να οργανώσουν κάτι τέτιο, γιατί από το βράδυ ως το πρωί όλα γίνονται μαλλιά - κουβάρια.

Ναι, είναι δική μας η στιγμή αυτή. Περιμένοντας ώσπου να ξαναγυρίσουν οι αρχηγοί, το μόνο που έχεις να κάνης είναι να στέκεσαι στη ζεστασιά, δίχως να σαλεύης. Έχεις μπροστά σου όλο τον καιρό για να ξεπατωθής. Η καλύτερη δουλειά είναι να βρεθής κοντά στη σόμπα, να βγάλης τις κάλτσες σου και να τις ζεστάνης λίγο. Έτσι, θα 'ναι τα πόδια σου ζεστά όλη την ημέρα. Αλλά και μακριά από τη σόμπα, δεν είναι άσχημα.

Η 104η ομάδα μπαίνει στη μεγάλη αίθουσα των εργαστηρίων επιδιορθώσεως, όπου έχουν βάλει τζάμια απ' το περασμένο φθινόπωρο. Εδώ η 38η ομάδα χύνει πλάκες από μπετόν. Υπάρχουν πλάκες που είναι ακόμα στα καλούπια τους, άλλες που είναι έτοιμες και αλλού βλέπεις σιδεροδεσιές για το μπετόν. Η οροφή είναι ψηλή και το δάπεδο χωματένιο. Δεν έχει ποτέ μεγάλη ζέστα εδώ μέσα, ανάβουν όμως μια φωτιά σ' αυτή την αίθουσα χωρίς να λογαριάζουνε καθόλου το κάρβουνο — όχι για να μην κρυνώνουν οι άνθρωποι αλλά για να δένουν καλύτερα οι τιμεντένιες πλάκες. Έχουν μάλιστα κι ένα θερμόμετρο και τις Κυριακές, όταν για τον ένα η τον άλλο λόγο δε δουλεύουν οι κρατούμενοι, έρχεται ένας άνθρωπος ελεύθερος κι ανάβει τη φωτιά.

Βέβαια, η 38η δεν αφήνει κανέναν να πλησιάση στη φωτιά της. Στέκονται όλοι τους τριγύρω και ζεσταίνουν τις κάλτσες τους. Έν τάξει, αλλά και μεις στην ακρούλα μας, δεν είμαστε άσχημα.

Που να καθήσης εκεί μέσα! Ο Σουκώβ ακουμπάει τον πισινό του στην άκρη του ξύλινου καλουπιού, στηρίζοντας τις πλάτες του στον τοίχο. Μόλις ανασηκώνει τις πλάτες του, τεντώνονται το πανωφόρι του και το καπλατισμένο του σακάκι και νοιώθει κάτι σκληρό που τον πιέζει στο αριστερό πλευρό, κοντά στην καρδιά: Είναι το κομάτι το ψωμί που έχει χώσει στην εσωτερική τσεπούλα του — εκείνη

η μισή μερίδα που πήρε για το πρωινό. Πάντα παίρνει ένα τέτιο κομματάκι όταν πηγαίνει στη δουλειά και δεν τ' αγγίζει καθόλου ως το μεσημεριανό φαγητό. Άλλοτε όμως, συνήθιζε να τρώει το μισό ψωμί του το πρωί, ενώ σήμερα δεν το 'φαγε. Καταλαβαίνει τότε ότι δεν έκανε καμιά οικονομία γιατί τον έχει πιάσει τώρα μια λίμα να φάει αμέσως τη μερίδα του, εδώ στη ζεστασιά, και γουργουρίζουν τ' άντερά του. Θα περάσουν πέντε ώρες ως το μεσημεριανό φαγητό. Και πέντε ώρες είναι πολύ.

Οι κομάρες που αισθανότανε στην πλάτη έχουν κατεβή τώρα στα πόδια του που του φαίνεται πως είναι από βαμπάκι. Αχ και να μπορούσε να σταθή κοντά στη σόμπα!...

Ακουμπάει τα γάντια του στα γόνατά του, βγάζει απ' το λαιμό την παγωμένη μουσουδιέρα του, τη διπλώνει — την τσακίζει πες — πολλές φορές και τη χώνει στην τσέπη του. Ύστερα βγάζει το ψωμί του απ' το άσπρο πανί όπου το 'χει διπλωμένο, απλώνει το πανί στο σακάκι του για να μην του πέση κάτω κανένα ψιχουλάκι και τρώει το ψωμί του με μικρές μπουκιές, μασώντας το καλά - καλά. Το 'χε φέρει μέσα στα χοντρά ρούχα του, το ζέστανε με το κορμί του και δεν είναι καθόλου παγωμένο. Στα στρατόπεδα ο Σουκώβ, έφερνε πολλές φορές στο νου του το πως τρώγανε κει πέρα, στα χωριά. Πατάτες, τηγανιές ολόκληρες, «κάσα» σε γαβάθες γεμάτες και κρέας, παληότερα, κάτι κοψίδια να! Κι έπινε και τόσο γάλα που τσιτωνότανε η κοιλιά του κι ήτανε στο τσακ να σκάση. Δεν πρέπει ο άνθρωπος να κάνη έτσι — το κατάλαβε αυτό στα στρατόπεδα. Το σωστό είναι να τρως και να 'χης το νου σου μόνο σ' αυτό που τρως — να, όπως τώρα που δαγκώνει μικρές - μικρές μπουκίτσες, τις λυώνει με τη γλώσσα του, τις ρουφάει σφίγγοντάς τες στα μάγουλά του κι αμέσως βλέπεις πως τούτο δω το μαύρο και κακοψημένο ψωμί σου φαίνεται σα να μοσκοβολάει. Τι τρώει ο Σουκώβ εδώ κι οχτώ χρόνια, εννιά σχεδόν; Τίποτα! Και τι δουλειά σου κάνει; Σα γομάρι!

Έτσι λοιπόν ο Σουκώβ είναι βυθισμένος στα διακόσια γραμμάρια του ψωμιού του. Κι όλα τα παιδιά της 104ης κάθονται δίπλα του, στην ίδια άκρη.

Οι δύο Λεττονοί που είναι σαν αδέρφια, κάθονται σε μια χαμηλή τσιμεντένια πλάκα και καπνίζουν με την ίδια πίπα, τραβώντας τότε ο ένας και τότε ο άλλος, με τη σειρά. Είναι ξανθοί και οι δυο, ψηλοί, λιγνοί, με μεγάλη μύτη και μεγάλα μάτια. Έχουν τόσο πολύ γατζωθή ο ένας με τον άλλο που έτσι και τους χωρίσεις είναι ο καθένας σαν το ψάρι έξω απ' το νερό. Ο αρχηγός της ομάδας δεν τους χωρίζει ποτέ. Μοιράζονται ό,τι φαγώσιμο έχουν και κοιμούνται στο ίδιο ξυλοκρέβατο, στο επάνω μέρος. Όταν είναι στη φάλαγγα κι όταν περιμένουν για την έξοδο κι όταν κοιμούνται, κουβεντιάζουν πάντα μεταξύ τους, όχι πολύ δυνατά κι όχι πολύ γρήγορα. Αλλά δεν είναι αδέρφια — εδώ γνωρίστηκαν, στην 104. Κατά πως λένε ο ένας τους ήτανε ψαράς στην παραλία και τον άλλο τον είχανε πάρει από μικρό οι γονείς του στη Σουηδία, όταν η χώρα τους έγινε κομμουνιστική. Μόλις μεγάλωσε όμως του κόλλησε η ιδέα να ξαναγυρίση στη Λεττονία για να σπουδάση στο πανεπιστήμιο της πατρίδας του!

Λένε βέβαια πως δε σημαίνει τίποτα η εθνικότητα και πως σ' όλες τις εθνικότητες βλέπεις καλούς και κακούς. Ο Σουκώβ έχει δει πολλούς Λεττονούς αλλά δε βρήκε ούτε έναν απ' αυτούς να 'ναι κακός.

Όλοι είναι καθισμένοι — άλλος πάνω σε τσιμεντένιες πλάκες, άλλος σε κασόνια και μερικοί κατάχαμα. Τις πρώτες ώρες το πρωί, κανείς δεν έχει όρεξη για κουβέντα και είναι όλοι βυθισμένοι στις σκέψεις τους, χωρίς να βγάζουνε μιλιά. Ο Φετιούκοβ ο πεινάλας, έχει μαζέψει δώθε κείθε γόπες (δε συχαινόταν να τις παίρνει ακόμα κι απ' τα πτυελοδοχεία) και τώρα τις ξετυλίγει στα γόνατά του ρίχνοντας τον άκαφτο καπνό σ' ένα χαρτί. Τότε που ήτανε ελεύθερος είχε τρία παιδιά αλλά όταν τον μπαγλάρωσαν του γύρισαν τις πλάτες και τα τρία. Ξαναπαντρεύτηκε και η γυναίκα του και τώρα πια δεν έχει κανέναν στον κόσμο για να τον βοηθήση.

Ο Μπουϊνόβσκι κοιτάει κάμποση ώρα κατά τον Φετιούκοβ και στο τέλος του φωνάζει:

«Ρε συ, τι μαζεύεις όλες αυτές τις βρωμιές; Θ' αρπάξης καμιά σύφιλη στα χείλη. Πέτα τες!».

Ο καπετάνιος έχει συνηθίσει να διατάζει και μιλάει σ' όλους να δίνει διαταγές. Ο Φετιούκοβ όμως δεν έχει την παραμικρή εξάρτηση από τον καπετάνιο — ούτε κι αυτός παίρνει δέματα. Γέλασε το λοιπόν με κακία και φάνηκε το ξεδοντιασμένο στόμα του.

«Περίμενε, του λέει, λίγο ακόμα καπετάνιε μου κι όταν θα κλείσης και του λόγου σου οχτώ χρόνια, θα δεις που θα ψαρεύεις και συ γόπες. Ήτανε κι άλλοι, πιο περήφανοι από την αφεντιά σου που ήρθανε στο στρατόπεδο, κι έπειτα...

Ο Φετιούκοβ κρίνει από τον εαυτό του, μπορεί όμως ο Μπουϊνόβσκι να κρατήσει γερά.

«Τι; Τι;»

Ο Σένκα Κλέβσιν βαρυσκουέει και δεν κατάλαβε καλά. Νόμισε πως λέγανε για το πρωί, στην Έξοδο, που είχε πάρει φωτιά ο Μπουϊνόβσκι.

«Δεν πρέπει να ξανακλωτσήσει, είπε κουρασμένα. Θα τον στριμώξουν πολύ άσχημα».

Αυτός ο Σένκα Κλάβσιν είναι ήσυχος σαν προβατάκι, ο φουκαράς! Του έσπασε το ένα τύμπανο τ' αυτιού, στις αρχές του 41. Ύστερα τον έπιασαν αιχμάλωτο, δραπέτευσε, τον ξανάπιασαν και τον έκλεισαν στο Μπούχεβαλντ. Ήτανε θαύμα το πως γλύτωσε από κει μέσα και τώρα κάθεσαι ήσυχα - ήσυχα στο στρατόπεδο. Όποιος κλωτσάει, λέει, κήκε.

Και είναι αλήθεια. Βόγγηξε όσο θέλεις, αλλά σκύβε την πλάτη σου. Έτσι και τους σηκώσεις κεφάλι, θα σε κοψομεσιάσουνε.

Ο Αλιόσκα κρύβει το πρόσωπό του πίσω από τα χέρια του. Σωπαίνει και λέει προσευχές από μέσα του.

Ο Σουκώβ τρώει το ψωμί του αλλά φυλάει μια κορούλα, δίχως την παραμικρή ψύχα, από τη στρογγυλή γωνιά που έχει το ψωμί στο πάνω μέρος. Δεν υπάρχει κουτάλι που να σκουπίζει τόσο τέλεια την καραβάνα με την «κάσα» όσο μια κόρα ψωμί. Ξανατυλίγει λοιπόν το κομματάκι της κόρας στο άσπρο του πανί να την έχει για το μεσημεριανό φαγητό, χώνει το πανί στη μέση τσέπη του, κάτω απ' το καπλατισμένο του σακάκι και κουμπώνεται για ν' αντιμετωπίσει την παγωνιά. Εν τάξει, έτοιμος είναι τώρα, μπορούνε να τον στείλουν στη δουλειά, αλλά καλά θα ήτανε ν' αργήσουν λίγο ακόμα.

Η 38η σηκώνεται και σκορπίζει. Άλλοι πηγαίνουν προς τη μπετονιέρα, άλλοι πάνε να φέρουνε νερό κι άλλοι καταπιάνονται με τις σιδεροδεσιές.

Δε γύρισαν όμως ακόμα ούτε ο Τιούριν ούτε ο Πάβλο, ο υπαρχηγός. Η 104η είχε καθήσει μόλις είκοσι λεπτά της ώρας και η εργάσιμη ημέρα (πιο μικρή τώρα γιατί είναι χειμώνας) κρατάει ως τις έξη το βράδυ, όλοι όμως βρίσκουνε πως είναι μεγάλη τύχη που δεν αργεί πια πολύ να νυχτώση.

«Να πάρη ο διάολος, λέει αναστενάζοντας ο χοντρός ο Κίλγκας, ο Λεττονός, με το κοκκινωπό πρόσωπο, τόσο καιρό τώρα και δεν είχαμε θύελλα — ούτε μία σε ολόκληρο χειμώνα. Να σου πετύχη χειμώνας!..

«Αλήθεια, η θύελλα, η θύελλα»! λένε όλα τα παιδιά της ομάδας αναστενάζοντας.

Όταν αρχίζει να σφυρίζη η χιονοθύελλα σ' αυτό το μέρος, δεν είναι μόνο που δε μας στέλνουν στη δουλειά αλλά φοβούνται ακόμα και ν' αφήσουν τους κρατούμενους να βγουν απ' τις παράγκες. Κι αν δεν υπήρχε ένα τεντωμένο σχοινί απ' την παράγκα ως το εστιατόριο για να πιάνεσαι, ήσουν ολότελα χαμένος. Έτσι και τα τινάζει ο κρατούμενος από το κρύο μες το χιόνι, τόσο το χειρότερο για τα κόκκαλά του. Ναι, αλλά αν καταφέρη να το σκάση; Έχει γίνει κι αυτό. Με τη χιονοθύελλα το χιόνι είναι ψιλό, πολύ ψιλό, αλλά στιβάζεται και γίνεται σκληρό λες και το 'χεις πατηκώσει. Μέσα απ' αυτά τα χιονοστιβάγματα το σκάζουν οι κρατούμενοι, πηδώντας από τα συρματοπλέγματα, αλλά δεν προφταίνουν να πάνε και πολύ μακριά.

Αν το καλοσκεφτής δεν έχουμε κανένα κέρδος με τη χιονοθύελλα. Μας μαντρώνουν μέσα και το κάρβουνο δεν έρχεται ποτέ την ώρα που πρέπει. Φυσάει δυνατά και φεύγει όλη η ζέστα της παράγκας. Δεν παίρνουν αλεύρι και δεν έχουμε ψωμί. Ούτε κι απ' την κουζίνα βγαίνει τίποτα. Κι όσες ημέρες κράτηση η χιονοθύελλα — είτε τρεις είναι είτε ολόκληρη βδομάδα — λογαριάζονται σαν αργία και σε στέλνουν στη δουλειά ισάριθμες Κυριακές.

Ωστόσο τη λαχταρούν τη χιονοθύελλα στο στρατόπεδο και όλοι κάνουν το σταυρό τους να 'ρθει. Μόλις σφυρίζη ο αέρας κάπως δυνατώτερα, σηκώνουν όλοι κατά πάνω το κεφάλι τους: «Αχ και νάπεφτε το ασπρουλάκι! Τ' ασπρουλάκι!». Δηλαδή το χιόνι. Γιατί αν ο αέρας φυσάει χαμηλά ξυρίζοντας τη γη, δεν πρόκειται ποτέ ναρθή πραγματική χιονοθύελλα.

Κάποιος πήγε και τρύπωσε κοντά στη σόμπα της 38ης για να ζεσταθή αλλά τον διώξανε σηκωτό.

Τη στιγμή εκείνη μπήκε στην αίθουσα ο Τιούριν. Το μούτρο του είναι σκοτεινιασμένο. Τα παιδιά της ομάδας κατάλαβαν αμέσως ότι κάτι πρέπει να κάνουν και γρήγορα μάλιστα.

«Εμπρός, λέει ο Τιούριν ρίχνοντας μια ματιά τριγύρω του, είμαστε όλοι εδώ;»

Και χωρίς να βεβαιωθή ή να κάτση να μετρήσει, γιατί με τον Τιούριν κανένας δε θα το 'βαζε στο νου του να το σκάση, αρχίζει να μοιράζη γρήγορα - γρήγορα τις δουλειές. Στέλνει τους δύο Λεπτονούς να πάρουν μια μεγάλη σκάφη του τσιμέντου που είναι εκεί κοντά και να την πάνε στο Ηλεκτρικό Κέντρο. Δε χρειάζονται περισσότερα για να καταλάβουμε πως η ομάδα θα πάει για το Ηλεκτρικό Κέντρο που το παράτησαν μισοχτισμένο στα τέλη του φθινοπώρου. Ο Τιούριν στέλνει άλλα δυο παιδιά στην αποθήκη υλικού όπου βρίσκεται ο Πάβλο και παραλαμβάνει τα εργαλεία. Βγάζει άλλους τέσσερους να καθαρίσουν το χιόνι που είναι γύρω από το Κέντρο, στην είσοδο του μηχανοστασίου, μέσα στο ίδιο το μηχανοστάσιο και στις σκάλες. Ύστερα λέει σε δυο άλλους ν' ανάψουν τη φωτιά μέσα στην αίθουσα, να βρουν κάρβουνο και σανίδια, που πρέπει να τα σκίσουν πρώτα. Σε άλλον να μεταφέρη τσιμέντο με το καροτσάκι, σε δυο άλλους να κουβαλάνε νερό, σε άλλους δυο άμμο και σ' έναν άλλον τέλος ν' απελευθερώνη αυτόν τον άμμο από το χιόνι κομματιάζοντάς το με τον κασμά.

Ύστερα απ' όλα αυτά έμειναν μονάχα δύο που δεν έστειλε σε καμιά δουλειά, ο Σουκώβ και ο Κίλγκας, οι δυο καλύτεροι εργάτες της ομάδας. Τους φώναξε και τους είπε:

«Λοιπόν, παιδιά, (δεν είναι μεγαλύτερός τους στα χρόνια αλλά το συνηθίζει να τους λέει «παιδιά») εσείς, μετά το μεσημεριανό φαγητό, θα μου χτίσετε με τσιμεντόλιθους τον τοίχο του πρώτου ορόφου, στο σημείο όπου σταμάτησε η βη ομάδα το περασμένο φθινόπωρο. Τώρα όμως, πρέπει να κάνετε πιο ζεστό το μηχανοστάσιο. Έχει τρία μεγάλα παράθυρα που θα τα φράξετε με ό,τι βρήτε. Θα σας δώσω παιδιά να σας βοηθήσουν, πρώτα όμως να κοιτάξετε με τι μπορείτε να τα φράξετε. Θα χρησιμοποιήσουμε την αίθουσα του μηχανοστασίου για να φτιάχνουμε τσιμέντο και για

νάμαστε σε ζέστα. Αν δεν τα καταφέρουμε να ζεσταθούμε, θα ψοφήσουμε από το κρύο σα σκυλιά.

Ίσως να μας έλεγε και τίποτ' άλλο αλλά ήρθε τρέχοντας ο Γκόπτσικ, ένα παιδαρέλι δεκάξη χρονών απάνω - κάτω, κόκκινος σα γουρουνάκι, για να του παραπονεθή πως η άλλη ομάδα δε τους δίνει την τιμμεντιέρα κι έχουν φασαρίες. Ο Τιούριν φεύγει αμέσως πηγαίνοντας εκεί.

Είναι σκληρό ν' αρχίσης το μεροκάματο με τέτοιο κρύο αλλά το χειρότερο απ' όλα είναι να κάνης την αρχή. Έτσι και την έκανες, τον πέρασες τον κάβο ...

Ο Σουκώβ και ο Κίλγκας κοιτάζονται. Δούλεψαν πολλές φορές μαζί και εκτιμάει ο ένας τον άλλο, σα χτίστη και σα μαραγκό. Να ξετρυπώσης όμως τώρα μες το χιόνι κάθε τι που χρειάζεται για να φράξης τα παράθυρα, δεν είναι κι εύκολη δουλειά. Λέει το λοιπόν ο Κίλγκας:

«Βάνια⁶, εκεί πέρα, στην πλευρά των προκατασκευασμένων σπιτιών, ξέρω μια γωνιά όπου υπάρχουν κάτι μεγάλοι ρόλοι πισόχαρτου. Εγώ τους είχα βάλει εκεί. Πεταγόμαστε να ιδούμε»;

Είναι Λεπτονός ο Κίλγκας αλλά ξέρει τα ρούσικα σα μητρική του γλώσσα: Πολύ κοντά στο μέρος τους υπήρχε ένα ρούσικο χωριό και ο Κίλγκας έμαθε τα ρούσικα από μωρό παιδί. Έχει μόνο δυο χρόνια στο στρατόπεδο αλλά κατάλαβε κιόλας πολύ καλά ότι για νάχης εδώ πέρα κάτι, πρέπει να τ' αρπάξης. Τ' ονομά του είναι Γιόχαν και γι' αυτό ο Σουκώβ τον λέει και κείνος Βάνια.

Αποφασίζουν να τιμμήσουν το πισόχαρτο· ο Σουκώβ όμως πετάγεται πρώτα ως το εργαστήρι επιδιορθώσεων για να πάρη το μιστρί του. Είναι μεγάλη υπόθεση για ένα χτίστη νάχη το δικό του μιστρί και να 'ναι ελαφρύ. Ο κανονισμός όμως λέει πως πρέπει να παίρνουν απ' το εργαστήρι τα εργαλεία τους το πρωί και να τα παραδίνουν το βράδυ. Έτσι αυτό που θάχη την άλλη μέρα, είναι ζήτημα τύχης. Κάποτε όμως ο Σουκώβ τύλιξε τον υπεύθυνο των εργαλείων και του ξάφρισε το καλύτερο μιστρί. Είναι λοιπόν αναγκασμένος τώρα να του βρίσκη κάθε βράδυ μια κρυψώνα κι αν τον βάλουν την άλλη μέρα να χτίση κάτι, με πέτρα ή με τιμμεντόλιθους, πηγαίνει και το ξαναπαίρνει. Σίγουρα, αν έστελναν σήμερα την 104η στην «Σοσιαλιστική Πόλη», θα πήγαινε δίχως το μιστρί του. Εδώ όμως, θα παραμερίση μια πέτρα, θα χώση τα δάχτυλά του σε μια χαραμάδα και νάτο το μιστρί του.

Ο Σουκώβ κι ο Κίλγκας φεύγουν απ' τα εργαστήρια και πάνε κατά τα προκατασκευασμένα σπίτια. Από τα στόματα τους βγαίνει μια παχειά αχνούρα. Ο ήλιος βρίσκεται ψηλά αλλά δε φαίνονται οι ακτίνες του και στην κάθε του πλευρά είναι δυο κολόνες σαν κάσες πόρτας.

«Τι πράμα είναι τούτο, κάσες»; λέει ο Σουκώβ στον Κίλγκας, δείχνοντάς τες με το κεφάλι του.

«Εμάς δε μας πειράζουνε οι κάσες, λέει ο Κίλγκας χωρίς ν' απάντηση ακριβώς στην ερώτησή του, κι ύστερα έβαλε τα γέλια. Να μη μας έχουν μόνο μες τα σύρματα — αυτό έχει σημασία.

Όλο αστεία λέει ο Κίλγκας και γι' αυτό τον αγαπάνε στην ομάδα. Κι όλοι οι Λεπτονοί του στρατοπέδου, να δεις σε τι εχτίμηση τον έχουν. Η αλήθεια είναι πως ταίξεται καλά με τα δυο δέματα που παίρνει κάθε μήνα. Κι έχει ένα χρώμα λες και δε βρίσκεται σε στρατόπεδο. Δεν είναι ν' απορείς λοιπόν που αστειεύεται.

Εκεί κοντά είναι το εργαστήρι — πρέπει να το περάσουν μόνο από τη μιαν άκρη ως την άλλη. Στο δρόμο τους, συναντούν τα παιδιά της 82ης ομάδας: Τους έχουν βάλει ξανά ν' ανοίγουν τρύπες — όχι πολύ μεγάλες βέβαια, πενήντα επί πενήντα εκατοστά και μισό μέτρο βάθος, το χώμα όμως, ακόμα και το καλοκαίρι, είναι σκληρό σαν πέτρα και άντε να το σκάψης. Χτυπούν με τον κασμά: Γλυστράει το εργαλείο και πετάει σπίθες, χωρίς να βγάλης ούτε ένα κομματάκι γης. Και τα παιδιά

στέκονται πάνω από την τρύπα και κοιτάζουν τριγύρω τους προσπαθώντας να ζεσταθούν. Δεν έχεις το δικαίωμα ν' απομακρυνθής και το μόνο που σου μένει είναι να ξαναπιάσης τον κασμά — μονάχα αυτό θα σε ζεστάνη.

Ο Σουκώβ βλέπει ανάμεσά τους έναν γνωστό του απ' τη Βιάτκα και τον συμβουλεύει:

«Βρε σεις, έπρεπε ν' ανάψετε φωτιά σε κάθε τρύπα. Θα ξεπάγωνε έτσι το χώμα.

«Δεν επιτρέπεται, λέει αυτός από τη Βιάτκα. Δε μας δίνουν ξύλα».

«Να τα βρήτε μόνοι σας».

«Πάμε Βάνια, λέει φτύνοντας ο Κίλγκας, αν οι επί κεφαλής είχανε κουκούτσι μυαλό θα 'βαζαν τώρα τα παιδιά ν' ανοίγουν τρύπες με τον κασμά, μέσα σε τέτοιο κρύο»;

Ο Κίλγκας μουρμουρίζει μερικές βρισιές που δεν ακούγονται καλά και ύστερα σωπαίνει. Όταν κάνει πολύ κρύο κανείς δεν έχει όρεξη για πολλές κουβέντες.

Προχωρούν, προχωρούν και φτάνουν στο μέρος όπου είναι θαμμένα κάτω από το χιόνι κομμάτια για τα προκατασκευασμένα σπίτια. Του αρέσει του Σουκώβ να κάνη παρέα με τον Κίλγκας. Το μόνο κακό που έχει είναι πως δεν καπνίζει κι έτσι δεν του βάζουνε καπνό στα δέματά του.

Πραγματικά, δεν του ξεφεύγει τίποτα του Κίλγκας. Ανασηκώνουν μια σανίδα, δεύτερη σανίδα και νάτο από κάτω το ρολό με το πισόχαρτο.

Το τραβάνε, αλλά πως θα το κουβαλήσουν τώρα; Μπορεί να τους δουν από τα παρατηρητήρια αλλά δε σκοτίζονται καθόλου οι σκοποί γι' αυτά. Το μόνο που τους νοιάζει είναι να μην το σκάση κάνας κρατούμενος. Το εσωτερικό της ζώνης δεν τους ενδιαφέρει — ας τα κάνουν ροκανίδια όλα τα κομμάτια των προκατασκευασμένων. Μπορεί βέβαια να τριγουρίζη σε καμιάν άκρη κάποιος φύλακας του στρατοπέδου, αλλά ούτε και γι' αυτόν τους νοιάζει. Παραφυλάει κι αυτός για να δει τι θα μπορούσε να βάλη στην άκρη για τον εαυτό του. Όσο για τους κρατούμενους, δε δίνουν φράγκο για τα προκατασκευασμένα σπίτια. Ούτε και οι αρχηγοί ομάδων. Οι μόνοι που ενδιαφέρονται γι' αυτά είναι ο επικεφαλής του συνεργείου, που είναι από τους ελεύθερους, ο επιστάτης - κρατούμενος και τέλος ο Σκουροπατένκο, που δεν είναι τίποτα, ένας απλός κρατούμενος, αλλά τον ανταμείβουν τώρα για τις υπηρεσίες που τους πρόσφερε στο παρελθόν: Η μόνη δουλειά του είναι να φυλάη τα σανίδια απ' τα λυόμενα σπίτια και να μην αφήνη τους κρατούμενους να τα παίρνουν.

Αυτός λοιπόν ο Σκουροπατένκο θα μπορούσε να τους αρπάξη όση ώρα θα ήτανε ακάλυπτοι και θα φάινονταν από παντού.

«Άκου Βάνια, έχω μια ιδέα, λέει ο Σουκώβ: Δε μπορούμε να το κουβαλήσουμε τούτο το πράμα έτσι, σ' όλο το δρόμο. Θα το στήσουμε όρθιο, θα το αγκαλιάσουμε γύρω - γύρω με τα χέρια και θα προχωρούμε πολύ σιγά, κρύβοντάς το με τα κορμιά μας. Έτσι δε θα βλέπουν τίποτα από μακριά».

Σπουδαία ιδέα! Δεν είναι βολικό να κρατάς το ρολό — δεν το κρατούν λοιπόν παρά το αγκαλιάζουν σα να είναι τρίτος άνθρωπος και ξεκινούν. Βλέποντάς τους από μακριά, λες πως είναι δυο κρατούμενοι που προχωρούν ακουμπώντας ο ένας στον ώμο του άλλου.

«Υστερα όμως, ο επικεφαλής του συνεργείου θα δει το πισόχαρτο στα παράθυρα και οπωσδήποτε θα καταλάβη την κλοπή, λέει ο Σουκώβ.

«Και τι μας νοιάζει εμάς; ρωτάει ο Κίλγκας με απορία. Μας στέλνουνε στο Κέντρο, εν τάξει. Το βρίσκουμε σ' αυτά τα χάλια. Από που θα το παίρναμε το πισόχαρτο»;

Είναι σωστό, στο κάτω - κάτω.

Τα δάχτυλα του Σουκώβ είναι ολότελα ξεπαγιασμένα με τα παληόγαντα που έχει. Δεν τα αισθάνεται καθόλου. Η αριστερή του μπότα όμως, κρατάει ακόμα — και οι μπότες είναι το πιο σημαντικό. Τα χέρια, όσο να 'ναι, ζεσταίνονται με τη δουλειά.

Προχωρούν πάνω σε χιόνι απάτητο και φτάνουν σ' ένα μέρος όπου υπάρχουν ρόδες από καροτσάκι, ανάμεσα στην αποθήκη με τα εργαλεία και το Κέντρο. Αυτό σημαίνει ότι έχουν κουβαλήσει κιόλας τοτσιμέντο.

Το Κέντρο είναι σ' ένα ύψωμα και πίσω απ' αυτό βρίσκεται η άκρη του στρατοπέδου. Πάει πολύς καιρός που δεν ερχότανε κανείς στο Κέντρο κι' όλα τριγύρω είναι σκεπασμένα με χιόνι γλυστερό. Το δρομάκι που έχει ανοίξει το καρότσι και ένα μονοπάτι με πατημασιές βαθιές δείχνουν καθαρά πως πέρασαν από δω τα παιδιά. Καθάρισαν κιόλας το χιόνι με τα ξύλινα φτυάρια τους τριγύρω από το Κέντρο κι έχουν ανοίξει δρόμο για το καμιόνι.

Θάτανε πολύ ώραιο να δούλευε ο μικρός γερανός του συνεργείου του Κέντρου, έχει σκουριάσει όμως το μοτέρ και, από τότε, δε βρήκανε ακόμα τον καιρό για να το φτιάξουν. Έτσι πρέπει τώρα να κουβαλήσουν όλα τα υλικά στις πλάτες τους, ως τον πρώτο όροφο. Και τοτσιμέντο και τουςτσιμεντόλιθους.

Δυο ολόκληρους μήνες το Κέντρο ήτανε μόνο ένα γκρίζο γιατί εγκαταλειμμένο στο χιόνι. Και να που έρχεται τώρα η 104η. Πώς θα τα βγάλει πέρα; Οι ζώνες τους, που είναι από χοντρό πανί, σφίγγουν κοιλιές πεινασμένες και η παγωνιά σκίζει την πέτρα. Δεν υπάρχει μια γωνιά να ζεσταθής — δεν έχεις ούτε σπίθα. Κι όμως η 104η είναι εκεί και ξαναζωντανεύει ο τόπος.

Ακριβώς μπροστά στην είσοδο του μηχανοστασίου, έπεσε ητσιμεντιέρα κι έγινε κομμάτια. Ήτανε ολότελα σαραβαλιασμένη και ο Σουκώβ το είχε πει ότι δε θα 'φτανε ακέραιη στο εργαστήριο. Ο αρχηγός της ομάδας βλαστημάει, έτσι για τον τύπο, αλλά ξέρει ότι δε φταίει γι' αυτό κανένας.

Πάνω στη ώρα, να και ο Κίλγκας με τον Σουκώβ που έρχονται με το ρολό. Με μιας, έλαμψε ολόκληρος απ' τη χαρά του ο αρχηγός και την ίδια στιγμή τους αλλάζει δουλειά: Βάζει τον Σουκώβ να στήση ταμπουριά της σόμπας για ν' ανάψουνε φωτιά όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και στέλνει τον Κίλγκας να επιδιορθώσει την ξύλινητσιμεντιέρα, δίνοντάς του σα βοηθούς τους δύο Λεττονούς. Δίνει στον Σένκα Κλέβσιν ένα σκεπάρνι και του λέει να κόψη πηγάκια για να καρφώσουν τοπισόχαρτο, που το πλάτος του δε φτάνει για να φράξουν τομισό παράθυρο. Με τι να τα φτιάξει όμως τα πηγάκια; Ο επικεφαλής του συνεργείου, δεν πρόκειται βέβαια να τους δώσει σανίδια για να κάνουν πιο ζεστό το μέρος. Κοιτάει τριγύρω του ο αρχηγός όπως και όλοι οι άλλοι. Ένας μόνον τρόπος υπάρχει: Να βγάλουν μερικά σανίδια απ' αυτά που είναι καρφωμένα στα πλάγια της σκάλας του πρώτου ορόφου και χρησιμεύουν σαν κιγκλίδωμα. Θα πρέπει βέβαια να προσέχουν ύστερα, γιατί μπορεί να πέση κάποιος και να σπάση τα μούτρα του, αλλά δε γινότανε αλλιώς.

Τώρα θα πεις γιατί να σκοτώνωνται έτσι οι κρατούμενοι δουλεύοντας δέκα ατέλειωτα χρόνια. Και θα μπορούσες να σκεφτής ότι σερνόμαστε βέβαια από το πρωί ως το βράδυ, αλλά έχουμε δική μας τη νύχτα.

Αμ δεν είναι έτσι. Γι' αυτό τις έχουν κάνει τις ομάδες. Η ομάδα εδώ είναι κάτι αλλιώςτικο. Έξω ο Ιβάν Ιβάνιτς έπαιρνε το μεροκάματό του, όπως και κάθε Πέτρος Πέτροβιτς, να πουμε, στο στρατόπεδο

όμως έχουν φτιάξει τις ομάδες για να στριμώνουν οι κρατούμενοι ο ένας τον άλλον, χωρίς να τους στριμώνουν οι βαθμοφόροι. Έτσι, ή όλοι θα δουλέψουμε, ή θα τα τινάξουμε όλοι. Κοπροσκυλιάζεις εσύ, ρε κοπρίτη, και θα την πληρώνω εγώ για χάρη σου; Αμ δεν το τρως, θα στρωθής να δουλέψης, παληοτόμαρο. Άσε που έρχονται περιστάσεις, όπως τώρα, που είναι βιαστική η δουλειά όσο δεν παίρνει: Είτε το θέλεις είτε δεν το θέλεις πρέπει να χορέψης, να κουνηθής. Αν μέσα σε δυο ώρες δε βολέψουμε μian άκρη για να ζεσταθούμε, είμαστε χαμένοι όλοι, σίγουρα.

Ο Πάβλο έφερε τα εργαλεία και ο καθένας παίρνει το δικό του. Έφεραν και μπουριά για τη σόμπα. Δεν υπάρχουν βέβαια καθαυτό φαναρτζήδικα εργαλεία — ένα σφυρί μονάχα κι ένα σκαρπέλλο. Θα τα βολέψουμε όμως και μ' αυτά.

Ο Σουκώβ τρίβει τα χέρια του, βάζει τόνα μπουρί μες τ' άλλο και σφυροκοπάει τα σημεία όπου ενώνονται. Ξανατρίβει τα χέρια του και κοπανάει ακόμα μερικές σφυριές. (Έκρυψε το μιστρί του λίγο πιο πέρα. Σύντροφοι είναι όλοι στην ομάδα, αλλά κάποιος μπορεί να του τ' αλλάξει, κι ο Κίλγκας και κάθε άλλος).

Με μιας, σα νάφυγε απ' το μυαλό του κάθε άλλη σκέψη. Όλα τώρα τα ξέχασε κι έχει μονάχα μία έγνοια, σκέφτεται ένα μόνο πράμα: Πώς θα ενώσει τις γωνιές των μπουριών και πως θα τα βγάλη έξω για να μην καπνίζουν. Στέλνει τον Γκόπτσικ να του βρει σύρμα για να κρεμάση το μπουρί κοντά στο παράθυρο.

Εκεί, στην άκρη, είναι και μια άλλη σόμπα, χαμηλή, με καπνοδόχο χτισμένη με τούβλα. Έχει από πάνω μια λαμαρίνα που θερμαίνεται και βάζουν σ' αυτήν τον άμμο για να ξεπαγώνη. Την έχουν αναμμένη κιόλας. Ο καπετάνιος και ο Φετιούκοβ κουβαλάνε τον άμμο μ' ένα καροτσάκι. Δε θέλει πολύ μυαλό για να κινήσεις ένα καροτσάκι και γι' αυτό ο αρχηγός της ομάδας βάζει σ' αυτές τις δουλειές ανθρώπους άπραγους που ήτανε άλλοτε αξιωματούχοι. Φαίνεται πως ο Φετιούκοβ είχε μια πολύ καλή θέση σε κάτι γραφεία και μάλιστα διέθετε και αυτοκίνητο.

Τις πρώτες μέρες ο Φετιούκοβ τα είχε βάλει με τον καπετάνιο και ήθελε να του κάνη το ζόρικο, κάποτε όμως αυτός του κοπάνησε στα μούτρα μια γροθιά και από τότε το βούλωσε.

Τα παιδιά έχουν κιόλας θρονιαστή γύρω απ' τη σόμπα που ξεπαγώνει τον άμμο, αλλά ο αρχηγός βάζει τις φωνές:

«Θα σας σπάσω τα μούτρα! Δουλέψτε πρώτα να γίνη η εγκατάσταση».

Το δαρμένο σκυλί, φοβάται το ματσούκι. Είναι φοβερό το κρύο βέβαια, αλλά ακόμα φοβερότερος ο αρχηγός. Ξανατρέχουν όλοι στις δουλειές του.

Ο Σουκώβ, ακούει τον αρχηγό που λέει σιγανά στον Πάβλο:

«Κάθησε δω και πρόσεχέ τους. Εγώ θα πάω να κανονίσω τις νόρμες».

Οι νόρμες, έχουν πιο μεγάλη σημασία κι από την ίδια τη δουλειά. Ένας κατατοπισμένος ομαδάρχης, έχει στο νου του πάντοτε τις νόρμες — μόνο μ' αυτές θα φάμε. Για μια δουλειά που δεν έγινε πρέπει ν' αποδείξεις πως έγινε. Και μια δουλειά που δεν πληρώνεται καλά πρέπει να τα καταφέρης να την καλοπληρώνουν. Γι' αυτό χρειάζεται πολύ μυαλό για νάσαι ομαδάρχης. Να διατηρής καλές σχέσεις με τους υπευθύνους για τις νόρμες και να ξέρης να τους λαδώνης.

Αλλά, αν το καλοσκεφτής, για ποιόν είναι όλες αυτές οι νόρμες; Για το στρατόπεδο. Μ' αυτόν τον τρόπο το στρατόπεδο βγάζει χιλιάδες ρούβλια παραπάνω και μοιράζουν βραβεία στους

αξιωματικούς. Τον Βολκοβόι λόγου χάρη τον βραβεύουν για το μαστίγιό του. Σε μας, δίνουνε σα βραβείο διακόσια γραμμάρια ψωμί παραπάνω κάθε βράδυ και όλη η ζωή μας εξαρτάται απ' αυτό το ψωμάκι.

Έφεραν δυο κουβάδες με νερό που πάγωσε στο δρόμο και ο Πάβλο λέει πως δεν αξίζει τον κόπο να το κουβαλάνε, καλύτερα να λυώνουν χιόνι εδώ μέσα. Βάζουν τους κουβάδες πάνω στη θερμάστρα.

Ο Γκόπτσικ φέρνει ένα καλώδιο από αλουμίνιο, απ' αυτά που χρησιμοποιούν στο ηλεκτρικό.

«Ιβάν Ντενίσιτς, λέει, τούτο το σύρμα είναι ένα κι ένα για κουτάλια. Σε παρακαλώ, θα με μάθης πως χύνεται ένα κουτάλι;

Τον αγαπάει πολύ αυτόν τον μπασταρδάκο τον Γκόπτσικ, ο Ιβάν Ντενίσιτς (ο δικός του γιος πέθανε πολύ μικρός και τώρα έχει μόνο δυο μεγάλα κορίτσια). Τον έστειλαν στα στρατόπεδο γιατί κουβάλαγε γάλα στους άντρες του Μπέντερ⁷. Καταδικάστηκε σα να ήτανε μεγάλος. Είναι τρυφερός σα μοσχάρακι και καλός μ' όλο τον κόσμο. Αλλά και παμπόνηρος από πάνω: Τρώει ολομόναχος τα δέματα που του στέλνουν και μερικές φορές τον ακούς που μασουλάει και τη νύχτα ακόμα. Η αλήθεια όμως είναι ότι δε μπορεί να ταΐζει όλον τον κόσμο.

Κόβουν κοματάκια σύρμα για να φτιάξουν τα κουτάλια τους και το κρύβουν σε μιαν άκρη. Ο Σουκώβ σκαρώνει κάτι σα σκαλωσιά με δυο σανίδες και ανεβάζει επάνω τον Γκόπτσικ για να κρεμάση το μπουρί. Είναι ζωηρός σα σκίουρος ο Γκόπτσικ: Σκαρφαλώνει στα σανίδια, μπήγει ένα καρφί, δένει το αλουμινένιο σύρμα από πάνω και το τυλίγει γύρω απ' το μπουρί. Ο Σουκώβ δε λογαριάζει τη σπατάλη. Βάζει ακόμα μια γωνιά στο πάνω μέρος, εκεί που βγαίνει έξω το μπουρί. Δε φυσάει σήμερα βέβαια, αύριο, όμως; Δεν πρέπει να χτυπάη ο αέρας τον καπνό και να τον ξαναστέλνη μέσα. Για μας τους ίδιους τη φτιάχνουμε τη σόμπα — ψέμματα;

Ο Σένκα Κλέβσιν έχει τελειώσει τα πηγάκια του και βάζουνε τον Γκόπτσικ να καρφώσει το πισόχαρτο. Σκαρφαλώνει σα διαβολάκος κελαιδώντας σαν πουλί στο κλαράκι του. Ο ήλιος ανέβηκε ψηλά και σκόρπισε την ομίχλη. Χάθηκαν και κείνες οι κάσες που ήτανε στα πλάγια του. Αχτίνες κατακόκκινες χοροπηδάνε τώρα στο μηχανοστάσιο. Ανάβουνε τη σόμπα με τα ξύλα που έκλεψαν. Δε χωράει αμφιβολία είναι πιο χαρούμενα έτσι.

Ο ήλιος του Γενάρη, ζεσταίνει τη Χιονάτη, πάλι τον φάγαμε το χειμώνα, λέει χαρούμενα ο Σουκώβ.

Ο Κίλγκας τα κατάφερε να σουλουπώσει εκείνη τη τσιμεντιέρα. Καθώς της κοπανάει την τελευταία σκεπαρνιά φωνάζει:

«Για τούτη τη δουλειά, πρέπει να μου δώση ο ομαδάρχης εκατό ρούβλια — δε δέχομαι ούτε ένα πάρα κάτω. Έτσι Πάβλο»;

Ο Πάβλο γελάει:

«Θα πάρης εκατό γραμμάρια», του λέει.

«Θα σου δώση και περίσσευμα ο σιτιστής»! κελαιδάει απ' τη φωληά του ο Γκόπτσικ.

«Σταθήτε, σταθήτε μωρέ»! φωνάζει ο Σουκώβ.

Εκείνοι που είχανε καταπιαστή με το πισόχαρτο το κόβανε στραβά. Τους δείχνει πως να το κόψουν.

Μερικοί στρογγυλοκάθονται στη σόμπα και ο Πάβλο τους διώχνει. Δίνει βοηθούς στον Κίλγκας να φτιάξουν τζιβιέρες για να κουβαλάνε μ' αυτές το τσιμέντο στο πρώτο πάτωμα και στέλνει άλλα δυο παιδιά να φέρνουν άμμο. Βάζει δυο να καθαρίσουν το χιόνι από τη σκαλωσιά κι από τους τοίχους και στέλνει άλλον έναν να παίρνη τον ξεπαγωμενο άμμο από η λαμαρίνα και να τον κουβαλάη στην τσιμεντιέρα.

Απ' έξω, μουγγρίζει η μηχανή αυτοκινήτου: Είναι το φορτηγό που του άνοιξαν το δρόμο και φέρνει τώρα τσιμεντόλιθους. Ο Πάβλο βγαίνει έξω τρέχοντας και χειρονομώντας ζωηρά τους δείχνει που να ξεφορτώσουν.

Καρφώνουν πρώτα μια λουρίδα πισόχαρτο και από πάνω δεύτερη. Θα γλυτώσουν έτσι απ' το κρύο; Μπα! Αλλά δεν έχουνε και τίποτα καλύτερο απ' το πισόχαρτο. Κουτσά - στραβά ωστόσο φράχτηκε το άνοιγμα του τοίχου και τώρα είναι πιο σκοτεινά μες το μηχανοστάσιο. Λάμπει η σόμπα πιο πολύ.

Ο Αλιόσκα έφερε κάρβουνο κι άλλοι του φωνάζουν «ρίχτο μέσα» ενώ άλλοι του λένε «μην το ρίχνεις, έχουμε καλύτερη ζέστα με το ξύλο». Δεν ξέρει λοιπόν τι να κάνη και στέκεται ακίνητος.

Ο Φετιούκοβ θρονιάστηκε κοντά στη σόμπα και έχει ζυγώσει, ο βλάκας, τις μπότες του πολύ κοντά στη φωτιά, αλλά ο καπετάνιος τον αρπάζει από το γιακά και τον σπρώχνει κατά την τζιβιέρα:

«Κουβάλα άμμο, ρε κοπρίτη»!

Ο καπετάνιος βλέπει τη δουλειά στο στρατόπεδο λες και είναι υπηρεσία στο ναυτικό. Σου είπανε να κάνης κάτι, θα το κάνης. Μαζεύτηκε πολύ τον τελευταίο μήνα, αλλά θέλει να κρατάη τα ηνία πάντοτε.

Τους έφαγε κάμποση ώρα αυτό το πράμα αλλά επί τέλους φράχτηκαν και τα τρία παράθυρα. Τώρα μόνο από την πόρτα έρχεται το φως. Και το κρύο, βέβαια. Ο Πάβλο δίνει τη διαταγή να την κλείσουν στο πάνω μέρος, όχι όμως και στο κάτω, έτσι που να μπορή να μπαίνη μέσα άνθρωπος, σκύβοντας το κεφάλι του. Κι εκτελούν τη διαταγή του.

Στο μεταξύ έχουν κουβαλήσει τρία φορτώματα τσιμεντόλιθους. Ναι αλλά πώς τους ανεβάζουν τώρα επάνω δίχως γερανό;

«Ε, χτίστες, φωνάζει ο Πάβλο. Ελάτε μαζί μου να ιδούμε τι θα γίνη».

Είναι μια πρόσκληση πολύ τιμητική. Ο Σουκώβ και ο Κίλγκας ανεβαίνουν επάνω με τον Πάβλο. Η σκάλα ήτανε πολύ στενή και τώρα που ο Σένκα της έβγαλε τις σανίδες που χρησίμευαν σαν κιγκλίδωμα, πρέπει να στριμώχνεσαι στον τοίχο για να μη βρεθής κάτω. Είναι και κάτι άλλο νόστιμο: Πάγωσε το χιόνι στα σκαλοπάτια, τα στρογγύλεψε και δε βρίσκει πια στήριγμα το πόδι σου. Πώς θ' ανεβεί επάνω το τσιμέντο;

Κοιτάζουν που θα πρέπει να χτιστούν τοίχοι. Τους έχουν καθαρίσει απ' το χιόνι με το φτυάρι. Να, εδώ είναι! Πρέπει να σπάσουμε με τον κασμά τους πάγους που έχουν οι χτισμένοι τσιμεντόλιθοι και ύστερα να τους σκουπίσουν κάπως.

Κοιτάζουν από που μπορούν να περάσουν τους τσιμεντόλιθους, ρίχνουν μια ματιά και προς τα κάτω, κι αποφασίζουν πως αντί να τους ανεβάζουν τραμπαλίζοντας από τη σκάλα, είναι πιο καλά να βάλουν τέσσερους άντρες στη σκαλωσιά που βρίσκεται εκεί και να τους ανεβάζουν χέρι με χέρι, δυο άντρες πάρα πάνω και άλλους δυο για να τους πηγαίνουνε στους χτίστες. Έτσι θα προχωρήση κι η δουλειά πιο γρήγορα.

Εδώ πάνω το αεράκι δεν είναι τόσο δυνατό αλλά φυσάει ωστόσο. Μπροστά - μπροστά ξυρίζει, πίσω όμως από τους χτισμένους τοίχους, θα βολεύονται τα πράματα και θα κρυώνης πολύ λιγώτερο. Ο Σουκώβ σηκώνει το κεφάλι του ψηλά και του ξεφεύγει μια φωνή κατάπληξης: Είναι πεντακάθαρος ο ουρανός κι από τον ήλιο βλέπεις πως σε λίγο φτάνει η ώρα για το μεσημεριανό φαΐ. Πώς περνάει η ώρα όταν δουλεύεις! Το 'χε προσέξει κι άλλοτε ο Σουκώβ: Κυλάνε οι μέρες στο στρατόπεδο, χωρίς να το καταλαβαίνης. Ο καιρός όμως που έχεις να κάνης εκεί μέσα, δε σαλεύει καθόλου, δε λιγοστεύει ούτε μία τρίχα, ο άτιμος.

Κατεβαίνουν. Όλοι έχουν μαζευτή τριγύρω από τη σόμπα και μόνο ο Φετιούκοβ με τον καπετάνιο κουβαλάνε άμμο. Ο Πάβλο θυμώνει πολύ και στέλνει αμέσως οχτώ τσιμεντόλιθους, βάζει δυο άλλους να ρίχνουν τσιμέντο στην τσιμεντιέρα και να τ' ανακατεύουν με τον στεγνωμένο άμμο. Σ' έναν άλλον λέει να κουβαλήση νερό και σε κάποιον άλλον κάρβουνο. Και ο Κίλγκας φωνάζει στους βοηθούς του:

«Εμπρός παιδιά, να τελειώνουμε με τούτες τις τζιβιέρες».

«Να πάω να τους δώσω ένα χεράκι»; λέει, από μόνος του, ο Σουκώβ στον Πάβλο.

«Εν τάξει, πήγαινε, του κάνει αυτός, κουνώντας το κεφάλι του». Κάποιος λέει πως είναι κιάλας μεσημέρι.

«Και βέβαια είναι μεσημέρι, τον βεβαιώνει ο Σουκώβ. Ο ήλιος είναι στην κορφή.

«Αν είναι στο πιο ψηλό σημείο, είπε ο καπετάνιος μπαίνοντας στη μέση, τότε δεν είναι μεσημέρι, είναι μία η ώρα».

«Πώς γίνεται αυτό; ρωτάει ο Σουκώβ με απορία. Όλοι οι γέροι λένε πως ο ήλιος είναι κατακόρυφα την ώρα του μεσημεριανού φαγητού.

«Οι γέροι μπορούν να λένε ό,τι θέλουν, του λέει απότομα ο καπετάνιος, από την εποχή τους όμως πέρασε καιρός κι έχει τώρα ψηφιστή ένα διάταγμα που λέει πως ο ήλιος βρίσκεται στο πιο ψηλό σημείο όταν η ώρα είναι μία.

«Ποιος το 'βγαλε αυτό το διάταγμα»;

«Η σοβιετική εξουσία».

Ο καπετάνιος φεύγει με την τζιβιέρα του αλλά και ο Σουκώβ δεν θα 'τρεχε ξωπίσω του για να το κουβεντιάση. Δεν είναι όμως δυνατόν! Τι δηλαδή, ακόμα και ο ήλιος υπακούει στα διατάγματά τους;

Καρφώνουν, χτυπάνε και φτιάχνουν τέσσερες τζιβιέρες.

«Εν τάξει, καθήστε τώρα για να ζεσταθήτε λίγο, λέει ο Πάβλο στους δυο μαστόρους. Κάτσε και συ Σένκα, γιατί μετά το μεσημεριανό φαΐ, θα χτίζης και συ τσιμεντόλιθους.

Και κάθονται κοντά στη σόμπα — έχουν το δικαίωμα. Έτσι κι έτσι δεν πρόκειται ν' αρχίσουνε το χτίσιμο πριν από το μεσημεριανό φαγητό και δεν είναι ώρα τώρα για να φτιάξουν το τσιμέντο — θα πάγωνε.

Άναψε το κάρβουνο και έχει τώρα αρκετή ζέστη, αλλά μόνον όταν βρίσκεσαι κοντά στη σόμπα την

καταλαβαίνεις. Σ' όλη την άλλη αίθουσα του μηχανοστασίου το κρύο είναι όπως ήτανε και πριν.

Βγάζουν και οι τέσσεροι τα γάντια τους και κινούν τα δάχτυλά τους πάνω από τη σόμπα. Τα πόδια όμως, όταν φορής τις μπότες, δεν πρέπει να τα φέρνεις κοντά στη φωτιά — βάλτο καλά αυτό μες το μυαλό σου. Αν φορής αρβύλες, σκάζει το πετσί κι αν έχεις μπότες τσόχινες γίνονται μούσκεμα, αχνίζουν και δεν έχεις πια καθόλου ζεστασιά. Κι αν τις φέρεις πολύ κοντά στη φωτιά, καίγονται και θα περπατάς πια με τρύπιες μπότες όλο το χειμώνα, ως την ανοιξη — δεν έχεις να ελπίζεις πως μπορεί να πάρης άλλες.

«Ο Σουκώβ δεν έχει ανάγκη, λέει ο Κίλγκας. Έχει να κάνη λίγο ακόμα και είναι με το ένα πόδι στο σπίτι του — ψέμματα λέω, παιδιά»;

«Ναι, με κείνο που είναι ξεπαπουτσωμένο, λέει κάποιος. Κι όλοι βάζουνε τα γέλια (πραγματικά ο Σουκώβ είχε βγάλει τη μία μπότα του και στέγνωνε τις κάλτσες του).

«Τελειώνουν του Σουκώβ τα βάσανα»!

Στον Κίλγκας, έχουν κοπανίσει εικοσιπέντε χρόνια. Πάει πια εκείνη η καλή εποχή που είχανε για όλους μια ταρίφα: Δέκα χρόνια. Μετά το 49 όμως, αρχίζει νέα περίοδος: Είκοσι πέντε χρόνια σ' όλους, χωρίς καμιά διάκριση. Δέκα χρόνια μπορεί και να τα βγάλης, δίχως να τα τινάξεις εκεί μέσα. Τα είκοσι πέντε όμως, για δοκίμασε να τα βγάλης!

Ο Σουκώβ είναι ευχαριστημένος που τον δείχνουν όλοι με το δάχτυλο. Χμ! Χμ! Ναι, τελειώνει ο καιρός του, κατά πως το λένε, ο ίδιος όμως δεν τολμάει να το πιστέψη. Να, εκείνους που είχανε εκτίσει την ποινή τους στον πόλεμο, τους κράτησαν μέχρι «νεωτέρας διαταγής» κι αυτό το πράμα τράβηξε ως το 46. Σ' αυτούς που έχουν φάει τρία χρόνια, μπορούν να τους τα κάνουν πέντε. Τον στριφογυρίζουν το νόμο όπως τους αρέσει. Κι όταν περάσουνε τα δέκα χρόνια μπορεί να σου πουν: Μείνε μέσα αλλά τόσα. Ή να σου κοπανήσουνε καμιά αναγκαστική εκτόπιση.

Έρχονται στιγμές που σου κόβεται η ανάσα να το σκέφτεσαι: Τελειώνει η ποινή μου, έφτασε ο καιρός, πάει, ξετυλίχτηκε το κουβάρι ... Θα βγω από δω μέσα ζωντανός! Απίστευτο, Θεούλη μου. Ένας όμως που είναι ψημένος στα στρατόπεδα, δεν πρέπει να μιλάη γι' αυτό το πράμα δυνατά, να τ' ακούνε όλοι. Και λέει ο Σουκώβ στον Κίλγκας.

«Δε σημαίνουν τίποτα τα εικοσιπέντε χρόνια. Μπορεί και να τα κάνης, μπορεί και να μην τα κάνης — είναι σα να τα 'γραψαν μες το νερό και άντε τρέχα να τα ιδής. Εγώ όμως, είναι σίγουρο πως τα 'κανα τα οχτώ χρονάκια μου, το 'να πάνω στ' άλλο.

Βρίσκεσαι στριμωγμένος στο στρατόπεδο και δεν ξέρεις πια και συ πώς βρέθηκες και πώς θα βγεις από κει μέσα. Κατά πως αναφέρει ο φάκελός του, καταδικάστηκε για εσχάτη προδοσία. Κάτι, λέει, μαρτύρησε στους γερμανούς. Παραδόθηκε στον εχθρό γιατί ήθελε να προδώση την πατρίδα του και γύρισε απ' την αιχμαλωσία για να εκτελέση μία αποστολή κατασκοπίας που του αναθέσανε οι Γερμανοί.

Τι σόι αποστολή ήτανε αυτή; Ούτε ο Σουκώβ το ήξερε, αλλά ούτε κι ο ανακριτής του. Κι έγραψαν απλώς: «Αποστολή». Ο Σουκώβ θα διάλεγε ένα από τα δυο: Αν δεν υπέγραφε ομολογώντας την πράξη του, θα τον έστηναν στον τοίχο. Αν υπέγραφε θα ζούσε ακόμα μερικά χρονάκια. Και υπέγραψε.

Να όμως ποια ήτανε η αλήθεια: Το Φλεβάρη του 42, είχε κυκλωθή όλος ο στρατός τους στο Βόρειο - Δυτικό μέτωπο. Δεν έρχονταν αεροπλάνα να τους ρίξουν τίποτα — ούτε και είχανε καθόλου

αεροπλάνα. Φτάσανε στο σημείο να πλανίζουν τις σπλές των ψόφινων αλόγων, να τις μουσκεύουν στο νερό και να τις τρώνε. Ούτε πολεμοφόδια είχανε. Τότε τους έπιασαν λίγους - λίγους οι Γερμανοί μέσα στα δάση κι έτσι ο Σουκώβ έμεινε για λίγες μέρες αιχμάλωτος μαζί με πολλούς άλλους, στον τόπο όπου τους έπιασαν. Ύστερα δραπέτευσε με άλλους τέσσερους. Τρυπώνοντας μέσα στο δάσος και στους βάλτους, τα κατάφεραν να ξαναβρούνε τους δικούς τους — θαύμα σωστό. Από τους πέντε, δυο τους καθάρισαν οι γερμανοί με τα πολυβόλα, την ώρα που δραπετεύανε και ο τρίτος τραυματίστηκε και πέθανε. Φτάνοντας εκεί, είχανε απομείνει μόνο δύο. Αν ήτανε πιο πονηροί, θα 'λεγαν πως ξέκοψαν και τριγύριζαν μέσα στο δάσος — δε θα πάθαιναν τότε τίποτα. Εκείνοι όμως κάθισαν και είπαν όλη την αλήθεια, ότι δηλαδή τους έπιασαν οι Γερμανοί και δραπέτευσαν. Σας έπιασαν οι Γερμανοί και τους φύγατε; Δεν τα παρατάτε αυτά ρε ... Αν είχανε σωθή και οι πέντε ίσως να τους πίστευαν, συγκρίνοντας τις καταθέσεις τους, τώρα όμως που έμειναν οι δυο τους, δε γινόταν τίποτα. Τα παληόμουτρα, σου λένε, επίτηδες τους άφησαν να δραπετεύσουν...

Ο Σένκα Κλέβσιν, έτσι κουφάλογο καθώς είναι, κάτι παίρνει τ' αυτί του για δραπέτευση και λέει δυνατά:

«Τρεις φορές δραπέτευσα εγώ και άλλες τρεις με ξαναπιάσανε».

Ο Σένκα δε μιλάει ποτέ σχεδόν (έχουνε δει τα μάτια του τόσα και τόσα!). Δεν ακούει και δεν ανακατώνεται σε κουβέντες. Έτσι δεν ξέρουμε πολλά πράγματα γι' αυτόν — μόνο το πως είχε κάνει στο Μπούχεβαλντ και ότι πήρε μέρος στην παράνομη οργάνωση κι έφερνε όπλα στο στρατόπεδο για την εξέγερση. Κι ακόμα ότι τον κρέμασαν οι Γερμανοί από τα χέρια και τον χτυπούσανε μ' ένα ραβδί.

«Βάνια, λέει ο Κίλγκας, σύμφωνοι, τα 'κανες τα οχτώ σου χρόνια, αλλά σε τι στρατόπεδα; Στα συνηθισμένα, όπου ήτανε και γυναίκες. Δεν είχατε αριθμό στην πλάτη. Για έλα να βγάλης όμως οχτώ χρόνια σε στρατόπεδο καταναγκαστικών έργων. Κανείς δεν το 'χει κατορθώσει ως τώρα».

«Γυναίκες; Κούτσουρα χοντρά είχαμε, όχι γυναίκες».

Ο Σουκώβ, έχει στηλωμένα τα μάτια του στη φωτιά και θυμάται τα εφτά χρόνια που πέρασε στο Βορρά, τα τρία χρόνια που δούλευε μέσα στο δάσος και κατέβαζαν κοντόχοντρους κορμούς δέντρων με την τσουλήθρα για να φτιάχνουνε κιβώτια και τραβέρσες. Και να δουλεύεις πιο πολύ τη νύχτα, με τις φωτιές, παρά την ημέρα. Έτσι το κανόνιζαν οι βαθμοφόροι: Όταν μια ομάδα δεν έπιανε τη νόρμα της την ημέρα, έμενε επάνω και τη νύχτα. Ξαναγύριζαν στο στρατόπεδο περασμένα μεσάνυχτα και την άλλη μέρα το πρωί, έπαιρναν ξανά το δρόμο για το δάσος.

«Ε λοιπόν, ναι βρε παιδιά, εδώ είναι πιο καλά, τους λέει ψευδίζοντας γιατί ήτανε φαφούτης. Μόλις τελειώσης τη δουλειά, ξεμπέρδεψες. Είτε την πιάσης τη νόρμα είτε όχι, ουστ σου λένε, πίσω, στο στρατόπεδο. Και παίρνεις τα εκατό γραμμάρια ψωμί που είναι το κατώτατο όριο. Έτσι λοιπόν τη βολεύεις. Είναι Ειδικό Στρατόπεδο, δε λέω όχι, αλλά και τι μ' αυτό; Σας πειράζει που μας έχουν νούμερα στην πλάτη; Δε μας βαραινούνε πολύ τα νούμερα!».

«Πιο καλά εδώ ακούς ψιθυρίζει ο Φετιούκοβ (Σε λίγο σταμάτησαν κι όλα τα παιδιά ήρθανε κοντά στη σόμπα). Εδώ σε στραγγαλίζουν πάνω στο κρεβάτι σου και του λόγου σου μας λες πως είναι πιο καλά»!

«Στραγγαλίζονται οι ρουφιάνοι», λέει ο Πάβλο, κουνώντας το δάχτυλό του απειλητικά.

Και είναι αλήθεια — καινούργιο φρούτο και αυτό στο στρατόπεδο. Δυο σταμπαρισμένοι ρουφιάνοι, βρέθηκαν στραγγαλισμένοι το πρωί στην κουκέτα τους. Και μαζί μ' αυτούς πήγε κι ένας που ήτανε

ολότελα αθώς — θα έκαναν λάθος στη θέση του, καθώς φαίνεται. Ένας μάλιστα απ' τους χαφιέδες το 'βαλε στα πόδια και πήγε κατ' ευθείαν στους αξιωματικούς της πέτρινης φυλακής και τον έκλεισαν εκεί μέσα για να γλυτώσει. Περίεργα πράγματα! Δε γίνονταν αυτά στα συνηθισμένα στρατόπεδα. Αλλά ούτε και δω είχαν γίνει παλιότερα.

Ξαφνικά, ακούστηκε το σφύριγμα της σειρήνας. Δεν είναι δυνατό απ' την αρχή αλλά έρχεται σα βραχνιασμένο πρώτα και ύστερα καθαρίζει.

Πέρασε η μισή μέρα. Έχουμε τώρα διακοπή για το μεσημεριανό φαγητό.

Να πάρη η οργή! Χάθηκε η ευκαιρία! Έπρεπε να έχουν πάει από πολλή ώρα τώρα στο εστιατόριο και να σταθούνε στην ουρά. Είναι έντεκα ομάδες στο εργαστήρι και το εστιατόριο δε χωράει πάρα πάνω από δύο.

Ο ομαδάρχης δε φάνηκε ακόμα. Ο Πάβλο ρίχνει μια βιαστική ματιά τριγύρω του και αποφασίζει:

«Σουκώβ, και συ Γκόπτσικ, ελάτε μαζί μου. Εσύ Κίλγκας, μόλις θα σου στείλω πίσω τον Γκόπτσικ να πάρης όλη την ομάδα αμέσως και να τη φέρης γρήγορα.

Μόλις έφυγαν εκείνοι, ώρμησαν άλλοι κι έπιασαν τις θέσεις τους κοντά στη σόμπα. Στέκονται τριγύρω της σα να είναι γυναίκα και όλοι προσπαθούν να τη σφίξουνε απάνω τους από κοντά.

«Ελάτε, μη χαζεύετε, να καπνίσουμε και κάνα τσιγαράκι τώρα», λένε μερικοί.

Και κοιτάει ο ένας τον άλλο για να δουν ποιος θα καπνίσει, αλλά κανείς δεν κάνει την αρχή — είτε γιατί δεν έχουνε τσιγάρο, είτε γιατί το φυλάει καθένας για τον εαυτό του και δε θέλει να το δείξη.

Ο Σουκώβ φεύγει με τον Πάβλο. Και πίσω τους πάει χοροπηδώντας σαν το κουνελάκι ο Γκόπτσικ.

«Ζέστανε λίγο, λέει ο Σουκώβ. Θα πρέπει τώρα νάχουμε 18 υπό το μηδέν. Καλά είναι για να χτίσουμε τους τσιμεντόλιθους. Ρίχνουν μια ματιά κατά τους τσιμεντόλιθους; Κουβάλησαν κάμποσους τα παιδιά από τη σκαλωσιά και έχουν πετάξει μερικούς και κάτω, στο πάτωμα του ορόφου.

Ο Σουκώβ κοιτάει άλλη μια φορά να δει που ακριβώς είναι ο ήλιος — δε μπορεί να το χωνέψει αυτό που είπε ο καπετάνιος για το διάταγμα.

Στο ξέσκεπο ωστόσο, έρχεται απ' τα χωράφια ένας αέρας που δαγκώνει — δε σηκώνει αστεία και μην ξεχνάς πως έχουμε Γενάρη ακόμα.

Το μαγεριό είναι μια παράγκα ξύλινη με κάτι σκουριασμένες λαμαρίνες που τις έβαλαν για να κλείσουνε τις χαραμάδες. Καταμεσίς, βρίσκεται μια χτιστή κουζίνα. Στο εσωτερικό, χωρίζεται η παράγκα στα δύο και στη μια μεριά είναι το μαγέρικο και στην άλλη το εστιατόριο. Και στα δύο μέρη δεν υπάρχει πάτωμα και το χωματένιο δάπεδο μένει έτσι όπως το 'φτιαξαν με τις πατημασιές τους οι κρατούμενοι, όλο λακούβες και υψωματάκια. Η τετράγωνη κουζίνα, με το μεγάλο καζάνι που έχει τσιμέντο γύρω - γύρω, πιάνει όλο σχεδόν το μαγεριό.

Εκεί μέσα έχουν το πρόσταγμα δυο άνθρωποι: Ο μάγερας και ο επιθεωρητής της υγειονομικής υπηρεσίας. Το πρωί, με την Έξοδο, ο μάγερας παίρνει τα δημητριακά από τη μεγάλη κουζίνα του στρατοπέδου — καμιά πενηνταριά γραμμάρια το άτομο, ένα κιλό για την κάθε ομάδα που μας κάνει δέκα πέντε ή δεκάξι κιλά για όλο το εργαστήρι. Δεν το κουβαλάει βέβαια στις πλάτες του το σακί ο

μάγερας, τρία χιλιόμετρα δρόμο. Το φορτώνει στο βοηθό του. Αντί να κουράζεται αυτός, προτιμάει να δίνει μια μερίδα παραπανίσια στο βοηθό, που τη βγάζει, φυσικά, απ' τους κρατούμενους. Αλλά ούτε και το νερό, ούτε και τα ξύλα για ν' ανάψουν τη φωτιά τα κουβαλάει μόνος του. Έχει και γι' αυτή τη δουλειά χαζούς κρατούμενους ή τίποτα γλυφτοκαραβανάδες και δίνει και σ' αυτούς από μια μερίδα. Κάνει τον κουβαρντά με το πετσό του άλλου.

Ο κανονισμός λέει ακόμα πως πρέπει να τρώνε όλοι μέσα στο εστιατόριο και φέρνουν караβάνες απ' το στρατόπεδο (δε μπορούν να τις αφήνουν στο εργαστήριο γιατί θα τις έκλεβαν τη νύχτα οι ελεύθεροι που μένουν έξω απ' το στρατόπεδο). Φέρνουν λοιπόν καμιά πενηνταριά, όχι περισσότερες, τις πλένουν επί τόπου και τις μοιράζουν γρήγορα - γρήγορα (εκείνος που κουβαλάει τις караβάνες, παίρνει κι αυτός μερίδα παραπανίσια). Για να μη βγαίνουν οι караβάνες έξω απ' το εστιατόριο, βάζουν έναν άλλο βοηθό στην πόρτα να φυλάει. Όσο και να τους προσέχει όμως, τις βγάζουν έξω μερικοί, άλλοτε παρακαλώντας τον κι άλλοτε ξεγελώντας τον. Και τότε πρέπει να στείλουν κάποιον άλλον για να μαζέψει απ' όλο το εργαστήριο τις άπλυτες караβάνες και να τις ξαναφέρει στην κουζίνα. Μερίδα και στον ένα, μερίδα και στον άλλο.

Να ποια είναι τώρα η δουλειά του μάγερα: Ρίχνει τα δημητριακά και το αλάτι στο καζάνι και μοιράζει στα δύο το λίπος — ένα για το καζάνι και το άλλο για τον εαυτό του (το καλό λίπος δεν φτάνει ποτέ ως τους κρατούμενους, το χαλασμένο όμως πέφτει όλο στο καζάνι, γι' αυτό και τα παιδιά προτιμάνε να τους δίνουν απ' την αποθήκη πάντα χαλασμένο λίπος). Ανακατώνει επίσης και τη σούπα, όταν αρχίσει να βράζει. Αυτός της υγειονομικής υπηρεσίας κάνει πολύ λιγώτερα ακόμα: Κάθεται και κοιτάζει. Κι όταν ετοιμασθή η σούπα, ο μάγερας του δίνει να τη δοκιμάσει τάχα αλλά τρώει τον αγκλέουρα. Ύστερα τη ντελικώνει και ο ίδιος ο μάγερας. Τη στιγμή εκείνη καταφθάνει και ο ομαδάρχης της υπηρεσίας που αλλάζει κάθε μέρα. Δοκιμάζει και αυτός, για να εξακριβώσει, τάχα, αν μπορούν να δώσουν αυτή τη σούπα στα παιδιά. Διπλή μερίδα και για λόγου του.

Ύστερα χτυπάει συσσίτιο. Τρέχουν οι ομαδάρχες στέκονται στην ουρά και ο μάγερας τους δίνει τις караβάνες από το παραθυράκι. Έχουν λίγη σούπα μέσα — ίσα που σκεπάζεται ο πάτος, αλλά είτε είναι η μερίδα σου αυτό είτε όχι, άντε να κάνης τα παράπονά σου ή να τη ζυγίσης. Κι αν ανοίξης το στόμα σου να πεις κάτι, το μόνο που θα κερδίσης είναι ότι θα σ' αρχίσουν στο βρισίδι.

Η στέππα είναι γυμνή και την ξυρίζει πάντα ο άνεμος: Ξηρασία το καλοκαίρι, πάγος το χειμώνα. Δε φυτρώνει τίποτα σ' αυτή τη στέππα, ούτε και στο συρματοπλεγμένο στρατόπεδο βέβαια. Το ψωμί φυτρώνει μόνο στην παράγκα του ψωμιού και το σπορικό μόνο στην αποθήκη. Όσο κι αν κοψομεσιαστής στη δουλειά, όσο κι αν σκοτώνεσαι, η γη δε θα σου δώσει να φας τίποτα πάρα πάνω απ' αυτό που γράφουν οι βαθμοφόροι. Αλλά με τους μάγειρους, με τους βοηθούς και τ' αφεντικά, ούτε κι αυτό το παίρνεις. Κλέβουν εδώ, κλέβουν στο στρατόπεδο, κλέβουν και πιο πριν ακόμα, απ' την αποθήκη. Όλοι αυτοί που κλέβουν, δε σκοτώνονται με τον κασμά στο χέρι. Εμείς όμως πρέπει να ψοφάμε στη δουλειά, να παίρνουμε ό,τι μας δίνουν και ν' αδειάζουμε αμέσως το παραθυράκι.

Το μεγάλο ψάρι, τρώει το μικρό.

Ο Πάβλο, ο Σουκώβ και ο Γκόπτσικ μπαίνουν στο εστιατόριο. Στριμώχνονται όλα τα παιδιά και δε μπορούν να ιδούν καθόλου τα χαμηλά τραπεζάκια και τους πάγκους, καθώς κρύβονται από τις πλάτες. Μερικοί τρώνε καθιστοί και οι πιο πολλοί όρθιοι. Η 82η που άνοιγε τρύπες τη μισή μέρα, χωρίς ζέστα, έχει πιάσει τις πρώτες θέσεις, αμέσως μόλις χτύπησε συσσίτιο. Τώρα όμως που έφαγαν, δε λένε να το κουνήσουν από εκεί. Που άλλου θα βρούνε λίγη ζέστα; Ας τους βρίζουνε οι άλλοι, ας τους χτυπάνε στις πλάτες — στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα. Είναι πιο καλά εδώ παρά μέσα στο κρύο.

Ο Πάβλο και ο Σουκώβ ανοίγουν δρόμο με σπρωξιές. Έφτασαν πάνω στην ώρα: Είναι μόνο μια

ομάδα που παίρνει τις μερίδες της και μια άλλη που στέκεται στην ουρά. Οι υπαρχηγοί των ομάδων, στέκονται μπροστά στο παραθυράκι. Πάει να πει δε θα 'μαστε οι τελευταίοι.

«Καραβάνες! Καραβάνες! φωνάζει ο μάγερας μέσα απ' το παραθυράκι».

Και του τις δίνουν αμέσως. Ο Σουκώβ πάει κι αυτός για να μαζέψει καραβάνες και να του τις φέρη, όχι για να πάρη καμιά τσόντα σούπα αλλά για να τελειώνουνε πιο γρήγορα. Την ίδια στιγμή, τις παίρνουν οι βοηθοί που είναι πίσω από το χώρισμα για να τις πλύνουν — πάνε για την τσόντα αυτοί.

Ο υπαρχηγός που είναι μπροστά από τον Πάβλο παίρνει τις μερίδες του. Ο Πάβλο βάζει μια φωνή πάνω απ' τα κεφάλια:

«Γκόπτσικ»!

«Μάλιστα»!

Έρχεται από την πόρτα η φωνούλα του και είναι σα βέλασμα μικρού κατσικιού.

«Φώναξε τους άνδρες της ομάδας»!

Τρέχει ο Γκόπτσικ. Εκείνο που έχει σημασία είναι πως η «κάσα» σήμερα είναι καλή — η καλύτερη απ' όλες; Μπλουγούρι από βρώμη. Δε μας δίνουνε συχνά απ' αυτή. Φτιάχνουν δυο φορές την ημέρα «μαγκάρα» η αλευρόσουπα. Η βρώμη όμως κάνει νόστιμο ζουμί που σου καλμάρει την πείνα και γι' αυτό την προτιμάνε όλοι.

Θυμάται ο Σουκώβ τη βρώμη που έχει δώσει στ' άλογα, από τότε που ήτανε μικρός ακόμα ... Που να το φανταζότανε πως θα 'ρθει κάποια μέρα που θα λαχταράη με όλη τη δύναμη της ψυχής του μια χούφτα απ' αυτή τη βρώμη!

«Καραβάνες! Καραβάνες!» φωνάζουν πάλι στο παραθυράκι.

Είναι τώρα η σειρά της 104ης. Ο υπαρχηγός που είναι επικεφαλής, παίρνει μερίδα ομαδάρχη, διπλή, και φεύγει από το γκισέ. Κι αυτός ακόμα σε βάρος των κρατουμένων, αλλά ούτε και γι' αυτό λέει κανένας τίποτα. Διπλή μερίδα παίρνουν όλοι οι ομαδάρχες και την τρώνε μόνοι τους, αν θέλουν, ή τη δίνουν στον υπαρχηγό τους. Ο Τιούριν την δίνει στον Πάβλο.

Και τώρα να τι άλλο έχει να κάνη ο Σουκώβ: Χώνεται ανάμεσα σ' αυτούς που κάθονται στα τραπέζια, κυνηγάει δυο γλυφοκαραβανάδες, σηκώνει έναν άλλο με καλό τρόπο, καθαρίζει το τραπέζι κάνοντας τόπο για καμιά δωδεκαριά καραβάνες και τις βάζει τη μια πολύ κοντά στην άλλη, βάζει άλλες έξι στην πρώτη στρώση και άλλες δύο από πάνω. Παίρνει τις καραβάνες απ' τον Πάβλο, τις μετράει ύστερα απ' αυτόν κι έχει τα μάτια του τέσσερα μη του βουτήξη κάποιος από άλλη ομάδα καμιά καραβάνα από το τραπέζι, να μην τους κοπανήσουν καμιά σπρωξιά και μην αναποδογουριστούνε. Δίπλα ακριβώς, άλλοι σηκώνονται, άλλοι πιάνουν θέση κι άλλοι εξακολουθούν να τρώνε. Πρέπει νάχη το νου του και σ' αυτό το «μέτωπο», ρίχνοντας λοξές ματιές: Τρώνε πραγματικά ή μήπως χώνουνε τη μύτη τους στις δικές μας καραβάνες;

«Δύο! Τέσσερες! Έξι!» μετράει ο μάγερας απ' το παραθυράκι.

Τις πασάρει δυο - δυο σε κάθε χέρι — είναι πιο εύκολο γι' αυτόν. Μία - μία, θάχανε το λογαριασμό.

«Δύο! Τέσσερες! Έξι!» επαναλαμβάνει ο Πάβλο μπροστά στο παραθυράκι χωρίς να δυναμώνει τη φωνή του. Και πασάρει τις караβάνες στον Σουκώβ που τις βάζει πάνω στο τραπέζι. Δεν επαναλαμβάνει αυτός το μέτρημα με δυνατή φωνή, αλλά τις μετράει από μέσα του με ακόμα μεγαλύτερη προσοχή.

«Οχτώ! Δέκα!».

Γιατί λοιπόν ο Γκόπτσικ δεν έχει φέρει ακόμα την ομάδα;

«Δώδεκα! Δεκατέσσερες!»...

Δεν υπάρχουν αρκετές караβάνες στην κουζίνα. Ο Σουκώβ, πίσω από το κεφάλι και τις πλάτες του Πάβλο, βλέπει τα δυο χέρια του μάγερα. Ακούμπησε δυο караβάνες στο παραθυράκι και, χωρίς να τις δώσει από τα χέρια του, σταμάτησε για μια στιγμή σα να σκεφτόταν κάτι. Έκανε να βάλει τις φωνές στους λατζέρηδες, αλλά τη στιγμή εκείνη τούφεραν άλλη μια στίβα άδειες караβάνες. Αφήνουν τα χέρια του τις δυο караβάνες και αρπάζει τη στίβα βάζοντάς την πίσω του.

Ο Σουκώβ ακουμπάει το σωρό με τις караβάνες στο τραπέζι, δρασκελάει ένα πάγκο, παίρνει δυο караβάνες από το παραθυράκι και επαναλαμβάνει, όχι πολύ δυνατά, σα να το φώναζε στον Πάβλο:

«Δέκα τέσσερες».

«Στάσου ρε συ! φωνάζει ο μάγερας. Που τις πας τις караβάνες»;

«Είναι της ομάδας μας», του λέει ο Πάβλο.

«Μπορεί να είναι, αλλά με μπερδεύει στο μέτρημα».

«Δεκατέσσερες», λέει ο Πάβλο ανασηκώνοντας τους ώμους.

Δεν επιτρεπόταν να πάρη τις караβάνες ο ίδιος — είναι υπαρχηγός ομάδας και πρέπει να κρατάη τον τουπέ του — τώρα όμως απλώς επανέλαβε το νούμερο που είχε πει ο Σουκώβ και μπορεί να τα φορτώσει όλα στις πλάτες του.

«Είπα δέκα τέσσερες», γκαρίζει ο μάγερας.

«Κι επειδή το είπες, τι μ' αυτό; Δεν τις έδωσες όμως, είχες τα χέρια σου επάνω τους, φωνάζει δυνατώτερα ακόμα ο Σουκώβ. Δεν πιστεύεις; Έλα να τις μέτρησης τότε. Νάτες! Είναι όλες εκεί πάνω στο τραπέζι».

Έχει βάλει τις φωνές στο μάγερα αλλά το μάτι του πήρε τους δύο Λεττονούς που είχανε τρυπώσει κοντά του και τους πάσαρε γρήγορα - γρήγορα τις δύο караβάνες. Πρόφτασε ακόμα να ξαναγυρίσει κοντά στο τραπέζι και να δει πως οι άλλες караβάνες ήτανε εκεί σωστές. Οι διπλανοί, δεν τα κατάφεραν να τους ξαφρίσουν τίποτα, παρ' όλο που είχανε μια πολύ ωραία ευκαιρία.

Το κόκκινο μούτρο του μάγερα χώθηκε όλο στο παραθυράκι.

«Που είναι οι караβάνες»; ρώτησε αυστηρά.

«Νάτες! του φωνάζει ο Σουκώβ. Κάνε πιο πέρα την κεφαλα σου εσύ μωρέ να δει ο άνθρωπος, φωνάζει σ' έναν κρατούμενο. Ορίστε, εδώ είναι δύο, του λέει ανασηκώνοντας λιγάκι τις караβάνες

που ήτανε επάνω - επάνω. Κι εδώ είναι τρεις σειρές από τέσσερις —ακριβώς όσες σου λέμε, το βλέπεις και μόνος σου».

«Δεν κάθησε ακόμα η ομάδα»; του λέει ο μάγειρας βλέποντας με δυσπιστία την άκρη που μπορεί να δει μέσα απ' το παραθυράκι του, φτιαγμένο επίτηδες στενό για να μη βλέπης μέσα από το εστιατόριο πόσο φαΐ είναι ακόμα στο καζάνι.

«Όχι, λέει ο Πάβλο, κουνώντας το κεφάλι του, δεν κάθησε ακόμα η ομάδα».

«Και τότε, γιατί ρε παλητοτόμαρα παίρνετε από τώρα τις караβάνες, αφού δε βρίσκεται εκεί η ομάδα»; φωνάζει αγριεμένα ο μάγειρας.

«Νάτη! Νάτη η ομάδα», του λέει ο Σουκώβ.

Κι όλοι ακούνε τον καπετάνιο που κραυγάζει απ' την πόρτα, σα να βρισκότανε στη γέφυρα διοίκησης караβιού:

«Τι μαζευτήκατε όλοι σεις δω μέσα; Φάγατε, εμπρός λοιπόν! Κάνετε θέση για τους άλλους».

Ο μάγειρας μουγγρίζει κάτι ακόμα και ύστερα ανασηκώνει το κορμί του και τα χέρια του ξαναπαίρνουν τη συνηθισμένη θέση τους στο παραθυράκι.

«Δεκάξι! Δέκα οχτώ!».

Δίνει την τελευταία μερίδα, διπλή, και λέει:

«Είκοσι τρεις! Τέλος. Η άλλη ομάδα τώρα».

Τα παιδιά της ομάδας ανοίγουν ένα πέρασμα. Ο Πάβλο τους δίνει τις караβάνες, πάνω απ' τα κεφάλια εκείνων που κάθονται στο δεύτερο τραπέζι.

Το καλοκαίρι χώραγαν πέντε σε κάθε πάγκο, τώρα όμως, καθώς είναι όλοι τους μπαμπουλωμένοι, χωράνε μόνο τέσσεροι κι αυτοί πολύ στριμωγμένα, έτσι που δε μπορεί να δουλέψης άνετα το κουτάλι σου.

Ο Σουκώβ, λογαριάζοντας πως η μία τουλάχιστον από τις κλεμένες караβάνες θα 'τανε δική του, προετοιμάζεται με ζωηρές κινήσεις για να πάρη αυτό που δικαιούται. Με το σκοπό αυτόν ανασηκώνει το γόνατό του προς την κοιλιά και τραβάει από τη μπότα του το κουτάλι που έχει χαραγμένο επάνω το «Ουστ -ΐζμα», 1944», βγάζει τη «σάπκα» του, σφίγγοντάς την κάτω από την αριστερή μασχάλη του και ανακατώνει γύρω - γύρω το ζουμί με το κουτάλι του.

Όλη αυτή η στιγμή πρέπει να είναι αφιερωμένη στο φαΐ. Να μαζέψη το λεπτό στρώμα που είναι στον πάτο της σούπας, να το φέρη στο στόμα του προσεχτικά και να το πιπιλίση με τη γλώσσα του. Πρέπει όμως να κάνη γρήγορα για να προσέξη ο Πάβλο πως τέλειωσε κιόλας και να του δώση το συμπλήρωμα. Είναι βλέπεις και ο Φετιούκοβ που μπήκε μέσα μαζί με τους δύο Λεττονούς και στηλώθηκε αντίκρυ ακριβώς από τον Πάβλο. Τρώει όρθιος και κιαλάρει τις τέσσερες караβάνες που δε μοιράστηκαν ακόμα. Θέλει να δείξη έτσι στον Πάβλο ότι πρέπει να του δώσουν κι αυτοunuού, αν όχι μια ολόκληρη μερίδα, τη μισή τουλάχιστον.

Ο Πάβλο, νέος και μελαχροινός, τρώει ατάραχα τη διπλή μερίδα του. Παρακολουθώντας την έκφραση του προσώπου του, είναι εντελώς αδύνατο να καταλάβης αν βλέπη τι βρίσκεται δίπλα του

και αν θυμάται πως υπάρχουν και δυο μερίδες επί πλέον.

Ο Σουκώβ αποτελείώνει τη σούπα του, αλλά μια και άνοιξε πολύ απ' την αρχή η όρεξή του, δε χορταίνει πια με μια μερίδα, πράγμα που γινότανε συνήθως άλλοτε, όταν είχανε σούπα από βρώμη. Ψάχνει στην από μέσα τσέπη του, βγάζει απ' το άσπρο πανάκι την ακρούλα της στρογγυλεμένης κόρας που είναι ζεστή κι αρχίζει να σκουπίζει μ' αυτή, πολύ προσεχτικά, το χυλό που είχε μείνει στον πάτο και στα χείλη της караβάνας. Το μαζεύει με την κόρα του, το γλύφει κι ύστερα ξαναμαζεύει άλλο τόσο σχεδόν. Τελικά η караβάνα καθαρίζει, σα να βγήκε από το νεροχύτη και είναι μόνο λίγο θαμπή. Δίνει πάνω από τον ώμο του την караβάνα του σ' αυτόν που τις μαζεύει και περιμένει ακόμα λίγο καθισμένος, με τη «σάπκα» κάτω απ' τη μασχάλη του.

Ο Σουκώβ βέβαια τις ξάφρισε τις караβάνες, αλλά μόνον ο υπαρχηγός μπορεί να τις διαθέση.

Ο Πάβλο τον ξελιγώνει ακόμα λίγο, ώσπου να τελειώση κι αυτός την караβάνα του: Δεν την σκουπίζει, γλύφει μόνο το κουτάλι του, το κρύβει και κάνει το σταυρό του. Μόνο τότε αγγίζει με τα δάχτυλά του ελαφρά τις δυο απ' τις τέσσερες караβάνες (δεν υπάρχει θέση για να τις σπρώξη) και τις δίνει με αυτόν τον τρόπο στον Σουκώβ.

«Ιβάν Ντενίσοβιτς, του λέει, κράτα τη μία για τον εαυτό σου και την άλλη να την πας στον Καίσαρα.

Ο Σουκώβ δεν ξέχασε πως πρέπει να πάει μια караβάνα στο γραφείο όπου δουλεύει ο Καίσαρας (δεν το καταδέχεται αυτός να 'ρθει στο εστιατόριο, ούτε εδώ ούτε στο στρατόπεδο) το θυμότανε πολύ καλά μάλιστα, κι ωστόσο, μόλις άγγιξε ο Πάβλο και τις δύο караβάνες μαζί, χοροπήδησε η καρδιά του: Μπας και του δώση ο Πάβλο και τις δυο μερίδες; Αμέσως ύστερα όμως, η καρδιά του ξαναβρήκε τον κανονικό ρυθμό της. Σκύβει πάνω απ' τη λεία που του ανήκε κι άρχισε να την τρώη με την ησυχία του, χωρίς να δίνη προσοχή στις άλλες ομάδες που μόλις είχαν φτάσει και τον έσπρωχναν από πίσω. Ένα μόνο τον στενοχωρεί: Μήπως δώση την άλλη μερίδα στον Φετιουόκοβ. Είναι πάντοτε μπροστά, ο πεινάλας, όταν πρόκειται να βουτήξη περισσεύματα, αλλά δε θα 'βρισκε ποτέ του το κουράγιο να κλέψη τις караβάνες.

Ο Μπουϊνόβσκι, ο πλωτάρχης, κάθεται ακόμα στο τραπέζι, όχι μακριά τους. Έχει φάει τη σούπα του από πολλή ώρα κι ούτε καν το ξέρει πως η ομάδα έχει και περισσευμα. Δε γυρίζει το κεφάλι του να δει πόσες μερίδες μένουνε ακόμα μπροστά στον υπαρχηγό. Χουζουρεύει μες τη ζεστασιά και δεν έχει τις δυνάμεις για να σηκωθή και να βγει στο κρύο, να πάει σε κείνη τη «θερμαινόμενη» αίθουσα που δεν κατορθώνουν να τη ζεστάνουν. Με τη σειρά του και αυτός πιάνει παράνομα μια θέση εμποδίζοντας τις ομάδες που έρχονται, ακριβώς όπως έκαναν πριν από πέντε λεφτά κι αυτοί που τους κυνήγησε με τη βροντερή φωνή του. Δεν έχει πολύν καιρό στο στρατόπεδο, ούτε και είναι πολύς καιρός που έρχεται στη δουλειά με την ομάδα. Χωρίς να το καταλαβαίνει, οι στιγμές αυτές έχουν γι' αυτόν πολύ μεγάλη σημασία γιατί, σιγά - σιγά μέσα σ' αυτές ο άλλοτε αυταρχικός αξιωματικός του ναυτικού με τη βροντερή φωνή, γίνεται ένας κρατούμενος με κινήσεις συγκρατημένες, γεμάτες σύνεση. Μόνο μ' αυτή την οικονομία δυνάμεων θα μπορέση να βγάλη ως το τέλος τα είκοσι πέντε χρόνια που του κοπάνησαν.

Οι άλλοι του φώναξαν από πάνω και τον σπρώχνουν για να σηκωθή.

«Ε, καπετάνιο! Καπετάνιο!» του λέει ο Πάβλο.

Ο Μπουϊνόβσκι τινάζεται σα να ξύπναγε εκείνη τη στιγμή και ρίχνει μια ματιά τριγύρω του.

Ο Πάβλο του δίνει μια μερίδα, δίχως να τον ρωτήση αν τη θέλη. Ανασηκώνονται τα φρύδια του Μπουϊνόβσκι, στηλώνει τα μάτια του στη σούπα, σα να βρίσκεται μπροστά σε θαύμα που δεν το

χωράει το μυαλό του ανθρώπου.

«Πάρτε τη, πάρτε τη», του λέει ο Πάβλο, και φεύγει παίρνοντας μαζί του την τελευταία μερίδα για τον αρχηγό της ομάδας.

Ένα δειλό χαμόγελο φαίνεται στα σκασμένα χείλη αυτού του αξιωματικού που έκανε το γύρο όλης της Ευρώπης και πέρασε τη Μεγάλη Θάλασσα του Βορρά. Σκύβει τρισευτυχισμένος τώρα πάνω από μια караβάνα — πάνω από μια σούπα που δεν έχει ίχνος λίπους και είναι σκέτη βρώμη με νερό!

Ο Φετιούκοβ ρίχνει μια άγρια ματιά στον Σουκώβ και στον καπετάνιο και φεύγει. Ο Σουκώβ ωστόσο βρίσκει πως έκανε πολύ καλά ο Πάβλο που έδωσε τη μερίδα στον καπετάνιο. Θα 'ρθει καιρός που θα μάθη κι αυτός πως ζούνε, για την ώρα όμως δεν το ξέρει.

Έχει ακόμα μια μικρή ελπίδα ο Σουκώβ: Ίσως να του χαρίση τη μερίδα του ο Καίσαρας — δε μπορεί να το πιστέψει όμως γιατί είναι τώρα δυο βδομάδες που ο Καίσαρας δεν πήρε δέμα.

Μόλις τέλειωσε και τη δεύτερη σούπα του, σκουπίζει πάλι τον πάτο και τα χείλη της караβάνας με την κόρα που είχε φυλάξει, τη γλύφει με το κάθε σκούπισμα και τελικά την τρώει κι αυτή. Ύστερα παίρνει τη μερίδα του Καίσαρα που έχει παγώσει πια και φεύγει.

«Πάω στο γραφείο», λέει στο βοηθό που δεν τον άφηγε να περάση μέσα με την караβάνα.

Το γραφείο είναι μια ξυλοκαλύβα με στρογγυλεμένα ξύλα, κοντά στο φυλάκιο της φρουράς. Όπως και το πρωί, από την καμινάδα βγαίνει ένας πηχτός καπνός. Ένας από τους άνδρες της αγγαρείας φροντίζει τη φωτιά και κάνει τα θελήματα, χωρίς να στέκεται καθόλου. Για το γραφείο, ούτε στις σκίζες κάνουν τσιγγουνιές, ούτε στα ξύλα.

Ο Σουκώβ σπρώχνει την εξωτερική πόρτα που τρίζει και ύστερα την από μέσα που είναι ταπετσαρισμένη με στουπί. Μαζί με αυτόν μπαίνουν και κύματα του παγωμένου αέρα. Κλείνει την πόρτα ζωηρά (το κάνει γρήγορα - γρήγορα για να μην του βάλουν τις φωνές: «Ε, κλείσε την πόρτα βρε χωριάταρε!»).

Η ζέστα του γραφείου του φαίνεται αποπνικτική — όπως είναι στο ατμόλουτρο. Μέσα από τα τζάμια, όπου λυώνει ο πάγος, οι ακτίνες του ήλιου δε δαγκώνουν όπως εκεί πάνω, στο Κέντρο, αλλά χοροπηδούν χαρούμενα. Στην τσιμπίδα που φτιάχνει το φως, η πίπα του Καίσαρα απλώνει τον καπνό σα λιβανιστήρι εκκλησίας. Λαμποκοπάει η σόμπα και είναι πυρακτωμένη όλη — τόσο πολύ την ανάβουν, τα κρουγάτσουλα. Ακόμα και τα μπουριά της έχουν κοκκινίσει.

Με τέτοια ζέστη, κάθεσαι λίγο και σε παίρνει ο ύπνος. Υπάρχουν δυο δωμάτια μες στο γραφείο. Η πόρτα του δεύτερου όπου βρίσκεται ο προϊστάμενος του εργαστηρίου, είναιμισάνοιχτη και βγαίνει από κει μέσα μια φωνή βροντερή:

«Έχουμε ξεπεράσει τις πιστώσεις που μας δίνουν για τα μεροκάματα και για τα υλικά, ε; Οι κρατούμενοι σας όμως καίνε στις σόμπες ξυλεία πρώτης ποιότητας, χώρια τα κομμάτια από τα προκατασκευασμένα σπίτια. Τα καίνε για να ζεσταθούν και σεις δε βλέπετε τίποτα. Πριν από μερικές ημέρες, που φύσαγε πολύ, οι κρατούμενοι ξεφόρτωναν τσιμέντο όπως - όπως, στο πλάι της αποθήκης και το πήγαιναν δέκα μέτρα πιο πέρα πάνω σε τζιβιέρες. Όλο αυτό το μέρος γύρω από την αποθήκη έπηξε στο τσιμέντο κι έφτανε ως τον αστράγαλο των εργατών, που τα ρούχα τους δεν ήτανε πια μαύρα αλλά γκριζα. Βάλτε με το νου σας τι απώλεια».

Φαίνεται το λοιπόν ότι γινότανε μια σύσκεψη στο γραφείο του προϊστάμενου. Με τους επιστάτες,

ασφαλώς.

Ο κρατούμενος της αγγαρείας, ζαβλακωμένος απ' τη ζέστα, κάθεται σε μια άκρη πάνω σ' ένα ξύλινο σκαμνί. Ο Σκουροπατένκο νούμερο Β - 219, έχει λυγίσει όλο του το κορμί και κοιτάει με γουρλωμένα μάτια απ' το παράθυρο, προσέχοντας πάντα μήπως του κλέψουνε τα προκατασκευασμένα σπίτια. Κι ωστόσο, το πισόχαρτό σου το ξαφρίσαμε κάτω από τη μύτη σου, φιλαράκο.

Δυο λογιστές, κρατούμενοι κι αυτοί, έψηναν ψωμί στη σόμπα. Για να μην τους καίγεται, είχανε φτιάξει κάτι σα μικρή σκαρίτσα με σιδερένιο σύρμα.

Ο Καίσαρας καπνίζει την πίπα του. Είναι τεντωμένος άνετα μπροστά στο γραφείο του, με τις πλάτες γυρισμένες κατά τον Σουκώβ — δεν τον είχε δει που μπήκε μέσα.

Αντίκρου του, κάθεται ο Χ-123, ένας ψηλός, καμπουριασμένος γέρος, που έχει καταδικασθή σε είκοσι πέντε χρόνια καταναγκαστικά έργα. Τρώει σιγά - σιγά τη σούπα του.

«Όχι, αγαπητέ μου, του λέει ο Καίσαρας με γλυκό τρόπο και μ' έναν τόνο συμβιβαστικό, για να είμαστε αντικειμενικοί, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο Αϊζενστάιν είναι μεγαλοφυΐα. Δεν είναι αριστούργημα ο «Ιβάν ο Τρομερός»;». Κι εκείνος ο χορός των φρουρών του Τσάρου; Και η σκηνή στη μητρόπολη;

«Καραγκιοζιλίκια, λέει θυμωμένα ο Χ-123, κρατώντας ακίνητο το κουτάλι του μπροστά στο στόμα. Είναι τόσο περίτεχνα όλα αυτά που στο τέλος καταντάνε να μην είναι τέχνη. Πιπέρι και παπαρούνα αντ' για ψωμί. Και επί πλέον, εκφράζει μια πολιτική ιδέα εντελώς εξοργιστική: Τη δικαίωση της τυραννίας ενός ατόμου. Είναι προσβολή προς τη μνήμη τριών γενεών Ρώσων διανοουμένων (τρώει τη σούπα του χωρίς να δείχνη πως ευχαριστιέται ο ουρανόσκος του. Σίγουρα, δεν πρόκειται να του φέρη κανένα όφελος).

«Μα πως αλλιώς θα μπορούσε να χειριστή το θέμα του για να τ' αφήσουν να περάση από τη λογοκρισία»;

«Να τ' αφήσουν να περάση! Μη μου μιλάς τότε για μεγαλοφυΐα. Πες μου ότι είναι ένας γλύφτης που εκτέλεσε με προθυμία μια βρώμικη εντολή που του δώσανε. Οι μεγαλοφυΐες δεν προσαρμόζουν τις αντιλήψεις τους με τα γούστα των τυράννων».

Ο Σουκώβ ξεροβήχει δίχως να τολμάη να διακόψη μία τόσο σοφή κουβέντα. Απ' την άλλη μεριά, γιατί να στέκεται έτσι εκεί μέσα καρφωμένος;

Ο Καίσαρας γυρίζει, απλώνει το χέρι του για να πάρη τη σούπα, και δεν κοιτάζει διόλου τον Σουκώβ — σα νάχε έρθει η σούπα μόνη της, πετώντας.

«Κοίταξε να δεις, συνεχίζει, στην τέχνη το ζήτημα δεν είναι <τι> πραγματεύεσαι αλλά το <πώς> το δίνεις».

Ο Χ-123 πετάγεται επάνω και νταν, νταν, χτυπάει το γραφείο με την κόψη του χεριού του,

«Ε, όχι! Ο διάολος να πάρη αυτό το <πώς> σας, αν δεν ξυπνήη μέσα μου κανένα καλό αίσθημα».

Ο Σουκώβ, αφού έδωσε τη σούπα, περιμένει ακόμα λίγο, καθώς πρέπει, για να δει αν ο Καίσαρας το ξέχασε ολότελα πως είναι εκεί, πίσω απ' τις πλάτες του. Ύστερα κάνει μεταβολή και φεύγει αθόρυβα.

Δε μπορείς να πεις, το κρύο δεν είναι πάρα πολύ έξω — θα τα καταφέρη σήμερα να χτίση τους τιμεντόλιθους.

Παίρνει το μονοπάτι και ξαφνικά βλέπει πάνω στο χιόνι ένα κομματάκι από ατσαλένιο χεροπρίονο. Δεν ξέρει σε τι θα του χρησιμέψη, αλλά επειδή ποτέ δε μπορείς να ξέρης απ' τα πριν τις ανάγκες σου, το μαζεύει και το χώνει στην τσέπη του παντελονιού του. Θα το κρύψη κάπου εκεί στο Κέντρο. Μάζευε κι ως ειν' και ρόγες.

Φτάνοντας στο Κέντρο, έβγαλε πρώτα - πρώτα το μιστρί του από την κρυψώνα και το έχωσε στο πανί που του σφίγγει τη μέση αντί για ζώνη. Ύστερα τρύπωσε στην αίθουσα όπου ετοιμάζαν το τιμέντο.

Από τον ήλιο, του φαίνεται πως εδώ μέσα είναι σκοτάδι και όχι πιο ζεστά απ' έξω. Έχει κάπως πιο πολύ υγρασία, θαλερες. Όλα τα παιδιά έχουν μαζευτή γύρω από τη μικρή στρογγυλή σόμπα που έστησε ο Σουκώβ καθώς και γύρω από την άλλη όπου ζεσταίνεται ο άμμος βγάζοντας μιαν ανάλαφρη αχνούρα. Όσοι δεν βρήκαν θέση γύρω από τις σόμπες, κάθονται πάνω στην τραβέρσα της τζιβιέρας. Ο αρχηγός της ομάδας, κολλημένος πολύ κοντά στη σόμπα, αποτελείώνει τη σούπα του, που του την ξαναζέστανε ο Πάβλο πάνω στη σόμπα.

Ψου - ψου - ψου, κάνουν όλα τα παιδιά, σιγανοκουβεντιάζοντας μεταξύ τους. Το ηθικό τους είναι τώρα ανεβασμένο. Λένε στον Ιβάν Ντενίσοβιτς, πολύ σιγά, πως ο αρχηγός τα βόλεψε καλά, σχετικά με την δουλειά που παρουσίασε πως έγινε. Γύρισε χαμογελώντας. Τώρα που την είδε τη δουλειά που έγινε και τι είδους δουλειά παρουσίασε πως είχε γίνει, είναι δικό του ζήτημα — αυτό θα πει ομαδάρχη. Κοίτα, σήμερα να πούμε, τι κάναμε μισή μέρα; Τίποτα απολύτως. Γιατί, βέβαια, δε θα μας λογαριάσουν σα δουλειά το στήσιμο της σόμπας, ούτε και το βόλεμα μιας ζεστής γωνιάς. Όλα αυτά είναι δουλειές που έγιναν για τον εαυτό μας κι όχι για την παραγωγή. Κάτι όμως πρέπει να γραφτή στις καταστάσεις εργασίας. Μπορεί ακόμα ο Καίσαρας να σπαζοκεφαλιάζει για να βγάλη ασπροπρόσωπο τον ομαδάρχη — του φέρνεται με σεβασμό ο αρχηγός κι αυτό δε γίνεται χωρίς λόγο.

«Τα βόλεψε καλά» — πάει να πει πως τώρα θα 'χουμε καλές μερίδες για πέντε μέρες. Οι πέντε όμως, μας κάνουν μάλλον τέσσερες. Οι βαθμοφόροι, σου τρώνε τη μια στις πέντε μέρες και δίνουν το κατώτατο όριο μερίδας σ' όλο το στρατόπεδο, χωρίς να κάνουν καμιά διάκριση καλής και κακής ομάδας. Βλέποντάς το με μια πρώτη ματιά λες πως δεν έκλεψαν κανέναν, αφού δίνουν τα ίσια σ' όλους, οι οικονομίες όμως αυτές γίνονται σε βάρος της δικής μας κοιλιάς. Δε βαρυέσαι, σου λένε, αντέχει σ' όλα η κοιλιά του κρατούμενου. Σήμερα, εν τάξει, τη βολέψαμε κουτσά - στραβά. Αύριο όμως θα τη ντερλικώσουμε καλά. Λικνίζοντας αυτό το όνειρο θα πάει για ύπνο το στρατόπεδο, την ημέρα, που του δίνουν το κατώτατο όριο μερίδας.

Όταν όμως το καλοσκεφτής, αυτό σημαίνει πως δουλεύεις πέντε μέρες και τρως μόνο τις τέσσερες.

Η ομάδα δεν κάνει θόρυβο. Όσοι έχουνε καπνό, καπνίζουν ήσυχα - ήσυχα. Είναι μαζεμένοι εκεί, μες το σκοτάδι, και κοιτάζουν τη φωτιά. Σα μια μεγάλη οικογένεια. Και είναι πραγματικά μια οικογένεια η ομάδα. Ακούνε τον αρχηγό που στέκεται κοντά στη σόμπα και κάτι λέει σε δυο - τρεις. Δε μιλάει ποτέ του χωρίς λόγο, κι αν έπιασε να λήη τώρα μια ιστορία, είναι γιατί βρίσκεται στις καλές του.

Κι αυτός επίσης, ο Αντρέι Προκόφιεβιτς, έχει το συνήθειο να μη φορή ποτέ την «σάπκα» του όταν τρώη. Και χωρίς τη «σάπκα», φαίνεται κιόλας γερασμένος. Κόβει τα μαλλιά του κοντά, όπως όλοι, και μέσα στις ανταύγειες της σόμπας, φαίνονται όλες οι άσπρες τρίχες στα σκούρα του μαλλιά.

«... Εγώ λοιπόν που έτρεμα ολόκληρος μπροστά σε ταγματάρχη, σκεφτήτε να βρεθώ μπροστά στο

διοικητή του συντάγματος». «Κόκκινος στρατιώτης Τιούριν, διατάξτε» κι αυτός να με κοιτάη ζαρώνοντας τις αγριοφρυδάρες του. «Όνομα και πατρώνυμο», μου κάνει. Του απαντάω. «Τόπος γεννήσεως». Του απαντάω. Την εποχή εκείνη, το 30, εχ ναι, ήμουνα είκοσι δυο χρονών, ένα ξεπεταρούδι. «Λουπόν, ποια είναι η υπηρεσία σου;» — Είμαι στην υπηρεσία του εργαζομένου λαού, του λέω. Και τον πιάνει τότε μία λύσσα: Γκαπ! κοπανάει και με τα δυο του χέρια το γραφείο. «Στην υπηρεσία του εργαζομένου λαού, ε; Και τι υπηρεσία κάνεις, ρε τομάρι;» Μου ανακατώθηκαν τα τζιγιέρια, αλλά δεν τα έχασα: «Πρώτος προμηθευτής πολυβόλου ...». Άριστα στη στρατιωτική εκπαίδευση, άριστα και στην πολιτ.... «Πρώτος προμηθευτής ε; Διεφθαρμένε! Ο πατέρας σου είναι κουλάκος! Να! το λέει τούτο το χαρτί που μας ήρθε από το Κάμεν. Είναι κουλάκος ο πατέρας σου και συ το έχεις σκάσει. Ψάχνουν να σε βρουν πάνω από ένα χρόνο». Έγινα κατακίτρινος, δεν έβγαλα μιλιά. Είχε περάσει ένας χρόνος χωρίς να γράψω στους δικούς μου για να μην ξαναβρούν τα ίχνη μου. Δεν ήξερα αν βρίσκονται ακόμα στη ζωή, ούτε και κείνοι ήξεραν για μένα περισσότερα. Ούρλιαζε και σάλευαν τα τέσσερα κορδόνια του. «Είσαι ολότελα ασυνείδητος λουπόν; Πώς τολμάς να εξαπατάς την εξουσία εργατιάς και αγροτιάς;». Νόμιζα πως θα με χτυπούσε. Αλλά όχι. Υπέγραψε μια διαταγή: Να ετοιμάσω μέσα σ' έξι ώρες τα μπογαλάκια μου και να του δίνω ... Ήτανε Νοέμβρης. Μου πήρανε τη χειμωνιάτικη στολή και μου 'δωσαν μια καλοκαιρινή, τριμένη, κάτι κάλτσες που είχανε τα χάλια τους και μια παλιοχλαίνη. Ήμουνα ολότελα άψητος την εποχή εκείνη. Δεν το 'ξερα πως είχα το δικαίωμα να μην παραδώσω τα πράγματά μου και να τους στείλω όλους να πάνε να κουρεύονται. Μου δώσανε ένα βρωμόχαρτο: «Απεβλήθη των τάξεων του στρατού ως υιός κουλάκου». Άντε να βρεις δουλειά με τέτοιο χαρτί!... Ταξίδευα τέσσερις μέρες με το τραίνο για να γυρίσω. Δε μου είχανε δώσει φύλλο πορείας Και τρόφιμα — ούτε για μια μέρα. Μ' άφησαν να φάω το συσσίτιο για τελευταία φορά και με πέταξαν απ' τους στρατώνες, θυμάμαι τώρα ότι το 38, στο στρατόπεδο διερχομένων της Κότλα⁸ βρήκα και τον παλιό μου διμοιρίτη — του είχανε κοπανήσει κι αυτουνού δέκα χρόνια. Μου είπε ότι ο συνταγματάρχης μας και ο πολιτικός επίτροπος του συντάγματος τουφεκίστηκαν κι οι δύο το 37. Στην περίπτωση αυτή, είτε προλετάριος ήσουνα είτε κουλάκος, είτε συνειδητός είτε ασυνείδητος, σ' έβαζαν στο ίδιο τσουβάλι. Έκανα το σταυρό μου και είπα: «Όπως και να 'ναι, Κύριε, υπάρχεις, δε χωράει αμφιβολία. Μεγάλη η μακροθυμία σου, αλλά τρομερή η δεξιά σου».

Μετά τις δύο καραβάνες σούπα που έφαγε ο Σουκώβ, πάει να σκάση για τσιγάρο. Μια και λογάριαζε λουπόν ν' αγοράση δυο ποτήρια καπνό από το Λεττονό της παράγκας και να τον ξεχρεώση ύστερα, λέει σιγανά στον Λεττονό που ήτανε ψαράς:

«Άκου, Έινο, δάνεισέ μου ως αύριο λίγο καπνό να στρίψω ένα τσιγάρο. Ξέρεις τι μπεσαλής είμαι, θα σου τον επιστρέψω».

Ο Έινο κοιτάζει τον Σουκώβ κατάματα και ύστερα γυρίζει το κεφάλι του αργά - αργά κατά το σταυραδέρφι του. Τάχουν όλα κοινά. Μια πρέζα καπνό να είχανε, δεν θα την κάπνιζαν χώρια. Κάτι μουρμουρίζουν μεταξύ τους και ο Έινο βγάζει μια καπνοσακούλα μ' ένα ροζ κορδονάκι, παίρνει μια πρέζα καπνό και τη ρίχνει στη χούφτα του Σουκώβ. Τη ζυγίζει με το μάτι και προσθέτει ακόμα λίγο — ακριβώς όσο χρειάζεται για να στρίψη ένα τσιγάρο, όχι πάρα πάνω.

Εφημερίδα έχει ο Σουκώβ. Κόβει ένα κομματάκι, στρίβει το τσιγάρο, παίρνει μια θράκα που έχει κυλήσει στα πόδια του ομαδάρχη κι αρχίζει να τραβάη με την ψυχή του. Τραμπαλίζεται όλο το κορμί του κι είναι από τα πόδια ως το κεφάλι σα να είχε πιει πολύ.

Πριν καλά - καλά τραβήξη την πρώτη ρουφηξιά, βλέπει δυο μεγάλα πράσινα μάτια που γυαλίζουνε στην άλλη άκρη της αίθουσας: Ήτανε του Φετιούκοβ. Μπορεί να τον λυπότανε και να τούδινε να τραβήξη καμιά, του πεινάλα, αλλά τον είχε δει που τράκαρε άλλους σήμερα. Καλύτερα να 'δινε τη γόπα στον Σένκα Κλέβσιν. Είναι καθισμένος μπροστά στη φωτιά ο φουκαράς, γέροντας, το κεφάλι του στο πλάι.

Το βλογοσκομμένο πρόσωπο του ομαδάρχη φωτίζεται από τη σόμπα. Μιλάει ψυχρά, σα να πρόκειται για κάποιον άλλο.

«Παζάρεψα τα πράγματά μου μ' έναν παλιατζή που μου τα πήρε στο ένα τέταρτο της τιμής τους. Αγόρασα δυο ψωμιά, μαύρη αγορά, γιατί τότε δίνανε ακόμα το ψωμί με το δελτίο. Λογάριαζα να γυρίσω με φορτηγά τραίνα, αλλά και γι' αυτό ακόμα είχανε λάβει αυστηρά μέτρα. Όσο για τα εισιτήρια επιβατών, να σας πουν εκείνοι που θυμούνται. Δεν είχε πια σημασία το νάχης ή να μην έχης λεφτά. Έπαιρνες εισιτήριο μόνο με βιβλιάριο και με διαταγές ότι πηγαίνεις με αποστολή. Ούτε και στην αποβάθρα του σταθμού μπορούσες να περάσεις. Μπροστά στην πόρτα, κι απ' τις δυο πλευρές του σταθμού, ήτανε η πολιτοφυλακή και στις γραμμές τριγύριζαν άλλοι φύλακες. Βασίλευε ο παγερός ήλιος κι άρχιζαν οι παγωνιές — που να περάσεις τη νύχτα; Σκαρφάλωσα σ' έναν πέτρινο τοίχο πολύ γλυστερό και πήδησα κρατώντας τα δυο ψωμιά μου. Πήγα στ' αποχωρητήρια του σταθμού στάθηκα κει μέσα λίγο και άντε να με πιάσουν ύστερα. Βγήκα από τ' αποχωρητήρια, σα φανταράκος που ταξιδεύει. Στην αποβάθρα, στεκότανε η αμαξοστοιχία Βλαδιβοστόκ - Μόσχας. Γινότανε μεγάλος σαματάς για το βραστό νερό κι όλοι στριμώχνονταν κρατώντας από ένα δοχείο. Βλέπω μια κοπελλίτσα με μια φούστα μπλε που έφερνε βόλτες γύρω απ' το καζάνι κρατώντας το δοχείο της που χώραγε δυο λίτρες, και δεν τολμούσε να πλησιάσει στο στριμωξίδι. «Κράτα τα ψωμιά μου, της λέω και θα πάω να σου πιάσω εγώ ζεστό νερό». Την ώρα λοιπόν που της γέμιζα το δοχείο, ξεκινάει το τραίνο. Κρατούσε τα ψωμιά μου κι έκλαιγε, μη ξέροντας τι να κάνη — θα το 'θελε πολύ να παρατήση το δοχείο της.

«Τρέχα, τρέχα της φωνάζω κι έρχομαι και γω». Ορμάει και ξωπίσω της εγώ. Την αρπάζω από το ένα χέρι και τη βοηθάω ν' ανεβεί την ώρα που το τραίνο έβαζε ταχύτητα. Μετά, πηδάω και γω επάνω στο σανίδι. Ο προϊστάμενος του βαγονιού δε με χτύπησε στα δάχτυλα, ούτε και μ' έσπρωξε έξω. Ήτανε κι άλλοι στρατιώτες στο βαγόνι και νόμιζε πως ήμουνα και γω μ' αυτούς.

Ο Σουκώβ σκουντάει τον Σένκα Κλέβσιν, θέλοντας να πει:

«Έλα, φούμαρέ το εσύ που δεν είσαι ζήτουλας». Του δίνει τη γόπα μαζί με την ξύλινη πίπα του. Ας τη βάλη στο στόμα του ο Σένκα, δε χάθηκε ο κόσμος. Είναι παράξενο ανθρωπάκι — καλλιτέχνης θα 'λεγες. Φέρνει το χέρι του στην καρδιά και κουνάει το κεφάλι του. Ένας άνθρωπος κουφός, τι απαιτήσεις ναχης απ' αυτόν;

Ο ομαδάρχης συνεχίζει την ιστορία του:

«Ήτανε έξι κοπέλλες στο κομπαρτιμάν του βαγονιού, όλες φοιτήτριες στο Λένινγκραντ. Στο τραπεζάκι τους είχανε βούτυρο κι ένα σωρό λιχουδιές, τ' αδιάβροχά τους ήτανε κρεμασμένα στα σιγκελάκια και οι καλοντυμένες βαλίτσες τους τρεμοσάλευαν στο ράφι. Περνούσαν δίπλα απ' τη ζωή κι όλα γι' αυτές ήτανε καλά κι ωραία. Πιάσαμε την κουβέντα, λέγαμε αστεία, ήπιαμε μαζί τσάι.

«Και σεις, σε ποιο βαγόνι είσαστε»; μου λένε. Άφησα έναν αναστεναγμό και το ξομολογήθηκα: «Εγώ, κορίτσια, έρχομαι από ένα βαγόνι ... αφήστε τα. Θα σας πω μονάχα ότι σεις έχετε τη ζωή μπροστά σας και γω είμαι για θάνατο».

Όλοι οι κρατούμενοι είχανε σωπάσει. Η σόμπα έβγαζε φλόγες.

«Έκαναν <ο, ο> και <αχ, αχ> κι άρχισαν να σιγοκουβεντιάζουν μεταξύ τους. Τελικά, μ' έκρυψαν κουκουλώνοντάς με με τ' αδιάβροχά τους εκεί πάνω στο ράφι όπου βάζουν τις βαλίτσες. Με πήγανε έτσι ως το Νοβοσιμπίρσκ που ήτανε ο τόπος προορισμού μου. Πρέπει να σας πω ακόμα, μια και το 'φερε η κουβέντα, ότι το ξεπλήρωσα το χρέος μου αργότερα σε μία απ' αυτές, στο στρατόπεδο της Πετσόρα. Ήρθε με κείνη τη φουρνιά που έστειλαν για την υπόθεση Κύρωφ, το 35. Με την πείνα που

είχανε επιβάλει σ' όλους, κόντευε να τα τινάξει, αλλά την έχωσα σε κάποιο ραφτάδικο.

«Θάπρεπε να βάλουμε μπρος για το τσιμέντο», του λέει σιγανά ο Πάβλο.

Αλλ' αυτός δεν τον ακούει.

«Γύρισα σπίτι μου τη νύχτα, μέσα απ' τα χωράφια, και νύχτα πάλι έφυγα. Πήρα μαζί μου και το μικρό αδερφάκι μου και το πήγα σε μέρη ζεστά, στο Φρούνζε. Δεν είχαμε να φάμε τίποτα, ούτε εκείνο ούτε εγώ. Σ' ένα καζάνι βράζανε πίσα και γύρω - γύρω ήτανε κάτι αλητάκια. Πάω κοντά τους και τους λέω: «Γι' ακούστε δω, ρε κύριοι ξυπολιάδες. Πάρτε μαζί σας και τ' αδερφάκι μου σα μαθητευόμενο και μάθετέ το να ζει ...». Και το πήρανε. Κρίμας που δε έμεινα και γω μαζί τους.

«Και από τότε δεν τον ξανάδες τον αδερφό σου»; ρωτάει ο καπετάνιος.

Ο Τιούριν χασμουριέται.

«Όχι, ποτέ». (Χασμουριέται άλλη μια φορά και λέει): «Μη σας κάνει εντύπωση, παιδιά. Κι εδώ στο Κέντρο, θα τη φτιάξουμε τη μικροζωούλα μας. Όσοι είναι για το τσιμέντο, εμπρός! Μην περιμένετε τη σειράνα».

Έτσι είναι η ομάδα. Ότι κι αν λήη ο βαθμοφόρος, ακόμα και στις ώρες της δουλειάς, κανένας δεν κουνάει το μικρό του δαχτυλάκι. Αν όμως σου πει ο ομαδάρχης να δουλέψεις, ακόμα και στην ώρα της διακοπής, ε, θα δουλέψεις. Γιατί ο ομαδάρχης είναι ο πατέρας μας που μας ταιΐζει. Κι έχει τους λόγους του για να στο λήη.

Αν άρχιζαν να φτιάχνουν το τσιμέντο όταν θα χτυπούσε η σειράνα, οι χτίστες θα κάθονταν με σταυρωμένα τα χέρια.

Ο Σουκώβ αφήνει ένα στεναγμό κι ανασηκώνεται.

«Πρέπει να πάω να σπάσω αυτόν τον πάγο ...». Παίρνει ένα μπαλντά και μια σκουπίτσα για τον πάγο, ένα σφυρί, το αλφάδι κι ένα σπάγκο μολυβένιο βαρύδι και πάει να χτίση τους τσιμεντόλιθους.

Ο κοκκινομούτρης Κίλγκας τον κοιτάει και ζαρώνει τα μούτρα του: Τι σ' έπιασε και τρέχεις στη δουλειά πριν απ' τον ομαδάρχη; Ο Κίλγκας, βέβαια, δεν έχει να σκεφτή τι θα φάη η ομάδα. Και διακόσια γραμμάρια ψωμί να του κόψουνε, πάλι θα τη βολεύη αυτός ο καταστομάλλης με τα δέματα που του στέλνουνε.

Σηκώνεται ωστόσο — το καταλαβαίνει μόνος του. Δεν μπορεί να σταματήσει αυτός ολόκληρη ομάδα.

«Στάσου, Βάνια, έρχομαι και γω», του λέει.

«Έλα και νάσαι σίγουρος, χοντρομάγουλε, πως αν δούλευες για τον εαυτό σου, θα σηκωνόσουνα πιο γρήγορα».

(Βιάζεται ο Σουκώβ και για ένα λόγο ακόμα: Να πάρη το σπάγκο με το βαρίδι πριν από τον Κίλγκας, γιατί τους δώσανε μόνο ένα στην αποθήκη υλικού).

«Τρεις θα χτίσουνε τον τοίχο»; ρωτάει ο Πάβλο τον ομαδάρχη. «Να βάλουμε ακόμα έναν αλλά θα είναι το τσιμέντο αρκετό»;

Ο ομαδάρχης ζαρώνει τα φρύδια του και σκέφτεται: «Θα είμαι γω ο τέταρτος, Πάβλο. Κοίτα για το τσιμέντο εσύ. Η τσιμεντιέρα είναι μεγάλη και να βάλεις έξι σ' αυτή τη δουλειά. Έτσι, απ' τη μια μεριά θα κουβαλάνε το έτοιμο χαρμάνι κι απ' την άλλη θα ετοιμάζουν τ' άλλο. Δε θέλω ούτε λεφτό καθυστέρηση».

Χοπ! Πετάχτηκε επάνω ο Πάβλο. Είναι νέος, βράζει το αίμα του και δεν τον τσάκισαν ακόμα τα στρατόπεδα. Έχει ένα μούτρο όλο υγεία που τ' απόχτησε χλαμπουκίζοντας ουκρανική παπάρα.

«Εν τάξει, αρχηγέ, του λέει, εσύ θα χτίζεις και εγώ θα είμαι στο τσιμέντο. Να ιδούμε ποιος θα φάη τον άλλο στη δουλειά. Που είναι το μεγάλο φτυάρι»;

Έτσι είναι η ομάδα. Ο Πάβλο πολέμαγε στα δάση, τη νύχτα, και κατέβαινε να χτυπήσει τα κέντρα της περιοχής. Δεν είναι από κείνους που τα τινάζουνε εδώ. Να τα βάλει όμως και με τον αρχηγό, αλλάζει το πράμα.

Ο Σουκώβ και ο Κίλγκας ανεβαίνουν κι ακούνε πίσω τους να τρίζη η σκάλα: Έρχεται κι ο Σένκα. Το κατάλαβε ότι ήτανε για τούτη τη δουλειά, μ' όλη την κουφαμάρα του.

Στον πρώτο όροφο οι τοίχοι ήτανε ακόμα στην αρχή: Δυο τρεις σειρές τσιμεντόλιθοι γύρω - γύρω και δω κι εκεί κάτι τι πάρα πάνω. Όταν βάζεις τσιμεντόλιθους σε ύψος που φτάνει από το γόνατο ως το στήθος, χωρίς σκαλωσιά, η δουλειά προχωράει πολύ γρήγορα.

Τα τρίποδα που ήτανε άλλοτε εκεί είχανε γίνει άφαντα: Όσα δεν πήγανε σε αλλά συνεργεία, τα είχανε πάρει για να τα κάψουν. Καλύτερα, σου λέει, έτσι πάρα να τ' αφήσουμε σε άλλες ομάδες. Για να γίνη η δουλειά κατά πως πρέπει είναι αναγκασμένοι, από αύριο κιόλας, να φτιάξουν άλλα τρίποδα, γιατί αλλιώς θα κολώσουν.

Από δω πάνω, στο Κέντρο, βλέπεις πέρα πολύ μακριά: Όλη τριγύρω η περιοχή είναι χιονισμένη κι έρημη (τα παιδιά κάθονται στη ζεστασιά περιμένοντας να χτυπήσει η σειρήνα). Άσπρα και τα μαύρα παρατηρητήρια και οι μυτεροί πάσσαλοι με τα συρματοπλέγματα που τα βλέπεις μόνο όταν έχης γυρισμένες τις πλάτες σου κατά τον ήλιο κι όχι όταν σε χτυπάει κατάφατσα. Είναι πολύ λαμπερός ο ήλιος και δε μπορείς να τον κοιτάς με μάτια ορθάνοιχτα.

Λίγο πιο πέρα βλέπεις τις ομάδες που δουλεύουν στις κινητές γεννήτριες. Βγάζει μια κάπνα που μαυρίζει τον ουρανό. Νάτη που ανεβαίνει τώρα λαχανιάζοντας. Αφήνει πάντα τούτο το άσχημο ροχαλητό πριν να δώσει το σινιάλο. Αυτό ήτανε, σφυρίζει. Δεν πολυσκοτώνονται αυτοί στη δουλειά.

«Ε, σταχανοβικέ! Κουνήσου λίγο πια μ' αυτόν το σπάγγο σου και το βαρύδι, λέει ο Κίλγκας για να τον τσατίσει».

«Κοίτα καλύτερα τον πάγο που έχει ο τοίχος σου. Τι λες, θα τα καταφέρεις να τον σπάσης σήμερα; Και καλά θάκανες να μην τραμπαλίζεις το μιστρί σου στον αέρα», του λέει ο Σουκώβ, πειράζοντάς τον κι εκείνος.

Ήτανε έτοιμοι ν' αρχίσουν τη δουλειά στους τοίχους, όπως τους είχανε μοιράσει πριν από το φαγητό, αλλά τη στιγμή εκείνη τους έβαλε από κάτω μια φωνή ο ομαδάρχης:

«Ε, παιδιά! Για να μη μας παγώνει το τσιμέντο στις τζιβιέρες θα χτίζουμε δύο - δύο. Σουκώβ, πάρε εσύ τον Κλέβσιν στον τοίχο σου και γω θα είμαι με τον Κίλγκας. Εσύ, Γκόπτσικ, ώσπου νάρθω, πήγαινε να καθαρίσεις τον τοίχο με τον Κίλγκας. Ο Σουκώβ και ο Κίλγκας αλλάζουν μια ματιά. Σωστό είναι. Έτσι θα προχωρήσει η δουλειά πιο γρήγορα. Και χοπ, αρπάζουν τους μπαλντάδες τους.

Ο Σουκώβ δε βλέπει πια το μακρινό ορίζοντα, ούτε τον ήλιο που λαμποκοπάει πάνω στο χιόνι, ούτε τα παιδιά που φεύγουν απ' τη ζέστα τους και σκορπίζουν, άλλος για ν' αποτελειώσει την τρύπα που άνοιξε το πρωί, άλλος για να στερεώσει τις σιδεροδεσίδες, άλλος για να στήσει τα δοκάρια της στέγης στα εργαστήρια. Ο Σουκώβ δε βλέπει τίποτ' άλλο έξω από τον τοίχο του, απ' το σημείο που τον είχαν σταματήσει, αριστερά, όπου οιτσιμεντόλιθοι κατεβαίνουν ως το μέρος που στέκεται χαμηλώνοντας και τον φτάνουν λίγο πάρα πάνω από τη μέση και ως τη γωνία, δεξιά, όπου ενώνεται με το κομμάτι του τοίχου που έχει αναλάβει ο Κίλγκας. Δείχνει στον Σένκα από ποια σημεία πρέπει να βγάλει τον πάγο κι αρχίζει κι ο ίδιος να τον σπάει μανιασμένα, χτυπώντας άλλοτε με τη ράχη του μπαλτά κι άλλοτε με την κόψη του. Χτυπάει τόσο δυνατά που πετάγονται παντού τριγύρω κομματάκια πάγου, μπαίνοντας ακόμα και στο στόμα του. Δουλεύει χωρίς καθόλου να το σκέφτεται. Με το μυαλό και με τα μάτια του ψαχουλεύει κάτω απ' τους πάγους τον εξωτερικό τοίχο της πρόσοψης που έχει πλάτος δύοτσιμεντόλιθων. Το σημείο αυτό έχει χτιστεί από κάποιον που δεν τον ξέρει, αλλά φαίνεται πως δεν καταλάβαινε τίποτα από χτίσιμο, ο άνθρωπος, ή δεν έδινε δεκάρα για το πως θα γίνει η δουλειά. Και τώρα ο Σουκώβ παθιάζεται μ' αυτόν τον τοίχο σα να ήτανε δικός του. Εδώ, κάνει κοιλιά και δε μπορείς να τον φέρεις στο ίσο του μόνο με μια σειράτσιμεντόλιθους, πρέπει να βάλεις τρεις, ενισχύοντας κάθε φορά όλο και περισσότερο το πάχος τουτσιμέντου. Πιο κει ο τοίχος καμπουριάζει προς τα έξω και θα χρειαστούνε, πάνω κάτω, δυο σειρές για να τον ισώσει. Και μοιράζει τον τοίχο βάζοντας αόρατα σημάδια: Ως εκεί, απ' το σημείο που αρχίζει να χαμηλώνει, θα δουλεύει αυτός. Από κει και πέρα, δεξιά, ως τον Κίλγκας, θα δουλεύει ο Σένκα. Εκεί κάτω, στην άκρη, υπολογίζει πως ο Κίλγκας δε θα κρατηθεί και θα δώσει ένα χεράκι στον Σένκα, πράγμα που θα διευκολύνει τη δουλειά. Και την ώρα που εκείνοι θα ψευτοπαλεύουν στη γωνιά, αυτός θα ετοιμάσει πάνω απ' τον μισό τοίχο για να μη μείνει πίσω όλη η ομάδα του. Υπολογίζει πόσουςτσιμεντόλιθους πρέπει να βάλει σε κάθε μέρος. Πριν καλά - καλά προφτάσουν ν' ανεβάσουν τουςτσιμεντόλιθους οι κουβαλητές, αρπάζει τον Αλιόσκα:

«Αυτοί είναι για μένα, του λέει. Ακούμπα τους εδώ. Κι εκεί πέρα».

Ο Σένκα τέλειωσε με το σπάσιμο του πάγου κι ο Σουκώβ πιάνει αμέσως τη μικρή συρματοσκούπα με τα δυο του χέρια και αρχίζει να την ξύνει πέρα δώθε πάνω στον τοίχο για να την καθαρίσει καλά και να σκουπίσει την επιφάνεια τουτσιμεντόλιθου, όχι τέλεια ίσως αλλά, τουλάχιστον έτσι που να μη μένει πολύ άσπρη σκόνη επάνω τους, προ πάντων στα σημεία που ενώνονται.

Ανεβαίνει επάνω και ο ομαδάρχης και ενώ ο Σουκώβ δουλεύει ακόμα τη συρματοσκούπα, εκείνος ακουμπάει το αλφάδι του στη γωνιά. Ο Σουκώβ και ο Κίλγκας τάχουν βάλει στη γωνιά του τοίχου τους εδώ και κάμποση ώρα τώρα.

«Ε! φωνάζει ο Πάβλο από κάτω, είσαστε ακόμα ζωντανοί εφτού πάνω; Τοτσιμέντο σας είναι έτοιμο».

Ο Σουκώβ έχει γίνει μούσκεμα στον ιδρώτα. Δεν είναι ακόμα τεντωμένο τ' οριζόντιο σημάδι του — το ξέχασε μέσα στη φούρια της δουλειάς. Αποφασίζει να το τεντώσει όχι στη μια σειρά, όχι στις δυο, αλλά και στις τρεις μαζί, για να κερδίσει χρόνο. Και για να μην πέσει πολλή δουλειά στον Σένκα, θα του πάρει ακόμα ένα κομμάτι απ' την εξωτερική σειρά, αφήνοντάς του λίγο μόνο στην από μέσα.

Καθώς τεντώνει τη σηματοδούρα του στην άκρη του επάνω μέρους του τοίχου, εξηγεί στον Σένκα, με λόγια και με νοήματα, που πρέπει να βάλει τουςτσιμεντόλιθους. Καταλαβαίνει αυτός, κι ας είναι θεόκουφος. Δαγκώνει τα χείλη του, κοιτάζει απ' το πλάι, και κουνάει το κεφάλι του κατά τον τοίχο του ομαδάρχη, θέλοντας να πει τους έχουμε στο χέρι, θα τους φάμε. Γελάει. Και τώρα να που φέρνουν τοτσιμέντο από τη σκάλα. Τη δουλειά αυτή την έχουν αναλάβει τέσσερες ομάδες, από δυο άνδρες η κάθε μία. Ο ομαδάρχης αποφάσισε να μη βάλουντσιμεντιέρες δίπλα στους μαστόρους: Θα πάγωνε τοτσιμέντο αν το αδειάζανε σ' αυτές. Τους είπε ν' αφήνουν τις τζιβιέρες κάτω στο

δάπεδο και να παίρνουν οι μαστόροι το τσιμέντο κατ' ευθείαν απ' αυτές και να τ' απλώνουν αμέσως πάνω στον τοίχο. Στο μεταξύ, για να μην ξεπαγώνουν εκεί πάνω οι κουβαλητάδες δίχως λόγο, θα δίνουν τσιμεντόλιθους στους μαστόρους. Μόλις αδειάζει η μία τζιβιέρα, θα καταφθάνη από κάτω το δεύτερο ζευγάρι, χωρίς να χάνεται καθόλου χρόνος, ενώ το πρώτο θα ξαναγυρίση κάτω γρήγορα.

Θα ξεπαγώσουν στη σόμπα το τσιμέντο που έχει μείνει στο κάτω μέρος της τζιβιέρας και, με την ευκαιρία αυτή, θα ζεσταίνονται και οι κουβαλητάδες.

Κάθε φορά ανεβάζουν από δυο τζιβιέρες, μία για τον Κίλγκας και την άλλη για τον Σουκώβ. Αχνίζει το τσιμέντο μες τον παγωμένο αέρα, αλλά δεν είναι πολύ ζεστό. Έτσι και πετάξης μια μιστριά πάνω στον τοίχο, ώσπου να σηκώσης τη μύτη σου, πάει, έχει κολλήσει κιόλας. Και για να το σπάσης ύστερα, πρέπει να το κοπανάς με το σφυρί — με το μιστρί δεν κάνεις τίποτα. Αν τύχη και βάλης έναν τσιμεντόλιθο στραβά, μένει κολλημένος εκεί πάνω και για να τον βγάλης ύστερα πρέπει να χτυπάς με το πίσω μέρος του μπαλντά και να σπάσης το τσιμέντο.

Ο Σουκώβ δεν κάνει τέτοια λάθη. Δεν είναι όλοι σοιτσιμεντόλιθοι ίδιοι. Άλλος έχει μια γωνιά σπασμένη, άλλος είναι φαγωμένος στις άκρες, άλλος ραγισμένος. Ο Σουκώβ τα πιάνει όλα αυτά με την πρώτη ματιά, βλέπει από ποια μεριά πρέπει να τοποθετηθή αυτός ο τσιμεντόλιθος, κι ανακαλύπτει αμέσως πάνω στον τοίχο τη θέση που τον περιμένει.

Αρπάζει το αχνιστό τσιμέντο με το μιστρί του, το πετάει εκεί ακριβώς που πρέπει, ζυγιάζει καλά την ενωσιά με την κάτω σειρά (ακριβώς στη μέση αυτής της ενωσιάς θα μπει ο τσιμεντόλιθος της πιο πάνω σειράς) και ρίχνει τόσο τσιμέντο όσο ακριβώς πρέπει να βάλης κάτω από έναν τσιμεντόλιθο. Παίρνει έναν από το σωρό (με προσοχή όμως για να μη σκιστή το γάντι του, κόβουν σα μαχαίρι οι τσιμεντόλιθοι) ισώννει ύστερα το τσιμέντο με το μιστρί του και χόπ, βάζει τον τσιμεντόλιθο. Και πρέπει αμέσως, μα αμέσως, να τον βάλη ίσα, σπρώχνοντάς τον με την άκρη του μιστριού του λίγο, αν δεν πήγε στη θέση του. Ο εξωτερικός τοίχος πρέπει νάρχεται αλφάδι κι ο τσιμεντόλιθος να πέφτη ίσα στο πλάτος και ίσα στο μάκρος. Και το τσιμέντο που του έβαλες, πάει, έχει παγώσει κιόλας!

Τώρα αν σου κύλησε λίγο τσιμέντο στα πλαινά του τσιμεντόλιθου, πρέπει να το πάρης γρήγορα - γρήγορα με την κόψη του μιστριού και να το πετάξης μακριά από τον τοίχο (το καλοκαίρι μπορείς να το χρησιμοποιήσης στον επόμενο τσιμεντόλιθο, τώρα όμως δε μπαίνει τέτοιο ζήτημα) να κοιτάξης άλλη μια φορά τις ενωσιές από κάτω, γιατί τυχαίνει ο τσιμεντόλιθος να είναι καταφαγωμένος στο κάτω μέρος, να βάλης κάπως περισσότερο τσιμέντο στ' αριστερό και να μην ακουμπήσης αμέσως τον τσιμεντόλιθο επάνω αλλά να τον κάνης να γλυστρήση απ' τα δεξιά προς τ' αριστερά και τότε θα κυλήση όσο τσιμέντο είναι παραπανίσιο ανάμεσα σ' αυτόν και στον διπλανό του τσιμεντόλιθο που είναι απ' τ' αριστερά. Μια ματιά στην κάθετη γραμμή. Μια ματιά και στο αλφάδιασμα. Εν τάξει. Άλλος τώρα.

Πάει, ξεκίνησε η δουλειά. Μόλις θάχης βάλει δυο σειρές και διορθώσεις τα ελαττώματα, προχωρεί σα νάχη ροδελίτσες, για την ώρα όμως, πρέπει νάχης τα μάτια σου τέσσερα!

Προχωρεί, προχωρεί η δουλειά κατά το μέρος του Σένκα, που ξέκοψε από τον ομαδάρχη, στη γωνία, και πλησιάζει και αυτός κατά το μέρος του Σουκώβ.

Ο Σουκώβ ρίχνει μια ματιά κατά τους κουβαλητές: Τσιμέντο! Γρήγορα, τσιμέντο! Φέρτε μου το πιο κοντά. Γίνεται τόσο γρήγορα η δουλειά που δεν έχεις τον καιρό να σκουπίσης τη μύτη σου. Και να που ενώθηκαν με τον Σένκα, παίρνουν τσιμέντο από την ίδια τζιβιέρα κι έφτασαν κιόλας στο βάθος.

«Τσιμέντο!»! φωνάζει δυνατά ο Σουκώβ, απ' τον τοίχο.

«Έρχεται!» του φωνάζει ο Πάβλο από κάτω.

Τους φέρνουν μια τσιμεντιέρα. Παίρνουν όλο το τσιμέντο που είναι υγρό ακόμα, αλλά στα πλαϊνά έχει παγώσει. Βγάλτε το λοιπόν αυτό! Αν παχύνη πιο πολύ αυτή η κρούστα, θα βρήτε το διάβολό σας με δαύτη. Βγάλτε τη!

Άλλος τώρα!

Ο Σουκώβ κι άλλοι χτίστες δεν καταλαβαίνουν πια το κρύο. Η γρήγορη δουλειά που τους αποροφάει, φέρνει στις πλάτες τους την πρώτη ζεστασιά που σε μουσκέει κάτω από το πανωφόρι, κάτω απ' το καπλατισμένο σου σακάκι κι από το πουκάμισο και τη φανέλλα σου. Αλλά δε στέκονται στιγμή, και τοποθετούν τους τσιμεντόλιθους κατά τον καλύτερο τρόπο. Ύστερα από μια ώρα έρχεται η δεύτερη ζεστασιά, εκείνη που στεγνώνει τον ιδρώτα. Τα πόδια τους όμως δεν είναι ξυλιασμένα από το κρύο και αυτό προ πάντων έχει σημασία. Όλα τ' άλλα, ακόμα και τούτο τ' αεράκι, δε μπορούνε να τραβήξουνε τις σκέψεις τους από τον τοίχο που χτίζουν. Μόνο ο Κλέβσιν μένει λίγο πίσω. Φορεί παπούτσια 46 νούμερο ο φουκαράς και του έχουν δώσει κάτι μπότες από διαφορετικά ζευγάρια που του πάνε λίγο στενές.

Κάθε τόσο ο ομαδάρχης φωνάζει: «Τσι - μέντο!...».

Φωνάζει κι ο Σουκώβ: «Τσι - μέντο!» Όποιος δουλεύει πολύ σκληρά, γίνεται, να πούμε, κάτι σαν ομαδάρχης για τον διπλανό του. Και τη στιγμή εκείνη, θάβαζε και τον ίδιο του τον αδερφό να ν' ανεβοκατεβαίνει τη σκάλα με τη τζιβιέρα.

Μόλις πρωτόπιασαν δουλειά, αμέσως μετά το μεσημεριανό φαγητό, ο Μπουινόβσκου κουβάλαγε τσιμέντο μαζί με τον Φετιούκοβ. Η σκάλα ήτανε απότομη, τρέκλιζαν πολύ και δεν έκαναν γρήγορα στις αρχές. Ο Σουκώβ του φώναζε με καλό τρόπο:

«Γρήγορα, καπετάνιε. Τσιμεντόλιθους, καπετάνιε»!

Αλλά με το κάθε πρόβλημα, ο καπετάνιος μούδιαζε όλο και περισσότερο και ο Φετιούκοβ τεμπέλιαζε περισσότερο. Γέρνει την τζιβιέρα, ο μπάσταρδος, καθώς περπατάει για να πέφτη το τσιμέντο κάτω και να είναι έτσι πιο αλαφριά ...

Ο Σουκώβ του κοπανάει μια γροθιά στην πλάτη.

«Παλιοβρωμάρη! Τότε που ήσουνα διευθυντής, το κόβω το κεφάλι μου πως έβγαζες την πίστη στους εργάτες»!

«Αρχηγέ! φωνάζει ο καπετάνιος. Βάλε με με κάναν άλλον που να είναι άντρας. Δε μπορώ να συνεχίσω με τούτον εδώ το μαλ....».

Ο ομαδάρχης κάνει την αλλαγή: Στέλνει τον Φετιούκοβ κάτω να δίνη τσιμεντόλιθους στη σκαλωσιά έτσι που να μπορούν να μετράνε πόσους θα δώση και βάζει τον Αλιόσκα μαζί με τον καπετάνιο. Ο Αλιόσκα είναι προβατάκι και μπορεί να τον διατάξης εύκολα — εκτός κι αν δεν το θέλης.

«Ε, έτοιμοι προς μάχην, κουτόψαρο! του φωνάζει ο καπετάνιος για να τον κάνη πιο δραστήριο. Έτσι θα το πάμε»;

Ο Αλιόσκα χαμογελάει καλοκάγαθα.

«Αν πρέπει να κάνουμε πιο γρήγορα, εν τάξει, να πάμε πιο γρήγορα — όπως σας αρέσει».

Και νάτους που κατεβαίνουν. Ένα προβατάκι, είναι σωστός θησαυρός να δουλεύεις παρέα.

Ο ομαδάρχης σε κάποιον βάζει κάτω τις φωνές, γιατί έφτασε ακόμα ένα φορτηγό μετσιμεντόλιθους. Ή που δε θα φανή κανένα έξι ολόκληρους μήνες, ή που θάρχωνται το ένα πίσω απ' τ' άλλο. Την ώρα που φέρνουν τουςτσιμεντόλιθους, πρέπει να δουλέψης γερά. Για σήμερα. Ύστερα, λασκάρει το πράμα και δε θα μπορούν να ξαναβρούν αυτό το ρυθμό.

Ο ομαδάρχης βάζει άλλη μια φωνή προς τα κάτω. Τους λέει για το γερανό. Ο Σουκώβ θα το 'θελε πολύ να μάθη περισσότερα για το γερανό, αλλά δεν έχει τον καιρό και αλφαδιάζει τώρα τον τοίχο του. Φτάνουν οι κουβαλητές και του λένε ότι ήρθε ένας μηχανικός για να επισκευάση το μοτέρ του γερανού. Είναι κι ένας ηλεκτρολόγος μηχανολόγος μ' έναν εργάτη από τους ελεύθερους. Ο μηχανικός ψαχουλεύει μες τα μηχανήματά του και ο μηχανολόγος κοιτάζει. Έτσι είναι ο κανόνας: Ένας να δουλεύη κι ένας να κοιτάζη. Αν τα κατάφερναν να φτιάξουν το γερανό αμέσως, θα τον χρησιμοποιούσαμε για ν' ανεβάζουμε επάνω και τουςτσιμεντόλιθους και τοτσιμέντο.

Ο Σουκώβ βρίσκεται κιόλας στην τρίτη του σειρά (και ο Κίλγκας αρχίζει τώρα την τρίτη του). Τη στιγμή εκείνη ανέβαινε από τη σκάλα ένας ακόμα επιστάτης, ένας ακόμα προϊστάμενος. Είναι ο Ντερ, επικεφαλής στις εργασίες της οικοδομής. Ένας τύπος Μοσκοβίτη. Δούλευε σε κάποιο υπουργείο, καθώς φαίνεται. Ο Σουκώβ βρίσκεται κοντά στον Κίλγκας και του δείχνει τον Ντερ.

«Ε, κι έπειτα; λέει ο Κίλγκας αδιάφορα. Τους έχω γράψει στα παλιά μου τα παπούτσια όλους τους βαθμοφόρους. Αν γκρεμοτσακιστή στη σκάλα, κάνε μου νόημα».

Τώρα ο Ντερ στηλώθηκε πίσω από τους χτίστες και τους κοιτάζει. Ο Σουκώβ γίνεται έξω φρενών μ' αυτούς τους επόπτες. Σου κάνει και το μηχανικό, αυτό το παλιογούρουνο. Κάποτε θέλησε να του δείξη πως πρέπει να χτίζη τα τούβλα. Ξεράθηκε στα γέλια ο Σουκώβ. Εμείς λέμε ότι πρώτα χτίζει κανείς ένα σπίτι με τα ίδια του τα χέρια κι ύστερα γίνεται μηχανικός.

Στο Τεμγκένοβο, κανείς δεν ήξερε τι πράμα είναι ένα σπίτι πέτρινο. Υπήρχαν μόνο ξύλινες καλύβες. Και το σχολειό ακόμα ήταν ξύλινο — με στρογγυλεμένους κορμούς δέντρων, είκοσι μέτρα μάκρος, που τους είχαν φέρει από την αποθήκη. Στο στρατόπεδο όμως είχανε ανάγκη από έναν χτίστη και να σου χτίστης ο Σουκώβ. Όποιος ξέρει να φτιάχνη με τα χέρια του δυο πράγματα, μπορεί πολύ καλά να μάθη κι αλλά δέκα.

Όχι, δε γκρεμοτσακίστηκε ο Ντερ. Τρέκλισε μόνο μια φορά. Κι ανέβηκε τρέχοντας σχεδόν.

«Τι-ούριν! φώναζε γουρλώνοντας τα μάτια του. Τι-ούριν!»!

Πίσω του ανέβαινε ο Πάβλο, κρατώντας ακόμα το φτυάρι.

Ο Ντερ, φορεί πανωφόρι του στρατοπέδου, αλλά ολοκαίνουργιο και πολύ καθαρό, κι έχει μια πρώτης τάξεως «σάπκα» δερμάτινη. Έχει όμως κι αυτός ένα νούμερο, όπως όλοι: B-731.

«Τι συμβαίνει», λέει ο Τιούριν πηγαίνοντας προς το μέρος του με το μιστρί στο χέρι.

Φορεί τη «σάπκα» του λοξά και του πέφτει στο ένα μάτι. Κάτι σπουδαίο έχει να γίνη τώρα. Δε μπορείς βέβαια να το χάσης, αλλά, κι από την άλλη μεριά, τοτσιμέντο παγώνει στη τζιβιέρα.

Ο Σουκώβ δουλεύει, δουλεύει κι έχει στήσει και τ' αυτί.

«Φαντάζεσαι λοιπόν, φωνάζει ο Ντερ, με ύφος προϊσταμένου, πως θα την ξεσκαπουλάρης με καμιά φυλακή; Είναι εγκληματική υπόθεση, Τιούριν! Και θα σου κοπανήσουν κι αλλά χρόνια καταναγκαστικά έργα».

Μονάχα κείνη τη στιγμή κατάλαβε ο Σουκώβ για ποιο πράμα λέει — πέρασε σαν αστραπή η σκέψη αυτή απ' το μυαλό του. Ρίχνει μια ματιά στον Κίλγκας. Κι αυτός το είχε καταλάβει. Είναι για το πισόχαρτο! Ο Ντερ είδε το πισόχαρτο στα παράθυρα.

Δε φοβάται ο Σουκώβ για τον εαυτό του — δε θα τον προδώσει ο ομαδάρχης του. Φοβάται όμως γι' αυτόν. Για μας, ο ομαδάρχης είναι πατέρας, για κείνους είναι ένα πιόνι. Στο Βορρά, σε κάτι τέτοιες υποθέσεις, κοπάνησαν στον ομαδάρχη κι άλλα χρόνια, τη «δεύτερη περίοδο», όπως λεγότανε.

Αγρίεψε το μούτρο του ομαδάρχη μας και γκλαν, πετάει το μιστρί του κατά γης και προχωρεί κατά τον Ντερ, που ρίχνει μια ματιά πίσω του: Ο Πάβλο σηκώνει το φτυάρι του, πιάνοντάς το από την άκρη.

Το φτυάρι, διάβολε! Δεν το 'χε πάρει ο Πάβλο δίχως λόγο!

Και ο Σένκα, μ' όλη την κουφαμάρα του, κατάλαβε. Βάζει κι αυτός τα χέρια του στη μέση και προχωρεί. Κι είναι σωστό θηρίο.

Ο Ντερ μισοκλείνει τα μάτια, αρχίζει να γίνεται ανήσυχος και κοιτάζει πώς θα το σκάσει. Σκύβει από πάνω του ο ομαδάρχης και του λέει σιγά αλλά, έτσι που να τ' ακούσουν καθαρά εκείνοι που ήτανε επάνω:

«Πέρασε ο καιρός, παλιοκοπρίτες, που μας κοπανάγατε κι άλλα χρόνια από πάνω. Αν σου ξεφύγη έστω και μια λέξη, δράκουλα, να το θυμάσαι ότι θα 'ναι η τελευταία σου μέρα».

Τον άρπαξε και τον κούναγε μανιασμένα ο ομαδάρχης. Τον ταρακούναγε και δε μπορούσε να ηρεμήσει. Κι ο Πάβλο, μ' ένα πρόσωπο που ήτανε κοφτερό σα μαχαίρι, καρφώνει σα σιλέττο τα μάτια του πάνω στον Ντερ, τον μαχαιρώνει στ' αλήθεια με το βλέμμα του.

«Μα τι πάθατε, τι πάθατε παιδιά»;

Ο Ντερ έχει γίνει κατακίτρινος και κοιτάζει να ξεφύγη από τη σκάλα. Ο ομαδάρχης δε λέει τίποτ' άλλο. Ανασηκώνει τη «σάπκα» του, παίρνει το μιστρί του από κάτω και ξαναγουρίζει στον τοίχο του.

Και ο Πάβλο, με το φτυάρι του, κατεβαίνει αργά - αργά.

Αρ - γά! Αρ - γά!

Ο Ντερ, τρέμει από το φόβο του να μείνη εκεί, αλλά τρέμει και να κατεβή. Κρύβεται πίσω από τον Κίλγκας και στέκεται ακίνητος.

Ο Κίλγκας, τοποθετεί τουςτσιμεντόλιθούς του όπως ζυγίζει ο φαρμακοποιός τα φάρμακά του. Όταν τον βλέπης απ' έξω το φαρμακοποιό, λες πως δε βιάζεται καθόλου. Γυρίζει τις πλάτες του στον Ντερ, σα να μην τον είχε προσέξει.

Ο Ντερ, πάει κοντά στον ομαδάρχη φοβισμένα. Τι έγινε κείνο το τουπέ του;

«Μα τι θα πω στον προϊστάμενο του εργαστηρίου, βρε Τιούριν»;

Ο ομαδάρχης τοποθετεί τουςτσιμεντόλιθους του και απαντάει δίχως να γυρίση το κεφάλι του.

«Θα του πεις πως έτσι ήτανε. Πώς όταν ήρθαμε εμείς, το πισόχαρτο ήτανε βαλμένο στα παράθυρα».

Ο Ντερ, στέκεται ακόμα λίγο εκεί. Καταλαβαίνει πολύ καλά ότι δεν πρόκειται να τον σκοτώσουν τώρα κιόλας. Προχωρεί σιγά - σιγά βάζει τα χέρια του στις τσέπες.

«Ε, συ, 854, γιατί βάζεις τόσο λίγη στρώσητσιμέντου»;

Σε κάποιον πρέπει να ξεσπάση. Δε βρίσκει να πει τίποτα για τις ενωσιές του Σουκώβ, ούτε και για το αλφάδιασμά του. Βρίσκει λοιπόν πως είναι λίγη η στρώση τουτσιμέντου.

«Να μου επιτρέψης να σου πω, του λέει ο Σουκώβ ψευδίζοντας, ότι αν βάλω τώρα παχειά στρώση, την άνοιξη θα πλημμυρίση όλο το Κέντρο».

Και νοιώθει κανείς πως έχουν μια αιχμή κοροϊδίας τα λόγια του.

«Χτίστη, ν' ακούς εκείνο που σου λέει ο προϊστάμενος του εργαστηρίου», του λέει ο Ντερ βλοσυρά, φουσκώνοντας λίγο τα μάγουλά του, κατά πως το είχε συνήθειο.

Μπορεί να ήτανε η στρώση εδώ κι εκεί λίγο λεπτή και θα μπορούσε να την κάνη πιο παχειά, με τον όρο να μη χτίζη χειμωνιάτικα αλλά τον καιρό που χτίζει όλος ο κόσμος. Πρέπει ωστόσο να λυπάται κανείς τον άλλο — έχουμε ανάγκη να παρουσιάσωμε απόδοση δουλειάς. Αλλά για ποιο λόγο να τα εξηγήσης όλα αυτά σ' έναν τύπο που δεν καταλαβαίνει τίποτα;

Και φεύγει ο Ντερ σιγά - σιγά από τη σκάλα.

«Και να μου φτιάξετε το γερανό! του φωνάζει ο ομαδάρχης απ' τον τοίχο του. Μουλάρια είμαστε; Κουβαλάμε με τα χέρια τουςτσιμεντόλιθους στον πρώτο όροφο»!

«Πληρωνόσατε για τη μεταφορά», του απαντάει ο Ντερ από τη σκάλα, αλλά σ' έναν τόνο συμβιβαστικό.

«Πληρωνόμαστε <με το καρροτσάκι>. Ε λοιπόν, για πάρε του λόγου σου ένα καρροτσάκι κι ελα να το κυλήσης στη σκάλα. Να μας πληρώσετε λογαριάζοντας τζιβιέρες».

«Δεν εξαρτάται μόνο από μένα. Το λογιστήριο δε θα δεχτή να σας πληρώση με τη τζιβιέρα».

«Το λογιστήριο! Όλη μου η ομάδα δουλεύει για τους τέσσερους χτίστες. Τι θα βγάλω εγώ»;

Μιλάει φωναχτά ο αρχηγός χωρίς να σταματάη τη δουλειά του.

«Τσι - μέντο», φωνάζει κάτω στα παιδιά.

«Τσι - μέντο»! λέει και ο Σουκώβ.

Η τρίτη σειρά αλφαδιάστηκε παντού και τώρα, με την τέταρτη, θα προχωρήη η δουλειά καλύτερα. Θα 'πρεπε όμως να τεντώση ένα σπάγγο στην απάνω σειρά. Δε βαριέσαι! Θα τα βολέψη κι έτσι. Θα χτίση μια σειρά χωρίς σπάγγο.

Ο Ντερ φεύγει προχωρώντας λοξά, κουβαριασμένος. Πάει στο γραφείο για να ζεσταθή. Κάτι μέσα

του τον τρώει. Έπρεπε να το σκεφτή καλά, πριν να τα βάλη μ' έναν παιδάρο σαν τον Τιούριν. Με ομαδάρχες σαν κι αυτόν, έπρεπε να ζει αρμονικά και δε θα είχε καμιά σκοτούρα. Ούτε και ήτανε ανάγκη να σκοτώνεται στη δουλειά. Γερή μερίδα τρώει, δωμάτιο δικό του έχει, τι άλλο θέλει πάρα πάνω; Αλλά βλέπεις θέλει να δείξη ζήλο ο κύριος, νομίζει ότι είναι πιο πονηρός από τους άλλους.

Ανέβηκαν τα παιδιά από κάτω για να πουν στον ομαδάρχη ότι ο ηλεκτρολόγος και ο μηχανικός φύγανε — δεν υπάρχει τρόπος να φτιαχτή ο γερανός.

Δε μένει άλλο τίποτα λοιπόν παρά να γίνουμε εμείς μουλάρια. Ο Σουκώβ έχει δει κάθε λογής δουλειά. Ε λοιπόν, όταν η μηχανή δε χάλαγε από μόνη της, τη στραπατσάριζαν οι ίδιοι οι κρατούμενοι. Χάλαγαν την τσουλήθρα. Χώνανε ένα ραβδί στην αλυσίδα και τη φρακάρανε. Έτσι για να πάρουν μια ανάσα. Γιατί ήτανε αναγκασμένοι να τοποθετούν αδιάκοπα τους κορμούς των δέντρων, τον ένα πίσω από τον άλλο, δίχως να μπορούν ν' ανασηκώσουνε λίγο τη μέση τους.

«Τσιμεντόλιθους! Τσιμεντόλιθους!» φωνάζει ο ομαδάρχης ολότελα ξεφρενιασμένα.

Και περιλουίζει με βρισιές τα παιδιά που ανεβάζουνε τους τσιμεντόλιθους και το τσιμέντο.

«Ο Πάβλο ρωτάει πως πάτε από τσιμέντο», φωνάζουν από κάτω.

«Θέλουμε κι άλλο».

«Είναι μισή τσιμεντιέρα ακόμα έτοιμη».

«Να φτιάξετε ακόμα μία».

Τι φασαρία! Αρχίζουνε την πέμπτη σειρά. Πριν από λίγο, όταν ήτανε στην πρώτη ακόμα, δούλευαν αναδιπλωμένοι στα δύο και τώρα να που ο τοίχος φτάνει ως το στήθος τους. Δεν είναι ν' απορείς που προχωράει τόσο πολύ η δουλειά, αφού δεν υπάρχουν ούτε παράθυρα ούτε πόρτες, παρά μόνο σκέτοι τοίχοι που πρέπει να ενωθούνε κι έχεις τσιμεντόλιθους όσους θέλεις. Θα 'πρεπε νάχε τεντώσει ο Σουκώβ αυτό το σπάγγο, αλλά τώρα πια είναι πολύ αργά.

«Η 82η πάει να παραδώση τα εργαλεία της!» φωνάζει ο Γκόπτσικ.

Ο ομαδάρχης τον κεραυνοβολεί με μια ματιά.

«Κοίτα τη δουλειά σου, βυζανιάρικο. Κουβάλα τούβλα με το καρροτσάκι!»

Ο Σουκώβ κοιτάζει γύρω του. Εχ, ναι! Ο ήλιος βασιλεύει, λίγο κόκκινος, μέσα σε μια καταχνιά γκριζωπή, θάλαγες. Και εμείς που ξεκινήσαμε με τόση φούρια!... Τώρα πιάσαμε την πέμπτη σειρά, την τελειώνουμε.

Οι κουβαλητάδες του τσιμέντου είναι σαν καταμουσκεμένα άλογα. Ο καπετάνιος έχει γίνει σταχτόγκριζος. Είναι αλήθεια ότι αν δεν τάχη κλείσει τα σαράντα, τα πάτησε.

Το κρύο πέφτει απότομα. Δουλεύουνε τα χέρια ασταμάτητα κι ωστόσο ξυλιάζουνε τα δάχτυλά σου μέσα από τα παλιογάντι. Και η αριστερή του μπότα παγώνει. Χτυπάει, χτυπάει ο Σουκώβ το πόδι του κάτω. Ταπ - ταπ!

Δε χρειάζεται να σκύβη τώρα για τον τοίχο, ναι, πρέπει όμως να σκύβη για να πάρη τον κάθε τσιμεντόλιθο Και κάθε μιστριά τσιμέντο.

«Ε, παιδιά! Παιδιά! φωνάζει ο Σουκώβ στους βοηθούς του. Να μου βάζετε τους τσιμεντόλιθους πάνω στον τοίχο! Να τους ανεβάζετε πάνω στον τοίχο»!

Ο καπετάνιος δε θα είχε αντίρρηση αλλά είναι πια ολότελα εξαντλημένος. Δεν έχει συνηθίσει ακόμα σε τέτοιες δουλειές. Όσο για τον Αλιόσκα:

«Πολύ καλά, Ιβάν Ντενίσιτς, λέει. Δείξτε μόνο που πρέπει να τους βάζω».

Δε λέει όχι ποτέ αυτός ο Αλιόσκα, ό,τι και να του ζητήσης. Αν ήτανε όλοι οι άνθρωποι έτσι! Έτσι θα ήτανε και ο Σουκώβ. Όταν κάποιος σου ζητάει κάτι, γιατί να μην τον εξυπηρετήσης; Καλά το λένε αυτοί οι Βαπτιστές.

Ένας ήχος διαπερνά όλη τη ζώνη και φτάνει ως το Κέντρο: Χτυπάνε στη σιδηροδοκό. Τέλος της δουλειάς. Όσο για τσιμέντο, παραφτιάξαμε. Να τι κάνει ο υπερβολικός ζήλος ...

«Φέρτε το τσιμέντο. Νταβάι, νταβάι», φωνάζει ο ομαδάρχης.

Μόλις την είχαμε αποτελειώσει μία τσιμεντιέρα! Τώρα λοιπόν πρέπει να συνεχίσουμε το χτίσιμο του τοίχου, δε γίνεται αλλιώς. Αν δεν αδειάσουμε την τσιμεντιέρα, αύριο θα πρέπει να τη σπάσουμε και να την πετάξουμε — το τσιμέντο θάχνη γίνει πέτρα και δε θα σπάξη ούτε με κασμά.

«Εμπρός παιδιά, φωνάζει κι ο Σουκώβ, δε θα τα παρατήσουμε στη μέση»!

Ο Κίλγκας είναι σ' αναμμένα κάρβουνα. Δεν του αρέσουνε αυτές οι προθυμίες για δουλειά. Αλλά ρίχνεται κι αυτός στη δουλειά — μπορεί να κάνη κι αλλιώς;

Ο Πάβλο ανεβαίνει επάνω γρήγορα γρήγορα κουβαλώντας μια τζιβιέρα και κρατώντας το μιστρί στο χέρι του. Ρίχνεται και κείνος στη δουλειά. Είναι πέντε μιστριά τώρα. Να προφτάσουν μόνο να ενώσουνε τους τοίχους. Ο Σουκώβ υπολογίζει από τώρα τον τσιμεντόλιθο που θα βάλη στην ένωση και δίνει το σφυρί στον Αλιόσκα.

«Να, του λέει, πελέκησέ τον. Εμπρός»!

Όταν βιάζεσαι, δε γίνεται καλή δουλειά. Τώρα που όλοι κοιτάνε πως να κάνουν γρήγορα, ο Σουκώβ σταματάει τη φούρια και προσέχει τον τοίχο. Στέλνει τον Σένκα αριστερά και πιάνει εκείνος το δεξί, προς τη μεριά της κυριώτερης γωνίας. Αν τους κάνη τώρα καμιά κοιλιά ο τοίχος ή αν αποτύχουν στη γωνία, χάθηκαν όλα και θα φάνε αύριο μισή μέρα να τα διορθώσουνε.

«Στάσου»!..

Κάνει πέρα τον Πάβλο και ξανατοποθετεί μόνος του τον τσιμεντόλιθο. Να! Ο τοίχος του Σένκα, όταν τον κοιτάζης από δω, απ' τη γωνιά, σα να ξεφεύγη λίγο απ' τη γραμμή. Τρέχει κοντά στον Σένκα και με κάνα - δυο τσιμεντόλιθους το διορθώνει κι αυτό. Ο καπετάνιος φέρνει τη τζιβιέρα του σαν καλό αλογάκι.

«Θα χρειαστή να κάνουμε ακόμα δύο βόλτες», φωνάζει.

Δε μπορεί να κρατηθή πια στα πόδια του, αλλά δεν το βάζει κάτω. Είχε κάποτε ένα τέτοιο αλογάκι ο Σουκώβ. Το φρόντιζε πολύ κι αν ήτανε σε τίποτ' άλλα χέρια δε θ' άντεχε. Θάτανε για σφάξιμο.

Το τελευταίο κοματάκι του ήλιου χάθηκε πίσω από τη Γη. Δεν χρειάζονταν οι πληροφορίες του

Γκόπτσικ για να καταλάβουμε όχι μόνον πως είχαν παραδώσει όλες οι ομάδες τα εργαλεία τους, αλλά και ότι όλοι προχωρούσαν τώρα κοπαδιαστά κατά το φυλάκιο.

(Κανείς δε βγαίνει αμέσως μετά το σινιάλο — δεν είναι βλάβες να πάνε και να ξεπαγώσουν εκεί πέρα. Κάθονται όλοι στη ζεστασιά τους, αλλά έρχεται κάποτε η στιγμή που συμφωνούν οι ομαδάρχες και βγαίνουν όλες οι ομάδες μαζί. Αν δε μένανε αυτοί σύμφωνοι, θάβλεπε όλους αυτούς τους ξεροκέφαλους τους κρατούμενους να μένουν εκεί ως τα μεσάνυχτα και καθένας θα κοίταζε πως να φύγει τελευταίος).

Ο ομαδάρχης μας ξανάρχεται στην πραγματικότητα και βλέπει πως αργήσαμε πολύ. Ο υπεύθυνος θα τους διαβολοστέλνει τώρα.

«Ε! φωνάζει, δε θα σκοτωθούμε τώρα γι' αυτή τη βρωμοδουλειά! Σεις οι κουβαλητάδες, κατεβήτε αμέσως κάτω, ξύστε καλά τη μεγάλη τσιμεντιέρα, κι όσο τσιμέντο μένει πετάχτε το σε κείνη την λακούβα και σκεπάστε το ύστερα με χιόνι για να μη φαίνεται. Εσύ Πάβλο, πάρε δυο παιδιά, μάζεψε όλα τα εργαλεία και πήγαινε να τα παραδώσης. Θάρθη σε λίγο τρέχοντας και ο Γκόπτσικ με τα τρία μιστριά. Εμείς θα τελειώσουμε κι αυτές τις δυο τζιβιέρες που μένουν ακόμα».

Ορμάνε τα παιδιά. Αρπάζουν το σφυρί του Σουκώβ και τραβάνε το σπάγγο. Αυτοί που κουβαλάγανε τσιμεντόλιθους και τσιμέντο, κατεβαίνουν κάτω - κάτω, στην αίθουσα. Δεν έχουνε καμιά δουλειά εδώ. Επάνω, μένουν τώρα μόνο οι τρεις χτίστες: Ο Κίλγκας, ο Κλέβσιν και ο Σουκώβ. Ο ομαδάρχης κόβει βόλτες πέρα δώθε και κοιτάζει πόση δουλειά έβγαλαν. Είναι ευχαριστημένος.

«Γερή δουλειά; ε; Μέσα σε μισή μέρα και χωρίς το βρωμογερανό τους».

Ο Σουκώβ βλέπει πως δεν μένει ακόμα πολύ τσιμέντο στην τζιβιέρα του Κίλγκας. Θυμώνει: Δεν θάπρεπε να μας κατσαδιάσουνε τον αρχηγό στην αποθήκη του υλικού εξ αιτίας των μιστριών.

«Ακούστε, παιδιά, τους λέει καθώς του κατέβηκε μια σκέψη. Δώστε τα μιστριά σας στον Γκόπτσικ — το δικό μου είναι έξω από το λογαριασμό και δεν είναι ανάγκη να το παραδώσω. Θα τ' αποτελειώσω εγώ με το μιστρί μου».

Ο ομαδάρχης γελάει.

«Κι ύστερα θέλεις να σ' αφήσουνε ελεύθερο. Τι θα γινότανε όμως η φυλακή χωρίς εσένα»;

Γελάει κι ο Σουκώβ. Και δουλεύει.

Ο Κίλγκας πήρε τα μιστριά. Ο Σένκα δίνει τσιμεντόλιθους στον Σουκώβ. Πήρανε το τσιμέντο του Κίλγκας και το ρίξανε στη δική τους τζιβιέρα.

Ο Γκόπτσικ περνάει τη ζώνη τρέχοντας κατά την αποθήκη υλικού για να προφτάση τον Πάβλο. Περνάει κι όλη η 104η τη ζώνη, χωρίς τον ομαδάρχη της. Έχει βέβαια το βάρος του κι ο ομαδάρχης, της συνοδείας όμως το βάρος είναι ακόμα μεγαλύτερο. Σε κοπανάνε στον κατάλογο των καθυστερημένων και σε στέλνουνε στο φρέσκο.

Κοντά στο φυλάκιο το πλήθος πυκνώνει και αυτό είναι ανησυχητικό. Έχουν μαζευτή όλοι. Η συνοδεία βγήκε κιόλας, κατά πώς φαίνεται. Έχει αρχίσει το μέτρημα.

(Γίνεται δυο φορές το μέτρημα στην Έξοδο: Μια φορά με την πόρτα κλειστή, για να ιδούν αν πρέπει να την ανοίξουν κι άλλη μία όταν περάσουν οι κρατούμενοι από την ανοιγμένη πόρτα. Κι αν τους

περάση η υποψία ότι έγινε λάθος, μετράνε άλλη μια φορά ακόμα).

«Μας έπρηξε πια αυτό το τσιμέντο! λέει ο ομαδάρχης, κάνοντας μια κίνηση εκφραστική. Πέταξέ το πάνω από τον τοίχο»!

«Πήγαινε συ, αρχηγέ, πήγαινε. Είσαι πιο χρήσιμος εκεί κάτω».

(Ο Σουκώβ συνηθίζει να τον φωνάζει Αντρέι Προκόφιεβιτς, τώρα όμως, με τη δουλειά του, γίνεται ένα κεφάλι με αυτόν. Όχι πως το σκέφτεται «ναι, είμαι το ίδιο με τον αρχηγό», απλώς νοιώθει κάπως έτσι). Και του λέει ένα αστείο, καθώς εκείνος κατεβαίνει με μεγάλες δρασκελιές τη σκάλα:

«Αχ, γιατί να είναι τόσο σύντομη η εργάσιμη παλιομέρα! Δεν προφταίνεις καλά - καλά να πιάσης δουλειά και σου λένε τέλος»!

Μένουν δύο μόνο — ο κουφός και αυτός. Με τον κουφό, δε μπορείς να λες πολλά λόγια, αλλά ούτε και χρειάζονται τα λόγια. Είναι εξυπνότερος απ' όλους και καταλαβαίνει τα πάντα χωρίς να του τα λες.

Ντανγκ, το τσιμέντο! Ντανγκ, τον τσιμεντόλιθο! Βιαστικά. Να κοιτάξουμε κι αν είναι εν τάξει. Τσιμέντο! Τσιμεντόλιθο! Τσιμέντο! Τσιμεντόλιθο!

Τη στιγμή που το 'πε ο ίδιος ο αρχηγός να μη σκοτωνόμαστε για το τσιμέντο, θα 'λεγε κανείς ότι το μόνο που έμενε ήταν να το πετάξουν πάνω από τον τοίχο και να του δίνουν. Ο Σουκώβ όμως, είναι βλάκας βέβαια, αλλά να, έτσι είναι φτιαγμένος και δε μπόρεσε ν' αλλάξει καθόλου μέσα στα οχτώ χρόνια που έκανε σε στρατόπεδα. Δεν τ' ανέχεται να χάνεται έτσι κάθε πράμα και κάθε κόπος που έχει γι' αυτόν μια σημασία. Τσιμέντο! Τσιμεντόλιθο! Τσιμέντο! Τσιμεντόλιθο!

«Τέλειωνε πια, που να πάρη ο διάολος, παλιόσκυλο! φωνάζει ο Σένκα. Πάμε»!

Αρπάζει τη τζιβιέρα και κατεβαίνει.

Ο Σουκώβ όμως, ακόμα κι αν οι συνοδοί άφηναν τα σκυλιά τους να του ριχτούνε, θ' τάκανε αυτά τα βηματάκια προς τα πίσω, γρήγορα - γρήγορα, για να ρίξει μια ματιά. Καλά πήγε. Ύστερα, πλησιάζει τρέχοντας και ρίχνει μια ματιά στο πάνω μέρος του τοίχου, δεξιά κι αριστερά. Υπολογίζει με το μάτι: Ολόισιος! Είναι κατόρθωμά του αυτός ο τοίχος!

Κατεβαίνει τη σκάλα τρέχοντας. Ο Σένκα βγαίνει από την αίθουσα και περνάει το υψωματάκι τρέχοντας.

«Πάμε, πάμε», του λέει γυρίζοντας το κεφάλι του κατά πίσω.

«Τρέχα κι έρχομαι», του απαντάει ο Σουκώβ, κάνοντάς του νόημα με το χέρι.

Μπαίνει κι αυτός στην αίθουσα. Δε μπορεί να παρατήρησει έτσι το μιστρί του. Αύριο μπορεί να μην είναι ο Σουκώβ σε τούτη τη δουλειά, μπορεί να τους πετάξουνε στη «Σοσιαλιστική Πόλη» κι ίσως να κάνη έξι μήνες να ξαναπατήση εδώ το πόδι του. Τι θα γινόταν το μιστρί του; Μπορεί και να του το 'κλεβαν. Έκανε τόσα και τόσα για να το ξαφρίση, τζάμπα έγινε αυτός ο κόπος; Στην αίθουσα όλες οι σόμπες έχουν σβήσει. Και είναι σκοτεινά. Φοβάται. Φοβάται όχι γιατί είναι σκοτεινά αλλά γιατί έφυγαν όλοι και γιατί αν λείπη αυτός μονάχα στο φυλάκιο η συνοδεία θα του ριχτεί άσχημα.

Ωστόσο, στριφογυρίζει δεξιά κι αριστερά τα μάτια του, ξεχωρίζει μια μεγάλη πέτρα στην άκρη, τη

σπρώχνει, χώνει από κάτω το μιστρί του και την ξανακυλάει στη θέση της. Στην τρίχα!

Τώρα πρέπει να τρέξει μ' όλα του τα δυνατά για να προφτάσει τον Σένκα. Είχε πάει εκατό βήματα πιο πέρα και στάθηκε. Δε θ' άφηνε ποτέ ο Κλέβσιν οποιονδήποτε στη δυστυχία του. Αν είναι να πληρώσουνε, ας την πληρώσουνε μαζί.

Τρέχουν δίπλα - δίπλα, ο ένας ψηλός, ο άλλος κοντούλης. Ο Σένκα περνάει τον Σουκώβ ενάμιση κεφάλι. Κι έχει μια κεφαλα, όχι από τις συνηθισμένες.

Και να σκέφτεται κανείς ότι υπάρχουν κάτι τεμπελανάδες που τρέχουνε στα στάδια, χωρίς να τους αναγκάζει κανένας, έτσι, για το ποιος θα πάει πιο γρήγορα. Ναρθούν εδώ να τρέξουνε εκείνα τα μαμόθρεφτα, ύστερα από μια μέρα δουλειάς, και να πονάη ακόμα η μέση τους, να 'ναι μουσκεμένα τα γάντια τους, χαλασμένες οι μπότες τους και νάχουν και το κρύο από πάνω!

Κρέμεται η γλώσσα τους έξω, όπως στα λυσσασμένα σκυλιά, και κάνουν πφχ, πφχ!

Καλά! Ο ομαδάρχης τους θα βρει τον τρόπο να εξηγήση στο φυλάκιο τι έχει γίνει.

Τρέχουν ίσα προς το πλήθος. Φοβούνται.

Εκατοντάδες λαρύγγια τους αρχίζουν ξαφνικά, όλοι μαζί, στο βρισίδι λέγοντάς τους για τη μάνα τους, για τον πατέρα τους και για την αδερφή τους, για το στόμα τους και για τη μύτη τους. Όταν σου ρίχνονται πεντακόσιοι μαντραχαλάδες, είναι να μη φοβηθής;

Εκείνο όμως που έχει σημασία είναι τι θα κάνουν οι συνοδοί!

Ε λοιπόν, τίποτα, η συνοδεία δε βγάζει μιλιά. Ο ομαδάρχης είναι εκεί, στην τελευταία σειρά. Θα τους είτε λοιπόν τι έγινε και θα πήρε όλη την ευθύνη απάνω του.

Οι άλλοι όμως γκάριζαν λέγοντας ό,τι βρισιά περνάει απ' το μυαλό σου. Τόσο που ακόμα και ο Σένκα άκουσε μερικές. Κι αμέσως, μόλις πήρε μια ανάσα, έτσι μαντράχαλος καθώς είναι, άρχισε να τους τα σουρνή και κείνος. Σ' όλη του τη ζωή κρατάει κλειστό το στόμα του, έτσι και τ' ανοίξει όμως, τ' άνοιξε. Σηκώνει τη γροθιά του και ορμάει κατά πάνω τους. Μερικοί τον σταματάνε. Άλλοι τον κοροιδεύουνε.

«Ε, σεις από την 104η, φώναζαν. Δεν είναι λοιπόν κουφός ο σύντροφός σας; Τον πιάσαμε!»

Γελάνε όλοι. Και οι συνοδοί ακόμα.

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδας!»

Δεν ανοίγουν όμως την πόρτα. Φοβούνται. Απομακρύνουν το πλήθος απ' την πόρτα. (Στριμώχνονται όλοι εκεί πέρα, οι ανόητοι, λες και θα κερδίσουν έτσι χρόνο).

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδας! Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!».

Όταν φωνάζουν μια σειρά, πρέπει να προχωρήση μερικά μέτρα.

Στο μεταξύ ο Σουκώβ ξελαχάνιασε. Κοιτάζει γύρω του. Νάτο και το γέρικο το φεγγαράκι, είναι κει πάνω, κατακόκκινο, μ' ένα φως αδύνατο — μόλις που είχε βγει στον ουρανό. Θάλεγες πως έχει γείρει λίγο. Χτες, την ίδια ώρα, βρισκότανε πολύ ψηλότερα. Ο Σουκώβ είναι πολύ χαρούμενος που

όλα πέρασαν χωρίς μπλεξίματα. Σκουντάει τον καπετάνιο και του λέει:

«Για πες μου καπετάνιο, πως τα λέει η επιστήμη σου, που πάει δηλαδή το παληό φεγγάρι όταν χάνεται!»!

«Που πάει; Τι αμορφωσιά! Απλούστατα, δεν το βλέπουμε».

Ο Σουκώβ κουνάει το κεφάλι του και βάζει τα γέλια.

«Κι αφού δεν το βλέπουμε, πως το ξέρεις εσύ ότι υπάρχει»;

«Ώστε δηλαδή, κατά τη γνώμη σου, λέει ο καπετάνιος, κατάπληκτος, γεννιέται κάθε μήνα και ένα καινούργιο φεγγάρι;»

«Γιατί να μας φαίνεται περίεργο; Εδώ βλέπεις ανθρώπους και γεννοβολάνε κάθε μέρα, γιατί λοιπόν να μη γεννάη και το φεγγάρι κάθε τέσσερες βδομάδες»;

«Φτου! κάνει ο καπετάνιος φτύνοντας κάτω από τη στενοχώρια του. Δεν έτυχε να ιδώ ποτέ μου τόσο βλάκα ναύτη! Και τότε, που πηγαίνει το παληό φεγγάρι»;

«Αυτό ακριβώς σε ρώτησα και γω, λέει ο Σουκώβ, δείχνοντας με το χαμόγελο τα δόντια του.

«Για πες το μας εσύ να το μάθουμε. Που πάει»;

Ο Σουκώβ ανασαίνει βαθεία και λέει ψευδίζοντας:

«Να τι λένε στα μέρη μας: Ο Θεός, το κομματιάζει, λένε, το παληό φεγγάρι και φτιάχνει απ' αυτό τ' αστέρια.»

«Τι αγριάνθρωποι! (γελάει ο καπετάνιος). Δεν το 'χα ξανακούσει αυτό! Ώστε λοιπόν, πιστεύεις στο Θεό, Σουκώβ»;

«Είναι για να ρωτάς; του λέει ο Σουκώβ, κατάπληκτος. Όταν βροντοκοπάη κι αστράφτει, αν σου βαστάη μην πιστεύης».

«Και γιατί το κάνει αυτό ο Θεός»;

«Ποιο δηλαδή»;

«Να φιλοκόβη το φεγγάρι και να φτιάχνη αστεράκια».

«Αυτό πια είναι φως φανάρι, λέει ο Σουκώβ ανασηκώνοντας τους ώμους του. Πέφτουν με τον καιρό τ' αστέρια και πρέπει να μπουν στη θέση τους καινούργια».

«Κοιτάτε μπροστά σας, ρε παληό.... ουρλιάζει ένας απ' τη συνοδεία. Κατά πεντάδας»!

Είναι η σειρά τους τώρα να μετρηθούν. Περνάει η δεύτερη σειρά της πέμπτης εκατοντάδας και είναι πίσω - πίσω δύο: Ο Μπουινόβσκι και ο Σουκώβ.

Οι συνοδοί αναστατώνονται και διαφωνούν έχοντας μπροστά τους τα φύλλα ελέγχου. Ο λογαριασμός δεν είναι σωστός! Για μια ακόμα φορά! Νάξεραν τουλάχιστον να μετρήσουν! Τους

έβγαλαν τετρακόσιους εξήντα δύο, καθώς είπανε, κι έπρεπε να είναι τετρακόσιοι εξήντα τρεις.

Τους σπρώχνουν πάλι όλους κατά την πόρτα, (τα παιδιά στριμώχνονται ακόμα μια φορά γύρω απ' αυτή) και δόστου πάλι μέτρημα.

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδες. Πρώτη! Δεύτερη!».

Το κακό μ' αυτά τα ξαναμετρήματα είναι ότι ο καιρός που χάνεται έτσι δεν ανήκει στη διοίκηση, είναι δικός μας. Κι έχουμε ακόμα να περάσουμε όλη τη στέππα ως το στρατόπεδο και να κάνουμε ξανά ουρά στην είσοδο του στρατοπέδου για να μας ψάξουν.

Έρχονται τρέχοντας όλα τα συνεργεία και προσπαθούν να μπουν μπροστά από τους άλλους για να φτάσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα στην έρευνα και να τρυπώσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα στο στρατόπεδο. Το συνεργείο που θα φτάσει πρώτο στο στρατόπεδο είναι ο βασιληάς της ημέρας: Πηγαίνει πρώτο στο εστιατόριο, πρώτο στα δέματα και στις αποθήκες, πρώτο στις ατομικές φουφούδες του, πρώτο στο Τμήμα Κουλτούρας για να πάρη τα γράμματά του και να δώσει τα δικά του στη λογοκρισία, πρώτο στο αναρρωτήριο, στον κουρέα, στα λουτρά — σε όλα πρώτο.

Αλλά και η συνοδεία βιάζεται να μας παραδώση και να πάει και κείνη στους στρατώνες της. Δεν πάνε κι αυτοί, βλέπεις, σε γάμο. Έχουνε να κάνουν πολλά μέσα σε λίγο χρόνο.

Έλα όμως που δε μπορούν να βρουνε το λογαριασμό!

Καθώς σπρώχνουν τις τελευταίες σειρές, ο Σουκώβ έχει την εντύπωση ότι θα μείνουν τρεις στην τελευταία σειρά. Τίποτα όμως. Μένουν πάλι μόνο δύο!

Οι φρουροί που μέτραγαν, πάνε στο διοικητή τους με τα φύλλα ελέγχου. Κουβεντιάζουν. Ο διοικητής φωνάζει:

«Ομαδάρχης της 104ης».

Ο Τιούριν βγαίνει μισό βήμα μπροστά.

«Παρών»!

«Μήπως έμεινε κανένας από τους δικούς σου στο Κέντρο; Σκέψου».

«Όχι».

«Σκέψου το καλά, γιατί αν λες ψέμματα θα φας το κεφάλι σου».

«Κανείς δε λείπει. Λέω την αλήθεια».

Ταυτόχρονα όμως, ρίχνει μια λοξή ματιά στον Πάβλο.

«Μήπως έμεινε κανένας εκεί κάτω, στην αίθουσα, και τον πήρε ο ύπνος»;

«Εις φάλαγγα καθ' ομάδας»! φωνάζει ο διοικητής της συνοδείας.

Ήτανε σε σειρές κατά πεντάδες, όπως έτυχε ο καθένας και τώρα σπρώχνονται φωνάζοντας. Κάποιος βάζει μια φωνή: «Η 76η εδώ»! Ένας άλλος: «Η 13η από δω»! Και πιο πέρα: «32α»!

Η 104η όμως που ήτανε τελευταία απ' όλους, μένει στη θέση της. Και ο Σουκώβ βλέπει πως όλοι τους είναι με άδεια χέρια: Είχανε τόσο πολύ απορροφηθή απ' τη δουλειά, τα κορόιδα, που δε μάζεψαν ούτε ένα ξυλαράκι. Μονάχα δυο κρατάνε από μια χειροβολιά ξύλα.

Έτσι κάνουν κάθε μέρα: Πριν από το τέλος της δουλειάς, τα παιδιά μαζεύουν καμιά σχίζα, κλαράκια, κάνα κοματάκι από πηχάκια, τα δένουν με κάνα κουρελλάκι ή με τίποτα παληόσπαγγους και τα παίρνουν μαζί τους.

Το πρώτο ξάφρισμα γίνεται στο φυλάκιο από τον επικεφαλής του εργαστηρίου η από κάναν επιστάτη. Αν βρεθή εκεί, τους λέει να τα πετάξουνε αμέσως (εκατομμύρια ολόκληρα έχουν γίνει καπνός και φαντάζονται, ίσως, πως μπορούν να τα καλύψουν με τα ροκανίδια). Τα παιδιά όμως, το 'χουν σφηνώσει στο μυαλό τους για καλά: Αν ο καθένας από την ομάδα κουβαλήση έστω κι από μερικές βεργούλες, θα έχουν πιο μεγάλη ζέστα στην παράγκα τους. Στους άνδρες της συνοδείας δίνουν πέντε κιλά καρβουνόσκονη για την κάθε σόμπα, αλλά οι κρατούμενοι δεν πρόκειται να ζεσταθούν μ' αυτή. Τσακίζουν λοιπόν τις βεργούλες, τις κάνουν μικρά - μικρά κομματάκια και τις κρύβουν κάτω από τα πανωφόρια τους. Έτσι, δεν παίρνει τίποτα χαμπάρι ο προϊστάμενος του εργαστηρίου. Οι στρατιώτες της συνοδείας, δε σου λένε ποτέ να πετάξης τα ξύλα εδώ, στο εργαστήριο. Τα χρειάζονται κι αυτοί, αλλά δεν έχουν το δικαίωμα να τα παίρνουν. Πρώτα - πρώτα γιατί δεν το επιτρέπει η στολή τους κι ύστερα γιατί κρατάνε στα χέρια τους τ' αυτόματα για να ρίξουν κατά πάνω μας. Μόλις όμως φτάσουμε στο στρατόπεδο, δίνουνε τη διαταγή: «Από την τάδε ως την τάδε σειρά, θα πετάξετε εδώ τα ξύλα που έχετε»! Δεν το παρακάνουν όμως Πρέπει ν' αφήσουν μερικά και για τους φύλακες του στρατοπέδου καθώς και για τους ίδιους τους κρατούμενους, γιατί αλλιώς δε θα ξανάφερναν και κείνοι ξύλα.

Να λοιπόν ποιο είναι τ' αποτέλεσμα: Κάθε μέρα, ο κάθε κρατούμενος κουβαλάει τα ξυλαράκια του, αλλά δεν ξέρει αν θα τα κρατήσει ή θα του τα πάρουνε.

Όση ώρα ο Σουκώβ κοιτάζε τριγύρω του παντού να δει μήπως υπήρχε κάτω από τα πόδια τους κανένα ξύλο για να το πάρη, ο ομαδάρχης, μέτραγε την ομάδα του και δίνει την αναφορά του στο διοικητή της συνοδείας:

«Η 104η πλήρης»!

Ο Καίσαρας, άφησε κι αυτός τους συναδέλφους του στο γραφείο και είναι μαζί μας τώρα. Η πίπα του ρίχνει κοκκινωπές ανταύγειες στο πρόσωπό του. Τα μαύρα μουστάκια του είναι σκεπασμένα απ' την παγωμένη αχνούρα.

«Λοιπόν; Πώς πάμε, καπετάνιο»; ρωτάει.

Όποιος βρίσκεται μέσα στη ζέστα, δε μπορεί ποτέ να μπει μες το πετσί εκείνου που ξεπαγώνει. Δεν είχε κανένα νόημα αυτή η ερώτηση.

«Πώς θέλεις να πάμε; του λέει ο καπετάνιος, ανασηκώνοντας τους ώμους του. Δούλεψα τόσο πολύ, που με πονάει ακόμα η μέση μου». Ήτανε, κάπως, σα να του 'λεγε: Καλά θα έκανες να μούδινες να καπνίσω.

Ο Καίσαρας του δίνει να καπνίση. Στην ομάδα, μόνο με τον καπετάνιο κάνει παρέα. Με κανέναν άλλο δεν έχει φιλίες.

«Λείπει κάποιος από την 32α! Από την 32α»! φωνάζουν όλοι.

Ο υπαρχηγός της 32ας φεύγει τρέχοντας μ' ένα μικρό παιδί και πάνε να ψάξουνε στην αποθήκη γι' αυτόν που λείπει. Ρωτάνε όλοι: «Ποιος είναι; Ποιος είναι;». Και ο Σουκώβ ακούει να λένε πως λείπει αυτός ο μπάσταρδος απ' τη Μολδαβία. Ποιος όμως από τους Μολδαβούς; Μήπως ήτανε αυτός που, κατά πως λένε, είχε κάνει ρουμάνος κατάσκοπος, αληθινός κατάσκοπος; Η κάθε ομάδα έχει κι από πέντε κατασκόπους, αλλά αυτοί είναι μόνο στα χαρτιά κατάσκοποι, τους έχουν φτιάξει. Στον φάκελό τους φέρονται σαν κατάσκοποι, στην πραγματικότητα όμως είναι απλώς αιχμάλωτοι πολέμου. Και τον Σουκώβ ακόμα, σαν κατάσκοπο τον έχουνε. Ενώ αυτός ο Μολδαβός, είναι αληθινός κατάσκοπος.

Ο διοικητής έριξε μια ματιά στον κατάλογό του κι αμέσως έγινε κατάμπλαβος. Αν το 'σκασε ο κατάσκοπος, το τι τον περιμένει τώρα το διοικητή, άστα!

Λυσσάνε από το κακό τους όλα τα παιδιά, και μαζί μ' αυτούς και ο Σουκώβ. Ποιος είναι αυτός ο βρωμιάρης, το ψοφήμι, το σκουλίκι, ο κοπρίτης, ο π... Ο ουρανός σκοτείνιασε κιόλας, κοιτάτε, μας φωτίζει το φεγγάρι, να και τ' άστρα, αρχίζει πάλι το κρύο της νύχτας κι αυτό το γουρούνι δεν είναι δω! Δε φτάνει τόσο που δούλεψες, ρε βλάκα; Μας έχουν και δουλεύουμε έντεκα ώρες, από την αυγή ως τη νύχτα — δε σου φτάνει αυτό; Άντε τώρα να σε κοπανήση κι ο εισαγγελέας από πάνω.

Ο Σουκώβ το λέει πρώτος, είναι απίστευτο να δουλεύη κανείς έτσι και να μην προσέχει το σινιάλο. Το ξέχασε ολότελα πως πριν από λίγο έτσι δούλευε κι αυτός και μάλιστα είχε στενοχωρηθή πολύ που συγκεντρώθηκαν τόσο νωρίς στο φυλάκιο. Τώρα, τρεμοκουκουρίζει μαζί με τους άλλους, έχει αγριέψει σαν τους άλλους. Αν αυτός ο Μολδαβός τους καθυστερήση μισή ώρα ακόμα και τον παραδώση η φρουρά στο πλήθος, θα τον κομματιάσουν σαν τους λύκους που πέφτουν πάνω στο μοσχάρι.

Το τι έχουν να τραβήξουν τώρα με το κρύο! Κανείς δε στέκεται ακίνητος. Χτυπάνε κάτω τις πατούσες τους, ή κάνουν δύο βηματάκια μπρος και δύο πίσω.

Κουβεντιάζουν για το που μπορεί να βρίσκεται ο Μολδαβός. Αν τόσκασε κατά τη διάρκεια της ημέρας, είναι άλλο ζήτημα, αν όμως έχει κρυφή κάπου και περιμένει ώσπου να φύγουν οι σκοποί από τα παρατηρητήρια, θα περιμένουνε πολύ ακόμα. Αν δεν υπάρχουν στα συρματοπλέγματα σημάδια που να δείχνουν από που ξέφυγε, θα ψάχνουν ασταμάτητα τρεις μέρες σ' όλη τη ζώνη και οι σκοποί θα μείνουν τρεις ημέρες στις σκοπιές τους. Ή και μια βδομάδα, αν είναι ανάγκη. Έτσι λέει ο κανονισμός τους και το ξέρουν όλοι οι παλιοί του στρατοπέδου. Όταν το σκάση κάποιος, είναι οπωσδήποτε για να την κλαις τη φρουρά, θα τους στριμώξουνε να ψάχνουν, δίχως ύπνο και δίχως φαΐ. Αγριεύουνε λοιπόν μερικές φορές τόσο πολύ, που δεν τον πιάνουν ζωντανό εκείνον που δραπέτευσε.

Ο Καίσαρας προσπαθεί να πείση τον καπετάνιο:

«Λόγου χάρη, εκείνα τα γυαλιά της μύτης που κρέμασε στα ξάρτια του карабиού, τα θυμόσαστε»;

«Ε, ναι»!...

«Ή εκείνο το παιδικό καρροτσάκι που ανεβοκατεβαίνει, ανεβοκατεβαίνει στη σκάλα...»

«Σύμφωνοι, αλλά η ζωή των ναυτικών, παρουσιάζεται κάπως σα να είναι κουκλοθέατρο, σ' αυτό το φιλμ.

«Ξέρετε, είμαστε λίγο χαλασμένοι με τις σύγχρονες αντιλήψεις για την τεχνική των πλάνων ...».

«Και κείνα τα σκουλήκια που σαλεύουνε στο κρέας σα να είναι τίποτα σκουλήκαροι της γης; Ήτανε αληθινά εκείνα τα σκουλήκια»;

«Μα δε μπορούμε να τα δείξουμε μικρότερα, με τα μέσα που έχει ο κινηματογράφος».

«Εγώ νομίζω ότι αν μας έφερναν αυτό το κρέας στο στρατόπεδο και μας το δίνανε αντί για τα μικρά ψαράκια μας, κι άπλυτο να το ρίχνανε στο καζάνι, κι άξυστο ακόμα, ε λοιπόν εμείς ...».

«Α! Α! Α!... ουρλιάζουν οι κρατούμενοι. Όου, όου, όου!... Είδανε τρεις σιλουέττες να βγαίνουν απ' τα εργαστήρια επιδιορθώσεως. Πάει να πει έφερναν και τον Μολδαβό.

«Ούα, ούα, ούα»! ουρλιάζουν όλοι, από την πόρτα ως το τέλος της ουράς.

Κι όταν αυτοί κοντοζυγώνουνε:

«Σαπίλα! Παλιοκοπρίτη! Τεμπελχανά! Πουτάνας γιε! Συχαμένε! Παλιάλογο!».

Φωνάζει κι ο Σουκώβ:

«Σαπίλα»!

Να χάνουνε μισή ώρα πεντακόσιοι άνθρωποι για ένα παλιόπραμα!

Έχει σκύψει το κεφάλι του και σέρνεται σαν ποντικάκι.

«Αλτ»! φωνάζει ένας φρουρός.

Και τον γράφει:

«K-460. Που ήσουνα»;

Ο φρουρός τον πλησιάζει και σηκώνει τον υποκόπανο της καραμπίνας του. Οι φωνές συνεχίζονται:

«Λέρα! Κουράδα! Βρώμα!».

Μόλις όμως σήκωσε ο φρουρός την καραμπίνα του, σώπασαν όλοι. Ο Μολδαβός δε βγάζει μιλιά. Σκύβει το κεφάλι του, και κάνει πίσω μπροστά στο φρουρό. Προχωρεί ο υπαρχηγός της 32ας:

«Αυτός ο κοπρίτης, λέει, σκαρφάλωσε στις σκαλωσιές για να μην τον ιδώ. Κι εκεί, μόλις βρέθηκε μέσα στη ζέστα, αποκοιμήθηκε»! Και νταν, του κοπανάει μια γροθιά στην πλάτη κι άλλη μία στο σβέρκο. Με σπρωξιές, τον απομακρύνει από το φρουρό.

Ο Μολδαβός κάνει προς τα πίσω τρεκλίζοντας και κείνη τη στιγμή πετάγεται ένας Μαγυάρος από τη γραμμή της 32ας και νταν, του κοπανάει μια κλωτσιά στα πισινά, νταν και δεύτερη κλωτσιά στα πισινά.

Άλλο είναι η κατασκοπία. Ο κάθε ηλίθιος μπορεί να γίνη κατάσκοπος. Την περνάνε μια χαρά οι κατάσκοποι και είναι διασκεδαστική η δουλειά τους. Για έλα όμως να βγάλης δέκα χρόνια σ' ένα Ειδικό Στρατόπεδο, με τη συνηθισμένη μερίδα που δίνουν σαν κατώτατο όριο!...

Ο φρουρός χαμηλώνει τ' όπλο του. Και ο διοικητής ουρλιάζει:

«Τραβηχτήτε από την πόρτα! Εις φάλαγγα κατά πεντάδες!»!

Αχ, οι αποβλακωμένοι, θα ξαναρχίσουν το μέτρημα! Γιατί το κάνουν αφού τα πράγματα είναι ολοφάνερα πια; Οι κρατούμενοι αρχίζουν να μουγκρίζουν. Όλη τους η οργή πάει τώρα από το Μολδαβό στη φρουρά. Μουγκρίζουν και δεν κάνουν προς τα πίσω.

«Τι γίνεται εδώ; φωνάζει ο διοικητής. Μήπως θέλετε να σας βάλω να κάτσετε πάνω στο χιόνι; Σας βάζω αμέσως κιόλας, αν το θέλετε! Και σας αφήνω εκεί ως αύριο το πρωί!»!

Είναι πραγματικά ικανός να το κάνει — το 'χουν κάνει τόσες και τόσες φορές! Τους έκαναν μάλιστα και καψόνια: «Πέστε κάτω! Κι έλεγαν στους φρουρούς «Οπλίσατε»!»!

Έχουν γίνει αυτά, το ξέρουν τα παιδιά κι αρχίζουν ν' απομακρύνονται από την πόρτα ήσυχα - ήσυχα.

«Πίσω! Πίσω!»! φωνάζουν οι φρουροί.

«Καλά σας λένε, τι διάβολο στριμωχνόσατε μπροστά στην πόρτα, βρε παληόμουτρα»; φωνάζουν τα παιδιά που είναι στο πίσω μέρος, βάζοντάς τα μ' εκείνους που βρίσκονται μπροστά. Και κείνοι πισωγυρίζουν με τα σπρωξίματα.

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδες! Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!».

Λάμπει τώρα όλο το φεγγάρι. Ξελαμπικάρισε και δεν έχει πια την κοκκινίλα του. Ανέβηκε πολύ ψηλά. Πάει, χάθηκε η βραδυά μας. Βρωμο-Μολδαβέ! Βρωμο-φρουροί! Βρωμο-ζωή!».

Οι μπροστινοί, που μετρήθηκαν, γυρίζουν κατά πίσω τα κεφάλια τους και σηκώνονται στις μύτες των ποδιών τους για να ιδούν πόσοι μένουν ακόμα από την τελευταία σειρά. Δύο; Τρεις; Σ' αυτό μονάχα έχει κρεμαστή όλη η ζωή τους τη στιγμή αυτή.

Ο Σουκώβ έχει αόριστα την εντύπωση πως θα μείνουν τέσσεροι στο τέλος. Έχει παραλύσει από το φόβο του: Θα είναι ένας παραπάνω και δόστου ξαναμέτρημα απ' την αρχή! Αλλά όχι, είναι ευτυχώς εκείνος ο πεινάλας ο Φετιούκοβ που αποτελείώνει τη γόπα του καπετάνιου. Χάζευε και δε μπήκε στη σειρά του τη στιγμή που έπρεπε γι' αυτό του φάνηκε του Σουκώβ πως είναι ένας παραπάνω. Ο υπαρχηγός της φρουράς του κοπανάει μια φάπα.

Καλά του έκανε!

Στην τελευταία σειρά είναι τρεις. Εν τάξει ο λογαριασμός — δόξα σοι ο Θεός!

«Απομακρυνθήτε από την πύλη!»! φωνάζει πάλι η φρουρά.

Τώρα όμως, δε μουρμουρίζουν οι κρατούμενοι. Βλέπουν τους στρατιώτες να βγαίνουν από το φυλάκιο και να κάνουν μια αλυσίδα γύρω απ' την πλατεία, από την άλλη μεριά της πόρτας.

Θα βγουν λοιπόν.

Δε φαίνεται πουθενά κανένας επιστάτης με πολιτικά, ούτε και κανένας προϊστάμενος εργαστηρίου. Τα παιδιά, παίρνουν τα ξυλαράκια τους.

Ανοίγει διάπλατα η πόρτα. Από την άλλη πλευρά, κοντά στο ξύλινο κιγκλίδωμα, ο διοικητής της φρουράς και ο ελεγκτής φωνάζουν:

«Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!».

Αν βγει σωστό και τούτη τη φορά το μέτρημα, θα πάρουν τους σκοπούς από τα παρατηρητήρια.

Αλλά για να έρθουν κι αυτοί από τις μακρινές σκοπιές πρέπει να διασχίσουν όλη τη ζώνη. Και μόνο όταν θα βγει και ο τελευταίος κρατούμενος και είναι οι λογαριασμοί σωστοί θα τηλεφωνήσουν σ' όλους τους σκοπούς να κατεβούν απ' τις σκοπιές τους. Αν είναι έξυπνος ο διοικητής της φρουράς, δίνει διαταγή να ξεκινήσουν αμέσως, γιατί ξέρει πως δε μπορεί να πάει πολύ μακριά ένας κρατούμενος που θάθελε να το σκάσει και ακόμα γιατί θα τη φτάσουν γρήγορα τη φάλαγγα οι σκοποί που είναι στα παρατηρητήρια. Αν όμως είναι βλάκας, φοβάται πως δεν έχει αρκετές δυνάμεις για τους κρατούμενους και περιμένει ώσπου νάρθουν και οι σκοποί.

Ο σημερινός, είναι απ' αυτούς τους κόπανους. Περιμένει.

Όλη τη ημέρα οι κρατούμενοι ψόφαγαν από το κρύο. Και να ξεπαγιάζουν άλλη μία ώρα τώρα, μετά το τέλος της δουλειάς! Εκείνο όμως που τους τρώει πιο πολύ δεν είναι τόσο το κρύο όσο η οργή: Πάει χαμένη η βραδυά τους! Δε θα 'χουν τον καιρό να κάνουν τίποτα στο στρατόπεδο!

«Μα πως την ξέρετε τόσο καλά την ζωή του αγγλικού ναυτικού;» ρωτάει κάποιος απ' τη διπλανή σειρά.

«Έκανα, βλέπεις, κοντά ένα μήνα σ' εγγλέζικο καταδρομικό και είχα δική μου καμπίνα. Ήμουν αποσπασμένος στη συνοδεία μιας νηοπομπής, σαν αξιωματικός - σύνδεσμος στους εγγλέζους. Μετά τον πόλεμο, ένας εγγλέζος ναύαρχος, είχε τη διαβολο-ιδέα να μου στείλη ένα δώρο αναμνηστικό «εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης»! Έκπληξη και κατάρα! Ορίστε: Μ' έβαλαν και μένα στο ίδιο τσουβάλι και με κλείσανε εδώ, μαζί με κείνους που υποστηρίζανε τον Μπέντερ. Κάηκα»!

Παράξενο. Είναι παράξενο να κοιτάς τη γυμνή στέππα, την έρημη ζώνη, το χιόνι που λάμπει κάτω απ' το φεγγάρι. Οι άνδρες της συνοδείας βρίσκονται κιόλας στη θέση τους, δέκα βήματα ο ένας απ' τον άλλο, με τ' όπλο γυρισμένο κατά πάνω μας. Το μαύρο κοπάδι των κρατουμένων και ανάμεσά του, φορώντας κι αυτός το ίδιο πανωφόρι με τους άλλους, είναι ο 311 — ένας άνθρωπος που δεν ήξερε τι είναι η ζωή χωρίς χρυσά γαλόνια, που είχε φιλίες μ' έναν άγγλο ναύαρχο και που τώρα κουβαλάει τζιβιέρες με τον Φετιούκοβ!

Γυρίζει η ζωή του ανθρώπου σαν τη σβούρα.

Επί τέλους, η φρουρά είναι έτοιμη.

«Εμπρός μαρς! Και τρέχοντας»!

Ε, όχι δα! Όσο γι' αυτό το τρέχοντας, να πάτε να κόψετε τα σβέρκο σας. Είμαστε τελευταίοι απ' όλα τα εργαστήρια του στρατοπέδου και δεν μας χρησιμεύει σε τίποτα να βιαστούμε. Το κατάλαβαν όλα τα παιδιά, χωρίς να το κουβεντιάσουμε καθόλου:

Μας κάνατε και χάσαμε χρόνο — η σειρά μας τώρα. Γιατί και σεις, σίγουρα, λαχταράτε τώρα τη ζέστα σας ...

«Ανοίξτε το βήμα σας! φωνάζει ο διοικητής της φρουράς. Ανοίξτε το βήμα! Ακούτε σεις οι επικεφαλείς»;

«Ανοίξτε το βήμα»! Μωρέ τι μας λες! Βαδίζουν όλοι με κανονικό βήμα, σκύβοντας το κεφάλι τους,

σα να είναι σε κηδεία. Οπωσδήποτε, δεν έχουμε να χάσουμε τίποτ' άλλο, θα είμαστε οι τελευταίοι στο στρατόπεδο. Δε μας φέρθηκες ανθρωπινά, άντε κόψε τώρα το λαιμό σου.

Ο διοικητής της φρουράς φωνάζει, γκαρίζει μ' όλη του τη δύναμη: «Ανοίξτε το βήμα» — και το καταλαβαίνει και ο ίδιος πως οι κρατούμενοι δεν πρόκειται να πάνε πιο γρήγορα. Ούτε και μπαίνει θέμα να πυροβολήσουν: Πηγαίνουν στη σειρά κατά πεντάδες, δεν έχουν χαλάσει τις γραμμές, όπως λέει ο κανονισμός. Δε μπορεί ο διοικητής να τους εξαναγκάσει να πάνε πιο γρήγορα, (το πρωί, καταφέρνουν οι κρατούμενοι να τα βγάλουν πέρα, ακριβώς επειδή πηγαίνουν στη δουλειά σέρνοντας το βήμα τους. Όσοι είναι βιαστικοί, δεν αντέχουν στο στρατόπεδο και πριν ακόμα τελειώσει ο καιρός τους λαχανιάζουν και σωριάζονται κάτω).

Πάνε λοιπόν σιγά - σιγά και στις κανονικές γραμμές τους. Το χιόνι τρίζει κάτω από τα πόδια τους. Μερικοί σιγοκουβεντιάζουν κι άλλοι σωπαίνουν. Ο Σουκώβ προσπαθεί να θυμηθεί εκείνο που δεν πρόφτασε να κάνει το πρωί στο στρατόπεδο. Και του ξανάρχεται στο μυαλό: Τ' αναρρωτήριο. Είναι παράξενο αλλά, με τη δουλειά, το 'χε ξεχάσει ολότελα τ' αναρρωτήριο.

Τούτη την ώρα ακριβώς γίνονται οι εξετάσεις. Μπορεί να πρόφταινε να πάει κι αυτός, με την προϋπόθεση πως θάχανε το βραδινό φαγητό. Θάλεγε όμως κανείς πως του πέρασαν οι κομάρες. Και σίγουρα, δε θα του βρίσκανε αρκετά μεγάλο πυρετό. Χαμένος καιρός λοιπόν ... Θα την έβγαζε χωρίς γιατρό. Οι γιατροί αυτοί, αντί για θεραπεία, σου ανοίγουνε τον τάφο. Για την ώρα, δεν ονειρεύεται τ' αναρρωτήριο, αλλά να οικονομήσει κάτι πάρα πάνω για φαΐ, το βράδυ. Η μοναδική ελπίδα του είναι πως μπορεί να πάρη ο Καίσαρας κάνα δέμα — είναι πολύς καιρός τώρα που έπρεπε να είχε πάρει.

Ξαφνικά, θάλεγε κανείς πως η φάλαγγά μας μεταμορφώθηκε, σημειώθηκε μια αναταραχή και τα παιδιά δεν πάνε πια με βήμα κανονικό, τρέχουνε και γίνεται ένας σαματάς — και οι πίσω σειρές, όπου είναι και ο Σουκώβ, δεν ακολουθούν τους μπροστινούς τους αλλά τρέχουν ξωπίσω τους. Κάνουν μερικά βήματα περπατώντας κι ύστερα πάλι ξανατρέχουν.

Όταν φτάνη η φάλαγγα ψηλά στο υψωματάκι, βλέπει κι ο Σουκώβ, μακριά ακόμα, στη στέππα, δεξιά, μια μαύρη κηλίδα. Μια άλλη φάλαγγα προχωρεί λοξά προς το μέρος μας. Θα μας είδανε και κείνοι και τάχυναν το βήμα τους.

Θάναι η φάλαγγα των τεχνιτών, κάπου τριακόσιοι άνδρες. Ήτανε άτυχοι λοιπόν και κείνοι, θα τους καθυστέρησαν κι αυτούς. Αλλά για ποιο λόγο; Μερικές φορές τους κρατάνε για δουλειά — επειδή δεν αποτελειώσανε την επισκευή κάποιας μηχανής, αλλά δεν πολυσκοτίζονται αυτοί, όλη την ημέρα μέσα στη ζέστα. Τώρα λοιπόν, να ιδούμε ποιος θα πρωτοφθάση. Τρέχουν, τρέχουν στ' αλήθεια τα παιδιά. Και η φρουρά αρχίζει να τρέχη. Ο διοικητής περιορίζεται στο να φωνάζη:

«Μην αραιώνετε. Ενωθήτε, σεις οι πίσω! Ενωθήτε»!

Παλιόμουτρο! Τι γκαρίζεις; Τι σε νοιάζει σένα κι αν δεν ενωθούμε;

Ό,τι και νάθελες να πεις ή να σκεφτής, ξεχάστηκε. Ένα μόνο έχει σημασία:

«Να τους ξεπεράσουμε! Να πάμε εμείς πιο μπροστά»!

Ανακατεύθηκαν πια τόσο πολύ, το γλυκό και το ξυνό, που ο φρουρός δεν είναι τώρα εχθρός αλλά φίλος. Εχθρός είναι η άλλη φάλαγγα.

Ανέβηκε ξαφνικά το ηθικό μας και πέρασε ο θυμός.

«Προχωράτε! Νταβάι, νταβάι» φωνάζουν οι πίσω σ' αυτούς που είναι μπροστά.

Η φάλαγγά μας χώνεται σ' ένα δρόμο βαθύ και οι τεχνίτες εξαφανίστηκαν πίσω από κάτι σπίτια. Το τρέξιμο συνεχίζεται στα τυφλά.

Όταν φτάνουμε στη μέση, ο δρόμος είναι καλύτερος για τη φάλαγγά μας. Και οι άνδρες της συνοδείας, τρεκλίζουν λιγότερο στα πλάγια! Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να τους ξεπεράσουμε.

Είναι κι ένας λόγος ακόμα που θέλουμε να φτάσουμε πιο μπροστά απ' αυτούς που δουλεύουν στο εργοστάσιο: Στο φυλάκιο του στρατοπέδου, τους ψάχνουν με πιο μεγάλη προσοχή και πολλή ώρα. Από τότε που αρχίσαμε να ξεπαστρεύουμε τους ρουφιάνους, οι βαθμοφόροι πιστεύουν πως στο εργαστήριο των μηχανικών φτιάχνονται τα μαχαίρια και από κει μπαίνουν στο στρατόπεδο. Γι' αυτό τους ψάχνουν με μεγάλη προσοχή στην είσοδο. Στο τέλος του φθινοπώρου, τότε που το χρώμα ήτανε κιόλας παγωμένο, τους φώναζαν:

«Βγάλτε τα παπούτσια σας, εσείς του εργοστασίου. Πάρτε τα και να τα κρατάτε στο χέρι.

Και τους έψαχναν έτσι δα, ξυπόλητους.

Και τώρα, παγωνιά ξεπαγωνιά, δείχνουν έναν με το δάχτυλο απ' το σωρό:

«Εμπρός! Βγάλε τη δεξιά σου μπότα. Και συ, να βγάλεις την αριστερή».

Βγάζει ο κρατούμενος την τσόχνη μπότα του, στέκεται στο ένα του πόδι και πρέπει ν' αναποδογυρίση και να τινάξει τις κάλτσες του για να φανή καλά πως δεν υπάρχει μαχαίρι.

Ο Σουκώβ άκουσε να λένε — χωρίς να ξέρη αν είναι αλήθεια ή όχι — πως το καλοκαίρι που μας πέρασε, αυτοί που δουλεύουν στο εργοστάσιο φέρανε κάτι δοκάρια για το βόλλεϋ -μπωλ κι εκεί μέσα είχανε κρύψει όλα τα μαχαίρια. Τώρα, πιάνουν που και που κανένα απ' αυτά μες το στρατόπεδο.

Ξεπερνούν τρέχοντας την καινούργια λέσχη, τις κατοικίες, τα εργαστήρια των επιπλοποιών και, ύστερα από μια στροφή στη γωνία, δεξιά, ξεμπουκάρουν μπροστά στο φυλάκιο.

«Χου-ου-ου»! φωνάζει όλη η φάλαγγα με μια φωνή.

Ακριβώς σ' αυτό το σταυρορόμι λογαριάζουνε να φτάσουν πρώτοι. Εκείνοι που δουλεύουν στο εργοστάσιο είχανε μείνει εκατόν πενήντα μέτρα πίσω, στο δεξί μέρος.

Τώρα πια πηγαίνουν με την ησυχία τους. Και όλη η φάλαγγα είναι ενθουσιασμένη. Χαίρεται ο λαγός που τον φοβούνται τα βατράχια. Κι επί τέλους, να το στρατόπεδο. Είναι όπως τ' αφήσαμε σήμερα το πρωί. Η νύχτα, τα φώτα της ζώνης γύρω γύρω, και τ' άλλα, πολύ περισσότερα, μπροστά στο φυλάκιο. Όλη η πλατεία είναι σαν πλημμυρισμένη από ήλιο για την έρευνα. Μα προτού να φτάσουμε στο φυλάκιο ...

«Αλτ»! φωνάζει ο υπαρχηγός της φρουράς. Δίνει τ' αυτόματό του σ' ένα στρατιώτη κι έρχεται τρέχοντας κοντά στη φάλαγγα (δεν έχει το δικαίωμα να πάει κοντά στους κρατούμενους με τ' όπλο του).

«Όλοι στο δεξί μέρος που έχουν ξύλα να τα πετάξουν δεξιά τους».

Απ' έξω τους βλέπει όλους που κρατούν τα ξύλα τους, χωρίς να κρύβονται. Πετιέται ένα δεματάκι κι ύστερα άλλο κι άλλο. Μερικοί κάνουν να τρυπώσουν τα ξύλα τους στο εσωτερικό της φάλαγγας, οι διπλανοί τους όμως βάζουν τις φωνές.

«Δε θα βρούμε το μπελά μας εμείς για το δικό σου το χατήρι. Πέτα τα χωρίς φασαρίες».

Ποιος είναι για τον κρατούμενο ο υπ' αριθ. 1 εχθρός; Είναι ο άλλος κρατούμενος. Αχ, αν δεν τρωγόσαντε μεταξύ τους!...

«Εμπρός, μαρς»! φωνάζει ο υπαρχηγός της φρουράς.

Προχωράμε κατά το φυλάκιο.

Πέντε δρόμοι ενώνονται μπροστά στο φυλάκιο. Πριν από μια ώρα, είχανε συγκεντρωθή εκεί όλα τα εργαστήρια. Αν τους φτιάξουν κάποτε αυτούς τους δρόμους και αποτελέσουν οδούς μιας μελλοντικής πόλης, το μέρος όπου είναι το φυλάκιο και γίνεται η έρευνα, θ' αποτελέση, σίγουρα, την κεντρική πλατεία. Κι εδώ όπου τώρα έρχονται από παντού τα εργαστήρια, θα γίνονται οι λαϊκές παρελάσεις.

Οι φύλακες ζεσταίνονται κιόλας μέσα στο φυλάκιο. Βγαίνουν και στέκονται κατά πλάτος του δρόμου.

«Ξεκουμπώστε τα πανωφόρια σας! Ξεκουμπώστε τα σακάκια»!

Κι ανοίγουν τα χέρια τους. Ετοιμάζονται να μας αγκαλιάσουν για να μας ψάξουν, θα μας χτυπάνε ελαφρά στα πλευρά — με δυο λόγια τα ίδια που έκαναν και το πρωί.

Δε φοβόμαστε τώρα να ξεκουμπωθούμε, γιατί γυρίζουμε στο σπίτι. Έτσι λέμε όλοι μας: Στο «σπίτι». Κι όλη την ημέρα δε σκεφτόμαστε τίποτ' άλλο απ' αυτό το σπίτι μας.

Καθώς έψαχναν τους πρώτους της φάλαγγας, ο Σουκώβ πάει κοντά στον Καίσαρα και του λέει:

«Καίσαρα Μάρκοβιτς, μόλις βγω από το φυλάκιο, θα πάω αμέσως τρέχοντας και θα σταθώ στην ουρά μπροστά στη θυρίδα απ' όπου δίνουνε τα δέματα».

Ο Καίσαρας γυρίζει κατά τον Σουκώβ με τις μαύρες και στητές μουστάκες του που έχουν γίνει τώρα άσπρες.

«Για ποιο λόγο, Ιβάν Ντενίσιτς; Δεν πιστεύω νάχω δέμα»!

«Ε, καλά, αν δεν υπάρχει δεν παθαίνω τίποτα. Θα περιμένω δέκα λεφτά κι αν δεν έρθετε, θα γυρίσω στην παράγκα».

(Και σκέφτεται από μέσα του: Αν δεν έρθη ο Καίσαρας, μπορεί να είναι κάνας άλλος και να του πουλήσω τη σειρά που θάχω κρατήσει στην ουρά).

Είναι ολοφάνερο ότι ο Καίσαρας περιμένει το δέμα του με ανυπομονησία.

«Σύμφωνοι, Ιβάν Ντενίσιτς. Τρέξε να πιάσης ουρά. Και να μη με περιμένεις πάρα πάνω από δέκα λεφτά».

Έφτασε κοντά στην έρευνα, είναι η σειρά του. Προχωρεί ατάραχα γιατί δεν έχει σήμερα να κρύψει τίποτα. Ξεκουμπώνει το πανωφόρι του χωρίς βιασύνη, ανοίγει και το σακάκι του λύνοντας τη ζώνη του που είναι από χοντρό πανί.

Δεν κρατάει τίποτα το απαγορευμένο επάνω του σήμερα, επειδή όμως μέσα σ' αυτά τα οχτώ χρόνια που είναι στο στρατόπεδο η δυσπιστία τούχει γίνει δεύτερη φύση, χώνει το χέρι του στην τσέπη του παντελονιού του που είναι στο γόνατο, έτσι απλώς για να βεβαιωθεί ότι δεν έχει τίποτα, παρ' όλο που είναι σίγουρος γι' αυτό. Και να που βρίσκει εκεί μέσα κείνο το κομματάκι του σιδηροπρίονου. Είναι η λαμίτσα που βρήκε σήμερα καταμεσής στη ζώνη του εργαστηρίου και την περιμάζεψε από πνεύμα οικονομίας, χωρίς να τούχη περάσει καθόλου από το μυαλό να τη μπάση μέσα στο στρατόπεδο. Δε σκόπευε να τη φέρη, αλλά τώρα που την κουβάλησε, σκίζεται η καρδιά του να την πετάξη. Μπορείς να την ακονίσης και να φτιάξης κάνα μαχαιράκι για τίποτα τσαγκαροδουλίτσες ή και για ράψιμο.

Αν ήθελε να την περάση τούτη τη λαμίτσα, έπρεπε να της είχε βρει μια καλή κρυψώνα. Τώρα όμως, είναι μόνο δυο σειρές μπροστά απ' αυτόν και μάλιστα η πρώτη προχωρεί κιόλας κατά την έρευνα. Πρέπει να πάρη μια απόφαση πιο γρήγορα κι απ' τον αέρα: Ή να πετάξη τη λαμίτσα κάτω στο χιόνι, κρυμμένος πίσω από την τελευταία σειρά (θα τη βρουν ύστερα αλλά δε θα ξέρουν τίνος ήτανε) ή να κοιτάξη να την περάση.

Για μια λαμίτσα σαν κι αυτή μπορούν να σου κοπανήσουν δέκα μέρες φυλακή, αν τη χαρακτηρίσουν σα μαχαίρι. Μ' ένα τσαγγαράδικο μαχαιράκι όμως, όλο και κάτι θα βγάλης, είναι το ψωμάκι σου. Τούρχεται σε κακό να την πετάξη. Και τη χώνει μέσα στο γάντι του. Εκείνη τη στιγμή ακριβώς έδιναν τη διαταγή στην τελευταία σειρά να περάση από την έρευνα. Κάτω απ' το σκληρό φως του φεγγαριού έχουν απομείνει μόνο τρεις: ο Σένκα, ο Σουκώβ και κείνο το παιδί της 32ας που είχε τρέξει να ψάξη για τον Μολδαβό. Αφού ήτανε τρεις και έχουν απέναντί τους πέντε φύλακες, μπορεί να τα καταφέρη: Να διαλέξη έναν ανάμεσα στους δύο που είναι στα δεξιά, λόγου χάρη. Δε διαλέγει τον κοκκινομούτρη νεαρό αλλά κείνον τον ηλικιωμένο με τα γκριζα μουστάκια. Είναι βέβαια πιο έμπειρος αυτός και θα του το 'βρισκε εύκολα αν ήθελε, αλλά σα γέρος πια, θάχη πήξει με την υπηρεσία του.

Στο μεταξύ ο Σουκώβ βγάζει τα γάντια του, και εκείνο που είναι άδειο και το άλλο, τα σφίγγει στο ένα του χέρι (βάζοντας μπροστά το άδειο γάντι) πιάνει με το ίδιο χέρι τη ζώνη του, ξεκουμπώνει ολότελα το σακάκι του, ανασηκώνει ευγενικά τα πέτα του παλτού και του σακακιού του (δεν ήτανε ποτέ τόσο τυπικός στην έρευνα αλλά τώρα θέλει να δείξη πως δεν κρύβει τίποτα και σα να τους λήη: Ορίστε, είμαι όλος στη διάθεσή σας). Μόλις δόθηκε η διαταγή, προχωρεί κατά το γέρο με τα γκριζα μουστάκια.

Τον ψαχουλεύει εκείνος στα πλευρά και στις πλάτες, του χτυπάει ελαφρά και την τσέπη του παντελονιού στο γόνατο: Τίποτε. Τσαλακώνει στα χέρια του τα πέτα του καπλατισμένου σακακιού του και του πανωφοριού, τίποτα πάλι. Τον αφήνει. Πιάνει και στο χέρι του βαρυστημένα το γάντι που του απλώνει ο Σουκώβ — εκείνο που δεν έχει τίποτα.

Σφίγγει ο φύλακας το γάντι, σφίγγεται και η καρδιά του Σουκώβ σε μία τανάλια. Αν κάνη ο φύλακας πως πιάνει με τον ίδιο τρόπο και το άλλο γάντι, θα τον χώσουν μέσα με τρακόσια γραμμάρια ψωμί την ημέρα και θα τρώη ζεστό φαΐ μόνο κάθε τρεις ημέρες. Και βλέπει ξαφνικά τον εαυτό του να λυώνη και να ψοφολογάη από την πείνα μέσα σ' αυτή την τρύπα και σκέφτεται πόσο δύσκολο θα είναι να ξαναβρή τις τωρινές δυνάμεις του, να 'χει τα μούσκλια του, όχι φυσικά πάχεια, και να 'ναι έτσι, όχι χορτασμένος, αλλά ούτε και πεινασμένος. Αρχίζει τότε να προσεύχεται με όλη τη ζέση της καρδιάς του: «Σώσε με, Κύριε. Να μην πάω στη φυλακή»!

Όλες αυτές οι σκέψεις πέρασαν απ' το μυαλό του τη στιγμή εκείνη που ο φύλακας έσφιγγε το πρώτο γάντι και άπλωνε το χέρι του να κάνει το ίδιο και στο δεύτερο, κάπως βαρυστημένα (θα τα 'σφιγγε και τα δυο μαζί, αν ο Σουκώβ τα κράταγε χωριστά και όχι στο ίδιο χέρι). Τη στιγμή όμως εκείνη, ο αρχηγός της έρευνας βιαζόταν να τελειώσουν κι έβαλε μια φωνή στους άνδρες του:

«Εμπρός! Φέρτε το εργοστάσιο»!

Κι ο φύλακας με τα γκριζα μουστάκια, αντί να πιάση το δεύτερο γάντι, έκανε με το χέρι του μια κίνηση αόριστη θέλοντας να πει: Πέρνα! Και τον άφησε.

Ο Σουκώβ τρέχει για να φτάση τους άλλους από την ομάδα του. Έχουν παραταχθή κιόλας σε πεντάδες, ανάμεσα στα δύο μακρουλά κιγκλιδώματα, που είναι από στρογγυλεμένα ξύλα και μοιάζουν με τους πασάλους όπου δένουν τ' άλογα στα ζωοπανήγυρα. Σχηματίζουν κάτι σα φυλακή για τη φάλαγγα. Τρέχει ξαλαφρωμένος, δεν αισθάνεται πια πως πατάει στη γης. Θάθελε να κάνει άλλη μια προσευχή για να ευχαριστήσει το Θεό, αλλά δεν του μένει καιρός. Κι εξ άλλου, δεν αξίζει πια τον κόπο — η δουλειά μας έγινε.

Η συνοδεία της δικιάς μας φάλαγγας απομακρύνθηκε τώρα παραχωρώντας τη θέση της στους φύλακες των κρατουμένων του εργοστασίου που στήνονται περιμένοντας το διοικητή τους. Οι στρατιώτες της συνοδείας κράτησαν για τον εαυτό τους όλα τα ξύλα που είχε πετάξει κάτω η φάλαγγα πριν από την έρευνα, ενώ τα ξύλα που είχαν πάρει οι φύλακες κατά τη διάρκεια της έρευνας, βρίσκονται σωρομένα κοντά στο φυλάκιο.

Το φεγγάρι ανεβαίνει πιο ψηλά, το κρύο ριζώνεται καλά μέσα στη φωτεινή και άσπρη νύχτα.

Ο διοικητής της φρουράς, πηγαίνοντας στο φυλάκιο για να πάρη την απόδειξη παραλαβής των 463 κρατουμένων, πιάνει κουβέντα με τον Πριάχα, το βοηθό του Βολκοβόι που φωνάζει:

«K-460»!

Ο Μολδαβός που ήτανε χωμένος στη μέση της φάλαγγας βγαίνει αναστενάζοντας και προχωρεί προς το δεξι κιγκλίδωμα. Έχει χωμένο πάντα το κεφάλι του ανάμεσα στους ώμους.

«Έλα δω»! του λέει ο Πριάχα, κάνοντάς του νόημα να πάει γύρω-γύρω από τον περιφραγμένο χώρο.

Ο Μολδαβός κάνει το γύρο. Τον διατάζουν να φέρη τα χέρια του πίσω από τις πλάτες και να σταθή έτσι. Αυτό σημαίνει ότι θα του κολλήσουνε απόπειρα για απόδραση. Θα τον κλείσουν μέσα.

Μπροστά από τη μικρή πόρτα, δεξιά κι αριστερά από τον περιφραγμένο χώρο, πιάνουν θέση δυο άντρες της φρουράς ανοίγουν αργά - αργά την πόρτα που έχει τρία μπόγια ύψος και ακούγεται ο διοικητής:

«Εισ φάλαγγα κατά πεντάδες»! (εδώ δε χρειάζεται να φωνάζουν «απομακρυνθήτε από την πόρτα», γιατί οι πόρτες ανοίγουν πάντοτε προς τα μέσα, κατά τη ζώνη επιτήρησης, έτσι που κι αν ακόμα έπεφταν επάνω τους όλοι μαζί οι κρατούμενοι, δε θα μπορούσαν να τις σπάσουν). Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!».

Εκεί, στη βραδυνή καταμέτρηση οι κρατούμενοι, μπαίνοντας στο στρατόπεδο από την πόρτα, δέρνονται πιο πολύ απ' τον αέρα, παγωμένοι και πεινασμένοι όλη την ημέρα. Η λιγοστή και καυτή λαχανόσουπα που θα φάνε το βράδυ, είναι γι' αυτούς σαν τη βροχή στην έρημο και την καταπίνουν με μια γουλιά. Είναι πιο πολύτιμη κι από τη λευτεριά τους, πιο πολύτιμη κι απ' όλη την

περασμένη τους ζωή, κι απ' όλη τη μελλούμενη.

Την ώρα που περνούν τις πόρτες του στρατοπέδου επιστρέφοντας, είναι σαν τους πολεμιστές που γυρίζουν απ' την εκστρατεία. Φωνάζουν, περπατούν με βήμα σταθερό, χειρονομούν. Κάνετε πέρα τώρα. Εδώ είμαστε μεις!

Το σκυλολόι της παράγκας του διοικητηρίου, βλέποντας το κύμα των κρατουμένων που επιστρέφουν, γίνονται καταπράσινοι από το φόβο τους. Γιατί ύστερα απ' αυτή την καταμέτρηση, ο κρατούμενος ξαναγίνεται ένας άνθρωπος ελεύθερος, για πρώτη φορά από τη στιγμή που χτύπησε το προσκλητήριο, στις εξήμιση το πρωί. Περνάνε τη μεγάλη πύλη της ζώνης, περνάνε τη μικρή πόρτα του περιβόλου, διασχίζουν ακόμα το χώρο που είναι ανάμεσα στα δύο περιφράγματα και, επί τέλους, πάει καθένας όπου θέλει.

Πάει καθένας όπου θέλει, αλλά ο «ναριάτσικ» βουτάει τους ομαδάρχες:

«Οι ομαδάρχες στην Υ.Π.Π.».

Ο Σουκώβ ορμάει τρέχοντας, περνάει τη φυλακή, χώνεται ανάμεσα στις παράγκες, και ... νάτον μπροστά στην αποθήκη των δεμάτων. Ο Καίσαρας προχωρεί αργά - αργά και ακατάδεχτα πάντοτε κατά την άλλη μεριά, όπου είναι μαζεμένοι κιάλας πολλοί γύρω από ένα στύλο. Πάνω σ' αυτόν το στύλο είναι καρφωμένο ένα κομμάτι κόντρα-πλακέ όπου γράφονται με μελανί μολύβι τα ονόματα όλων εκείνων που έχουν δέμα σήμερα.

Στο στρατόπεδο, γράφουν συχνότερα σε κόντρα - πλακέ παρά σε χαρτί. Στο σανίδι είναι, να πούμε, πιο γερά, πιο σίγουρα. Πάνω σ' αυτό το κόντρα - πλακέ κάνουν τους λογαριασμούς τους οι βαθμοφόροι και οι «ναριάτσικοι». Τους σβήνουν με ξύσιμο την άλλη μέρα και ξαναγράφουν από πάνω. Έτσι κάνουν οικονομία.

Αυτοί που είναι κει, έχουν την ελπίδα να οικονομήσουν κάτι ακόμα, έξω από το συνηθισμένο: Διαβάζουν πάνω στο κόντρα πλακέ τα ονόματα εκείνων που έχουν δέματα και τρέχουν να τους βρουν στην πλατεία και να τους πουν το νούμερό τους. Δεν παίρνουν βέβαια κάνα μεγάλο φιλοδώρημα, όπως και να 'ναι όμως θα βγάλουν κάνα τσιγαράκι, το λιγώτερο.

Ο Σουκώβ τρέχει ως την αποθήκη των δεμάτων: Είναι ένα υπόστεγο δίπλα σε ένα παράπηγμα. Δεν έχει πόρτα και το κρύο μπαίνει μέσα ανεμπόδιστα, νοιώθεις ωστόσο κάποια ζεστασιά γιατί έχει τουλάχιστον από πάνω μια σκεπή.

Στην είσοδο, στέκεται η ουρά σ' όλο το μήκος του τοίχου. Ο Σουκώβ, πιάνει τη θέση του. Είναι καμιά δεκαπενταριά παιδιά πριν απ' αυτόν, πράμα που σημαίνει ότι θα περιμένη πάνω από μια ώρα, δηλαδή ως το σιωπητήριο. Όλοι αυτοί από τη φάλαγγά τους που πήγαν να κοιτάξουν τον κατάλογο, θα είναι πίσω από τον Σουκώβ. Το ίδιο και οι τεχνίτες του εργοστασίου. Μπορεί να χρειαζόταν να ξανάρθουν αύριο για να πάρουν τα δέματά τους.

Στέκονται στην ουρά κρατώντας τσάντες και σακούλια. Πίσω απ' την πόρτα (ο Σουκώβ είναι αλήθεια πως δεν έλαβε ποτέ του δέμα σ' αυτό το στρατόπεδο, αλλά το ξέρει γιατί το 'χει ακούσει) ανοίγουν το κιβώτιο που έχει το δέμα μ' έναν μπαλντά κι ο φύλακας βγάζει έξω όλο το περιεχόμενο και το εξετάζει. Κόβει από δω, χτυπάει από κει, το ψαχουλεύει, τ' αναποδογυρίζει. Αν υπάρχουν τίποτα υγρά μέσα σε τενεκέδες ή μπουκάλια γυάλινα, τ' ανοίγουν και τα χύνουν. Το μόνο που μπορείς να κάνης είναι να βάλης από κάτω τα χέρια σου, ή νάχης κάνα παληόχαρτο διπλωμένο σα χωνί. Δε σου δίνουν τα κιβώτια — φοβούνται. Αν υπάρχουν γλυκά ή τίποτα ζαχαρωτά ασυνήθιστα ή λουκάνικα ή ψάρια, ο φύλακας τους κοπανάει μια δαγκωματιά (κι αν σου βαστάη, μίλα: Θα σου λήη αμέσως όχι

σ' όλα ο φύλακας, και τούτο απαγορεύεται, και τούτο δε δεν επιτρέπεται και δε θα πάρης τίποτα. Αυτοί που παίρνουν δέματα πρέπει να δίνουν, να δίνουν, αρχίζοντας από το φύλακα. Κι όταν αποτελειώσουν το ψαχούλεμα, δε σου δίνουν το κιβώτιο. Σ' αφήνουν μόνο να τα χώσης όλα στο σακούλι σου η ν' απλώσης την άκρη του πανωφοριού σου και χοπ! κάνετε τόπο, ο επόμενος! Και μερικές φορές σε βιάζουν τόσο πολύ, ώστε ξεχνάς κάτι στον πάγκο. Μην κάνεις πια τον κόπο να ξαναγυρίσης και να το ζήτησης. Πάει αυτό, φανώθηκε.

Παλιότερα, στην Ουστ - Ίζμα, ο Σουκώβ είχε πάρει δέματα δυο τρεις φορές, αλλά το είχε γράψει ο ίδιος στη γυναίκα του, μην ξαναστείλης πια, δε χρειάζεται να το κόβης από το στόμα των παιδιών.

Τότε που ήτανε έξω, είχε λιγότερες δυσκολίες να θρέψη όλη του την οικογένεια, απ' όσες έχει τώρα να ταΐσει μόνο τον εαυτό του, ήξερε όμως πως τα δέματα αυτά κοστίζουνε πολύ και πως δε μπορείς να ζητάς απ' τους δικούς σου να σου στέλνουν δέκα χρόνια συνέχεια δέματα. Καλύτερα λοιπόν να του λείπουν.

Ωστόσο, παρ' όλο που το 'χε πάρει απόφαση, κάθε φορά που κάποιος από την ομάδα του ή κάποιος απ' τους διπλανούς του στην παράγκα έπαιρνε δέμα (κι αυτό γινόταν κάθε μέρα), πονούσε η καρδιά του που δεν ήτανε γι' αυτόν. Το 'χε απαγορεύσει αυστηρά στη γυναίκα του να του στείλη δέμα, ακόμα και το Πάσχα, και δεν πήγαινε ποτέ του να κοιτάξη τον κατάλογο στο στύλο για τον εαυτό του — μόνο για κάνα πλούσιο φιλαράκο της ομάδος το 'κανε. Κι όμως, μερικές φορές περίμενε πως κάποιος θα ερχόταν τρέχοντας για να του πει:

«Σουκώβ, γιατί δεν πας στην αποθήκη; Έχεις δέμα»!

Αλλά δεν ερχότανε κανείς να του το πει ...

Κι όλο λιγότευαν οι ευκαιρίες να θυμάται το χωριό του, το Τεμγκένοβο, και την ξυλοκαλύβα που είχανε τότε ... Όλο σπρωξιές του δίνει από το βράδυ ως το πρωί η ζωή εδώ πέρα και δεν του μένει πια καιρός για μάταιες αναμνήσεις.

Τώρα, ανάμεσα σ' αυτούς που αναλιγώνεται τ' άντερό τους με την ελπίδα πως σε λίγο θα δαγκώσουνε λαρδί, θ' αλείψουν στο ψωμί τους βούτυρο και θα βάλουν στη μερίδα τους ζάχαρη, μονάχα μια ελπίδα έχει ο Σουκώβ που του δίνει κουράγιο: Να προφτάση να πάει στο εστιατόριο μαζί με την ομάδα του και να φάη ζεστό και όχι κρύο το νερόπλυμά του.

Υπολογίζει πως αν ο Καίσαρας δεν είδε τ' όνομά του στον κατάλογο, θα έχει πάει τώρα εδώ και πολλή ώρα στην παράγκα και θα πλένεται. Αν το είδε όμως, τότε θα ετοιμάζη τις τσάντες του, τις πλαστικές σακούλες του και τα κουτιά του. Γι' αυτό του είχε πει ο Σουκώβ πως θα περιμένη δέκα λεφτά.

Εκεί που καθότανε στην ουρά, έμαθε το νέο: Για μια ακόμα φορά δε θα 'χουμε Κυριακή τούτη τη βδομάδα, μας τρώνε ακόμα μία Κυριακή. Ήτανε κάτι που το περίμενε, όπως το περίμεναν και όλοι οι άλλοι. Όταν ένας μήνας έχει πέντε Κυριακές, κρατάνε τις τρεις και τις άλλες δυο σε στέλνουν στη δουλειά. Όσο και να το περίμενε όμως όταν άκουσε να το λένε, ένοιωσε κάτι σα μαχαιριά μες το στομάχι: σου σκίζεται η καρδιά να σου κλέβουν μια τέτοια μέρα, που να πάρη ο διάολος! Έχουνε δίκιο όμως αυτοί που λένε, εδώ στην ουρά, πως οπωσδήποτε, έτσι και το βάλουν μες το μυαλό τους στο στρατόπεδο για να σου φάνε μια μέρα αργίας, όλο και θα βρουν τον τρόπο: Τα λουτρά που πρέπει να προεκταθούν, ένας τοίχος, που πρέπει να χτιστή για να κλείση κάποιο πέρασμα, ή η αυλή που πρέπει να καθαριστή. Σε βάζουν ακόμα να τινάξης και ν' αλλάξης το στρώμα σου, να ξεπαστρέψης τους κοριούς της κουκέττας σου. Ή τους κολλάει να ελέγξουν την ταυτότητα των κρατουμένων με τα στοιχεία που έχει ο φάκελός σου. Ή ακόμα και η καταγραφή: Να βγαίνης έξω

στην αυλή, μ' όλα τα συμπράγκαλά σου και να στέκεσαι εκεί μισή ημέρα!

Τσατίζονται προ πάντων όταν οι κρατούμενοι κοιμούνται λίγο, ύστερα από το μεσημεριανό φαγητό.

Η ουρά προχωρεί αργά, αλλά προχωρεί. Ένας κουρέας, ένας λογιστής κι ένας που δουλεύει στο Τμήμα Κουλτούρας μπαίνουν μέσα χωρίς να σταθούνε στην ουρά, χωρίς να πουν τίποτα σε κανέναν, παραμερίζοντας εκείνους που βρίσκονται μπροστά - μπροστά. Δεν είναι αυτοί μέσα στη μάζα των κρατουμένων, έχουν βουλευτή καλά και είναι τα χειρότερα καθάρματα ανάμεσα σ' αυτούς που δεν βγαίνουν έξω για δουλειά. Για τους κρατούμενους οι τύποι αυτοί ήτανε κάτι λιγώτερο κι από σκατά (την ίδια γνώμη είχανε κι αυτοί για τους κρατούμενους). Δεν αξίζει όμως τον κόπο να τσακώνεσαι μαζί τους: Υποστηρίζονται μεταξύ τους και τους υποστηρίζουν και οι βαθμοφόροι. Απομένουν καμιά δεκαριά ακόμα, μπροστά απ' τον Σουκώβ και είναι άλλοι εφτά που ήρθανε ύστερα απ' αυτόν. Τη στιγμή εκείνη περνάει από το άνοιγμα της πόρτας ο Καίσαρας, σκύβοντας. Φορεί την καινούργια γούνινη «σάπκα» του που του την έστειλαν απ' έξω. (Να τώρα, ο Καίσαρας, να πούμε: Κάποιον λάδωσε και του επέτρεψαν να φορή αυτή τη «σάπκα» που είναι από την πόλη, πεντακάθαρη και κατακαίνουργια. Στους άλλους όμως κατασχέσανε ακόμα και τους παλιούς στρατιωτικούς σκούφους που ήτανε φθαρμένοι, και τους δώσανε αυτούς που έχουν στο στρατόπεδο, από δέρμα τάρανδου).

Ο Καίσαρας χαμογελάει στον Σουκώβ και αμέσως γυρίζει κατά το μέρος ενός παράξενου τύπου με γυαλιά που δε σταματάει να διαβάξη την εφημερίδα του ανάμεσα σ' όλον τον κόσμο.

«Μπα! Πιότρ Μιχαήλοβιτς»!

Φωτίστηκαν τα πρόσωπα και των δυο τους από τα χαμόγελα και φούντωσαν σαν παπαρούνες. Λέει ο παράξενος με τα γυαλιά:

«Έχω μια φρέσκια <Βετσόρκα>⁹, ρίξτε μια ματιά. Μου ήρθε με το ταχυδρομείο».

«Απίστευτο»!

Βυθίζεται κι ο Καίσαρας στην εφημερίδα. Με μια λαμπίτσα στην οροφή που μόλις φέγγει λιγουλάκι, πως μπορούν να διαβάζουν τόσο φιλούτσικα γραμματάκια;

«Έχει μια πολύ ενδιαφέρουσα κριτική για την πρεμιέρα του Ζαβάντσκι».

Αυτοί οι Μοσκοβίτες οσφραίνονται από μακριά ο ένας τον άλλο σαν τα γνήσια κυνηγάρικα σκυλιά. Κι όταν συναντιούνται, μυρίζει ο ένας τον άλλο, μυρίζονται με τον τρόπο τους. Κι αρχίζουνε αμέσως το κουσκούς, ποιος θα πει τα περισσότερα λόγια. Κι όταν κουβεντιάζουν έτσι, πιάνεις τόσο λίγες λέξεις ρούσικες που είναι σα ν' ακούς Λεττονούς ή Ρουμάνους.

Ο Καίσαρας κρατάει στα χέρια όλες του τις σακουλίτσες, βαλμένες στη σειρά.

«Λοιπόν ... εν τάξει, Καίσαρα Μάρκοβιτς, λέει ψευδίζοντας ο Σουκώβ, να πηγαίνω εγώ»;

«Και βέβαια, και βέβαια. (Σηκώνει τις μουστάκες του ο Καίσαρας απ' την εφημερίδα). Ποιος είναι πιο μπροστά από μένα; Και ποιος ύστερα»;

Ο Σουκώβ του λέει ποιοι είναι και χωρίς να περιμένη να το σκεφτή ο ίδιος για το βραδινό τους φαγητό του λέει:

«Να σας φέρω το βραδινό σας»;

(Αυτό σημαίνει: Να του πάει το φαγητό από το εστιατόριο στην παράγκα. Είναι όμως κάτι που απαγορεύεται αυστηρά κι έχουν βγάλει ένα σωρό διαταγές γι' αυτό το πράμα. Κυνηγάνε τα παιδιά, χύνουν την караβάνα στο χώμα και σε κλείνουνε στη φυλακή, ωστόσο συνεχίζεται αυτή η δουλειά και θα συνεχίζεται γιατί όταν έχεις να κάνης καμιά δουλειά, δε σου μένει ποτέ καιρός να πας στο εστιατόριο με την ομάδα σου).

Τον ρώτησε αν έπρεπε να του πάει το φαγητό κι έλεγε από μέσα του: «Δεν πιστεύω νάσαι τόσο σπάγγος και να μη μ' αφήσης τη μερίδα σου. Ξέρεις πολύ καλά ότι δε μας δίνουνε μπλουζούρι για το βράδυ, ένα σκέτο νεροζούμι είναι μόνο, χωρίς τίποτα μέσα...».

«Όχι, όχι, του λέει ο Καίσαρας χαμογελώντας, να το φας εσύ, Ιβάν Ντενίσιτς!»

Αυτό μόνο περίμενε ν' ακούση ο Σουκώβ! Ελεύθερος πια σαν πουλάκι, φεύγει τρέχοντας απ' το υπόστεγο της εισόδου και πάει πετώντας μέσα απ' το στρατόπεδο.

Οι κρατούμενοι πηγαίνουν προς όλες τις κατευθύνσεις. Κάποτε ο στρατοπεδάρχης είχε απαγορεύσει στους κρατούμενους να κυκλοφορούν μόνοι τους στη ζώνη. Όταν ήταν να πάνε κάπου, έπρεπε να πηγαίνουν με όλη την ομάδα τους συνταγμένη. Εκεί που δεν γινόταν να πάνε όλοι μαζί — στο αναρρωτήριο, λόγου χάρη, ή στ' αποχωρητήρια — έπρεπε να φτιάχνουν ομάδες από τέσσερους ή πέντε και να ορίζουν ένα ομαδάρχη που θα τους πήγαινε συνταγμένους, θα περίμενε και θα τους ξανάφερνε συνταγμένους.

Επέμενε πολύ ο στρατοπεδάρχης στη διαταγή του και κανείς δεν τόλμησε να του φέρη αντίρρηση. Οι φύλακες άρπαζαν τα παιδιά που κυκλοφορούσαν μεμονωμένα, σημείωναν το νούμερό τους και τα πήγαιναν στο Πειθαρχικό Τμήμα, η διαταγή όμως έπεσε από μόνη της, όπως τόσες και τόσες άλλες που είχανε κάνει πάταγο. Φώναζαν οι ίδιοι λόγου χάρη κάποιον να παρουσιαστή στην υπηρεσία ασφάλειας: Δε μπορούσαν, φυσικά, να στείλουν μαζί του και ολόκληρη ομάδα! Ή ακόμα μπορεί να ήθελε κάποιος να πάει στην καντίνα για να κάνη τις προμήθειές του, ο άλλος όμως, δεν είχε κανένα λόγο για να πάει εκεί πέρα. Κι αν του κατέβαινε κανενός η ιδέα να πάει στο Τμήμα Κουλτούρας για να διαβάση τις εφημερίδες, ποιος θα πήγαινε μαζί του; Ο ένας πήγαινε να φτιάξη τις τσόχινες μπότες του, ο άλλος είχε να στεγνώση πράγματα, κι ένας άλλος πήγαινε από τη μια παράγκα στην άλλη (αυτό κι αν απαγορευότανε, να πηγαίνης από τη μια παράγκα στην άλλη). Πώς θα τους εμποδίσης;

Με τη διαταγή αυτή, ο στρατοπεδάρχης ήθελε ν' αφαιρέσει απ' τους κρατούμενους και το τελευταίο ψίχουλο της ελευθερίας τους, αλλά δεν τα κατάφερε, ο χοντροκοιλαράς!

Πηγαίνοντας ο Σουκώβ κατά την παράγκα, πέφτει πάνω σ' ένα φύλακα. Βγάζει για κάθε ενδεχόμενο τη «σάπκα» του και χώνεται μες την παράγκα. Εκεί μέσα, χάλαγε ο κόσμος από τη μεγάλη φασαρία: Κατά τις ώρες της δουλειάς, είχανε ξαφρίσει από κάποιον κάτι τρόφιμα και τώρα βρίζουν τους άνδρες της αγγαρείας, και οι άνδρες της αγγαρείας βρίζουνε αυτούς. Η γωνιά της 104ης όμως είναι άδεια.

Ο Σουκώβ σκέφτεται πως απόψε φαίνονται να πηγαίνουν καλά τα πράγματα γιατί, γυρίζοντας απ' τη δουλειά, δε βρήκανε τα στρώματά τους αναποδογυρισμένα και δεν είχε γίνει έρευνα στις παράγκες κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Ορμάει κατά την κουκέττα του, βγάζοντας στο δρόμο το πανωφόρι του, το σφεντονίζει επάνω και μαζί μ' αυτό και τα γάντια του που έχουν και κείνη τη λαμίτσα του σιδεροπρίονου. Ψηλαφίζει το

στρώμα του στο μέσα μέρος: Το κομμάτι από το πρωινό ψωμί του είναι ακόμα στη θέση του! Είναι πολύ ευχαριστημένος που το είχε ράψει. Και ξαναβγαίνει τρέχοντας. Δρόμο για το εστιατόριο! Τρέχει κατά το εστιατόριο έχοντας τα μάτια του τέσσερα μην τον τσιμπήσει κάνας φύλακας, αλλά στο δρόμο μόνο κρατούμενους συνάντησε που κουβεντιάζανε για τις μερίδες.

Έξω η νύχτα γίνεται όλο και πιο φωτεινή κάτω απ' του φεγγαριού τη λάμψη. Τα φώτα έχουν χλωμιάσει παντού και οι παράγκες ρίχνουν έναν ίσκιο μαύρο. Στο εστιατόριο μπαίνεις από μια πλατειά σκάλα με τέσσερα σκαλοπάτια. Είναι κι αυτή στον ίσκιο τώρα, στο πάνω μέρος της όμως λικνίζεται ένα φαναράκι, τρίζοντας μέσα στο κρύο. Τα φώτα σχηματίζουν κάτι σαν ουράνιο τόξο — από το κρύο ίσως ή από τη βρωμιά που έχουν οι λάμπες.

Υπάρχει και μια άλλη αυστηρή διαταγή του στρατοπεδάρχη: Να πηγαίνουν ανά δύο οι ομάδες στο εστιατόριο. Πάρα κάτω η διαταγή λέει: Οι ομάδες δεν πρέπει ν' ανεβαίνουν στα σκαλιά αλλά να είναι συνταγμένες κατά πεντάδες και να περιμένουν εκεί ώσπου να τις μπάση μέσα ο βοηθός του εστιατορίου.

Σ' αυτή τη θέση ήτανε γερά γατζωμένος ο Κουτσός. Τα κατάφερε να τον βγάλουν ανίκανο για την κουτσαμάρα του, αλλά είναι πολύ γερός ο παλιουρουφιάνος. Κρατάει ένα μακρύ ραβδί από σημύδα και κοπανάει εκείνους που σκαρφαλώνουν στα σκαλιά χωρίς την άδειά του. Δεν κοπανάει όμως όποιον κι όποιον. Κόβει το μάτι του Κουτσού: Ακόμα και στο σκοτάδι ξεχωρίζει τις πλάτες και αποφεύγει να χτυπήσει εκείνους που θα μπορούσαν να του σπάσουν τα μούτρα. Χτυπάει μόνο τα δαρμένα σκυλιά. Κάποτε χτύπησε και τον Σουκώβ.

Τον λένε «βοηθός», αλλά αν το καλοσκεφτής είναι βασιλιάς: Οι μάγειροι είναι φίλοι του.

Σήμερα, είτε γιατί πλάκωσαν όλες μαζί οι ομάδες, είτε γιατί χρειάστηκε πολλή ώρα ώσπου ν' αποκαταστήσουνε την τάξη, είναι στριμωγμένοι πολλοί τριγύρω από τη σκάλα. Πάνω-πάνω είναι ο Κουτσός, είναι το τσιράκι του Κουτσού και ο ίδιος ο υπεύθυνος του εστιατορίου. Τα καταφέρνουνε και δίχως φύλακες, τα βρωμόσκυλα. Ο υπεύθυνος του εστιατορίου είναι ένα καλοθρεμμένο σκουλήκι, με μια κεφάλια σαν κολοκύθα και κάτι πλατάρες τέτοιες να! Έχει τόσες δυνάμεις για ξόδεμα που όταν περπατάη, λες και πηδάει σα να έχει ελατήρια στα πόδια και στα χέρια του. Φορεί μια «σάπκα» γούνινη, χωρίς νούμερο — κανείς δεν έχει τέτοια, ούτε έξω ακόμα. Φορεί κι ένα γιλέκο από προβιά που έχει στο στήθος ένα νούμερο, μικρούτσικο σα γραμματόσημο: Αυτό είναι μια μικρή παραχώρηση που έκανε για τον Βολκοβόι. Στην πλάτη όμως, δεν έχει κανένα νούμερο. Ο υπεύθυνος του εστιατορίου δε χαιρετάει κανέναν στο στρατόπεδο αλλά όλοι οι κρατούμενοι τον τρέμουν. Κρατάει στα χέρια του χιλιάδες ζωές. Κάποτε πήγανε μερικοί να τον χτυπήσουν κι αμέσως ήρθανε όλοι οι μάγειροι να τον βοηθήσουν — τα πάνε μια χαρά οι δήμιοι μεταξύ τους.

Θα 'τανε συμφορά για τον Σουκώβ αν είχε περάσει η 104η ομάδα: Ο Κουτσός τους ξέρει όλους, έναν προς έναν και μπροστά στον υπεύθυνο με κανέναν τρόπο δε θα 'φηνε κρατούμενο να μπει μέσα με καμιά ομάδα άλλη — εκτός κι αν τον άφηνε επίτηδες για νάχη ύστερα τη χαρά να τον ταπεινώση.

Μερικές φορές, σκαρφαλώνουν οι κρατούμενοι απ' τα κάγκελα της σκάλας και βρίσκονται πίσω από τις πλάτες του Κουτσού — το έκανε και ο Σουκώβ μερικές φορές. Σήμερα όμως δε γίνεται, είναι και ο υπεύθυνος εκεί και θα σου κοπανήσουν καμιά στις μασέλες να σε στείλουνε γραμμή για το νοσοκομείο.

Εμπρός, εμπρός, να φτάση στα σκαλιά το γρηγορότερο για να δει μέσα στο μισοσκοτάδο και μέσα απ' όλα αυτά τα μαύρα πανωφόρια, που είναι όλα ίδια, αν βρίσκεται ακόμα εκεί η 104η.

Είναι η στιγμή που έρχονται απ' όλες τις μεριές τρέχοντας — δε γίνεται αλλιώς, σε λίγο θα χτυπήσει

σιωπητήριο. Ανεβαίνουν μ' έφοδο σ' ένα σκαλί, σα να είναι φρούριο, ύστερα στο δεύτερο, στο τρίτο, στο τέταρτο. Αυτό είναι — κυριεύουν πια τη σκάλα.

«Σταθήτε, μπάσταρδοι! ουρλιάζει ο Κουτσός σηκώνοντας το μπαστούνι του πάνω απ' τα κεφάλια των πρώτων. Πίσω! Θα σας σπάσω τα μούτρα»!

«Δε φταίμε μεις, μας σπρώχνουν από πίσω», φωνάζουν οι μπροστινοί. Και είναι αλήθεια πως τους σπρώχνουν από πίσω, αλλά κι αυτοί δεν κρατάνε πολύ κι ελπίζουν πως έτσι θα βρεθούνε πεταχτοί μες το εστιατόριο.

Τότε ο Κουτσός, πιάνει με τα δυο του χέρια το ραβδί του, το βάζει ίσα, σα μπάρα, πάνω στα στήθια των πρώτων και σπρώχνει τους μπροστινούς με όλες τις δυνάμεις του. Έχει πιάσει το ραβδί και το σιράκι του Κουτσού και ο υπεύθυνος ακόμα του εστιατορίου που δε φοβήθηκε να λερώσει τα χέρια του.

Δίνουν μια δυνατή σπρωξιά — έχουνε δύναμη, βλέπεις, αυτοί, περιδρομιάζουν κρέας και κάνουν πίσω τα παιδιά. Από πάνω, ανασκοποπίζουνε αυτούς που είναι μπροστά - μπροστά, τους κάνουν πεταχτούς σα να είναι τίποτα χερόβολα από στάχια.

«Παλιόπ... Κουτσέ, άντε ρε να... του φωνάζουν όλοι μες το πλήθος, χωρίς όμως να παρουσιάζονται. Αυτοί που έπεσαν από πάνω δε λένε τίποτα και σηκώνονται γρήγορα, χωρίς να πούνε τίποτα, για να μην τους τσαλαπατήσουνε οι άλλοι.

Απελευθερώνονται τα σκαλοπάτια. Ο υπεύθυνος του εστιατορίου ξαναγυρίζει πίσω στο κεφαλόσκαλο, ενώ ο Κουτσός, όρθιος στο επάνω σκαλί τους κάνει μάθημα:

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδες, κοπάδι, πόσες φορές θα σας το πούμε. Θα σας αφήσω να μπήτε μέσα όταν πρέπει».

Μπροστά στη σκάλα ακριβώς ο Σουκώβ ξεχωρίζει την κεφαλα του Σένκα Κλέβσιν. Τρελλός από χαρά, ορμάει προς τα κει σπρώχνοντας όσο μπορεί. Οι πλάτες όμως είναι κολλητές, πολύ σφιχτά, και δεν υπάρχει τρόπος για να σπάση αυτός ο τοίχος.

«Η 27η, φωνάζει ο Κουτσός. Προχωρήστε»!

Η 27η πηδάει στα σκαλιά και ορμάει κατά την πόρτα. Κι ύστερα ξαναπλημμυρίζουν τα σκαλιά κι αρχίζει πάλι το σπρωξίδι από τους πίσω. Σπρώχνει και ο Σουκώβ με δύναμη. Σαλεύει με δύναμη. Σαλεύει η σκάλα, τρίζει το φανάρι.

«Πάλι τα ίδια αρχίσατε, κοπρίτες», γκαρίζει ο Κουτσός αγριεμένα. Και δόστου μια μπαστουριά σε κάναν ώμο, σε καμιά πλάτη, και δόστου σπρωξίδι οι κρατούμενοι, ο ένας πάνω στον άλλο.

Το πεδίο, ξεκαθαρίστηκε πάλι.

Από κάτω ο Σουκώβ είδε τον Πάβλο ν' ανεβαίνει και να στέκεται δίπλα στον Κουτσό. Αυτός έχει φέρει την ομάδα. Ο Τιούριν δεν έρχεται να στριμωχτή σ' αυτόν τον σαματά.

«Η 104 εις φάλαγγα κατά πεντάδες», φωνάζει ο Πάβλο, από ψηλά. Κάντε τους τόπο παιδιά.

«Άκου παιδιά! Κοίτα τους πως στριμώχνονται γαμότο τους»!

«Τραβήξου να περάσω ρε πλάτη!»! Είμαι μ' αυτή την ομάδα, φωνάζει ο Σουκώβ σπρώχνοντας τον κρατούμενο που ήτανε μπροστά του.

Θέλει εκείνος να του κάνη τόπο αλλά είναι στριμωγμένος απ' όλες τις μεριές.

Έχουνε γίνει ένα κουβάρι και σκοτώνονται για να πάρουν μια μερίδα σούπα — μια μερίδα που τους ανήκει.

Τότε ο Σουκώβ βρίσκει έναν άλλο τρόπο: Πιάνεται από τ' αριστερά κάγκελα της σκάλας, τα χουφτώνει, ανασηκώνει το κορμί του και βρίσκεται έτσι κρεμασμένος στο κενό. Με τα πόδια του κλωτσάει κάτι γόνατα, τρώει μερικές στα πλευρά, του λένε μερικές βαρειές βρισιές αλλά αυτός είχε πετύχει να κάνη το ρήγμα του: Πάτησε το πόδι του στην άκρη του τελευταίου σκαλιού και περιμένει. Τα παιδιά της ομάδας τον βλέπουν και του απλώνουν το χέρι. Ξαναγυρίζει ο υπεύθυνος του εστιατόριου και στρέφεται κατά την πόρτα.

«Έλα, Κουτσέ, να περάσουν άλλες δυο ομάδες».

«Η 104! φωνάζει ο Κουτσός. Ε! Που πας να χωθής εσύ, ρε κοπρίτη»;

Και ο κρατούμενος που είναι από μια άλλη ομάδα, τρώει μια μαγκουριά.

«Η 104η», φωνάζει ο Πάβλο μπάζοντάς τους μέσα».

«Ουφ»! κάνει ο Σουκώβ, που τα κατάφερε να βρεθή μέσα στο εστιατόριο. Και χωρίς να περιμένη να του το πει ο Πάβλο, άρχισε να ψάχνη για τους δίσκους.

Στο εστιατόριο, όπως πάντα, ξεμπουκάρει η αχνούρα απ' τις πόρτες και στροβιλίζεται σε πηχτές τούφες. Οι κρατούμενοι κάθονται δίπλα δίπλα, στριμωγμένοι σαν τους σπόρους του ηλιοτρόπιου, κυκλοφορούν ανάμεσα στα τραπέζια, σπρώχνονται, ανοίγουν δρόμο κρατώντας τον φορτωμένο δίσκο στα χέρια τους. Ύστερα από τόσα χρόνια που είναι στο στρατόπεδο τα ξέρει πια αυτά ο Σουκώβ και με μια ματιά μονάχα καταλαβαίνει πως ο 208 έχει μόνο πέντε καραβάνες στο δίσκο του. Είναι λοιπόν ο τελευταίος δίσκος που παίρνει η ομάδα τους, γιατί διαφορετικά έπρεπε να είναι γεμάτος.

Πάει κοντά και του λέει σιγανά.

«Άκου, φίλε, όταν τελειώσης με το δίσκο σου να μου τον δώσης».

«Μα τον περιμένει ένας άλλος στο παραθυράκι, του τον υποσχέθηκα».

«Περιμένει; Ε, θα του κάνη καλό στους κάλους — άστονε κι ας περιμένη ο τεμπελχανάς».

Κλείνεται η συμφωνία.

Πάει αυτός το δίσκο ως το τραπέζι και τον αδειάζει. Τον αρπάζει ο Σουκώβ αλλά να που έρχεται κι εκείνος που του τον είχε υποσχεθή και τον τραβάει από την άλλη άκρη. Είναι πιο κακοζάκανος απ' τον Σουκώβ. Τον σπρώχνει ο Σουκώβ μαζί με το δίσκο, κατά τη μεριά που τράβαγε. Αποτέλεσμα: Πέφτει σε μια κολώνα και τα χέρια του αφήνουν το δίσκο. Ο Σουκώβ τον χώνει κάτω απ' τη μασχάλη του και τρέχει κατά τη διανομή.

Ο Πάβλο στέκεται στην ουρά μπροστά στη θυρίδα, πολύ στενοχωρημένος που δεν έχει δίσκο. Κι

άξαφνα, νάτον που αστράφτει από χαρά.

«Ιβάν Ντενίσοβιτς! (κάνει πέρα τον υπαρχηγό της 27ης που είναι μπροστά του) Άσε να περάσω, τι στέκεσαι στην ουρά; Εγώ έχω δίσκους».

Α, να και ο κατεργαράκος ο Γκόπτσικ που φέρνει κι αυτός άλλον έναν.

«Χαζεύανε και τους τον ξάφρισα», λέει γελώντας.

Θα γίνη ένας καλός κρατούμενος αυτός ο Γκόπτσικ. Να μαθητέψη τρία χρόνια ακόμα, να μεγαλώση λίγο και θα τον δεις μια μέρα να τον βάζουνε ομόφωνα στην υπηρεσία του ψωμιού — το λιγώτερο.

Ο Πάβλο δίνει το δεύτερο δίσκο στον Ερμολάγιεφ, έναν χεροδύναμο Σιβηριανό (έφαγε και κείνος δέκα χρόνια γιατί πιάστηκε αιχμάλωτος πολέμου) στέλνει τον Γκόπτσικ να ψάξη για κάνα τραπέζι όπου να κοντεύουν τα παιδιά ν' αποτελειώσουνε το «δείπνο» τους. Όσο για τον Σουκώβ, ακούμπησε το δίσκο του λοξά στο παραθυράκι και περιμένει.

«Η 104 στη θυρίδα»! αναγγέλλει ο Πάβλο.

Είναι πέντε όλες κι όλες οι θυρίδες: Τρεις για τη γενική διανομή, μία γι' αυτούς που είναι στον κατάλογο (καμιά δεκαριά παιδιά που έχουν έλκος και μαζί μ' αυτούς όλοι οι λογιστές που έχουνε τα μέσα) και μια άλλη όπου παραδίνουν τις караβάνες (μπροστά σ' αυτή στριμώνονται οι γλυφτοκαρabanάδες). Οι θυρίδες δεν είναι ψηλά, μόλις που φτάνουν λίγο πάρα πάνω από το ζουνάρι σου. Μέσα απ' αυτές δε βλέπεις το κορμί των μαγείρων. Τα χέρια τους μονάχα βλέπεις και τις κουτάλες.

Τα χέρια του μάγερα είναι άσπρα και περιποιημένα αλλά γεμάτα τρίχες: Χερούκλες. Πραγματικός πυγμαχός κι όχι μάγερας. Παίρνει ένα μολύβι και τσεκάρει σ' έναν κατάλογο που κρέμεται στον τοίχο:

«Η 104, είκοσι τέσσερες»!

Νάσου και ο Παντελέγιεφ στο εστιατόριο — δεν είναι καθόλου άρρωστος, ο μπάσταρδος.

Ο μάγερας παίρνει μια τεράστια κουτάλα που θα πιάνη το λιγώτερο τρεις λίτρες, κι ανακατεύει και δόστου πάλι ανακάτεμα σε μια χύτρα (έχει μπροστά του μια χύτρα που μόλις τώρα τη γέμισαν ξέχειλα σχεδόν και ανεβαινεί η αχνούρα τούφες τούφες). Ύστερα παίρνει την κουτάλα που πιάνει 750 γραμμάρια κι αρχίζει να τραβάη από τη χύτρα, χωρίς να χώνη την κουτάλα του βαθειά.

«Μία, δύο, τρεις, τέσσερες ...».

Ο Σουκώβ κιαλάρει ποιες караβάνες γέμισε με σούπα πριν κατακάτση το παχύ στρώμα και ποιες είναι εκείνες που έχουνε σκέτο νεροζούμι μόνο. Βάζει στο δίσκο του δέκα караβάνες και τις παίρνει. Από τη δεύτερη σειρά των στύλων ο Γκόπτσικ του κάνει νόημα:

«Εδώ, εδώ, Ιβάν Ντενίσοβιτς»!

Δεν είναι μικρή δουλειά να πας τις караβάνες. Ο Σουκώβ πατάει γερά κάτω για να μην του αναποδογυρίσουνε το δίσκο με κάνα σπρώξιμο, ταυτόχρονα όμως δε σταματάει να φωνάζη:

«Ε, συ, K-920... Πρόσεχε συ, ρε μπάρμπα! Κάνε πιο πέρα, παιδάκι μου»!

Πρέπει να μην είσαι ολότελα άπραγος για να περάσης και μία ακόμα караβάνα μέσα απ' όλο αυτό το στριμωξίδι — σκέψου τώρα αυτός που κουβαλάει δέκα! Κι όμως, καθώς ακουμπάει σιγά - σιγά το δίσκο στην ακρούλα του τραπεζιού που έπιασε ο Γκόπτσικ, δε βλέπεις ούτε μία πιτσιλάδα φρέσκια. Υπολόγισε μάλιστα πως πρέπει να στριφογουρίση το δίσκο καθώς θα τον ακουμπάη ώστε οι δύο караβάνες που έχουν πιο πηχτή σούπα, να πέσουν προς το μέρος όπου θα καθήση εκείνος.

Ο Ερμολάγιεφ έφερε άλλες δέκα караβάνες. Ο Γκόπτσικ ξαναφεύγει τρέχοντας και, μαζί με τον Πάβλο, φέρνουν τις τέσσερις τελευταίες στα χέρια τους.

Ο Κίλγκας φέρνει το ψωμί σ' ένα δίσκο. Σήμερα τρώνε ανάλογα με τη δουλειά που έκανε καθένας: Άλλοι παίρνουν διακόσια γραμμάρια, άλλοι τρακόσια. Ο Σουκώβ, δικαιούται τετρακόσια. Παίρνει τα τετρακόσια του γραμμάρια από την άκρη, που έχει πιο πολύ κόρα, και αλλά διακόσια γραμμάρια από τη μέση, για τον Καίσαρα.

Τη στιγμή εκείνη καταφθάνουν απ' όλες τις γωνιές του εστιατόριου τα παιδιά της ομάδας για να πάρουν τη μερίδα τους και να τη φάνε όπου θα βρούνε τόπο να καθήσουν. Ο Σουκώβ μοιράζει τις караβάνες σημειώνοντας στο νου του σε ποιον έδωσε κι έχοντας τα μάτια του τέσσερα και στο δίσκο. Έβαλε το κουτάλι του σε μια από τις караβάνες — σ' εκείνη που έχει την πιο πηχτή σούπα, έτσι σα να ήθελε να πει: «Αυτή πάει στην μπάντα». Ο Φετιούκοβ πήρε από τους πρώτους την караβάνα του κι έφυγε: Βλέπει πως δεν έχει να τσιμπήση τίποτα απ' την ομάδα τώρα και κρίνει πως είναι πιο καλά να φέρη βόλτα όλο το εστιατόριο. Μπορεί να είναι κάποιος που δε θα φάη όλη του τη μερίδα (αν βρεθή κανένας που θα κάνη πέρα την караβάνα του προτού την τελειώσει, πέφτουν ένα σωρό απάνω της, σαν τους γύπες).

Ξαναλογαριάζουν με τον Πάβλο τις караβάνες — φαίνονται να είναι εν τάξει. Ο Σουκώβ του πασάρει μια караβάνα με πηχτή σούπα για τον Αντρέι Προκόφιεβιτς και ο Πάβλο την αδειάζει σε μια γερμανική караβάνα, λεπτή, που έχει και καπάκι: Μπορεί να την περάση κάτω από το πανωφόρι του, σφίγγοντάς την στο στήθος του.

Παραδίνουν τους δίσκους. Ο Πάβλο κάθησε μπροστά στη διπλή μερίδα του και ο Σουκώβ μπροστά στις δυο δικές του. Δεν είναι ώρα για κουβέντες τώρα — έφτασε η πιο ιερή στιγμή.

Βγάζει ο Σουκώβ τη «σάπκα» του και την ακουμπάει στα γόνατά του. Κάνει μια βυθοσκόπηση με το κουτάλι του στη μία караβάνα πρώτα κι ύστερα στην άλλη. Καλούτσικη είναι — έχει μάλιστα και ψάρι. Το βράδυ η σούπα είναι πάντοτε πιο νερούλη από την πρωινή. Πρέπει να φάη το πρωί ο κρατούμενος για να δουλέψη, το βράδυ όμως, έτσι κι έτσι, θα πάει για ύπνο.

Αρχίζει να τρώη. Στις αρχές πιάνει μόνο το ζουμί. Πίνει, πίνει. Απλώνεται η ζέστα και του πλημμυρίζει όλο το κορμί. Τη λαχταράει το άντερό του αυτή τη σούπα, την περιμένει. Αχ, τι όμορφα που είναι!. Μόνο γι' αυτή τη σύντομη στιγμή ζει ο κρατούμενος. Και τη στιγμή ετούτη, δε σεκλετίζεται για τίποτα ο Σουκώβ, ούτε για τη βαρεία ποινή του, ούτε για το μάκρος τούτης της ημέρας, ούτε για την Κυριακή που πάει περίπατο, για μια ακόμα φορά. Και λέει τούτη τη στιγμή: Θα τα βγάλω πέρα. Με τη χάρη του Θεού θα τα βγάλω πέρα και θα ιδώ το τέλος!

Αφού πιει μερικές γουλιές πολύ ζεστό ζουμί κι από τις δύο караβάνες, αδειάζει το υπόλοιπο στην πρώτη, κουνάει καλά τη δεύτερη και μαζεύει ό,τι απόμεινε με το κουταλάκι του. Έτσι είσαι πιο ήσυχος, δεν είναι πια ανάγκη νάχης το νου σου στην άλλη караβάνα και να την φυλάς με τα μάτια ή με τα χέρια σου.

Ελεύθερο πια το βλέμμα του, λοξοκοιτάει τις караβάνες των διπλανών του. Αυτουνού που είναι δίπλα του, στ' αριστερά, έχει σκέτο νεροζούμι μέσα. Τα παλιόμουτρα! Να κάνουνε τέτοια δουλειά

σε κρατούμενους σαν κι αυτούς!

Ο Σουκώβ τρώει τώρα το λάχανο με το ζουμί που έχει απομείνει. Ψαρεύει μια μικρή πατάτα — μια και μοναδική μέσα σε δυο καραβάνες. Βρέθηκε στου Καίσαρα την καραβάνα. Δεν ήτανε πολύ χοντρή, την είχε χτυπήσει ο πάγος, βέβαια, και είναι σκληρή στη μέση και λίγο ζαχαρωμένη. Όσο για το ψάρι, δεν υπήρχε τέτοιο πράμα εκεί μέσα — ένα κόκκαλο μονάχα, χωρίς να κολυμπάη τίποτ' άλλο αραιά και που. Μασουλάει όμως καλά και το τελευταίο κοκκαλάκι, και το τελευταίο πτερύγιο, πιπιλίζοντας το ζουμί τους — είναι καλό για την υγεία. Όλα αυτά θέλουν βέβαια καιρό, αλλά ο Σουκώβ δεν έχει πια κανένα λόγο για να βιάζεται. Σήμερα είχε γιορτή: Οικονόμησε δεύτερη μερίδα το πρωί και δεύτερη το βράδυ. Όλα τ' άλλα, ας παν κατά διαβόλου.

Εκτός βέβαια απ' τον καπνό που πρέπει να πάει ν' αγοράση από κεινον το Λεττονό. Αν περιμένη ως αύριο το πρωί, μπορεί να μην του έχει περισέψη τίποτα.

Τώρα χωρίς ψωμί. Δυο μερίδες σούπα και ψωμί από πάνω, θα ήτανε κατάχρηση. Θα το 'χει γι' αύριο το ψωμί. Αυτή η βρωμοκοιλιά, βλέπεις, ποτέ της δε θυμάται το καλό που της έκανες, κι όλο σου ξαναζητάει την άλλη μέρα.

Αποτελειώνει τη σούπα του και δεν πολυσκοτίζεται να δει ποιος είναι γύρω του γιατί δεν έχει πια κανέναν ανάγκη· δεν θέλει τίποτ' άλλο, τρώει αυτό που του ανήκει. Βλέπει ωστόσο πως στη θέση που άδειασε, ακριβώς απέναντί του, κάθεται ένας γέροντας ψηλός, ο Υ-81. Είναι της 64ης, τον ξέρει ο Σουκώβ και, καθώς άκουσε στην ουρά που καθότανε για τα δέματα, την ομάδα εκείνη είχανε στείλει στη «Σοσιαλιστική Πόλη», αντί για τη δική τους, την 104η. Έστηναν όλη την ημέρα συρματοπλέγματα, χωρίς φωτιά, για να ετοιμάσουν πρώτα μία «ζώνη» για τους ίδιους τους εαυτούς τους. Άκουσε ακόμα να λένε πως αυτός εδώ ο γέροντας είναι χρόνια και χρόνια στις φυλακές και στα στρατόπεδα, πως ποτέ δεν πήρε αμνηστία και πως μόλις τελειώνανε τα δέκα χρόνια, του κοπάνησαν και δεύτερη ποινή.

Τον κοιτάζει τώρα ο Σουκώβ από κοντά. Μέσα απ' όλες τούτες τις καμπουριασμένες πλάτες, ξεπετάγεται η δική του ράχη που είναι ορθόστητη — κι αυτό σου κάνει εντύπωση μεγάλη. Όταν κάθεται στο τραπέζι, λες κι έχει βάλει κάτι στον πάγκο για να είναι πιο ψηλά. Είναι πολύς καιρός τώρα που το φαλακρό κεφάλι του δεν έχει ανάγκη τον κουρέα: Τούπεσαν όλα τα μαλλιά, μ' αυτή την τόσο όμορφη ζωή που πέρασε. Τα βλέμματά του δεν πλανιούνται μες την αίθουσα, παρά είναι στηλωμένα πάνω απ' το κεφάλι του Σουκώβ και βλέπουν επίμονα κάτι που μόνο για τα δικά του μάτια υπάρχει. Τρώει γαλήνια τη σούπα του, σκέτο νεροζούμι, μ' ένα κουτάλι ξύλινο και ραγισμένο. Δε φέρνει τη μύτη του κοντά στην καραβάνα, όπως κάνουν όλοι, αλλά σηκώνει το κουτάλι του ψηλά, ως το στόμα. Δεν έχει δόντια πια, ούτε τα πάνω, ούτε τα κάτω. Μασάει το ψωμί με τα ούλα του, που έχουνε σκληρύνει. Το αδυνατισμένο πρόσωπό του δεν έχει κείνη την ατονία των ανήμπορων που φτάνουνε στα γερατειά, αλλά φαίνεται σφιχτό και δυνατό, σα σκαλισμένη πέτρα. Από τις χαρακιές και τις μαύρες αυλακιές των χεριών του καταλαβαίνεις πως όλα αυτά τα χρόνια δεν του δόθηκε πολλές φορές η ευκαιρία να βολευτή κάπου. Έχει ωστόσο ένα συνήθιο, πολύ βαθειά ριζωμένο μέσα του, που δεν τ' αφήνει ποτέ: Δε βάζει το ψωμί του, τα τριακόσια του γραμμάρια, πάνω στο βρώμικο και λιγδιασμένο τραπέζι, όπως κάνουν όλοι, αλλά σ' ένα πανάκι, πλυμένο και ξαναπλυμένο.

Ο Σουκώβ δεν έχει τον καιρό να τον προσέξη πιο πολύ. Μόλις τέλειωσε το φαγητό του, γλύφει το κουτάλι του, το χώνει στην τσόχνη μπότα του, ξαναβάζει στο κεφάλι του τη γούνινη «σάпка», σηκώνεται, παίρνει τις μερίδες τα ψωμιά, τη δική του και του Καίσαρα, και βγαίνει έξω. Η έξοδος του εστιατόριου βγάζει σε μια άλλη σκάλα και είναι κει δυο ακόμα βοηθοί που όλη κι όλη η δουλειά τους είναι να σηκώνουν την αμπάρα της πόρτας, ν' αφήνουν τους άνδρες να βγαίνουν έξω και να την ξανακλείνουν.

Βγαίνει έξω ο Σουκώβ, με την κοιλιά ντερλικωμένη, καταευχαριστημένος απ' τον εαυτό του και αποφασίζει να πεταχτή ως το Λεττονό, παρ' όλο που σε λίγο θα χτυπήσει σιωπητήριο. Και χωρίς να χάσει χρόνο για να πάει στην παράγκα τους το ψωμί του, τραβάει με μεγάλες δρασκειλές κατά την έβδομη.

Το φεγγάρι είναι πολύ ψηλά, φαίνεται σα ζωγραφιστό στον ουρανό, πεντακάθαρο και άσπρο. Κι ο ουρανός είναι καθαρός. Δώθε - κείθε αστέρια, τα πιο λαμπερά. Αλλά ούτε και τον ουρανό έχει καιρό να τον κοιτάξει τώρα. Ένα μόνο βλέπει, ότι δε θα υποχωρήσει το κρύο. Κατά πως λένε οι απ' έξω, φαίνεται πως θα 'χουμε απόψε -30 μέχρι τα -40 αύριο το πρωί.

Κάτι θόρυβοι ακούγονται από μακριά, πολύ μακριά: Ένα τρακτέρ που μουγκρίζει κάπου προς την πόλη, κατά τη μεριά του μεγάλου δρόμου, ένας εκσκαφέας που τριζοβολάει. Και το τρίξιμο από μπότες που βαδίζουν ή τρέχουν μέσα στο στρατόπεδο.

Αέρας όμως, καθόλου.

Ο Σουκώβ πρέπει να πληρώσει τον καπνό του στη συνηθισμένη τιμή: Ένα ρούβλι το ποτήρι - παρ' όλο που έξω, το ίδιο αυτό ποτήρι έχει τρία ρούβλια και περισσότερο, ανάλογα με την ποιότητα του καπνού. Στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων, υπάρχουν για όλα τα πράγματα ιδιαίτερες τιμές, που δεν μοιάζουν καθόλου με τις άλλες, γιατί δεν έχεις το δικαίωμα να κρατάς χρήματα. Ελάχιστοι τα έχουν κι έτσι το χρήμα είναι πολύ ακριβό (δε σου δίνουνε εδώ ούτε καπίκι για τη δουλειά, στην Ουστ - Ίζμα όμως, ο Σουκώβ πληρωνότανε 30 ρούβλια το μήνα). Κι αν σου στείλουν οι δικοί σου χρήματα με το ταχυδρομείο, δε σου τα δίνουνε στο χέρι, αλλά σου ανοίγουνε μια πίστωση ατομική. Με τον λογαριασμό αυτόν μπορείς ν' αγοράσεις μια φορά τον μήνα από την καντίνα του στρατοπέδου σαπούνι για την καθαριότητα, ψωμί μουχλιασμένο και τσιγάρα «Πρίμα». Σου άρεσε δε σου άρεσε το εμπόρευμα έπρεπε να τ' αγοράσεις στην τιμή που τούχε ορίσει ο στρατοπεδάρχης. Έτσι και δεν αγόραζες τίποτα, πάνε τα λεφτά σου, οπωσδήποτε, θα σου τα κατάσχουν.

Ότι λεφτούλια έχει ο Σουκώβ είναι από κάτι πλάγιες δουλίτσες: Για ένα ζευγάρι παντούφλες, με πανιά του πελάτη, παίρνει δύο ρούβλια. Για να σου μπαλώσει ένα καπλατισμένο σακάκι, θα παζαρέψετε την τιμή.

Η παράγκα 7 δεν είναι σαν την 9. Έχει δυο μεγάλες αίθουσες και δέκα πόρτες που βγάζουνε σ' έναν μακρύ διάδρομο. Κάθε ομάδα έχει το δικό της χώρισμα και στο καθένα απ' αυτά είναι στριμωγμένα εφτά ξυλοκρέβατα. Έχει ακόμα ένα μέρος για το κατουροβάρελο κι έναν ιδιαίτερο χώρο για τον θαλαμάρχη. Σε ιδιαίτερο χώρο μένουν επίσης και οι ζωγράφοι.

Ο Σουκώβ μπαίνει στο χώρισμα όπου βρίσκεται ο Λεττονός του. Είναι τεντωμένος στην κουκέτα του, από τις κάτω, με τα πόδια ανασηκωμένα κι ακουμπισμένα στο ξύλινο στήριγμα. Ψιλοκουβεντιάζει στα λεττονικά με τον διπλανό του

Ο Σουκώβ κάθεται κοντά του και του λέει: Καλησπέρα. Καλησπέρα, λέει κι αυτός, χωρίς να κουνήσει τα πόδια του. Είναι στενός ο χώρος κι όλοι στήνουνε αυτί να μάθουνε ποιος είναι αυτός που ήρθε και για ποια δουλειά. Καταλαβαίνουν και οι δυο πολύ καλά το λόγο που τον έφερε εδώ και γι' αυτό ο Σουκώβ περιμένει καθισμένος και δε μπαίνει στο ψητό. Το λοιπόν, πως πάμε; Εν τάξει; Είχαμε κρύο σήμερα, ε, Ναι.

Περιμένει ο Σουκώβ μήπως θέλουνε να συνεχίσουν την κουβέντα τους (λέγανε για τον πόλεμο της Κορέας: Τώρα που μπήκανε στη μέση και οι Κινέζοι, λες νάχουμε καναν παγκόσμιο πόλεμο, ή όχι;) Σκύβει κατά το Λεττονό.

«Καπνός υπάρχει»;

«Υπάρχει».

«Να τον δούμε».

Ο Λεττονός τραβάει τα πόδια του από το ξύλινο στήριγμα, τα φέρνει στο πέρασμα που είναι ανάμεσα στα κρεβάτια και ανασηκώνεται. Τι σπάγγος που είναι αυτός ο Λεττονός. Όταν γεμίξη ένα ποτήρι, τον πιάνει τρεμούλα πάντοτε στη σκέψη πως μπορεί να σου βάλη μια πρεζούλα πάρα πάνω.

Δείχνει την καπνοσακούλα του στον Σουκώβ, ανοίγοντάς την. Παίρνει ο Σουκώβ μια πρέζα στη χούφτα του. Είναι ίδιος, όπως και την άλλη φορά, λίγο σκούρος, κι έχει το ίδιο κόψιμο. Τον φέρνει στη μύτη του, τον μυρίζει - είναι ολόιδιος με τον προηγούμενο, αλλά λέει στον Λεττονό:

«Δε φαίνεται να είναι ίδιος».

«Ίδιος, ίδιος είναι, κάνει εκείνος θυμώνοντας. Δεν έχω άλλη ποιότητα, ποτέ, τον ίδιο έχω πάντα».

«Καλά, εν τάξει — είναι σύμφωνος ο Σουκώβ. Βάλε μου ένα ποτήρι καλοστουπωμένο, θα τον δοκιμάσω και μπορεί να πάρω άλλο ένα».

Του είπε «καλοστουπωμένο» γιατί αυτός τ' αφήνει αφράτο. Τραβάει ο Λεττονός μια δεύτερη καπνοσακούλα κάτω από το μαξιλάρι του, πιο γεμάτη αυτή, και παίρνει από το ράφι το ποτηράκι του. Είναι από πλαστική ύλη, αλλά ο Σουκώβ το 'χει μετρήσει, παίρνει όσο κι ένα συνηθισμένο γυάλινο ποτήρι. Το γεμίζει ο Λεττονός.

«Πάτα το, πάτα το λοιπόν λιγάκι!» του λέει ακουμπώντας το μεγάλο του δάχτυλο.

«Ξέρω να το πατήσω μόνος μου», κάνει ο Λεττονός οργισμένα.

Τραβάει πιο πέρα το ποτήρι και το πατικώνει μόνος του αλλά όχι πολύ δυνατά. Συνεχίζει το γέμισμα.

Στο μεταξύ ο Σουκώβ ξεκουμπώνει το καπλατισμένο του σακάκι και πιάνει ψαχουλευτα μέσα στη φόδρα την ακρούλα ενός χαρτιού που μόνο αυτός μπορεί να καταλάβη πως υπάρχει. Το τσουλάει με τα δυο του χέρια μέσα από τις βάτες και το σπρώχνει ώσπου να το φέρη σε μια μικρή τρυπίτσα που την έχει ανοίξει σε άλλο μέρος και την ξανάκλεισε με δυο μονάχα βελονιές. Μόλις έφτασε πολύ κοντά σε κείνη την τρυπούλα το χαρτί, τραβάει τις κλωστές με τα νύχια του, κάνει μασουράκι το χαρτί στο μάκρος (είχε διπλωθή σε μασουράκι και προτιήτερα) και το βγάζει έξω από την τρύπα. Είναι δύο ρούβλια - χιλιοτσαλακωμένα και τα δυο για να μην τρίζουσε καθόλου.

Μέσα στο χώρισμα, μιλάνε φωναχτά:

«Μπας και λέτε, μωρέ σεις, πως θα σας λυπηθή ο πατερούλης με τις μουστάκες; Αυτός δεν έχει εμπιστοσύνη ούτε στον ίδιο του τον αδερφό και θα εμπιστευθή εσάς, ρε κόπανοι;»

Το μόνο καλό που έχουν τα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων είναι πως μπορείς να τα λες όλα χύμα. Στην Ουστ - Ίζμα, έτσι νάκανες πως το ψιθύριζες μονάχα ότι έξω έχουν έλλειψη από σπίρτα, θα σε κλείνανε μέσα και θα σου κοπάναγαν δέκα χρόνια, το λιγώτερο. Εδώ μπορείς να λες φωναχτά, ανεβασμένος πάνω στην κουκέττα σου, ό,τι θέλεις — δε σκοτίζονται γι' αυτά οι σπιούννοι, ούτε και τους δίνουν καμιά σημασία οι τύποι της ασφάλειας. Αλλά που να βρεις εδώ καιρό για να μιλήσης...

«Α! Εσύ το πασπαλίζεις, δεν το πατικώνεις, παραπονιέται ο Σουκώβ».

«Έλα, να! κάνει εκείνος, βάζοντας μια πρέζα ακόμη από πάνω».

Ο Σουκώβ βγάζει από τη μέσα τσέπη την καπνοσακκούλα του και αδειάζει το ποτήρι με τον καπνό.

«Εν τάξει, του λέει ο Σουκώβ, και παίρνει την απόφαση να μην το χαραμίση εδώ το πρώτο του τσιγάρο, που είναι και το καλύτερο. Βάλε και το άλλο τώρα».

Αφού γκρίνιαξε λιγάκι ακόμα, αδειάζει και το δεύτερο ποτήρι στην καπνοσακκούλα του, δίνει τα δύο ρούβλια, χαιρετάει το Λεπτόνο κουνώντας το κεφάλι του και φεύγει.

Μόλις βρέθηκε έξω, τραβάει γραμμή για την παράγκα του — δεν πρέπει να χάση και τον Καίσαρα, την ώρα που θα γυρίζη με το δέμα του

Ο Καίσαρας όμως είναι καθισμένος κιόλας στην κουκέττα του, που είναι από τις κάτω, κι έχει πέσει με τα μούτρα στο δέμα του. Ό,τι έφερε, είναι απλωμένο πάνω στο κρεβάτι του και στο ράφι. Το φως δεν έρχεται ολόγισα από τη λάμπα. Κόβεται από την πάνω άκρη της κουκέττας του Σουκώβ και είναι μάλλον σκοτεινά. Ο Σουκώβ σκύβει και ψαχουλεύοντας ανάμεσα στην κουκέτα του Καπετάνιου και του Καίσαρα, του δίνει τη μερίδα του βραδυνού ψωμιού:

«Ορίστε το ψωμί σας, Καίσαρα Μάρκοβιτς».

Δεν του λέει: «Λοιπόν, το πήραμε το δέμα»; γιατί θα 'τανε σαν να του θύμιζε πως αυτός πήγε και στάθηκε στην ουρά για λόγου του και πως κάτι πρέπει να του δώσει. Το ξέρει βέβαια πολύ καλά ότι το δικαιούται, αλλά δεν είναι και κάνας πεινάλας. Παρ' όλα τα οχτώ χρόνια στα καταναγκαστικά έργα, όσο πιο πολύ περνάει ο καιρός, τόσο περισσότερο ατσαλώνεται αυτός ο χαρακτήρας του.

Δεν μπορεί ωστόσο να συγκρατήσει και τα μάτια του. Το γερακίσιο βλέμμα που έχουν όλοι οι κρατούμενοι, πέρασε σαν αστραπή πάνω απ' τα πράγματα που είχε απλώσει ο Καίσαρας στην κουκέττα του και στο ράφι. Δεν είναι ξεδιπλωμένα όλα τα χαρτιά και μερικά σακκουλάκια είναι κλεισμένα ακόμα, αλλά εκείνη η γρήγορη ματιά, με τη βοήθεια και της όσφρησης, φτάνει για τον Σουκώβ ν' ανακαλύψη, δίχως να το θέλη μάλιστα, πως έστειλαν του Καίσαρα σαλάμι, γάλα συμπυκνωμένο, μεγάλο ψάρι, καπνιστό, λαρδί, μπισκότα αρωματισμένα, στεγνά γλυκά που έχουν κι ένα άλλο άρωμα, κανά δυο κιλά κομματάκια ζάχαρη και βούτυρο. Ύστερα είναι και τσιγάρα, καπνός πίπας κι αλλά πολλά.

Κι όλα αυτά τα έπιασε ο Σουκώβ ώσπου να πει εκείνο το:

«Ορίστε το ψωμί σας, Καίσαρα Μάρκοβιτς».

Ο Καίσαρας όμως, ερεθισμένος, σα να είχε μεθύσει (ο καθένας είναι έτσι όταν παίρνη δέμα με τρόφιμα) του λέει απότομα, δείχνοντάς του το ψωμί:

«Κράτα το, Ιβάν Ντενίσιτς»!

Μια μερίδα σούπα και διακόσα γραμμάρια ψωμί από πάνω, είναι βέβαια ένα πλήρες δείπνο και δε μπορούσε, φυσικά, να βγάλη περισσότερα από το δέμα του Καίσαρα.

Το παίρνει απόφαση αμέσως και παύει πια να ελπίζει πως μπορεί να οικονομήση κάτι τις από κείνα τα ωραία που έχει απλωμένα ο Καίσαρας. Δεν υπάρχει χειρότερο πράμα από το να σ' ανοίγη η

όρεξη τζάμπα.

Πάει καλά. Τετρακόσια γραμμάρια ψωμί, κι αλλά διακόσια, κι αλλά διακόσια το λιγώτερο που είναι μες το στρώμα του, δεν είναι κι άσχημα. Μπορεί να κοπανήση τα διακόσια τώρα, να φάη πεντακόσια πενήντα αύριο το πρωί, να πάρη στη δουλειά και άλλα τετρακόσια — πολύ ωραία η ζωή. Το ψωμί που είναι στο στρώμα άστο να μένη εκεί μέσα — στάθηκε τυχερός που βρήκε τον καιρό για να το ράψη. Πάνω στα ράφια στο ξαφρίζουνε, όπως έγινε στην 75η κι άντε τρέχα ύστερα να κάνης τα παράπονά σου.

Λένε μερικοί: Πήρες το δεματάκι σου, κλείσε καλά το σακκουλάκι σου, για νάχης ήσυχο το κεφαλάκι σου. Αν το καλοσκεφτής όμως σου φεύγει το δέμα όσο γρήγορα σου έρχεται. Μερικές φορές μάλιστα, εκείνοι που παίρνουν δέματα, πριν τα βάλουνε στο χέρι, θα 'ναι πολύ ευχαριστημένοι αν οικονομήσουνε καμιά μερίδα σούπα πάρα πάνω. Και κολλάνε στους καπνιστές. Γιατί πρέπει κάτι να δώσουνε στο φύλακα, κάτι και στον ομαδάρχη. Δεν υπάρχει ακόμα τρόπος να γλυτώσης από το ρουφιάνο της υπηρεσίας δεμάτων. Είναι ικανός, όταν θα ξαναπάρης δέμα, να στο θάψη και να στ' αφήση εκεί μέσα μια ολόκληρη βδομάδα, δίχως να το περάση στην κατάσταση. Αμ εκείνος ο υπεύθυνος που είναι στην καντίνα και θα του δώσης να σου φυλάξη όλα τα φαγώσιμα; Σ' αυτόν θα πάει και ο Καίσαρας το δέμα του, μέσα σε μια τσάντα, αύριο το πρωί πριν απ' την Έξοδο. (Γιατί υπάρχουν κλέφτες, γιατί γίνονται έρευνες και γιατί είναι διαταγή του στρατοπεδάρχη). Αν δε δώσης και σ' αυτόν ένα καλό μερίδιο, σου τσιμπολογάει ακόμα περισσότερα σιγά - σιγά. Έχεις να κάνης, βλέπεις, μ' έναν ποντικό που είναι κλεισμένος όλη την ημέρα μες τα τρόφιμα των άλλων κι άντε να βρεις εσύ τι σου σκαρώνει. Πρέπει ακόμα να δώσης κάτι και σ' εκείνους που σ' εξυπηρετούν — στον Σουκώβ, να πούμε. Και στον υπεύθυνο των μπάνιων, για να σου βάλη στην άκρη καθαρά εσώρουχα που θα τα φυλάη μόνο για σένα, δεν πρέπει να του δώσης κάτι κι αυτουνού, ας είναι κι ένα τίποτα; Αμ στον κουρέα για να σε ξυρίζη με χαρτί (δηλαδή για να σκουπίζη το ξυράφι σ' ένα κομματάκι χαρτί κι όχι πάνω στο γόνατό του) δε θα του δώσης κι αυτουνού, ε, όχι μεγάλα πράγματα, αλλά τρία τέσσερα τσιγαράκια, τουλάχιστον; Και στο Τμήμα Κουλτούρας, για να σου βάζουνε στη μπάντα τα γράμματά σου και να μη χάνονται; Κι αν θέλης να γλυτώσης καμιά μέρα και να την περάσης στο στρατόπεδο, ξάπλα στο κρεβάτι σου, πρέπει να προσφέρης κάτι και στο γιατρό. Και δε μπορείς να μη δώσης τίποτα σ' εκείνον που κοιμάται δίπλα στην κουκέττα σου — στον καπετάνιο, να πούμε, ο Καίσαρας. Τρως ψωμί κι αλάτι μαζί του. Μετράει μία μία τις μπουκιές σου και, όσο σκληρός κι αν είσαι, δε θα τ' άντεχες, θα τούδινες στο τέλος κάτι.

Άστους το λοιπόν να τους τρώη η λίμα τους, όλους αυτούς που βλέπουν πάντα το καλύτερο κοψίδι μες το πιάτο τ' αλλουνού. Ο Σουκώβ όμως την ξέρει τη ζωή και δεν τον πιάνει η λίμα, βλέποντας τ' αγαθά που έχει ο άλλος.

Στο μεταξύ έβγαλε τις μπότες του, σκαρφάλωσε στην κουκέττα του και πήρε από το γάντι του εκείνο το κομματάκι του σιδεροπριόνου. Το κοιτάει καλά - καλά κι αποφασίζει, από αύριο κιάλας, να ψάξη για καμιά πέτρα και ν' ακονίση τη λαμίτσα για να φτιάξη απ' αυτή μία φαλτσέτα για τις τσαγκαροδουλίτσες του. Σιγά-σιγά, σε τέσσερες μέρες, δουλεύοντας λίγο το πρωί, λίγο το βράδυ, μπορεί να σου σκαρώση μια πρώτης τάξεως φαλτσετίτσα, με μια κόψη αθέρα, και λίγο καμπουριαστή.

Τώρα όμως, πρέπει να το κρύψη καλά το σιδεροπριονάκι του — έστω και μέχρι το πρωί. Θα τη χώση κάτω από τα σανίδια της κουκέττας, τώρα που δεν είναι από κάτω ο καπετάνιος (έτσι δε θα του πέσουνε στα μούτρα τίποτα μικροβρωμιές). Ανασηκώνει λοιπόν στο πάνω μέρος το βαρύ του στρώμα, που είναι παραγεμισμένο με πριονίδι κι όχι με ροκανίδια, και καταπιάνεται να κρύψη τη χαλύβδινη λαμίτσα του.

Οι διπλανοί του από πάνω, τον βλέπουνε που κάτι μαστορεύει: Ο Αλιόσκα ο Βαπτιστής και, από τ'

άλλο πέρασμα στο διπλανό ξυλοκρέβατο, οι δύο Λεττονοί. Ο Σουκώβ όμως είναι ήσυχος απ' αυτή την πλευρά.

Ο Φετιούκοβ διασχίζει την παράγκα κλαψουρίζοντας. Περπατάει σκυφτά και το ένα από τα χείλη του είναι ματωμένο στην άκρη. Θα του κοπάνησαν λοιπόν ξανά καμιά γροθιά για τις караβάνες. Περνάει μπροστά απ' όλη την ομάδα δίχως να κοιτάξει κανέναν και χωρίς να κρύβη τα δάκρυά του, σκαρφαλώνει στην κουκέττα του και ξαπλώνει μπρούμυτα στο στρώμα του.

Όταν το καλοσκεφτής είναι να τον λυπάσαι. Δεν μπορεί να κάνει τους άλλους να τον σέβονται.

Έρχεται ο καπετάνιος. Είναι χαρούμενος — φέρνει μέσα σε μια караβάνα τσάι αληθινό. Υπάρχουν δυο βαρελάκια με τσάι στην παράγκα, αλλά ο Θεός να το κάνει τσάι. Μοιάζει με τσάι μόνο γιατί είναι ζεστό και χρωματισμένο, στην πραγματικότητα όμως είναι ένα νερόπλυμα που έχει τη μυρουδιά του βαρελιού — μια μυρουδιά ξύλου σαπισμένου από τους ατμούς και την ταγκίλα. Αυτό είναι το τσάι των απλών κρατούμενων, ο Μπουινόβσκι όμως πήρε από τον Καίσαρα μια πρεζούλα αληθινό τσάι, τόριξε στην караβάνα του και πετάχτηκε ως το καζανάκι με το βραστό νερό. Τι χαρούμενος που είναι! Κάθεται κάτω, κοντά στο ράφι της κουκέττας του.

«Κόντεψα να κάψω τα δάχτυλά μου στην κάνουλα!» λέει καμαρώνοντας.

Κάτω, ο Καίσαρας απλώνει ένα χαρτί, ακουμπάει εκεί πάνω κάτι κι ύστερα κάτι άλλο ακόμα. Ο Σουκώβ ξανάβαλε το στρώμα του στη θέση του για να μη βλέπη τίποτα κι αναληγουρεύεται. Αλλά για μια φορά ακόμα, δε μπορεί να κάνει τίποτα ο Καίσαρας χωρίς τον Σουκώβ. Σηκώνεται όρθιος στο πέρασμα και τα μάτια του φτάνουν ακριβώς στο ύψος της κουκέττας του Σουκώβ.

«Ντενίσιτς, του λέει κλείνοντάς του το μάτι, δος μου μια στιγμή αυτό το «δέκα μέρες φυλακή».

Θέλει να πει το σουγιαά. Ο Σουκώβ έχει ένα τέτοιο σουγιαδάκι που το κρύβει στα σανίδια της κουκέττας του. Αυτό το σουγιαδάκι, ακόμα πιο μικρό κι από το μεσιανό σου δάχτυλο διπλωμένο, αλλά σου κόβει, το άτιμο, λαρδί που έχει πάχος πέντε δάχτυλα. Το 'φτιαξε μόνος του ο Σουκώβ, ο ίδιος το ψιλοδούλεψε κι ο ίδιος το ακόνισε.

Ψάχνει, βγάζει το σουγιαδάκι και το δίνει. Ο Καίσαρας κουνάει το κεφάλι και χώνεται στην κάτω κουκέττα.

Ε λοιπόν, και με τούτο το σουγιαδάκι όλο και κάτι βγάζει ο Σουκώβ. Έχοντάς το, κινδυνεύει βέβαια να πάει στη φυλακή, αλλά στ' αλήθεια δεν πρέπει νάσαι άνθρωπος για να του πεις δος μου Σουκώβ το σουγιαδάκι σου να κόψω το σαλάμι μου και κάτσε συ να με κοιτάς που θα το κόβω!

Έτσι λοιπόν ο Καίσαρας πάλι χρωστάει κάτι στον Σουκώβ. Μόλις ξεμπέρδισε ο Σουκώβ με το ψωμί και τα μαχαίρια του, βγάζει την καπνοσακούλα του, πιάνει αμέσως μια πρέζα ίδια ακριβώς μ' εκείνη που είχε δανειστή και τη δίνει στον Λεττονό απλώνοντας το χέρι του πάνω από το πέρασμα και λέγοντάς του: Ευχαριστώ πολύ. Ο Λεττονός μισανοίγει τα χείλη του, σα να χαμογελά, λέει κάτι μουρμουριστά στο διπλανό του στραυραδέρφι και με την πρέζα αυτή στρίβουνε ένα τσιγαράκι — έτσι για να ιδούνε, τάχα, τι αξίζει ο καπνός του Σουκώβ.

Κοπανάτε το, δεν είναι χειρότερος απ' τον δικό σας. Θα το 'θελε πολύ να το φουντώση τώρα ένα κι ο Σουκώβ αλλά κάτι σα ρολόι που έχει μέσα στην κοιλιά του, του λέει πως δεν έχει πια καιρό γιατί σε λίγο θα χτυπήση σιωπητήριο. Τώρα είναι ακριβώς η ώρα που μπαινοβγαίνουν οι φύλακες στις παράγκες. Για να καπνίση αυτή την ώρα πρέπει να πας στο διάδρομο, ο Σουκώβ όμως νιώθει πιο ζεστά δω πάνω, στην ξυλοφωλιά του. Δεν είναι καθόλου ζεστή η παράγκα και η στέγη είναι πάντα

σκεπασμένη από την παγωμένη αχνούρα. Τουρτουρίζεις τη νύχτα από το κρύο, για την ώρα όμως το αντέχεις.

Ο Σουκώβ είναι ολότελα απασχολημένος με τις υποθέσεις του, μασουλώντας αργά - αργά τα διακόσα γραμμάρια του, αλλά δίχως να το κάνει επίτηδες, ακούει την κουβέντα που έχουν πιάσει από κάτω ο Καίσαρας με τον Καπετάνιο, καθώς πίνουνε το τσάι τους.

«Τρώγετε, τρώγετε, καπετάνιε, μη ντρεπόσαστε... Πάρτε και ψάρι καπνιστό και σαλάμι...

«Ευχαριστώ πολύ, παίρνω».

«Βάλτε και βούτυρο στο ψωμί σας — αληθινό ψωμί πολυτελείας απ' τη Μόσχα.

«Να σκέφτεται κανείς ότι υπάρχουνε ακόμα μέρη όπου φτιάχνουν ψωμί πολυτελείας! Δε μπορείς να το πιστέψεις!»! Με την ευκαιρία αυτή εδώ της ξαφνικής αφθονίας, θυμάμαι μια ιστορία. Μια μέρα, ξεμπαρκάρω στον Αρχάγγελο...

Διακόσα στόματα κάνουν μεγάλο σαματά στο μισοχώρισμα της παράγκας, αλλά αυτό δεν εμποδίζει τον Σουκώβ να μένη με την εντύπωση πως άκουσε να χτυπούν τη σιδερένια ράγια. Κανένας άλλος δεν το πρόσεξε. Είδε ακόμα ότι μπήκε στην παράγκα ένας φύλακας, ο Πλακουτσομούτης. Είναι ένας πιτσιρικός με τριανταφυλλένια μάγουλα. Κρατάει ένα χαρτί στο χέρι του και απ' αυτό, καθώς κι απ' το περπάτημά του, καταλαβαίνεις πως δεν ήρθε για να κυνηγήσει εκείνους που καπνίζανε, ούτε για να στείλη τα παιδιά στο προσκλητήριο, αλλά γιατί έψαχνε για κάποιον. Κοιτάζει το χαρτί του και ρωτάει:

«Που είναι η 104»;

«Εδώ», του λένε. Οι δύο Λεττονοί σβήνουν το τσιγάρο τους και φυσάνε για να φύγη ο καπνός.

«Και που είναι ο ομαδάρχης»;

«Τι τρέχει»; ρωτάει ο Τιούριν από την κουκέττα του, κάνοντας μόνο μια κίνηση πως κατεβάζει τάχα τα πόδια του.

«Έγιναν τα σημειώματα απ' αυτούς που έπρεπε να τα κάνουν»;

«Γίνονται», του απαντάει ο Τιούριν με σιγουριά.

«Έπρεπε να είχανε παραδοθή».

«Οι άνδρες μου δεν έχουνε μεγάλη μόρφωση και είναι γι' αυτούς ολόκληρη ιστορία. (Και πρόκειται για τον Καίσαρα και τον καπετάνιο — στ' αλήθεια είναι καταπληκτικός ο ομαδάρχης μας. Βρίσκει πάντοτε τα λόγια που χρειάζονται). Ούτε κοντυλοφόρους έχουμε, ούτε μελάνι».

«Να προμηθευθήτε».

«Μας τα κατάσχουν».

«Πρόσεχε, ομαδάρχη, μάζεψε τη γλώσσα σου γιατί θα σε κλείσω και σένα στο φρέσκο. (Το λέει αυτό ο Πλακουτσομούτης δίχως καμιά κακία). Πρέπει αύριο το πρωί, πριν από την Έξοδο, να βρίσκονται τα σημειώματα στο φυλάκίο μας. Και να γράφουν καθαρά ότι όλα τα μη επιτρεπόμενα

αντικείμενα παραδόθηκαν στην αποθήκη ατομικών ειδών. Κατάλαβες;

«Κατάλαβα».

Ξανά τη γλύτωσε φτηνά ο καπετάνιος, σκέφτεται ο Σουκώβ. Ο ίδιος ο καπετάνιος όμως, δεν πήρε χαμπάρι τίποτα και συνεχίζει την ψιλοκουβέντα του τρώγοντας σαλάμι.

«Και τώρα για τον M-311. Είναι της δικιάς σου ομάδας»;

«Κοίτα την κατάσταση», του λέει ο ομαδάρχης προσπαθώντας να μπουρδουκλώσει τα πράγματα. Μπας και λες ότι μπορούμε να θυμόμαστε απ' έξω όλα αυτά τα παλιονούμερα; (πάει να κερδίσει χρόνο — θέλει να γλυτώσει τον Μπουινόβσκι, γι' αυτή τη νύχτα τουλάχιστον, τραινάροντας την υπόθεση ώσπου να χτυπήσει σιωπητήριο).

«Υπάρχει εδώ κανένας Μπουινόβσκι»;

«Ε»; Ναι, εγώ είμαι, απαντάει ο καπετάνιος που δε φαίνεται χωμένος στην κουκέττα που είναι κάτω απ' του Σουκώβ.

Τη σβέλτη ψείρα την τσιμπάει το χτένι πρώτη πρώτη.

«Εσύ είσαι; Σωστά, M-311, ακολούθησέ με».

«Για που»;

«Ξέρεις πολύ καλά».

Ο καπετάνιος αφήνει μόνο έναν αναστεναγμό και ξύνει το σβέρκο του. Σίγουρα, θα 'τανε λιγότερο σκληρό γι' αυτόν να ξανοιχτεί στη θάλασσα με μια μοίρα αντιτορπιλικά και να 'ναι η νύχτα κατασκότεινη και να λυσομανούν τα κύματα, παρά ν' αφήσει τώρα την κουβεντούλα με το φίλο του για να πάει στην παγωμένη φυλακή.

«Πόσες μέρες», ρωτάει με σπασμένη φωνή.

«Δέκα». Άντε, κάνε πιο γρήγορα.

Εκείνη τη στιγμή οι άνδρες της αγγαρείας φωνάζουν.

«Στο προσκλητήριο! Στο προσκλητήριο! Όλοι έξω για το προσκλητήριο!» Πάει να πει πως ο φύλακας που έστειλαν να κάνη το προσκλητήριο, είναι κιόλας στην παράγκα.

Ο καπετάνιος ρίχνει μια ματιά κατά πίσω: Θα πάρη το πανωφόρι του; Εκεί πέρα όμως θα του το βγάλουνε το πανωφόρι και θα του αφήσουν μόνο το καπλατισμένο του σακάκι. Καλύτερα να πάει έτσι όπως είναι. Ο καπετάνιος είχε μια μικρή ελπίδα πως μπορεί να το ξεχνούσε ο Βολκοβόι (τίποτα και κανέναν δεν ξεχνάει ο Βολκοβόι) και γι' αυτό δεν είχε έτοιμασθή, δεν είχε κρύψει ούτε καπνό μες το σακάκι του. Να τον πάρη στο χέρι του δε θα του χρησίμευε σε τίποτ' απολύτως γιατί θα του τον τσίμπαγαν στην έρευνα ώσπου να πεις κρεμμύδι.

Κι ωστόσο, καθώς φορούσε τη «σάπκα» του, ο Καίσαρας του πάσαρε με τρόπο μερικά τσιγάρα.

«Άντε, γεια σας παιδιά, λέει ο καπετάνιος χαμένα, χαιρετώντας μ' ένα κούνημα του κεφαλιού την

104η, καθώς έφευγε πίσω από το φύλακα. Άλλοι του φώναζαν «κουράγιο» κι άλλοι «μην το βάζεις κάτω». Τι άλλο να του πουν; Εμείς οι ίδιοι, η 104 ομάδα, τη χτίσαμε τη φυλακή και ξέρουμε πως οι τοίχοι είναι από πέτρα, πως το δάπεδο είναι από τσιμέντο, πως δεν έχει το παραμικρό παράθυρο και πως ανάβουνε τη σόμπα ίσα - ίσα ώσπου να λυώσουνε οι πάγοι στους τοίχους και να λιμνάσουν κάτω τα νερά. Κοιμάσαι πάνω σε γυμνές σανίδες — και άντε να σε πάρη ύπνος όταν χτυπάνε δυνατά τα δόντια σου απ' το κρύο. Τριακόσια γραμμάρια ψωμί την ημέρα και σούπα μόνο την τρίτη, την έκτη και την έννατη ημέρα.

Δέκα μέρες! Δέκα μέρες φυλακή εδώ! Αν τις κάνης αυστηρά και ως το τέλος, αφήνεις εκεί μέσα την υγεία σου για όλη σου πια την υπόλοιπη ζωή. Είσαι καταδικασμένος σε φυματίωση και θα μείνης στο νοσοκομείο ως το τέλος.

Κι αυτοί που έκαναν δέκα πέντε μέρες αυστηρά, είναι τώρα πια μέσα στο αργιλλόχωμα.

Όσο ζεις μες την παράγκα, να δοξάζης το Θεό για την τύχη σου και να κοιτάς μη σε τσιμπήσουν.

«Εμπρός», βγήτε έξω, μετράω ως τα τρία, φωνάζει ο θαλαμάρχης. Όσοι δε βγούνε με το τρία, θα τους πάρω τα νούμερα και θα τα δώσω στο φύλακα.

Ο θαλαμάρχης — να ακόμα ένα κάθαρμα ηγετικό. Να σου πετύχη! Τον κλείνουνε κι αυτόν μαζί μας τη νύχτα μέσα στην παράγκα, αλλά μας παρασταίνει το φύλακα. Δε φοβάται κανέναν. Αντίθετα, τον φοβούνται όλοι. Άλλους τους αναφέρει στους φύλακες και άλλους τους χτυπάει ο ίδιος. Έχει γραφτή σαν ανάπηρος γιατί τούκοψαν ένα δάχτυλο σε κάποιον καυγά αλλά είναι μια φάτσα αληθινού αλήτη. Κι εξ άλλου είναι πραγματικά αληταράς: Ήτανε ποινικός αλλά τον πέρασαν κι αυτόν, μαζί με άλλους, στο άρθρο 58-14 και έτσι βρέθηκε σε τούτο το στρατόπεδο.

Είναι ικανός να το κάνη αυτό που είπε: Να σε γράψη σ' ένα χαρτάκι, να το δώση στο φύλακα και να σου κοπανήσουνε γι' αυτό το λόγο δύο μέρες φυλακή, χωρίς εξαίρεση από την εργασία. Αμέσως λοιπόν τα παιδιά που σέρνονταν με το πάσο τους κατά τις πόρτες, τους βλέπεις τώρα να στριμώχνονται εκεί κι άλλους να πηδάνε από τις πάνω κουκέττες σα χοντρές αρκούδες και να σπρώχνονται για να περάσουνε απ' τις στενές πόρτες.

Ο Σουκώβ, κρατώντας στο χέρι του, στριμένο κιόλας, το τσιγάρο που λαχτάραγε να το καπνίση τόση ώρα, πηδάει γρήγορα κάτω, και φορεί τις τσόχινες μπότες του. Κάνει να φύγη αλλά λυπάται τον Καίσαρα. Όχι πως θέλει να του βγάλει τίποτ' άλλο ακόμα, τον λυπάται από την καρδιά του. Σίγουρα, πιστεύει πως είναι σπουδαίος, αλλά δεν καταλαβαίνει τίποτα απ' τη ζωή: Αμέσως μόλις έλαβε το δέμα του, έπρεπε να το πάει το γρηγορότερο στην αποθήκη, πριν από το προσκλητήριο. Το φάγωμα μπορεί να γίνη κι αργότερα. Και τώρα πως θα ξεμπερδέψη με το δέμα του ο Καίσαρας; Να πάρη μαζί του όλη αυτή τη μεγάλη τσάντα στο προσκλητήριο; Και η κοροϊδία; Πεντακόσιοι άνθρωποι θα γέλαγαν με την ψυχή τους. Να τ' αφήση πάλι εδώ; Κινδυνεύει. Οι πρώτοι που θα γύριζαν στην παράγκα μετά το προσκλητήριο, θα μπορούσανε να του το ξαφρίσουν. (Στην Ουστ - Ίζμα ο κανονισμός ήτανε ακόμα σκληρότερος: Εκεί κάτω, γύριζαν πρώτα απ' τη δουλειά οι αληταράδες κι όταν ερχότανε η σειρά των άλλων, έβρισκαν τα ράφια τους καθαρισμένα).

Ο Καίσαρας τρέχει δώθε - κείθε σαν τρελλός: Μια κρυψώνα! Μια κρυψώνα! Αλλά είναι πια πολύ αργά. Χώνει το σαλάμι και το λαρδί κάτω απ' τα ρούχα του — να πάρη αυτά στο προσκλητήριο, να γλυτώση αυτά τουλάχιστον.

Ο Σουκώβ τον λυπάται και του λέει τι να κάνη.

«Μείνε έτσι καθισμένος τελευταίος, Καίσαρα Μάρκοβιτς, μαζέψου εκεί μες το σκοτάδι και μη

σαλεύεις καθόλου. Όταν περάση ο φύλακας κάνοντας βόλτα γύρω από τις κουκέττες με τους βοηθούς του για να ψάξουνε σ' όλες τις γωνιές, έβγα τότε. Τους λες πως είσαι άρρωστος. Εγώ βγαίνω πρώτος και γυρίζω πρώτος. Μπήκες;

Και φεύγει τρέχοντας.

Στην αρχή σπρώχνει με τους αγκώνες ο Σουκώβ για να προχωρήσει (προφυλάει προσεχτικά το τσιγάρο του μες την κλειστή χούφτα του). Στο διάδρομο όμως, που είναι κοινός για τα δυο μισά χωρίσματα της παράγκας, καθώς και στην είσοδο, δεν προχωρεί κανείς. Είναι ντιπ ζωντόβολα τούτο το μπουλουόκι. Κολλάνε στους τοίχους, δυο σειρές στ' αριστερά, δυο σειρές στα δεξιά, κι ανάμεσα τους είναι αρκετός χώρος για να περάση ένας άνθρωπος: Αν είναι, σου λένε, κάνα κορόιδο που θέλει να βγει έξω στο κρύο, ας βγει, εμείς θα μείνουμε εδώ. Είμαστε όλη την ημέρα σήμερα στο κρύο και να βγούμε τώρα να ξεπασιάσουμε άλλα δέκα λεφτά! Δεν είμαστε βλάκες. Αν σ' αρέση, ψόφα σήμερα του λόγου σου, εγώ θα ψοφήσω αύριο!

Άλλες φορές και ο Σουκώβ σφιγγότανε κοντά στον τοίχο. Τώρα όμως βγαίνει έξω με μεγάλες δρασκελιές και μάλιστα κάνει τον παληκαρά στους άλλους.

«Τι φοβόσαστε», ρε χαζοί; Δεν ξέρετε δηλαδή τι είναι το κρύο της Σιβηρίας; Βγήτε λίγο έξω να ζεσταθείτε στον ήλιο των λύκων».

Δος μου εσύ ν' ανάψω, μπάρμπα!

Ανάβει το τσιγάρο του στην είσοδο και βγαίνει στο κεφαλόσκαλο. «Ήλιο των λύκων», λένε μερικές φορές το φεγγάρι στα μέρη του Σουκώβ, έτσι γι' αστεία.

Είχε σκαρφαλώσει αρκετά ψηλά το φεγγάρι. Λίγο ακόμα και θάφτανε ακριβώς στην κορυφή! Ο ουρανός είναι λευκός με κάτι σαν πρασινωπή απόχρωση, τ' αστέρια είναι αραιά αλλά έχουν μια λάμψη ζωηρή. Αστράφτει το άσπρο χιόνι, οι τοίχοι στις παράγκες είναι κάτασπροι κι αυτοί και το φως των φαναριών, δεν αλλάζει και πολύ τα πράγματα.

Εκεί πέρα, κοντά στην άλλη παράγκα είναι ένα μαύρο τσούρμιο που όλο μεγαλώνει: Βγαίνουν έξω για να μπουν σε σειρές. Πιο πέρα, το ίδιο. Από τη μια παράγκα ως τη διπλανή της, δεν ακούς τόσο το βουητό απ' τις φωνές των ανθρώπων, όσο το τρίξιμο που κάνει το χιόνι.

Από τη σκάλα έχουν κατεβή πέντε και στέκονται στη σειρά, αντίκρυ απ' την πόρτα. Πίσω απ' αυτούς είναι τρεις άλλοι. Ο Σουκώβ πάει και στέκεται μ' αυτούς τους τρεις, στη δεύτερη πεντάδα. Όταν έχεις φάει λίγο ψωμάκι κι έχεις στο στόμα σου ένα τσιγαράκι δεν είναι τόσο τρομερό το κρύο. Ο καπνός είναι καλός — δεν είπε ψέματα ο Λεττονός. Χτυπάει λίγο στο λαιμό και μυρίζει ωραία.

Σιγά-σιγά βγαίνουν κι άλλοι χωρίς βιασύνη. Είναι κιάλας δυο - τρεις σειρές πίσω απ' τον Σουκώβ. Τώρα, εκείνοι που είναι έξω αρχίζουν να γκρινιάζουν: Γιατί στέκονται ακόμα αυτοί οι μασκαράδες, στριμωγμένοι στο διάδρομο, αντί να βγούνε έξω; Θα ξεπασιάσουμε έμεις για το χατήρι τους;

Στο στρατόπεδο, δε βλέπει ο κρατούμενος ποτέ ρολόι στα μάτια του - τι να το κάνη εξ άλλου; Το μόνο που σου χρειάζεται να ξέρης είναι: Κοντεύει να χτυπήση εγερτήριο; Πόση ώρα έχουμε ως την έξοδο; Πόση ως το πρωινό; Πόση ως το

σιωπητήριο;

Λένε ωστόσο ότι το βραδινό προσκλητήριο γίνεται στις εννέα. Το μόνο σίγουρο όμως είναι ότι δεν

τελειώνει ποτέ στις εννέα. Το κάνουν δυο και τρεις φορές — δε γίνεται να πας για ύπνο πριν από τις δέκα. Και, κατά πως φαίνεται, εγερτήριο χτυπάει στις πέντε. Δεν είναι ν' απορεί λοιπόν κανείς που αποκοιμήθηκε ο Μολδαβός, πριν ακόμα τελειώσει η δουλειά. Όταν ένας κρατούμενος βρεθή κάπου σε ζέστα, τον παίρνει αμέσως ο ύπνος. Γιατί όλη τη βδομάδα, σωρώνεται ο χαμένος ύπνος και την Κυριακή, αν δε μας τη φάνε, οι παράγκες είναι φίσκα κι όλοι πέφτουνε ξεροί στον ύπνο, σαν κούτσουρα.

Α! Νάτοι επί τέλους που βγαίνουν. Ξεκολλάνε από το σκαλοπάτι τους σπρώχνουν από πίσω ο θαλαμάρχης και ο φύλακας. Καλά να πάθουν, οι μασκαράδες!

«Τι είναι αυτές οι τσιριμόνιες, ρε παλιόμουτρα, τους φωνάζουν εκείνοι που είναι στην πρώτη πεντάδα. Θέλατε να χρυσώσετε το χάπι; Αν είχατε βγει, θα μας είχαμε μετρήσει εδώ και τόση ώρα!»

Τελικά τους πέταξαν όλους έξω. Τετρακόσιοι άνδρες που είναι στην παράγκα, μας κάνουν ογδόντα σειρές από πέντε. Μπαίνουν όλοι στις πεντάδες τους, κανονικά οι πρώτοι, πίσω όμως είναι μαλλιά - κουβάρια.

«Στη γραμμή σεις οι τελευταίοι, ουρλιάζει ο θαλαμάρχης πάνω απ' τα σκαλιά.

Δε γίνεται όμως τίποτα μ' αυτούς τους κοπρίτες, δε θέλουνε να μπούνε στη σειρά, οι παλιόπ...!

Ο Κάισαρας περνάει την πόρτα. Κάνει τον άρρωστο. Πίσω του είναι οι δυο βοηθοί από το άλλο χώρισμα της παράγκας, ύστερα οι άλλοι δυο απ' το δικό μας χώρισμα και ύστερα είναι κι ένας που κουτσαίνει. Αυτοί μπαίνουν στην πρώτη σειρά. Ο Σουκώβ λοιπόν βρίσκεται στην τρίτη τώρα. Τον Κάισαρα τον στέλνουνε στο τέλος της ουράς. Βγαίνει και ο φύλακας στο κεφαλόσκαλο.

«Εις φάλαγγα κατά πεντάδες», γκαρίζει και ο θαλαμάρχης, σειρές — γι' αυτό είναι εξ άλλου εκεί. Για να φωνάζει λίγο.

«Εις φάλαγκα κατά πεντάδες», γκαρίζει και ο θαλαμάρχης, που έχει μια αγριοφωνάρα πιο δυνατή.

Αχ! Δε λένε να μπούνε στη γραμμή, τα βρωμογούρουνα!

Ορμάει ο θαλαμάρχης απ' το κεφαλόσκαλο κι αρχίζει το βρισίδι, κι αρχίζει τα χαστούκια. Προσέχει όμως ποιόν χτυπάει .

Μόνο εκείνους που δε μπορούνε να σηκώσουνε κεφάλι.

Τέλος πάντων μπαίνουν όλοι στη σειρά. Ο θαλαμάρχης κάνει μεταβολή. Ύστερα, μαζί με το φύλακα, αρχίζουν:

«Πρώτη! Δεύτερη! Τρίτη!»

Μόλις μετρηθή η σειρά τους, αμέσως φεύγουν τρέχοντας για την παράγκα — ξεμπέρδεψαν και είναι εν τάξει με τους βαθμοφόρους, για σήμερα. Δηλαδή θα ήτανε εν τάξει αν δε γινότανε και δεύτερο μέτρημα. Αλλά αυτοί οι τεμπελχανάδες, οι μπουζουκοκέφαλοι, δε μπορούνε να μετρήσουν ούτε όπως μετράει ο γελαδάρης. Γιατί μπορεί να είναι αμόρφωτος ένας γελαδάρης, αλλά ξέρει πως να βάλει το κοπάδι του στο δρόμο και δεν έχει ανάγκη να σταματάη κάθε τόσο για να δει αν όλα τα μοσχάρια του είναι εκεί. Τούτοι δω όμως είναι ικανοί να σε τραβολογάνε με τις ώρες και να χάνης τον καιρό σου τζάμπα.

Τον περασμένο χειμώνα δεν υπήρχε στεγνωτήριο στο στρατόπεδο και τη νύχτα όλοι φύλαγαν τις μπότες τους μες την παράγκα. Μας έβγαζαν λοιπόν έξω για δεύτερο, τρίτο και τέταρτο προσκλητήριο. Δε ντυνόσουνα, έβγαινες έτσι, διπλωμένος με την κουβέρτα σου. Ύστερα όμως έφτιαξαν στεγνωτήρια, όχι αρκετά μεγάλα για όλους, και μια φορά κάθε τρεις ημέρες, κάθε ομάδα στεγνώνει τις τσόχινες μπότες. Τώρα λοιπόν, άρχισαν να κάνουν το συμπληρωματικό προσκλητήριο μέσα στις παράγκες: Περνούν τους κρατούμενους από το μισό χώρισμα στο άλλο μισό.

Ο Σουκώβ δε μπήκε πρώτος - πρώτος αλλά δεν ξεκόλλησε τα μάτια του απ' αυτόν που είχε μπει πρώτος. Τρέχει κατά την κουκέττα του Καίσαρα και κάθεται. Βγάζει τις μπότες του, σκαρφαλώνει στο ξυλοκρέβατο, κοντά στη σόμπα, κι από κει τη βολεύει καλά πάνω από τη σόμπα. Γιατί τη θέση αυτή την πιάνει όποιος προφτάση. Ύστερα, ξαναγυρίζει στην κουκέττα του Καίσαρα. Κάθεται εκεί, αναδιπλώνοντας τα πόδια του κι έχει τα μάτια του τέσσερα από τη μια μεριά μην κλέψουν την τσάντα του Καίσαρα που είναι στο πάνω μέρος του κρεβατιού κι από την άλλη μην του πετάξουν τις μπότες κάτω εκείνοι που ορμάνε προς τη σόμπα.

«Ε, συ, κοκκινοτρίχη, θέλεις να σου φέρω τη μπότα στα μούτρα»; αναγκάζεται να φωνάξει. Βάλε και τις δικές σου αλλά μην αγγίζεις τ' αλλουνού τις μπότες.

Τα παιδιά πλημμυρίζουν την παράγκα. Στην 20η ομάδα κάποιος φωνάζει:

«Δώστε τις μπότες σας»!

Τώρα, θ' αφήσουν να βγουν αυτοί με τις μπότες και θα κλειδαμπαρώσουν την παράγκα. Κι αυτοί θα τρέχουν ύστερα να βρουνε κάνα φύλακα.

«Προϊστάμενε, άνοιξέ μας να μπούμε μέσα.»

Γιατί οι φύλακες μαζεύονται τώρα στη διοίκηση για να κάνουν τους λογαριασμούς τους πάνω στα κόντρα πλακέ και να ιδούν αν το 'σκασε κανένας και αν είναι όλοι εκεί.

Σήμερα όμως, δεν του καίγεται καρφάκι του Σουκώβ γι' αυτό το πράμα. Και νάσου ο Καίσαρας που χώνεται ανάμεσα στα ξυλοκρέβατα για να ξαναγυρίση στη θέση του.

«Ευχαριστώ, Ιβάν Ντενίσιτς»!

Ο Σουκώβ κουνάει το κεφάλι του και, σβέλτος σα σκίουρος, σκαρφαλώνει στη θέση του. Μπορεί τώρα ν' αποτελειώσει τα διακόσια του γραμμάρια το ψωμί, μπορεί να καπνίση άλλο ένα τσιγάρο ή να κοιμηθή. Είναι όμως στα κέφια του που πέρασε μια τόσο καλή ημέρα και θάλεγε κανείς ότι δεν του κολλάει ο ύπνος.

Δεν είναι δύσκολη δουλειά για τον Σουκώβ να ετοιμάση το κρεβάτι του: Ανασηκώνει μόνο κείνη τη σκούρα κουβερτούλα από το στρώμα του και ξαπλώνει πάνω στο στρώμα (έχει να κοιμηθή σε σεντόνια από το 1941, τότε που έφυγε από το σπίτι του. Και του φαίνεται τώρα παράξενο που σκοτώνονται οι γυναίκες γι' αυτά τα σεντόνια—μπουγάδα μόνο έχεις πάρα πάνω με δαύτα). Ύστερα ακουμπάει το κεφάλι του στο προσκέφαλο που είναι παραγεμισμένο με ροκανίδια, χώνει τα πόδια του μέσα στο καπλατισμένο σακάκι, απλώνει το πανωφόρι του πάνω απ' την κουβέρτα κι είναι εν τάξει: Δόξα σοι ο Θεός, πέρασε ακόμα μια ημέρα.

Ευτύχημα ακόμα είναι και το ότι δεν τον έστειλαν να κοιμηθή στη φυλακή. Εδώ, όσο να 'ναι, τη βολεύεις.

Ο Σουκώβ κοιμάται με το κεφάλι κατά το παράθυρο και ο Αλιόσκα, που είναι στο ίδιο ξυλοκρέβατο και τους χωρίζει μια σανίδα, γυρίζει κατά την άλλη μεριά για να τούρχεται το φως από τη λάμπα. Διαβάζει ακόμα το Ευαγγέλιό του.

Δεν είναι πολύ μακριά τους η λάμπα. Μπορείς να διαβάσης και να ράψης ακόμα. Ο Αλιόσκα άκουσε τον Σουκώβ που είπε μεγαλόφωνα δόξα σοι ο Θεός και γυρίζει προς το μέρος του:

«Βλέπετε, Ιβάν Ντενίσοβιτς, του λέει, η ψυχή σας λαχταράει να παρακαλή το Θεό. Γιατί δεν την αφήνετε ελεύθερη»;

Ο Σουκώβ κοιτάει λοξά τον Αλιόσκα. Μέσα στα μάτια του σιγοκαίει ένα φως — δυο κεριά, θα έλεγες. Αναστενάζει:

«Γιατί οι προσευχές, Αλιόσκα, είναι σαν τις αιτήσεις: Ή δεν φτάνουν ποτέ στον προουρισμό τους, ή σου λένε «αίτησή σας απερρίφθη».

Μπροστά στην παράγκα της διοίκησης υπάρχουν τέσσερα κουτιά σφραγισμένα. Μια φορά το μήνα, πηγαίνει ένας υπάλληλος και τα αδειάζει. Είναι πολλοί που καταθέτουν αιτήσεις μέσα σε κείνα τα κουτιά. Περιμένουν μετρώντας τις ημέρες. Μα σε δύο μήνες, μα σ' έναν, θάρθη η απάντηση. Η απάντηση όμως δεν έρχεται ποτέ. Ή έρχεται και λέει: «Απερρίφθη».

«Μα Ιβάν Ντενίσοβιτς, δεν εισακούονται οι προσευχές σας γιατί παρακαλάτε το Θεό πολύ λίγο και άσχημα, χωρίς καρτερικότητα. Πρέπει να προσευχόσαστε αδιάκοπα. Και αν έχετε πίστη, θα πήτε στο βουνό: Περπάτα! Και θα περπατήση».

Ο Σουκώβ χαμογέλασε. Στρίβει άλλο ένα τσιγάρο και ζητάει φωτιά από τον Λεττονό.

«Αλιόσκα, μη μου λες παραμύθια. Δεν είδα ποτέ βουνά να περπατάνε. Σεις όμως, εκεί πέρα στον Καύκασο, που είσατε όλοι σας μια προσευχόμενη λέσχη από Βαπτιστές, μήπως είδατε κάνα βουνό να περπατάη»;

Κι αυτούς τους βρήκε μεγάλη συφορά. Προσεύχονται στο Θεό — τι πειράζει τώρα που προσεύχονται; Τους κοπάνησαν από είκοσι πέντε χρόνια — σ' όλους μαζί, μια φουρνιά. Γιατί τώρα είναι η νέα περίοδος, βλέπεις: Είκοσι πέντε χρόνια — μια ταρίφα.

«Μα εμείς δεν το ζητήσαμε, Ντενίσοβιτς, επιμένει ο Αλιόσκα (άλλαξε θέση με το Ευαγγέλιό του για νάρθη πιο κοντά στον Σουκώβ, να είναι πολύ κοντά στο πρόσωπό του). Απ' όλα αυτά τα φθαρτά πράγματα που υπάρχουνε στη γη, ο Θεός μας έμαθε να του ζητάμε στις προσευχές μας μόνο το καθημερινό ψωμάκι μας. «Και δος ημίν σήμερον τον άρτον τον επιούσιον...».

«Τη μερίδα δηλαδή»; ρωτάει ο Σουκώβ.

Ο Αλιόσκα όμως συνεχίζει, τα μάτια του είναι πιο πειστικά κι από τα λόγια του, χτυπάει ελαφρά το χέρι του Ιβάν Ντενίσοβιτς, του το χαιδεύει:

«Ιβάν Ντενίσοβιτς, δεν πρέπει να ζητάς στις προσευχές σου δέμα ή καμιά μερίδα σούπα συμπλήρωμα. Αυτά που έχουν σε πολύ μεγάλη εχτίμηση οι άνθρωποι, είναι αξιοκαταφρόνητα για το Θεό. Πρέπει να προσευχόμαστε για την ψυχή μας, για να ξαφρίση ο Κύριος απ' την ψυχή μας το κακό...».

«Άκου να δεις, σε μας, ο παπάς της εκκλησίας στην Πολόμνα...».

«Δε θέλω ν' ακούσω τίποτα για τον παπά σου», λέει ο Αλιόσκα, ζαρώνοντας το μέτωπό του πονεμένα.

«Άκου το όμως ... (ακουμπάει στον αγκώνα του ο Σουκώβ.)

Στην Πολόμνα, όπου είναι η ενορία μας, δεν υπάρχει άνθρωπος πιο πλούσιος απ' τον παπά. Όταν μας λένε, λόγου χάρη, να φτιάξουμε μια σκεπή, παίρνουμε τριάντα πέντε ρούβλια μεροκάματο, όταν όμως είναι για τον παπά, παίρνουμε εκατό, Και σου τα μετράει, νταν - νταν, πολύ σωστά. Έχει σπιτώσει και τάζει τρεις γυναίκες σε τρεις διαφορετικές πόλεις και ζει με μια άλλη, τέταρτη. Και ο δεσπότης της περιοχής, τον υποστηρίζει τον πάπαρδό μας, γιατί τον λαδώνει, βλέπεις, το δεσπότη. Και ξεπαστρεύει όλους τους παπάδες που στέλνουνε στα μέρη μας, για να μην τα μοιράζεται με κανέναν άλλο...

«Γιατί μου μιλάς για τον παπά; Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει απομακρυνθή από το Ευαγγέλιο. Δεν πηγαίνουν για την πίστη τους στη φυλακή οι Ορθόδοξοι».

Ο Σουκώβ παρακολουθεί την ταραχή του Αλιόσκα ήσυχα-ήσυχα, καπνίζοντας το τσιγάρο του.

«Αλιόσκα (σπρώχνει το χέρι του Βαπτιστή που τούχει τυλήξει το πρόσωπο ο καπνός απ' το τσιγάρο) ξέρεις, εγώ δεν πάω κόντρα στο Θεό. Τον πιστεύω μετά χαράς. Αλλά δεν πιστεύω ούτε σε Παράδεισο, ούτε σε Κόλαση. Γιατί μας παίρνετε για βλάκες και μας μιλάτε για Παράδεισο και Κόλαση; Να τι δε μ' αρέσει».

Ξανατεντώνεται στο κρεβάτι του με τις πλάτες. Τινάζει προσεχτικά τη στάχτη του τσιγάρου πίσω απ' το κεφάλι του, ανάμεσα στην κουκέττα και στο παράθυρο, για να μη βάλη φωτιά στα πράγματα του καπετάνιου. Σκέφτεται. Δεν ακούει αυτά που έχει αρχίσει να μουρμουρίζει ο Αλιόσκα στην άκρη του.

«Όπως και να 'ναι, καταλήγει, μπορείς να προσεύχεσαι όσο θέλεις — δε θα την λιγοστέψης μ' αυτά την ποινή σου. Θα μείνης εδώ μέσα ως το τέλος».

«Δυστυχισμένε, δεν πρέπει να μιλάς καθόλου για την ποινή στις προσευχές σου, του λέει με φρίκη ο Αλιόσκα. Τι να την κάνης την ελευθερία; Και η λίγη πίστη που σου απομένει θα πνιγίη μέσα στ' αγκάθια, όταν θα είσαι ελεύθερος. Να χαιρέσαι που είσαι φυλακισμένος. Εδώ, έχεις όλον τον καιρό να σκεφτής την ψυχή σου. Άκου τι έλεγε ο Απόστολος Παύλος: «Διατί θρηνείτε και καταθλίβετε την καρδίαν μου; Όχι μόνο θέλω να ευρίσκωμαι εις την φυλακήν, αλλά είμαι έτοιμος ακόμα και να πεθάνω εις το όνομα του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού».

Ο Σουκώβ κοιτάζει το ταβάνι αμίλητα. Δεν το ξέρει πια κι ο ίδιος αν το θέλη να είναι ελεύθερος. Στις αρχές το ήθελε πάρα πολύ και λογάριαζε κάθε βράδυ πόσες μέρες είχε κάνει από την ποινή του και πόσες έμεναν ακόμα. Αργότερα όμως έγιναν πιο καθαρά τα πράγματα: Δεν τους αφήνουν να γυρίσουνε στα σπίτια τους εκείνους που είναι σαν κι αυτόν, τους στέλνουν σε αναγκαστική εκτόπιση. Και δε μπορείς να ξέρης που θα είναι καλύτερη η ζωή σου, εδώ ή εκεί πέρα. Αλλά ο μόνος λόγος που τον κάνει να θέλη την ελευθερία του είναι αυτός ακριβώς, για να ξαναγυρίση σπίτι του. Στο σπίτι όμως, δε θα τον αφήσουνε να πάει.

Ο Αλιόσκα δε λέει ψέματα, το βλέπεις ολοκάθαρα στα μάτια του. Ακούγοντας μονάχα τη φωνή του φτάνει για να καταλάβης ότι είναι ευχαριστημένος που βρίσκεται στη φυλακή.

«Ξέρεις, Αλιόσκα, του λέει ο Σουκώβ, για σένα έχουν βουλευτεί τα πράγματα πολύ καλά στο βάθος. Σε διάταξε ο Ιησούς Χριστός να πας στη φυλακή και είσαι στη φυλακή στο όνομα του Χριστού. Εγώ όμως, γιατί; Επειδή δεν ήτανε έτοιμοι εκείνοι για τον πόλεμο, στο 41; Γι' αυτό; Και τι φταίω εγώ γι'

αυτό το πράμα»;

«Περίεργο! Δεν έγινε ακόμα το δεύτερο προσκλητήριο μουγκρίζει ο Κίλγκας από την κουκέττα του».

«Ε, κάνει ο Σουκώβ, θα πρέπει να το γράψουμε με κάρβουνο στην καπνιά της καμινάδας ότι δεν έγινε και δεύτερο προσκλητήριο (χασμουριέται). Μου φαίνεται ότι μπορούμε πια να κοιμηθούμε.

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή, ακούστηκε σ' όλη την παράγκα που είχε καταλαγιάσει πια και βυθιζότανε στη σιωπή, ο σαματάς που έκανε η αμπάρα της πόρτας. Δυο κρατούμενοι που είχανε πάει τις μπότες στο στεγνωτήριο, ξαναγουρίζουν τρέχοντας στο διάδρομο και φωνάζουν:

«Δεύτερο προσκλητήριο»!

«Μπήτε στη σειρά στο δεύτερο χώρισμα», λέει πίσω τους ο φύλακας.

Κι ήτανε μερικοί που είχαν κιόλας αποκοιμηθεί! Γκρινιάζουν, σαλεύουν, χώνουν τα πόδια τους στις τσόχινες μπότες (κανείς δε βγάζει το καπλατισμένο παντελόνι του — δε θ' άντεχε και θα ξεπάγιαζε απ' το κρύο κάτω απ' την ψιλή κουβέρτα).

«Αχ, τα ζωντόβολα! μουγκρίζει ο Σουκώβ», αλλά δε θύμωσε πάρα πολύ γιατί δεν είχε αποκοιμηθή ακόμα.

Ο Καίσαρας απλώνει το χέρι του κατά την επάνω κουκέττα και ακουμπάει μπροστά στον Σουκώβ δυο στεγνά γλυκά, δυο κοματάκια ζάχαρη και μια φέτα σαλάμι.

«Ευχαριστώ, Καίσαρα Μάρκοβιτς, λέει ο Σουκώβ σκύβοντας πάνω από το πέρασμα. Δώστε μου εδώ την τσάντα σας, θα τη βάλω στο πάνω μέρος του κρεβατιού μου και θα είναι πιο πολύ εξασφαλισμένη (δε μπορείς να κλέψης τόσο γρήγορα κάτι που είναι στ' απάνω κρεβάτια κι έπειτα, διάβολε, ποιος θα ερχότανε να ψάξη στο κρεβάτι του Σουκώβ, για ο,τιδήποτε)»;

Ο Καίσαρας του δίνει την άσπρη τσάντα του που είναι δεμένη. Τη χώνει ο Σουκώβ κάτω από το στρώμα του, περιμένει ακόμα λίγο ώσπου να βγούνε πιο πολλοί κρατούμενοι για να μη στέκεται πολλή ώρα ξυπόλυτος στο διάδρομο. Αλλά ο φύλακας αγριεύει.

«Ε, σεις, εκεί στην άκρη»!

Πηδάει σβέλτα ο Σουκώβ στο δάπεδο, ξυπόλυτος (έχει βολέψει τόσο καλά τις μπότες του με τις κάλτσες στη σόμπα, που θα 'τανε κρίμα να τις πάρη). Όλες οι παντούφλες που είχε φτιάξει ήτανε για πελάτες του και δεν κράτησε κανένα ζευγάρι για τον εαυτό του. Κι εξ άλλου είναι μαθημένος — δεν κρατάει πολλή ώρα αυτή η δουλειά. Και τις παντούφλες τις κατάσχουνε, όταν τις βρούνε την ημέρα.

Και νάσου τώρα όλοι αυτοί που είχανε πάει τις μπότες τους για στέγνωμα, άλλος με τσόκαρα, άλλος με χοντρές ρούσικες κάλτσες, άλλος ξυπόλυτος...

«Εμπρός, εμπρός»! φωνάζει δυνατά ο φύλακας.

«Θέλετε να σας κοπανήσουνε καμιά τιμωρία»; λέει και ο θαλαμάρχης.

Τους σπρώχνουν όλους στο δεύτερο μισοχώρισμα της παράγκας και τους τελευταίους στο διάδρομο. Ο Σουκώβ κολλάει κοντά στον τοίχο, δίπλα στο κατουροβάρελο. Το πάτωμα είναι υγρό κάτω απ' τα πόδια του και απ' την πόρτα μπαίνει ένας αέρας παγωμένος. Τους κυνηγάνε όλους και,

για μια ακόμα φορά, ο θαλαμάρχης με το φύλακα κοιτάνε μήπως κρύφτηκε κανένας ή μήπως χώθηκε σε καμιάν άκρη για να κοιμηθή. Γιατί, αν βγουν περισσότεροι στο μέτρημα, χαθήκαμε. Κι αν βγουν λιγότεροι, πάλι χαθήκαμε: Θα κάνουν κι άλλο προσκλητήριο. Φέρνουν λουπόν τη βόλτα τους και ξανάρχονται κοντά στην πόρτα.

«Ένας, δύο, τρεις, τέσσερι...».

Τώρα αφήνουν τους κρατούμενους να περάσουν μέσα γρήγορα, ένας - ένας. Ο Σουκώβ τα κατάφερε, τρυπώνοντας, να περάση όγδοος. Ορμάει τρέχοντας κατά την κουκέττα του, ακουμπάει το ένα του πόδι στο ξύλινο υποστήριγμα και χοπ! σκαρφαλώνει επάνω.

Πάει καλά! Ξαναχώνει τα πόδια του στο μανίκι του καπλατισμένου σακακιού του, σκεπάζεται με την κουβέρτα του, ρίχνει από πάνω και το παλτό του και είναι κούκλος — έτοιμος για ύπνο. Τώρα θα στείλουν τους άλλους από το δεύτερο μισοχώρισμα στο δικό μας, αλλά τι μας νοιάζει εμάς;

Ξαναγυρίζει ο Καίσαρας και ο Σουκώβ του δίνει την τσάντα του. Έρχεται και ο Αλιόσκα. Δε μπορεί να τα βολέψη κι αυτός. Εξυπηρετεί όλον τον κόσμο, αλλά χωρίς νάχη κανένα όφελος.

«Πάρε Αλιόσκα», του λέει ο Σουκώβ, δίνοντάς του ένα στεγνό γλύκισμα.

Ο Αλιόσκα χαμογελάει.

«Ευχαριστώ, αλλά δεν πρέπει να σας το στερήσω».

«Έλα, φάτο. Δε μου το στερείς, εγώ όλο και κάτι θα βρω να τη βολεύω».

Και χλαπ, φέρνει στο στόμα του τη ροδέλα το σαλάμι. Κοπανάει μια δαγκωματιά — γερή δαγκωματιά! Αχ, ωραία που μυρίζει το κρέας! Σε πιάνει το ζουμί του, αλήθεια, κατεβαίνει κάτω, νάτο κióλας, κατέβηκε και είναι στην κοιλιά!

Τέλειωσε, δεν έχει άλλο σαλάμι. Το υπόλοιπο θα μείνη για το πρωί, πριν απ' το προσκλητήριο.

Κουκουλώνεται με την ψιλή κουβερτούλα του, που δεν είναι και καλοπλυμένη, η φουκαριάρα: Δε δίνει πια καμιά προσοχή στο σαματά που κάνουν οι κρατούμενοι απ' τ' άλλο μισοχώρισμα, καθώς στριμώχνονται ανάμεσα στις κουκέττες περιμένοντας το μέτρημα.

Ο Σουκώβ αποκοιμιέται τρισευτυχισμένος. Ήτανε πολύ τυχερός σήμερα: Δεν τον έκλεισαν στη φυλακή. Δεν έστειλαν την ομάδα του στη «Σοσιαλιστική Πόλη». Κονόμησε μια μερίδα σούπα πάρα πάνω στο μεσημεριανό. Ο ομαδάρχης τους τα κατάφερε πολύ καλά στον απολογισμό της δουλειάς. Έχτισε τον τοίχο του χαρούμενα, δεν του βρήκανε στην έρευνα το πριονάκι, έβγαλε κάμποσα κι από τον Καίσαρα κι αγόρασε καπνό. Τέλος, άντεξε και στην αρρώστια, βγήκε πιο δυνατός κι απ' αυτή.

Πέρασε μια μέρα, χωρίς καμιά σκιά — μια μέρα ευτυχισμένη σχεδόν. Τέτοιες μέρες, σ' όλη τη διάρκεια της ποινής του, από την αρχή ως το τέλος, είναι τρεις χιλιάδες εξακόσιες πενήντα τρεις. Οι τρεις παραπανίσσιες, γιατί έχουμε και τα δίσεχτα χρόνια...

¹ Τα στενογραφημένα πρακτικά της μαζί με τις σχετικές επιστολές του συγγραφέα περιλαμβάνονται στην πολυτελή έκδοση του έργου (έκδ. Παπύρου, 1970).

² Άγρια ζούγκλα των βορείων περιοχών, σχεδόν αδιάβατη. (Σ.Μ.).

³ Βαθμοφόρος που κατανέμει τις δουλειές και ελέγχει την εργασία.

⁴ Στα ρωσικά, το όνομα Βολνοβόι έχει σα ρίζα τη λέξη λύκος.

⁵ Κεντρική διοίκηση των στρατοπέδων.

⁶ Υποκοριστικό του Ιβάν.

⁷ Ο Μπέντερ ήταν αρχηγός στρατιωτικού τμήματος Ουκρανών Εθνικιστών. Στις αρχές τους βοηθούσαν οι Γερμανοί και αργότερα διατηρήθηκαν για λίγο στην παρανομία και ζούσαν με διάφορες επιδρομές που έκαναν και με την φορολογία που είχαν επιβάλει στην περιοχή τους.

⁸ Πόλη της Ε.Σ.Σ.Δ. στο Βορρά κοντά στη συμβολή των ποταμών Βυζσέζιηνα και Σουκόμα.

⁹ «Βετσέρναγια Μοσκβά», απογευματινή εφημερίδα.